VSZEVOLOD IVANOV

MATVEJ, AZ ISTEN

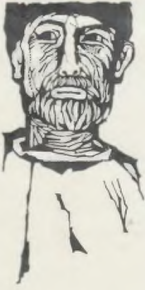

EURÓPA

VSZEVOLOD

IVANOV

MATVEJ,

AZ ISTEN

VÁLOGATTA

GERENCSÉR ZSIGMOND

FORDÍTOTTA

APOSTOL ANDRÁS

ÁGAI ÁGNES

BÁRÁNY GYÖRGY

GERENCSÉR ZSIGMOND

GRIGÁSSY ÉVA

MAKAI IMRE

MARÁZ LÁSZLÓ

PÓR JUDIT

RAB ZSUZSA

SZOBOSZLAI MARGIT

TARISZNYÁS GYÖRGYI

TÁBOR BÉLA

AZ UTÓSZÓT

ELBERT JÁNOS

ÍRTA

VSZEVOLOD

IVANOV

MATVEJ, AZ ISTEN

ELBESZÉLÉSEK

EURÓPA

KÖNYVKIADÓ

1970

30.

Messze a folyón túl álmosan bodorodik egy füstpántlika. Sirály szakad ki a csillogó parti kavicsok közül, és eltűnik a levegő gyémántos örvényeiben. Ribiszke- meg zelnicemeggy-illat van.

Forgószél lustán evez. Meleg van! Borvörös szaténinge a vállához tapad, fénylik rajta az izzadság meg a piszok... Haja csapzottan göndörödik a halántékára.

Nem tudom, miféle szerzet ez a Forgószél. Vagy két hónapja jött ide hozzánk Lebjazsjébe, olyasfélét mondott nekem, hogy valami technikus, és hát most itt van. Alabástromot ás a Vosztraja-hegyen, eladja, és elissza az árát. Ennyit tudok róla, semmi mást. Valahogy neve se igen van. Megmondta nekem vagy ötször is a nevét, de mindig mást. A kazahok elnevezték Forgószélnek: hazudik, mint a veszedelem.

Most régi jó ismerősünket, a jamisevói tanítónőt visszük haza csónakon. Szárazföldön húsz verszta ide Jamisevo, vízen megvan vagy ötven: szeszélyeskedik itt nagyon az Irtis. De nem baj, úgyis már régóta szerettünk volna egy kicsit messzebbre menni.

Nekem már régen tetszik a tanítónő; Forgószél ezért őt is – akárcsak engem – egy kicsit megvetően méregeti. Habár mintha... de hát nehéz őrajta eligazodni.

– Elfáradtam, vigyen el az ördög! – Forgószél leengedi az evezőt. – Korábban kellett volna... belemásztunk a legnagyobb hőségbe!

– Olyan szép most... – A tanítónő félig odafordul Forgó-

szélhez. Látom, csúfondáros kis redők futnak a szeme köré. – Magának miért nem tetszik?

– Eveznél csak magad, húgomasszony, majd másképp csicseregnél! Itt sajog az inamban az egész természet – veti oda Forgószél.

A tanítónő elfordul tőle. Szemmel láthatólag azt szeretné mondani: „Minek hoztak el?" Hiszen mi ajánlottuk fel, hogy hazavisszük.

A partról egy kirgiz botorog be a vízbe. Lovat itat. Villog a nád közt a rókaprémből való fülessapkája. Csapkodják a szürke nádbugák a szürke poroszka ló oldalát.

– Ronda egy munka – morogja Forgószél. – Van még vagy harminc verszta, tán még több is, a nehézség jöjjön rá! Azt a nyüves Feketenyelvet se hagytuk még el!

– Mit morgolódsz? – mondom neki. – Maradtál volna otthon.

– Ottho-o-on? Mi a fenét csináljak Lebjazsjében? Torkig vagyok a posztópusztító komáiddal, mit tátsam rájuk a számat?

– Hát maga nem kazah? – kérdi a tanítónő.

– Én?! A hideg kiráz tőlük, a rosseb egye meg őket!... Szemipalatyinszki nemes vagyok én. Először gimnáziumba jártam, de harmadik osztályos koromban kidobtak. Azután mentem a pavlodari mezőgazdasági iskolába.

Forgószél hazudik. Nekem azt mondta, hogy Tibetben volt valami expedícióval, nyolcéves korában indult el. Tizenöt évig járta Tibetet, tud tibeti nyelven, sőt még lámának is felszentelték.

A tanítónő figyelmesen pillant Forgószélre. Látszik, hogy elméjében sehogy se akar összeilleszkedni a gimnázium meg a Forgószél külleme – a félbársony bányásznadrág és a rikító szatén-ing.

– Elvégeztem. Mezőgazdasági technikus lettem. Kiküldtek minket a a sztyeppre egy kancacsikót betörni. Valami hamis dögöt adtak – ugrálj csak, boldogulj vele. Ugráltunk, ugráltunk,

de mondhatom, hogy már elegem volt abból a szetyepotyázásból... Megszálltunk egyszer egy aulban a községi elöljárónál, annak volt egy lánya – hétszépség!! Hát... – Forgószél szünetet tartott. – Belém szeretett, én meg egyszeriben lekapkodtam a kocsiról a szerszámaimat. Befogtam a trojkámat, és sötét éjszaka azonmód odahajtottam a faluhoz... Kijön a lány, felülünk, elrobogunk... Átfogom a derekát, szerelmes szavak, miegyéb, egyszer csak hallom: „Szorítsd! Szorítsd! Utána!..." Rohannak ám utánunk a kirgizek! Én a lovak közé csapok. De hát fáradtak... Látom, hogy rosszul áll a szénánk, leugrunk, elengedjük őket magunk mellett, tovább száguldanak. Mi meg be a nádasba... Azok meg, a borotváltfejűek, a kutyák, rájönnek... Hallom, lopakodnak... Egy!... No, én egyet-kettőt késsel elintézek – aztán gyerünk! Uzsgyi neki, vesd el magad! Bebújtam a nád közé, nem találtak meg a pogányok...

– Hát a lány? – kérdezi izgatottan a tanítónő.

– Megfogták... aztán egy hét múlva szublimáttal megmérgezte magát. Meghalt...

Forgószél hallgat. A tanítónő már egészen feléje fordulva ül, én a kormánynál a víz fölé hajolok, mintha inni akarnék, nézem a tanítónőt. Most csodálatosan szép.

– Milyen szép... – suttogja.

Nem tudom, mi a szép, nem mondja végig a gondolatát...

Forgószél már a tibeti utazásáról mesél. Nyomatékosan és szaggatottan beszél, mintha aprófát hasogatna: egy, kettő!

Csendesen siklik a csónak.

Az alkonyat sötét kamrácskába zárja az eget éjszakára. A Feketenyelven túl fehér és piros révjelzők pillognak, egyszemű vízimanók fürkészik bicegve a hullámokat.

A göndör fenyves válla mögül kipillant a hold vérbe borult szeme. Mintha egy hatalmas valaki egyik lábával a jobb partra, a másikkal a bal partra állt volna, és ezüst ákombákomokat firkálna a vízre.

Hajó úszik el mellettünk, fújtat és remeg, telides-teli van fröcskölve tejes fényű és villamos szikrákkal.

– Ho-ó, hó-haj! . . . Nyolc . . . Hét és fél . . . – és süllyed az éjszaka odvaiba.

Az Irtis összemorcolódik.

Felhajít bennünket, mintha hintán ülnénk. Vízgyöngyök marnak bele az arcunkba meg a nyakunkba.

– Tuu-u-tutu . . . Tuu-tu-tutu . . . – kiabál a hajó.

Elnyeli a sötétség.

És még élesebb a csend döfése. Bársonyos árnyak tekeregnek a csónak nyomában – és a bokrok ragadozó manccsal tapogatnak bennünket, ahogy a csónak odasiklik a parthoz . . .

Nincs kedvem hallgatni . . . Úgy érzem, a hallgatásunkkal belenyugszunk valami szokatlanba és rettenetesbe. Beszélek hát, összefüggéstelenül, sokáig.

Veszem észre, hogy Forgószél odahúzódott a tanítónőhöz. A lány keze a Forgószél mancsában. Nyugtalanítóan libeg a fehér kabátka . . . Forgószél halkan-halkan dörmög mély hangján. Nem hallom, mit, de valahogy nem is érdekel. Inkább megnyugszom, mintha arra, ami eddig nyugtalanított, most hirtelen fény derült volna.

Forgószél rám villantja a szemét. Hosszan, tűnődve néz. Mi ütött belé? És nem is olyan, mint máskor, olyan méltóságteljes és csöndes lett, mint az éjszaka . . .

. . . Megint valahogy elszorul a szívem, mintha nyomasztó álmot látnék . . .

– Apám meg anyám vár otthon – mondom, magam se tudom, miért. – Az Irtis partján van az apám háza, egy kis dombon . . . Igen . . . Öreg már az apám, haza kellene menni! . . .

– Na, hát miért nem mégy! – szakít félbe hirtelen Forgószél. Feláll, a csónak veszedelmesen meginog. Remeg a hangja, mint mikor a hegedűt hangolják. – Vigyen el benneteket az ördög! Csak a bánatot hozzátok az emberre! Hol lakik az a félelem, hol, mondd meg! Nincs itt semmi, eredj egyedül, én nem aka-

rok ... Mit keresek én itt veletek? Csak éjszaka meg éjszaka vakulásig, hogy elfacsarodik bele a szívem ... elmegyek! Hazudtam, hogy nemes vagyok, varga vagyok én, nem nemes! Tibetben se voltam, zsákot hordtam Omszkban az uszályokra, az volt az én Tibetem! Gimnáziumba se jártam, börtöntöltelék vagyok én, nem technikus. Ti csak üljetek, érezzétek jól magatokat, én mire kellenék itt! Na, mit meregeted a szemed, azt hiszed, leütöm a kezedről? ... Mit törődsz te énvelem! Menjetek a pokolba!

Forgószél hirtelen beleugrik a vízbe, a csónak görcsösen megráng ... Forgószél már messze jár, fújtat ...

– Egye meg a fene! Elmegyek ...

Magam se tudom, miért, utánavetem magam. Hallom, kiabál a tanítónő, és hogy most kiabál, hogy én ugrottam a vízbe, nem amikor Forgószél, az megvigasztal.

Felbukkanok a víz színére, és úszom Forgószél után; vászoncipőm teleszívja magát vízzel, és mázsás súlyként húzza a lábam. Korbácsol a víz. Igyekszem nem inni, de a víz ömlik, fojtogat – súlyos és íztelen ...

– Forgószé-él! – ordítok fuldokolva. Fülemben iszonyatos kalapács zuhog ... És nem tudni, miért, eperszagot érzek. És mintha áttetsző kék takaró borulna rám.

Megrántják a hajamat, nagyon fáj ... És vashorog akaszkodik a derekamba ...

Milyen nagy nyugalom van! ...

Mintha Forgószél beszélne. De nem úgy, ahogy ő szokott. Olyan gyöngéd.

– Ez is valami, azt hiszed ... Aztán meg az én bűnöm lett volna ... Tönkreázott a cigaretta ... most mit fogunk szívni! Nemeslelkű egy tökfilkó vagy!

A csónak megfeneklett a partnál.

A fehér kabátka reszket és zokog:

– Jöjjenek már ide, félek ...

– Na jó. – Forgószél megrázza magát. – Beszéljetek már rá

egy kicsit, aztán magam is elmegyek veletek. Taszítsd meg azt a csónakot, hallod-e! Milyen okos, hogy olyan szépen rátette a homokra! Na – hó-rukk!

A csónak megugrik.

Forgószél elgémberedett, és most nekiveselkedik az evezésnek. Csak úgy párállik a háta. Hideg van.

Én csak ülök a tanítónő kendőjébe burkolózva, és kezdek egy kicsit megmelegedni. Hamarosan felváltom Forgószélt az evezésben.

Milyen sebesen elvarázsolódott az éjszaka!

Véres kardok szabdalják az eget; felhőcafatokat, bíborszín ruhafoszlányokat kerget a reggeli szél. A messzeségben vadkacsa rikoltoz... Alig észrevehető ködcsipke kúszott ránk. Valami aulból füstszag szivárog.

Tűzostorok sziszegnek a bokrokon – a szépséges nappal űzi a púpos boszorkányéjszakát...

Jamisevo alszik... Letesszük a tanítónőt, mi nem szállunk ki. Nem néz ránk, úgy beszél, lesütött szemmel...

Elmegy... Visszanéz, ködös tekintettel megáld és eltűnik...

– Hova? – kérdem.

– Most? – Forgószél felteszi ellenzős sapkáját. – Most? Gyerünk, csurogjunk lejjebb egy kicsit, tudok egy jó helyet. Otthagyjuk a csónakot, majd holnap hajóval érte mennek a fiúk. Mi meg majd gyalog hazamegyünk... Na, evezz!...

Fordít egyet a kormányon, és felüvölt:

Apám az ősz Irtis,
Anyám a vak nyomorúság...

Visszhang fut végig a folyó fölött...

Pór Judit fordítása

1917

Temerbej még aludt a nemezszőnyegen, amikor berontott hozzá a gyerek, s apja kaftánját rángatva nyafogta:

– Hej, apa! Eltűnt a kanca.

Elröppent Temerbej szeméről az álom, mégsem kelt fel (ne higgye a gyerek, hogy olyan beijedős az apja), a másik oldalára fordult, és ásítozva dünnyögte:

– Ereggy innen! Aludni akarok!

A gyerek sírósan folytatta, hogy ő a lófarokból font béklyókkal hadonászva megbéklyózta a kancát, és kiengedte a legelőre, a ló meg elszakította a béklyót, és világgá szaladt.

– Nincs meg a kanca, apa.

Temerbej nyújtózkodott egy darabig, aztán, amikor már maga is jónak látta, felkelt, szemügyre vette, majd a sátor oldalára akasztotta a durván összetákolt béklyót, miközben így dohogott:

– Sokáig háborúskodnak még az oroszok? Gatyánk sincs már, akár a dinnye, olyan pucér az ember hasa, hogy azt a . . .

A kanca nem mehetett messzire, gondolta át a helyzetet Temerbej, gyalog is utoléri, s befoghatja pányva nélkül is, olyan szelíd az a jószág. Szorosabbra húzta nadrágszíját, körülnézett figyelmes gazdaszemmel, fogta a kötőféket, s elindult a sztyeppen.

Apró kis aulban élt Temerbej: mindössze hét sötétszürke, gombaforma jurta az egész. A karámban, félig behunyva nedves szemüket, vékony lábú csikók bóbiskolnak. A jurták körül száradó trágya s birkanyáj szaga terjeng.

A karámon túl a sztyeppe, talpat égető homok s a szürkésfehér, a maga felhőtlen pusztaságával riasztó ég. Reggelre jár, de máris olyan nagy a forróság, mint tegnap az esti órákban volt, nem hozott enyhülést a rövid éjszaka.

Sokáig bandukolt a pusztában Temerbej, egyre csak arra gondolva, honnan szerezhetne egy kis teát, már egy birkát is kiválasztott magában, elviszi majd a kozákokhoz, talán adnak érte cserébe. Összehúzott fekete szemét végigfuttatta a sztyeppen, merre lehet már az a kanca. Aztán észrevette, hogy homok szúrja a sarkát, mire megállt, s görbe lábát kifordítva, a csizmájára lesett. Elszakadt a csizmája kérge, az hát a baj.

– A fenébe! . . . – mérgelődött.

Tépett egy marék száraz füvet, s betömte vele a lyukat. A fűről a szárazság jutott eszébe, s hogy tavasz óta (pedig hamarosan a nyárnak is vége lesz) nem kapott esőt a sztyeppe. Egyszerre rossz kedve lett, s hogy mielőbb hazaérhessen, szaporábban szedte a lábát.

Nyolc versztányira lehetett, amikor találkozott egy kirgizzel.

– Temerbej! Kizmet elfogta a lovadat. Hazahajtotta hozzátok – újságolta a kirgiz.

Temerbej régóta haragban van Kizmettel, egyáltalán nem örült hát a hírnek.

– Mit törődik velem? Magam is megtaláltam volna – dohogott, otthagyva a kirgizt.

A másik ember szólni akart Temerbejnek, hogy tartson vele, elviszi az aulig, de mérges ábrázatát s harciasan meredező szakállát látva, inkább továbbállt.

– Gyí! – kiáltotta, suta ostorával könnyedén meglegyintve lovát. A ló vidáman felkapta a farkát, s fürgén elporoszkált.

Temerbej feldühösödött Kizmet miatt, de erre a másik emberre is haragudott, aki nem ajánlotta fel, hogy hazaviszi. Maga sem tudta, miért, csak ment egyre messzebb a pusztában. Jó fél versztát gyalogolt, már megnyugodott, de egyszerre fáradtság lepte meg minden tagját.

Felbotorkált a homokbuckára, s leheveredett a sűrű feketeszil bozót közé. Árnyékot, persze, alig-alig adtak a gyantaszagú bokrok. Elálmosodott. Bagót tett a szájába, megrágta, s a megpuhult csomót ínyére téve, hamarosan kellemes bódulatot érzett.

– Mit érdekel engem! – legyintett s köpött egyet.

Aztán levetette s összehajtogatta kaftánját, piszkos vászoning meg a szőrével kifelé fordított bárányból nadrág maradt rajta. Elegyengette a homokot, feje alá tette a kaftánt, „ez az" – mondta s elaludt.

Lódobogás s valami különös, ismeretlen hang ébresztette fel, mintha teáskannákkal csörömpölnének valahol. Lenézett a völgybe.

A buckánál, amelynek tetején Temerbej lapult a feketeszil bokrok alatt, éppen akkor állt meg tizenegy lovas. Igaz, csak félálmában látta úgy Temerbej, hogy lóháton jött mind a tizenegy, valójában két ember, az egyik sapka nélkül, gyalogszerrel érkezett. A gyalogosok kíséről közül néhányat, akik a környékbeli kozák telepeken laktak, ismert Temerbej. Elő akart hát bújni a bokrok alól, hogy köszöntse őket, amikor ismét felcsendült az a furcsa hang.

– Drinn!... Drinn!

Egy kozák verte kardjával puskája csövét, s ide-oda himbálódzva nyergében, énekelt:

Volga anyánk, Volga, Volga,
Széles nagy folyónk a Volga...

Egyre csak vigyorgott apró bajuszkája alatt ez a cserzett bőrű, kerek arcú kozák. „A saját hangjában gyönyörködik, s hogy fegyverekkel csörömpölhet hozzá" – gondolta Temerbej.

Azt is megállapította már, hogy valamennyi kozáknál fegyver van, kivéve a két gyalogost; jobbnak látta hát, ha nem mutatkozik előttük.

Lejjebb ereszkedtek a völgybe, aztán az egyik kozák, akinek olyan ragyogó tiszta volt a szakálla, mint a kétéves csikó farka, vállát meg fehér szalagocskák díszítették, oroszul mondott valamit, mire mindnyájan szaporábban mozogtak. A lovakat elvezették, s ahol füvesebb sztyeppre találtak, megbéklyózták a lábukat.

Tán teát akarnak főzni, vélte Temerbej, s ismét kedve lett volna kimászni a bokrok közül, de aztán meggondolta: „Miért nem az elején mentem oda? Azt mondják, megijedtem tőlük, és kinevetnek."

Sokat adott magára Temerbej, szégyellte gyávaságát, inkább maradt hát a helyén.

Két rövid nyelű ásót hozott elő egy fiatalabb kozák. Az ásókat összeütötte néhányszor, hogy leverje az élükre ragadt agyagot, aztán átadta őket a gyalogosoknak.

A hajadonfőtt lévő gyalogos – hatalmas termetű, hegyes orrú ember, csizmájára eresztett fekete nadrágban – borotvált arcát összehúzva, lábát szétvetve állt. Csizmája szinte eltűnt a bő nadrágszárak alatt. Rövid zubbonyán olyan fényes gombokat viselt, mint a hivatalnokok, zubbonya fölött kihajtott inggallér lebegett. Fehér vászoning volt rajta, kék színű, fehér zsinóros, hosszú gallérral, amely a hátára vetve még a lapockáit is eltakarta. Jellegzetes barnára égette a nap, azoknak az arcán lehet látni ezt a színt, akik most járnak először Turkesztánban. Feje valósággal tüzelt, a perzselő nap ellen védekezve összeráncolta napszítta szemöldökét, s görcsösen húzta össze szemhéját.

Társa, egy megnyúlt, szürkés arcú ember, alacsonyabb volt nála. Pisze orra alatt, vastag szája szélén szüntelenül valami önfeledt vigyorgás bujkált. Pontosan olyan ruhában volt, mint a kozákok: az őszi fű színére emlékeztető nadrágot és inget, a feje búbján szűk tányérsapkát viselt, amelyet kifakult vörös szalag szegélyezett.

A fehér szalagocskákkal díszített vállú kozák kimért három lépést, s dobbantva lábával, oroszul mondott valamit. Az ala-

csonyabbik gyalogos odament, s ahol a kozák dobbantott, feltúrta ásójával a földet. A kozák odábblépett, és újból toppantott, a gyalogos megint ásott. A feketenadrágos hátat fordított társának, ásóját hóna alatt tartva mereven bámult a pusztába, Temerbej nem tudta megállapítani, unalmat avagy valami mást fejez ki mozdulatlan arca.

A többi kozák a földön fekve cigarettázott, hevesen vitatkoztak valamiről. Időnként kirgizül mondtak egy-egy szót, azokból jött rá Temerbej, hogy a kaszálóról beszélnek s arról, hogy az öregek helytelenül osztották szét a parcellákat. Az egyik kozáknak feltűnt a sapkanélküli pusztába meredő tekintete, felemelte öklét, és megfenyegette.

A sapkanélküli társa felé fordult. A kozák négyszöget jelölt ki, s a nyomában feltúrt föld mint egy hosszú, széles ládafedél feketéllett már a füves, zöld völgyben.

Aztán ásáshoz fogott a két gyalogos. A kozákok, változatlanul a kaszálóról vitatkozva, ott hevertek még a földön.

A fehér szalagokkal díszített vállú kozák a lapátolóktól három lépésnyire, puskáját kezében, sapkáját térdén tartva üldögélt. Téglavörös arcán ritkás bajusz s rejtett öröm látszott, mintha vendégségben lenne valami igen nagy úrnál, ahová most hívták meg először, másfelől viszont rettenetesen kívánkozott haza; megunta ezt a pusztaságot, a forró napot s szeretett volna elbújni valamerre az árnyékban. Felnézett néhányszor a feketeszil bokrokra, ahol Temerbej feküdt, de a bokrok távolabbra, húsz-huszonöt lépésre lehettek tőle, ő meg nem akart, vagy nem is mehetett el odáig. Kirgiz ülésben, lábát behajtva ült, puskaagyon nyugtatva durva, piszkos ujját.

Azok ketten, egészen belegörnyedve, egyre csak ástak. A fényes tarackgyökerekkel benőtt, nedves fekete föld zsírosan tocscsant a gödör szélén. Egész kis domb keletkezett már a friss földből, Temerbej sehogy sem tudta elképzelni, minek ásatják ezt a vermet.

Az alacsonyabbik kiejtette kezéből az ásót, a hosszú fürgén

utánahajolt, és visszaadta társának. A piszeorrú – úgy mutatta az arca – bosszankodott, amiért ügyetlenkedett az ásóval, annak meg örült, hogy törődik vele a másik.

A magasabbik messze elhajigálta a földet, nem valami kedvére való ez a munka, mutatta minden mozdulata, a kozák is felfigyelt rá, és lustán odaintett – hányszor mondjam, te, ide szórd, közelebbre. Rendes gazda lehet a kozák, gondolta Temerbej, igaza van, minek dobálják szét a földet, felesleges munkát okoz, ha úgyis vissza kell temetni a gödröt. A hosszú nem törődött a kozákkal, mintha dacból szórná szét a földet; Temerbejnek sem tetszett ez a kötekedés. A kozák nem szólt többet; „Nyilván kincstári munka, ha így bánnak vele" – gondolta erre Temerbej.

A kisebbik rendesebben dolgozott. Egész ásónyi darabokban, szép komótosan rakta egymás fölé a földet, néha le is paskolta a tetejét, s mindig mosoly szaladt át vastag szája szélén, amikor belenyomta ásóját a földbe. Megizzadt, kigombolta gallérját, és feltűrte az inge ujját. A hosszú meg lerántotta zubbonyát, s kihajította a gödörből. A fiatal, kerek arcú kozák, aki nótázásával felébresztette Temerbejt, felugrott, és gyorsan felkapta a zubbonyt. Temerbej nem tudta kitalálni, mire való ez a furcsa sietség, a kozák közben társainak mutogatta a zubbonyt, olyan ábrázattal, mintha az a saját tulajdona volna.

Temerbejnek megfájdult a feje attól, hogy egészen összezsugorodva lapult a bokrok között, a naptól, s attól, hogy sohasem szokott ilyen sokáig gondolkozni egyfolytában. Ráadásul megszomjazott, de kibújni innen – még rettenetesebb.

Behunyta szemét, ettől csak rosszabbul lett. Rémeket látott, hogy itt jön a bokrok között egy kozák, s rákiált:

– Mit leselkedsz itt, Temerbej?

Ismét a két ember munkáját figyelte.

Az alacsonyabbik, szemlátomást erősen kifáradva, piszkos rongyot ráncigált elő zsebéből, s megtörölte izzadt homlokát; mint a nehéz földmunkát végzők, zihálva kapkodta a levegőt, majd felemelte a fejét, és körülnézett. Arcát eltorzította a fáj-

dalom, szemét elöntötte a vér. A hosszúnak feltűnt, hogy menynyire kínlódik a társa, gyerünk csak, dolgozz, mutatott szigorú tekintetével a földre. A piszeorrú visszafojtotta lélegzetét, és ásott tovább.

A kozákok megunták már, hogy a kaszálóról vitatkozzanak; egyesével meg párosával is a gödörhöz mentek, s belenézve, hangosan szitkozódtak. Temerbej ismerte az oroszok káromkodását, a kozákok hangoskodásából is megértette, hogy a gyalogosok lassú munkája miatt mérgelődnek. Unta már ő is az egészet, s azt kívánta, hogy minél gyorsabban ássák ki a gödröt, és tűnjenek innen, hogy végre ő is hazamehessen, a hűvös jurtába, ahol a puha, fehér nemezszőnyegen, a ládához dülleszkedve megiszik majd egy-két pohár kumiszt, aztán elmegy a szomszédokhoz, és elmeséli, amit látott. Vagy még jobb, ha a szomszédokat hívja át.

Folyton azon morfondírozott magában: „Minek ásatják azt a gödröt? Mit akarnak vele? Kinek?" Aztán, mint a megáradt folyó, tudatának egész medrét betöltötte ez a gondolat, a messzi távolba veszett minden más, az aul, a jószág, a gyerek.

Akkor a kézben tartott kozák fegyverek, a földbe hasító ásók és a fehér szalagokat viselő ember képe hirtelen mintha hanggá változott volna át, amely az arcába vágja a rettenetes szót:

„Megölik!..."

Szinte egészen váratlanul lepte meg Temerbejt ez a felismerés, s rögtön megijedt tőle. Rádöbbent, hogy egyedül van, mégis kötve ezekhez az emberekhez, akik elkövetik a gyilkosságot, és nincs ereje odakiáltani: „Nem akarom." Hányinger fogta el, mintha rothadt ételt nyelt volna le.

S a két „kizil urusz", a két vörös orosz hányta tovább a földet.

Az alacsonyabbik kötésig állt a gödörben, amely szűk volt ahhoz, hogy ketten elférjenek benne ásóikkal, ezért a sapkanélküli felállt a gödör szélére, s a dombokon és bokrokon túl a pusztába bámult. Temerbej távolabbra látott a buckáról, s arra gondolva, hogy a hosszú nyilván vár valakiket, kutatni kezdte sze-

mével a sztyeppet, sajnálta a két katonát, és titokban reménykedett, hogy talál valamiféle embereket a messzeségben.

Sehol senki.

Ritkás ürömbokor sárgállott a rózsaszínű homokon. Magasan fenn lüktetett a hígtej színű ég, szinte állt az ember szeme előtt a forró levegő.

A magasabbik orosz egyre csak nézett, nézett a puszta távolába, mintha a szemével akarna elrepülni innen. Temerbej fájdalommal méregette izmos testét, figyelte kopott csizmaszár színűre égett arcát.

A kozák káromkodott, mire a hosszú, hogy felváltsa fáradt társát, leugrott a gödörbe. A kisebbik gyalogos egyetlen pillantást vetett csupán a sztyeppre, utána elfordult. Lekuporodott a földkupacra, arca kényszeredett, siralmas mosolyba rándult.

A fehér szalagokkal díszített vállú kozák oroszul kiáltott valamit. A többiek egyszerre elkomolyodtak, felugráltak, s fegyverüket felkapva sorbaálltak, akár a kiscsikók a karám oldalánál. Lelkesen álltak ott – egész megjelenésük erre vallott –, és buzgón engedelmeskedtek a parancsnak, amely alig hallatszott fel a bokrokig. Mindnyájan tudták, hogy hamarosan elmennek innen, minek feküdjenek a forró napon hiába.

A két ásós ember, a parancsnok kiáltását és a többiek mozgolódását hallva, kiugrott az árokból, a magasabbik teljes erejéből elhajította ásóját, amely mélyen belefúródott élével a földbe. Ebben a pillanatban egymásra nézett a két gyalogos, így álltak ott a gödör szélén.

„Megölik" – gondolta Temerbej, szégyellve, hogy ismeri ezeket a kozákokat, ismeri az arcukat és a nevüket, valahol még találkoznia is kell velük. A silány ágakat maga alá hajtva, szorosan a földre lapult.

Szíve olyan hangosan vert, mintha a föld visszhangozná a dobogását, a teste meg kihűlt, fájt a feje, mintha kegyetlen fagy dermesztené.

Keze alatt megroppant a száraz rőzse; ijedtében minden ereje

elhagyta Temerbejt, csak bámulta kitátott, nyálas szájjal, amint a nyolc fegyveres ott állt a két emberrel szemben, az öregebb kozák oldalra lépett, s ingét igazgatva kiáltani készült.

A magasabbik az alacsony felé nyújtotta most a karját, az megszorította, majd elengedve társa kezét, elfordult. A magas felvetette állát, akár a lovak, amikor forgatják szájukban a zablát, aztán előrelépett. Ekkor kiáltott egyet az öreg kozák, kiáltása után, egyszerre mind a nyolcan, elsütötték fegyverüket. Temerbej behunyta szemét. Úgy érezte, mintha őrá lőttek volna, vállába máris éles fájdalom nyilallt.

Amikor ismét felnézett, a gyalogosokat nem látta már; két kozák a gödröt temette be, de hamarosan megunták azt a munkát. Fogták az ásót, lekotorták csizmatalpukról a földet, aztán lovaikhoz mentek, és elvágtattak a többiek után a sztyeppen.

Temerbej sokáig nem jött elő a bokrok közül, de végül is feltápászkodott, leereszkedett a buckáról, s a sírhoz ment. Lábnyomát megőrizte a frissen hányt föld.

A halottakat szinte teljesen betakarta a föld, de egy kézfej kiállt alóla, az egyik ember, úgy lehet, a hátára esett, s karját kinyújtotta az ég felé. Sárgásfehéren meredt fel ez a kéz, hüvelykujján vérfolt sötétlett.

Temerbej lehajolt, hogy betemesse valamennyire a sírt, de éppen csak megérintette a földet, amikor felrémlett előtte az a fehér kéz, hosszú ujjaival, akkor elugrott a sírtól, s hiába akart volna mást, a lábának nem parancsolhatott, a lábának, mely csupa verejték lett hirtelen, s amely nagy sietséggel vitte őt, Temerbejt, a pusztába. Futott, s közben valami hatalmas nagy, de kimondhatatlan érzés töltötte el egész lényét: megértette, hogy a legborzalmasabb ezután jön még, s hogy ennél a sírnál ő temette el a hajdani, a tegnapi Temerbejt, a csendes, békés kirgizt . . .

1921

Gerencsér Zsigmond fordítása

AZ ELSŐ

1

Nincs nagyobb keserűség, mint magunkról beszélni.

Nincs nagyobb öröm, mint szeretni.

Karakorum kövei fölött (Batu kán és Dzsingisz kán táborozott itt valamikor) ma csak homok van és szél. A széllel együtt eljöttem én is. És elhaladtam mellette.

Elmúlik minden, de a hegyeken túl sohasem látott virágként feslik ki az öröm. Minden tavasszal kisarjad a fű! Minden ősszel darvak húznak Egyiptom felé!

2

Hét éve nem találkoztam apámmal, 1918 nyarán végre viszontláttam. Kilépett fogadásomra az iskola kerítése elé, sovány, csontos teste fölött mosolyra húzódott napcserzett szája. Panaszos mozdulattal tapogatta meg a zsákból varrt nadrágját, és sírva fakadt. Olyan volt az arca, mintha száz meg száz esztendeje csak sírna.

Az én agyamból kiesett ő is, meg az öröm is. Emlékszem az utolsó napra, mielőtt elmenekültünk Omszkból: kocsik zörögtek a fülledt poros utcákon, hetvenet számoltam meg, aztán elmentem. Barátunk, Szorokin, a bús fantaszta és nagy leleplező azt mondta:

– A fehér csehek lőtték agyon őket . . .

Lehet, hogy agyonlőtték őket, lehet, hogy Kulomzin mellett estek el a csatatéren.

Kora reggel vitték őket a kocsik nagy sietve, s a holttesteket belepte a rózsaszínes, Irtisen túli por, ugyanilyen por ült rajtam is. Én is holttest vagyok, de menekülő holttest.

Anyám szoros övvel átfűzött hasa előreugrik, arca fakó, mint az őszi fű. Csöndesen néz, aztán megkérdi:

– Hogy hívnak most téged?

– Vaszilijnak – felelem.

Ijedten elhallgat: idegen a keresztnevem is, vezetéknevem is. Háta mögött Pallagyij öcsém kissé ütődött, híg nevetése; vékony karú, vékony lábú fiú, hasa óriásira püffedt (lépnagyobbodása van, maláriája, és ödémája az éhezéstől), szeme fehére kékesszürke, szembogara sárga.

– He-ihh-he-e . . . – vihog sipogó orrhangon.

Anyám elrejti vánkoscihába varrott puskámat.

Apám, Vjacseszlav Alekszejevicsnek hívják, igyekvően sürögforog, megmutatja a télire tartalékolt élelmiszert, aztán alulról fölfelé végigmér (egy fejjel magasabb vagyok nála), a szemembe néz, és azt mondja:

– Megleszünk, Vaszilij Szemjonics . . . Hanem mennyi neved van neked, gazdag ember vagy te, he . . .

3

Az első nap az Irtisen túli kozák telepek illataitól virágzott: a nazmitól, a juhok édesgyökérre emlékeztető, savanykás-édes faggyúszagától, száraz nádasok sziksópárájától.

Vadászni mentem. Tíz töltényem volt, lőttem egy tarisznya vadkacsát, egy töltényt elfelejtettem kivenni a csőből. Este, amikor az eresz alatt ültem, és éppen egy elbeszélést írtam, Pallagyij öcsémnek rosszalkodni támadt kedve, ráfogta apánkra a puskát, és meghúzta a ravaszt.

Apánk eldőlt az asztal mellett, gyolcsingén híg vér alvadozott: a töltény minden sörétje a nyakába fúródott . . . Az ablakon zománcos-kék legyek szálltak be a vérre, rácsaptak a még rángatózó arcra.

Később öcsém a konyhában guggolt, és mazsolát tisztított a toros rizshez. Amikor a konyhába léptem, így vélekedett:

– Tudod, Vszevolod, a nagyobb szemeket kell kiválogatni, he . . .

A kacsák, amiket lőttem, szintén a toros asztalra kerültek. Homlokba hulló fürtű kozákok ülték körül, önbíráskodással fenyegettek, s a nyakukban függő szűzanya-képpel keresztet vetve, elfordították fejüket Pallagyij beteges vihogása elől.

Anyánknak azt mondták:

– Ha elköltöznétek mind a ketten . . . vagy a fiad . . . isten tudja, mire fordul . . . az apja, Vjacseszlav Alekszejevics, tisztelte a cárt . . . Isten tudja mit gondolt Szivolot az apjáról.

Így hát megint menekültem.

4

Sztyepp. Homok halványkék szaga. Trágyatüzek. A homokbuckákon a Góbi-sivatag sócserjéje, a fává nőtt sócserjék ágán keselyű kuporog. A keselyű mellén gyűrött a toll, vedlett és fakó.

Anyám és Pallagyij öcsém ül a szekéren. Anyámat Irinának hívják. Az út két felén elfűrészelt távíróoszlopok, dróttekercsek – a nagy szemirecsjei országút.

A karagács-bokrok ágain pedig – emberi zsigerek. Kiszáradtak már, szelek és keselyűk cibálják. Vékony, száraz húrok, emberbélből . . . Ugyan ki játszik ezeken a húrokon?

A kozákok harcban állnak az újtelepesekkel a földért. Elfognak egy újtelepest a kozákok, fölmetszik a hasát, aztán elkezdik a beleit föltekerni egy botra. Az féktelenül hahotázik, ezek meg rajta . . . úgy hal meg, nevettében.

– És az újtelepesek?

– Hát, azok is elfognak egy-egy kozákot, azok is botra tekerik a belét. Így aggatják föl a beleket, az út egyik felére az újtelepesek, a másik felére a kozákok. Látod, mennyi van . . .

Dzsingisz mongoljaitól, Timurlenk türkménjeitől vette át a keresztény nép a szokást – megszárogatni a napon a kacagtató emberi belecskéket.

. . . Elöl kirgizek hosszú-hosszú karaván ja. Nyiszorognak a kenetlen kétkerekű szekerek, az arbák, lassan himbálóznak a tevék, és a kirgizek nem néznek felénk, makacsul nyugat felé tekintenek. Amikor utolérjük őket, úgy rémlik, nincs is szemük; szürke lepel az arcuk.

Azt mondja anyám:

– Az éhhalál elől futnak.

– Hová?

– Ki tudja? Talán Kínába, talán az indusok földjére. Tán maguk se tudják. Nincs mit enni, hát menekülnek.

Homok, fent pedig furcsa módon, az ég. Sárgás-sötétkék, mint a homok. A karagács-bokrokon, mint érett, hosszú hüvelyek – a zsigerek pántlikái. Utolérjük a karaván t, újra lemaradunk. S megint csak ég, homok, halmok . . .

Mögöttünk lassan, port is alig verve, kirgizek, tevék, arbák vánszorognak. Hallgatnak és nem látnak semmit. Mennek.

Megyünk mi is. És mi is szeretnénk hallgatni, de nem lehet: én tudom, hová tartok, de anyám fél: attól a helytől is, ahová igyekszem, azoktól az emberektől is, akikhez megyek. Sietős szavakat váltunk, ő kezdi, én folytatom, anyám háta mögött pedig, mintás, tarka futószőnyegbe burkolva vállát, halkan vinnyogva nevetgél Pallagyij. Minél tovább haladunk, annál élesebb, annál visongóbb a nevetése:

– He-hihh-hehe . . .

Egy nap múlva, és még két nap múlva is, reggel és este, ugyanaz: homok, karagács-bokrok, kirgizek. Egy kirgiznek kidőlt a tevéje, otthagyták az útfélen, mintha észre se vették volna. Az arbán három gyerek, azokat is otthagyták, másutt nem akadt hely nekik, erejük sem volt vesződni velük. Aztán egy másik arbáról lemászott egy asszony, és elmaradt a karavántól.

– Ki az?

– Az anyjuk.

Megállítottam a szekeret. Odamentem az arbához. A kirgizfiókák, kiszáradt szájukkal tátogva, szívták be a sztyeppet. Mellettük a kirgiz asszony, lábát maga alá húzta, piszkos csuvlukja lecsúszott a fejéről, hajának lóverejték szaga volt.

– A halálra készülnek . . . se vizük, se kenyerük.

Azt mondtam:

– Magunkkal kell vinnünk őket.

– Így is alig bírják a lovak.

– Majd ledobjuk a ládát.

Lehajoltam a kirgizfiókákhoz, karomra akartam venni őket. A kirgiz asszony odakúszott, belekapaszkodott a gyerekeibe, és azt sziszegte:

– Te ravasz . . . eredj . . . eredj . . .

Beszéltem a lelkére, magyaráztam. Száját lebiggyesztve, a homokot kotorta, és gyűlölködve nézte a lábamat. Hirtelen felszökkent, és hosszú, kékes körmeivel végigszántotta az arcomat.

Anyám megmarkolta a haját, és ledöntötte a homokba. Egymásba akaszkodva karmolták, ütötték egymást, nem tudtam szétválasztani őket. Öcsém a szekéren hadonászott vékony, sárga karjaival, és patkányhangon, vinnyogva nevetgélt:

– Heh-hihh-hehe . . .

A kirgiz asszony ottmaradt a gyerekeivel. Anyám visszaült a szekérre öcsém mellé, és aggodalmasan pillantgatva nyugat felé, hallgatott.

Száraz, sötétkék szagok áradtak a homokból. A távíróoszlopok fölött borzas mellű szirti sas körözött. Karagács-bokrok. Tevék. Esték . . .

Nincs nagyobb keserűség, mint magunkról beszélni.

. . . És nincs nagyobb öröm.

A MÁSODIK

I

A nád között zsíros és tarka a nap, mint egy láma ünnepi köpönyege. A hínár, ez a zöld vízi szurok, kárászszagot áraszt.

Karom úszni kíván – a nád árnyékában, a hínár között, lustán csápolva a sűrű, illatos vizet.

De nem úszom mégsem. Ezt az egy napot a testemnek ajándékoztam, hadd heverjen a karom nyugodtan a fűben.

Szemöldökömre szúnyog ereszkedik, érzem, ahogy szétterpeszti pókhálóvékony lábacskáit, és lassan bőrömbe mélyeszti szívókáját. Ma nem háborgatom, napégette szemhéjamat lezárom, és számolom, hányszor ér az orromhoz a fülemnél zizegő fűszál.

– Négy . . . hét . . . nyolc . . .

Ha páros – megölnek, ha nem – megmenekülök. A faluban az atamán csapata, a sztanyica atamánjának pedig megparancsolták, hogy engem ki kell adnia.

– Tizenkettő . . . tizenhárom . . . tizenöt . . .

Szamárság! A fűszál elszökött a hajamtól, de én nem hiszem el. Azt mondom:

– Tizenhat!

És odahajlítom a fejemhez. A fűszál haragszik. Letörött.

A mellékágból zöldes búvármadár úszik elő, zafír melle kétfelé sodorja a vizet. Lassan a vízbe meríti sötétkék csőrét, nyakán ritkás lesz a toll, teste mohón megremeg – talált valamit.

Most már elhajtom szemöldökömről a szúnyogot, és lustán szemlélem, hogyan röppen tovább véremmel teli, kis vörös hasával.

Ereimbe is ilyen lusta és sűrű víz nyomul. Szívem messzire úszik – zsíros, zöld kárász. Két térdemet és homlokomat – három templomtornácomat – süti legmelegebben a nap.

Lassan vonulnak gondolataim, mint gyertyát vivő szerzetesek. Hirtelen egymás után hullanak a kezekre a fekete csuklyák, és napbarnított, bajuszos pofák röhögnek rám. Ez akkor volt, amikor a templomtornácra gondoltam.

Térdemet és homlokomat simogatom. Nevetek.

A tarka köpenyeges láma, aki a nád között bujdosó naphoz hasonlít, azt mondta nekem Karakorum romjainál:

– Az ember élete olyan, akár a kő. Szelek jönnek-mennek, és homok lesz a kő helyén. Batu kán és Timurlenk élt itt – te mit akarsz?

Belenevettem a tekintélyes láma kínai metszésű, keskeny szemébe, keskeny szájába.

– Én egyetlen szamárral megyek, nem leszek Batu kán, sem Timurlenk, de szeretet több van bennem, mint benned, és több, mint bennük volt . . .

A szamár, vékony, poros lábát szétvetve és ajkát lefittyesztve, orrán keresztül ordított. Kékes légy ült a száján. Ugyanolyan légy ült a láma köpenyegén meg az én vállamon.

Ittunk egy kis tejet, és továbbmentünk, a láma ottmaradt Batu kánról, Timurlenkről elmélkedni meg a kövekről, amelyek homokká porlanak.

Hogyan jutott eszembe a láma?

Nem tudom, talán mert a nádasra terülő nap emlékeztetett a köpenyegére.

Vállamtól a könyökömig egy ág mélyed a testembe, mégsem akaródzik hanyatt fordulni. Az ág korhadt, s amikor majd szólítanak, széttöredezik. Héja – emlékszem – halványszürke, apró kis sávokkal – talán nyírfaág. Eszembe jut a nyírfák hűs leve – de jó azt tavasszal szalmaszálon szürcsölgetni! A föld még hideg, de tömören, langyosan legyint nyakon a szél; a nyírfatörzs, csúcsától fekete héjú gyökeréig, remeg, miközben odaadja nedvét. Aztán nyergem nyírfakápája jut eszembe, és megint fölnevetek:

– Nem, nem fognak el minket az atamán katonái!

Tenyeremen a füvek ragadós, zöld nedve, összeragasztja azokat az utakat, amelyeken életem elvonult, s kezem már levélhez hasonlít, ujjaim a levél ereihez, a kantárszár törte bőrkeményedések a kiindulópontjaik. Aki sokat van úton, az tudja, hová megy!

Így telik az idő. Mind mozdulatlanabbul és súlyosabban nyomódnak bele a földbe a vizek. A nádszálak kiegyenesednek, fölfelé húzódnak, feszülten zizzennek össze leveleik. A halak felbukkannak a mélyből, a felszínen úszkálnak, uszonyaik sárgás porként kavarognak a zöld vízben. Úgy rémlik, még homályosvörös pupillájukat is látom, amint a nap felé úsznak, hogy fölébredjenek. Tarkómat a füvek langyos szalagjaira döntöm, arcom az ég felé fordul. Olyan, mint akkor is volt, amikor én még nem éltem, talán ezért nem szeretem nézni. Itt, nálam, minden évben újraszületnek a levelek, és a föld – a testes, beláthatatlan föld – a maga módján szeret engem.

Megint elnézem, hogyan nyelik be a vizek az időt. Karom a víz felé nyúlik, szeretnék nagy lendülettel, csengőn belecsapni a napfényes homályba, hogy a széles halak ijedten rebbenjenek szét a tóban, és agyukba véssék, milyen kicsi is az ő birodalmuk.

De kell-e ez?

Ma azt fogjuk gondolni, hogy nem kell.

Kezem a fűszálakra simul, és igyekszem ujjaimmal ismerni fel a színüket. Behunyom a szememet, és tisztán kirajzolódik előttem: ez a lágy, hosszú, illatos szalag – ez zöld; az a keskenyebb, érdesebb – zöldessárga, ez a majdnem kerek pedig – vörös.

Kinyitom a szemem – a kerek levél vörös.

Persze – ősz van. Ujjaim között kerek, vörös levél. Leszakítom és azt mondom:

– Ősz van.

Egyre sötétebb a nádas. A nádszálak, mint a felhőket a földdel összefűző cérnaszálak. Mint a gazdát körülzáró kerítés karói, mint egy nagy jurta válaszfalainak vesszői.

Testem elfárad. A vízhez lépek és megmosakszom. A kezemről visszahulló vízcseppek súlyosak és nyúlósak, mint a méz, lassan issza be őket a tó.

A nádasban füttyszó hangzik fel. Széles paták cuppognak a zsombékok között. Állam elernyed, megfeszül a szám, és elvágja a füttyöt:

– Sszszsz!... szszszsz!

Horkanás hallik a nád között. Madár röppen el a fejem felett, szárnya lágyan súrolja a leveleket. Valaki fölnevet:

– Hogy a ragya verjen ki!

Eszembe jut az ág, amelyen feküdtem, széttaposom a sarkammal.

– Lukjan, te vagy?

– Én vagyok, pajtás, én vagyok az a füttyös madár, hogy pottyanna a pokolba! No, hát te meg?

– Készen vagyok.

Lehajol, félrehajtja a ló sörényét, és megveregeti izzadt nyakát; csizmájáról letörli a lóverejtéket, és azt mondja:

– Ülj föl mellém. Keresnek ám nagyon, ha meglelnek, véged. Ott, arrább, hagytam egy lovat. Bikmetzsanki auljába nyargalsz, tudod, hol van?

– Nem.

– Dehogynem! Nyílegyenest keresztül a sztyeppen, mindig a nap felé. Megleled. Ott vannak mind a tieid.

2

A sztyeppen át a nap felé.
A sztyeppen át az öröm felé.
A sztyeppen át – mindig előre.
Átvágunk a sztyeppen – gyalog, lovon. Kővé változtatjuk a homokot. A követ meg – kenyérré.
Vidám napjaim sustorgó habja –
– Élj!...

1921

Rab Zsuzsa fordítása

A KISGYERMEK

I

Mongólia – szilaj és zord vadállat! A kő – vadállat itt, a víz – vadállat; még a pillangó is meg akarja csípni az embert.

A mongol embernek kifürkészhetetlen a szíve – állatbőrben jár, a kínaihoz hasonlít, és az oroszoktól messzire, a Nor-Koj sivatagon túl lakik. És azt mondják, Kínán keresztül még Indiába, távolba vesző, titokzatos országokba, hét tenger partjára is elmegy . . .

Az oroszok köré mind több Irtis melléki kirgiz gyűlt: azok, akik az orosz háború elől Mongóliába vándoroltak át. Ezeknek a szívét ismerjük – nem sokat ér, és teljesen átlátszó, akár a macskaüveg. Ráérősen jöttek ide – magukkal hozták a jószágaikat, a kisgyermekeiket, sőt még a betegeiket is.

Az oroszokat viszont irgalmatlanul kergették ide, így hát ezek erős és egészséges parasztok voltak. A köves hegyeken maradtak a gyöngék, a fölöslegesek – ki meghalt, ki meg kidőlt a sorból. A család is, a retyerutya is, a jószág is ott maradt a fehéreknek. Szilajok a parasztok, akár a farkasok tavasszal. Ahogy a szurdokokban, sátraikban hevertek, a puszta meg az Irtis járt az eszükben. Vagy ötvenen voltak, Szergej Szelivanov vezetése alatt, a csapatot pedig így hívták: „Szelivanov elvtárs vörösgárdista partizánosztaga."

Hazavágyódtak.

Mialatt kergették őket a hegyeken át – az óriási és sötét sziklák rémületben tartották őket. Amikor kiértek a pusztába – elfogta őket a honvágy. Mert ez a sztyeppe is olyan, mint az Irtis

melléke: homok, szúrós füvek, keményre kovácsolt égbolt. Mégis minden idegen, vad és nincs szántás, mint otthon.

És még nehezebb volt – asszonyok nélkül.

Asszonyokról szóltak éjszakánként a trágár katonaadomák, amikor pedig elviselhetetlenné vált a vágy – felnyergelték a lovakat, és kirgiz nőkre vadásztak a sztyeppen.

És a kirgiz nők, mihelyt észrevették az oroszokat, engedelmesen hanyatt feküdtek.

De kellemetlen, sőt undorító volt még megfogni is őket, ahogy szorosan becsukott szemmel, mozdulatlanul tűrték ... Akárha barommal bujálkodtak volna a parasztok.

A kirgizek féltek tőlük – beljebb vándoroltak a pusztaságba. Ha megláttak egy oroszt – váltig fenyegették puskával, íjjal, vadul kurjongattak, de nem lőttek. Talán nem tudtak lőni? ...

2

Afanaszij Petrovics, a csapat gazdasági felelőse olyan pityergős volt, akár egy kisgyerek: az arca is olyan, mint egy gyermeké: kicsi, pozsgás és szőrtelen. Csak a lába volt hosszú és erős, mint egy tevéé.

De valahányszor lóra ült – szigorúságot erőltetett magára. Mélyen elrejtette igazi arcát: zordan, marconán ült a nyeregben az ősz hajú ember.

Pünkösdkor a pusztába küldték hármukat: Szelivanovot, Afanaszij Petrovicsot, a gazdasági felelőst meg Dreveszinyin titkárt, hogy keressenek jó réteket.

A napsütésben párállott a homok.

Felülről, az égből fújt a szél. A földről meleg szállt a rezgő ég felé. Az emberek meg az állatok teste érdes volt és nehéz, akár a kő. Epesztő honvágy.

– Micsoda rétek vannak ott! ... – mondta rekedten Szelivanov.

A másik kettő tudta: az Irtisről beszél. De némák maradtak a gyér szakállú arcok. Akárha kiégette volna a nap a hajukat, mint a füvet a sztyeppén. Vöröslött keskeny szemük, mint a halászhorog karcolta seb. Forróság.

Csak Afanaszij Petrovics válaszolta panaszosan:

– Vajon ott is ilyen nagy az aszály, fiúk?

Sírós volt a hangja, de az arca nem sírt, csak fáradtan ziháló lovának nagy, hosszúkás szeméből csurgott a fájó könny.

A vadkecskék törte ösvényeken így haladtak a partizánok egymás nyomában a puszta felé . . .

. . . Szomorúan izzott a homok. A fullasztó szél szinte a vállukra, a fejükre tapadt. Testükben égett a veríték, és nem tudott előtörni a száraz bőrön át.

Estefelé, amikor már-már kiértek a hegyek közül, Szelivanov nyugatra mutatva így szólt:

– Utasok nyargalnak errefelé.

Valóban: a látóhatár szélén rózsaszínű porfelhőt lengetett a sivatag.

– Bizonyára kirgizek.

Vita támadt. Dreveszinyin azt mondta, hogy a kirgizek messzire tanyáznak, és a tájékára se mennek Szelivanov völgyeinek; Afanaszij Petrovics: okvetlenül kirgizek, sűrű port vernek fel, amilyet a kirgizek szoktak.

De amikor közelebb hömpölygött a por, mind a hárman kijelentették:

– Nem tudni, mifélék . . .

Gazdáik hangjából megérezték a lovak: idegen szag száll a szélben. A fülüket hegyezve, jóval a parancs előtt lerogytak a földre. Ott feküdt a völgyben nagydarab szürke meg sárga testük. Gyámoltalanok és nevetségesek voltak pipaszárlábukkal. Talán szégyenletükben – behunyták nagy, ijedt szemüket, és szaggatottan lihegtek . . .

Szelivanov meg Afanaszij Petrovics a völgy szélén feküdt. A gazdasági felelős az orrát szörtyögtetve, sírósan beszélt. Sze-

livanov mindig maga mellé fektette, hogy ne féljen, és – talán éppen ettől a gyerekes siránkozástól – felvidult, és megszilajodott nehéz parasztszíve.

A keskeny úton szétterült a por. Szaporán zörögtek a kerekek. És akár a por, gomolyogtak a hámokban a hosszú, fekete sörények!

– Oroszok . . . Tisztek – jelentette ki határozottan Szelivanov.

És magához hívta a völgyből Dreveszinyint.

Piros szegélyű sapkában, ketten ülnek az új, fonott kis szekéren. A portól nem látni az arcukat. Mintha valami sárga gomolyban úsznának a pirosszegélyesek. Fegyver: puskacső mered fel, amikor egy kéz előbukkan az ostorral a porból.

– Tisztek . . . – mondta rövid gondolkozás után Dreveszinyin. – Biztosan dolguk van erre. Ekszpedícijó . . . Világos.

Szilajul kacsintott szemével-szájával.

– Durrantsunk oda nekik, Szelivanov komám!

Röpíti a kis szekér az embereket, biztonságosan röpíti. A lovakat is. Vígan futnak, mögöttük meg, mint róka a farkával, mongol porral eltünteti saját nyomát a kis szekér.

– Nem kell, fiúk . . . – szólt sírósan elnyújtva Afanaszij Petrovics. – Inkább fogjuk el őket . . . Várjatok a lövéssel!

– Úgy látom, te . . . nem sajnálod a fejedet.

Szelivanov dühbe gurult, és zajtalanul, ahogy egy gombot kigombolnak, hátrarántotta a závárt.

– Itt nincs helye a pityergésnek, cimbora!

A legjobban az dühítette őket, hogy a tisztek kettesben, kíséret nélkül jelentek meg a pusztán. Mintha roppant sereg volna mögöttük, és halál várna a parasztokra. Most például egész magasságában feláll az egyik tiszt, szétnéz a pusztán, de rosszul lát: por van; az esti szél vörösre festi az összeperzselt füvet meg azt a lótetemhez hasonló két nagy követ ott a völgynél . . . Miféle kövek azok? Állati testek?

Vörös porban úsznak a kis szekér kerekei, az emberek meg a gondolataik . . . Robognak.

Lövés . . . Kurjantás. Ismét lövés.

Egymásnak ütközve, egyszerre esett a két sapka a szekérderékba.

Meglazult a gyeplő, mintha elszakadt volna . . .

A lovak már-már megbokrosodtak és nekiiramodtak. De váratlanul tejfehér tajték tűnt elő a marjukon . . . Erős, darabos izmaik remegtek, ahogy a fejüket lehajtva megálltak.

– Meghaltak . . . – szólt Afanaszij Petrovics.

A három paraszt odament, megnézte őket.

Meghaltak a pirosszegélyesek. Vállukat összevetve ülnek, a fejük hátrahanyatlik. Az egyik halott – nő. A haja szétzilálódott, csupa por – félig sárga, félig fekete, a gimnasztyorkát meg női mell domborítja magasra.

– Furcsa – mondta Dreveszinyin –, ő a hibás, minek tesz katonasapkát a fejére. Kinek van kedve fehércselédet ölni?! A fehérnép kell a társadalomnak.

Afanaszij Petrovics köpött egyet.

– Szörnyeteg vagy te, meg burzsuj . . . Nincs tebenned érzés, te bitang . . .

– Várj – vágott közbe Szelivanov. – Mi nem rablók vagyunk: össze kell írni a népi tulajdont. Adj papírt!

Az elülső ülés alatt, a többi „népi tulajdon" közt, fonott kínai kosárban, egy fakó szemű, lenszőke kisgyermek feküdt. Piciny kezében kis barna takarójának csücskét szorongatta. A kis csecsemő halkan nyöszörgött.

– No lám csak . . . – szólt meghatottan Afanaszij Petrovics. – A maga módján ez is csak mondja, hogy s mint.

Még egy sajnálkozó pillantást vetettek az asszonyra. Őróla nem húzták le a ruhát, de a férfit meztelenül ásták el a homokban.

Afanaszij Petrovics a zsákmányolt szekéren utazott visszafelé, és a csecsemőt a karján ringatva halkan ezt dúdolta:

Fülemüle, kismadárka . . .
Kanári madárka . . .
Búsan énekel . . .

Eszébe jutott Lebjazsje, a szülőfaluja; a marhahodályok; a család; a kisgyermekek – és vékony hangon sírdogált.

Sírt a csecsemő is.

Hátrafelé futva vékony hangon sírdogált a híg, porhanyós és napperzselte homok is. Alacsony, kemény húsú mongol lovakon nyargaltak a partizánok. Napégette arcú, napégette lelkű emberek voltak ezek a partizánok.

A keskeny utak mellett hőségtől fuldokló ürömtenger terült el, amely olyan volt, mint a homok: apró és megfoghatatlan a szemnek.

A homok pedig olyan, mint az üröm: apró és keserű.

Ti ösvények, kecskeösvények! Te homok, keserű homok! Mongólia – szilaj és zord vadállat! . . .

Szemügyre vették a tiszt ingóságait. Könyvek, egy bőrönd, tele dohánnyal, csillogó acél műszerek. Az egyik – három hosszú lábon álló, négyszögletes rézdoboz skálával.

Odamennek a partizánok, nézegetik, tapogatják, a kezükön mérlegelik.

Birkafaggyúszaguk van – unalmukban sokat ettek, és zsíros lett a ruhájuk. Azok, akiknek nagy járomcsontjuk, de puha, vékony ajkuk van – doni sztanyicákból valók; a hosszú, fekete hajúak, sötét arcúak – mészkőbányákból. És valamennyinek

donga alakú, görbe a lába, és mind torokhangon beszélnek, mint a pusztaiak.

Afanaszij Petrovics felemelte a rézfejű háromlábút, és így szólt:

– Messzilátó. – Összehunyorította a szemét. – Jó messzilátó, milliókat is megér. A holdat nézegették vele, oszt' aranymezőket találtak rajta, fiúk ... Ki se kell mosni, olyan, mint a liszt, színtiszta arany. Öntheted egyenest a zsákba ...

Egy városi legény felkacagott:

– De tudja cifrázni, a rosseb essen belé! ...

Afanaszij Petrovics dühbe gurult.

– Méghogy én cifrázom?! Te nyavalyás levélhordó! Na megállj!

– Ki álljon meg?

Afanaszij Petrovics előkapta pisztolyát.

– Kuss! – mordult rájuk Szelivanov.

A dohányon megosztoztak, a műszereket meg átadták Afanaszij Petrovicsnak – mint gazdasági felelős, alkalomadtán át tudja cserélni valamire a kirgizekkel.

Ő a gyermek elé rakta a műszereket.

– Játsszál velük ...

A csecsemő nem lát: nyöszörög. Afanaszij Petrovics próbálja így is meg úgy is – még bele is izzadt –, a kisgyermek csak nyöszörög, és nem játszik.

A szakácsok meghozták az ebédet. Olaj, kása, húsos káposztaleves sűrű illata áradt szét. A csizmaszárból előhúzzák a széles szemipalatyinszki kanalat. Az osztag letaposta a füvet. Fentről, a szikláról lekiált az őrszem:

– Meddig álljak még itt? Éhes vagyok ... Váltsatok le!

Ahogy megebédeltek, észbe kaptak: meg kell etetni a gyermeket is. Szüntelenül nyivákol a kisgyermek.

Afanaszij Petrovics megrágott egy falat kenyeret. A nyálas csócsát bedugta a kitátott, nyálas pici szájba, és közben csámcsogott:

– Tyám-tyám ... de finom ... faljad, te kis betyár ... Jóízű!

De a gyermek becsukta szájacskáját, és elfordította a fejét – nem vette be. Az orrán át, vékonyan, de élesen sírt.

Odamennek a parasztok, körülveszik. Egymás feje fölött kandikálnak a kisgyermekre. Hallgatnak.

Meleg van. A birkafaggyútól csillog a pofacsontjuk meg a szájuk. Ingük ki van gombolva. Lábuk csupasz és olyan sárga, mint a mongol föld.

– Káposztalevest adj neki ... – ajánlotta az egyik.

Hűtöttek egy kis káposztalevest. Afanaszij Petrovics belemártotta a mutatóujját, és a csecsemő szájába dugta. A jó zsíros káposztaleves a pici szájból ráfolyik a rózsaszínű ingecskére, a flanelltakaróra.

Azt se veszi be. Nyivákol.

– A kiskutyának több esze van – az ember ujjáról megeszi...

– Kutya vagy ember, neked egyre megy ...

– Jól kilelte!

Tehéntej nincs az osztagnál. Arra gondoltak, hogy kancatejjel itatják – kancáik voltak bőven. De nem lehet – a kumisztól kótyagos lesz. Meg is betegedhet.

Szétszéledtek a szekerek között, kis csoportokban, izgatottan beszélgetnek. Afanaszij Petrovics meg ide-oda futkos a szekerek között, ócska, megviselt, rövid kaftán van rajta, a szeme apró, szintén megviselt. Vékony hangja nyugtalan, gyermekes, mintha maga a kisgyermek siránkozna és szaladgálna fel s alá.

– Most mi lesz?... Nem eszik, emberek! Pedig muszáj! Mi?... Törjétek a fejeteket, nyavalyások!

Gyámoltalan tekintettel álltak előtte a tagbaszakadt, nagy darab férfiak.

– Asszony dolga ez ...

– Hát persze ...

– Asszonykézből még egy birkát is megenne ...

– Ez már így van.

Szelivanov gyűlést hívott össze és kijelentette:

– Egy keresztény kisfiú nem pusztulhat el, mint egy állat. Az apja, mondjuk, burzsuj volt, de a kisgyermek? Az ártatlan.

A parasztok egyetértettek.

– A kisgyermek nem tehet semmiről. Az ártatlan.

Dreveszinyin felkacagott.

– Nagyra nőj, fiú! . . . Ha felnő itt nálunk, majd a holdra repül . . . Az aranymezőkre.

A parasztok nem nevettek. Afanaszij Petrovics felemelte az öklét, és rákiáltott:

– Ilyen kutyával nincs mit kezdeni. Te vagy az egyetlen az osztagban, aki gúnyolódik!

Toporzékolva hadonászott, majd hirtelen, fülsiketítően elkiáltotta magát:

– Tehenet! . . . Tehén kell neki! . . .

Egymás szavába vágva válaszoltak rá:

– Tehén nélkül – meghal . . .

– Okvetlenül tehén kell . . .

– Tehén nélkül elpusztul.

Afanaszij Petrovics határozottan kijelentette:

– Megyek tehenekért, fiúk . . .

– Az Irtishez, Lebjazsjéba? – vágott közbe kihívóan Dreveszinyin.

– Nem kell azért az Irtishez menni, te címeres pernahajder! A kirgizekhez megyek.

– Cserélni a messzilátóért? Hát csak menj, te jótévő.

Afanaszij Petrovics odaugrott hozzá, és dühösen ráordított:

– Te dög! Azt akarod, hogy a pofádba vágjak?!

Éktelenül szidták egymás anyját.

– Elég! – torkolta le őket Szelivanov mint a gyűlés elnöke.

Szavazással így döntöttek: Dreveszinyin, Afanaszij Petrovics és még három partizán ellovagol a pusztába, a kirgiz táborokhoz, és szerez egy tehenet. Ha sikerül, hozhatnak kettőt vagy akár ötöt is, mert a szakácsoknak már fogytán volt a húsuk.

A nyeregbe akasztották a puskát, rókaprém kucsmát tettek fel, amilyet a kirgizek hordanak, hogy messziről hozzájuk hasonlítsanak.

– Isten nevében!

A csecsemőt bebugyolálták kis takarójába és egy szekér alá, az árnyékba fektették. Egy fiatal fiú ült mellette, és az ő meg a saját szórakoztatására egy ürömbokorba lövöldözött a forgópisztolyával.

4

Hej, ti zordon mongol homokpuszták! Hej, te szikla – sötét bánat, földbe nyúló, gonosz kéz!

Mennek az oroszok a homokon. Éjszaka.

A homoknak forró ürömszaga van.

A kirgiz táborban, a vaksötétben farkasokat ugatnak a kutyák.

A farkasok meg az éhségre, a halálra üvöltenek a sötétben.

A halál elől menekültek a kirgizek.

Elhajthatják-e a csordákat a halál elől?

Szárított ganéj meg aludttej szaga száll a tábor felől. A sárga tábortüzeknél sovány és éhes kirgiz gyermekek ülnek. A gyermekek mellett kiálló bordájú, hegyes pofájú kutyák. A jurták – akár a szénaboglyák. Mögöttük nádas tó, és a nád közül hirtelen lövés dördül – a sárga tábortüzek felé.

A nemezsátrakból rögtön kifutnak a kirgizek. Rémülten rikoltoznak.

– Uj-boj . . . Uj-boj, ak-kizil-urusz . . . Uj-boj . . .

Lóra pattantak. A lovak szinte éjjel-nappal fel vannak kantározva. Patadobaj a sátrak közt. Patadobaj a pusztán. Vadkacsa módján hápog a nádas:

– Jaj-jaj, vörös – fehér orosz, jaj-jaj! . . .

Egy őszszakállú lebukik a lóról – fejjel egy üstbe; felborul az üst. A leforrázott ember öblös hangon felüvölt. Mellette meg, a farkát behúzva, félénken a forró tejbe dugja éhes pofáját egy bozontos kutya.

Harsányan felnyerítettek a kancák. Rémülten egymáshoz torlódtak a karámban a birkák, mintha farkas ugrott volna be. Szinte fuldokolva ziháltak a tehenek.

Az engedelmes kirgiz nők, az oroszokat meglátva, engedelmesen lefeküdtek a pokrócokra . . .

Dreveszinyin trágár hahotára fakadt.

– Hát mik vagyunk mi, csődörök, vagy mi?! Nem örökké csak őket . . .

Gyorsan tejet szűrt egy lapos osztrák kulacsba, és korbácsával csergetve, a jurtához terelgetett néhány borjas tehenet. A pányváról elszabadult borjak fejükkel anyjuk puha tőgyét bökdösve, boldogan kapkodtak nagy, puha szájukkal a csecsek után.

– Tyű, de éhesek a nyavalyások . . .

És forgópisztolyával a borjak közé lőtt.

Afanaszij Petrovics benyargalta a tábort, és már Dreveszinyin után akart indulni, amikor hirtelen észbe kapott.

– Cucli kell. A fene egye meg, a cucliról megfeledkeztünk.

Rohant sátorról sátorra cuclit keresni. A tüzeket már eloltották a sátrakban, így hát Afanaszij Petrovics egy parazsat felkapva, a füsttől köhögve, szikrákat szórva kereste a cuclit. Egyik kezében a parázs sercegett, a másikban a revolvert tartotta. Cuclit sehol se talált. Arcukat kendőjükkel eltakarva, szétterülve feküdtek a pokrócokon az engedelmes kirgiz nők. A gyermekek bömböltek.

Dühbe gurult Afanaszij Petrovics, és egy jurtában rákiáltott egy fiatalasszonyra:

– Cuclit, te bükkfanyelvű dög, cuclit adj!

A kirgiz nő sírva fakadt, és sietve kezdte kigombolni könnyű selyemkaftánját, majd lehúzni az ingét.

– Ni kirek . . . Al . . . Al . . . Nesze . . . – Mellette meg, a nemezpokrócon felsírt egy rongyokba bugyolált csecsemő. Az asszony már behajlította a lábát . . . – Al . . . al . . . nesze . . .

De ekkor megragadta a mellét Afanaszij Petrovics, megnyomkodta, és füttyentett örömében.

– Megvan! . . . Ez aztán a cucli. Ez az! Jó kemény!

– Ni kirek . . . Ni . . . mi az? . . .

– Jól van, ne hápogj. Gyerünk! Jó kemény!

És karjánál fogva maga után vonszolta az asszonyt.

A sötétben felültette a nyeregbe, és a mellét időnként megtapogatva, elnyargalt vele Szelivanov osztaga felé, a völgybe.

– Megtaláltam, ami kellett, fiúk – mondta boldogan, és könnybe lábadt a szeme. – Én megtalálom, cimborák, én a föld alól is előkaparom!

5

A partizántáborban kiderült – Afanaszij Petrovics a sötétben nem vette észre –: a kirgiz asszony a csecsemőjét is magával hozta.

– Nem baj – mondták a parasztok –, jut tej mind a kettőnek. Tehenek is vannak, meg ő is egészséges menyecske.

A kirgiz asszony hallgatag volt és emberkerülő, úgy szoptatta a gyermekeket, hogy senki se lássa. Ott feküdtek mellette a sátorban, a nemezpokrócon – az egyik fehér, a másik sárga –, és hangosan nyivákoltak.

Egy héttel később Afanaszij Petrovics így panaszkodott a tábori gyűlésen:

– Tudom már, elvtársak, miért búvik el az a kirgiz ringyó, mikor szoptat: csal, a magáénak adja mind a két mejjét, a miénknek meg csak az jut, ami marad. Én meglestem, cimborák. Csak nézzétek meg . . .

Odamentek a parasztok, hogy megnézzék a gyermekeket;

olyanok, mint a többi gyermek, csak az egyik fehér, a másik meg sárga, mint az érett dinnye. De az orosz mintha soványabb volna a kirgiznél.

Afanaszij Petrovics széttárta a karját.

– Én még nevet is adtam neki: Vaszka . . . és lám, mi sül ki. Csalás.

– Hát bizony nyápic vagy, Vaszka – mondta minden csúfondároskodás nélkül Dreveszinyin. – Nemigen maradsz meg . . .

Kerestek egy botot, és kiegyensúlyozták a szekérrúdon.

A két végére ráakasztották a két csecsemőt – melyik húzza lejjebb.

Nyivákoltak a rongyokba bugyolált kisgyermekek, ahogy szőrből font köteleken felfüggesztették őket. Könnyű csecsemőillatuk volt. A kirgiz asszony a szekérnél állt, és sírt, mert semmit sem értett az egészből.

A parasztok szótlanul nézték.

– Engedd el – szólt Szelivanov. – Engedd el a mérleget!

Afanaszij Petrovics elvette kezét a bottól, és az orosz fiúcska mindjárt – felfelé . . .

– Hinnye, te sárga pofájú dög! – mondta dühösen Afanaszij Petrovics. – Kövérre zabáltad magad!

Felvett egy ott hányódó kiszáradt juhkoponyát, és rátette az oroszra. Erre a mérleg egyenlő súlyba került.

Zajongani, kiabálni kezdtek a parasztok:

– Egész birkafejjel hizlalta kövérebbre, cimborák!

– Nem lehet szemmel tartani . . .

– Micsoda vadállat! . . . Hogy szoptatta!

– Ki figyelte? . . .

– Más dolga is van az embernek, mint a gyerekeket figyelgetni!

A higgadtabbak meg is toldották:

– Hogy is lehetne kifigyelni!

– Meg aztán mégiscsak az édesanyja . . .

Erre rikácsolva toporzékolni kezdett Afanaszij Petrovics:

– Így hát – az orosz ember csak pusztuljon el holmi bükkfanyelvűnek a kölyke miatt... Elpusztuljon Vaszka... az én Vaszkám?...

Vaszkára tekintettek – fehér, sovány a kisfiú.

Elfacsarodott a parasztok szíve.

Szelivanov odaszólt Afanaszij Petrovicsnak:

– Azt... a kis kirgizt... vidd el... Isten neki, haljon meg. Úgyis olyan sokat elpusztítottunk, eggyel több vagy kevesebb...

A parasztok Vaszkára néztek, és szótlanul szétszéledtek.

Afanaszij Petrovics fogta a kirgiz gyereket, és becsavarta egy lyukas zsákba.

Felüvöltött az édesanya. Afanaszij Petrovics enyhén szájon ütötte, és elindult a táborból a pusztába...

6

Két nap múlva lábujjhegyen álltak a sátornál a parasztok, és egymás vállán át kukucskáltak befelé, oda, ahol a kirgiz asszony a fehér kisgyermeket szoptatta a nemezpokrócon.

Az asszony arca, zabszem formájú, keskeny szeme alázatos volt; rajta könnyű lila selyemkaftán, lábán szattyáncsizma.

A kisgyermek a mellébe fúrta fejecskéjét, kezével a kaftánon matatott, a lábával meg mulatságosan és esetlenül rugdalózott, mintha ugrálna.

Harsány kacagással, gyönyörködve nézték a parasztok.

A leggyengédebben mégis Afanaszij Petrovics. Az orrával szörtyögve, sírósan mondogatta:

– Ni, hogy gyúrja!...

És a vászonsátron kívül futottak, futottak – nem tudni, hová – a völgyek, a sziklák, a puszta, az idegen Mongólia.

Ki tudja, hová futott Mongólia – ez a szilaj és zord vadállat.

1921 *Makai Imre fordítása*

I

TALÁLKOZÁS

A nyomdavezető, menet közben ráncigálva a nadrágját, a szedőállványhoz vezetett.

– Nyikityin – mondta –, adjon neki egy levonatot, ő lesz a korrektor.

A sarkig tárt ablakon mészillat lengedezett a terebélyes, fehér hombárok felől. A terjengő por vastagon belepte a szedőket, amíg a régi, sötét betűtípusokat válogatták a szekrényekből. Élesen, szaggatottan kattogtak a nyomdagépek, csak úgy árasztva a sűrű kenőolaj szagát. Mögöttük megannyi óraként ketyegtették a szavakat a sorjázóban a mezítlábas szedők.

Egy nyomdász, „sündisznó-sörtés" fekete fejét rázva, egyengette a formát.

– Ké-ész? . . . – kérdezte vékony, elnyújtott hangon.

– Mehet . . .

A nyomdász füttyentve ugrott fel a gép lépcsőjére. A mogorva lehúzó keskeny vállát megfeszítve, csörömpölni kezdett a karral. A gép elindult: a hosszú, fehér lapok egyenletesen merültek a vaskos szagot árasztó, csillogó henger alá.

A nyomdász fél kézzel rakta a lapokat, rám nézett, pökött, és a válla mögül odaszólt a lehúzónak:

– Megy, mint a karikacsapás. Elkezdjük, mi?

A lehúzó leengedte a vállát, s bágyadtan elmosolyodott.

– Kezdhetjük.

– Tegnap a tizenötödik oldalnál hagytuk abba. A tizenhatodikon ez áll: „Dame de compagnie . . ."

A lehúzó átváltotta kezét, s megismételte, a padlónak beszélve:

– „Damdő kampány... damdő..."

– Ügyelj a kiejtésre: „dö kompany..." Ez a nyelv, barátocskám, hímes tojás, te meg, mint egy medvebocs... A „dame de compagnie", tudod... az olyan fehérszemély, akit azért fogad fel az ember, hogy legyen kompániája, együtt iddogálnak, meg sétafikálnak a flaszteren.

A lehúzó megrázta fejét.

– Kár engem ilyesmire tanítani.

– Miért, mit gondoltál még hozzá?

– Nem gondoltam én hozzá semmit, de példának okáért, mi a fityfenének nekem kompánia, mikor négy kis pulyám van meg hites feleségem...

A mondatot kihagyták.

Odaléptem a géphez.

– Régen tanul, elvtárs? – kérdeztem.

– Mindjárt, várj egy kicsit.

– „Démarche..." – dünnyögte a lehúzó.

A nyomdász zsebre vágta a könyvecskét.

– Két hete tanulok – felelte.

– Na és jól megy?

– Megyeget-megyeget.

Kihúzta a hengerek alól a festékszagú lapot, elmosolyodott s kacsintott. Hadonászva körbefutotta a szobát (rövid nadrágot viselt, cipő helyett kalucsni volt a lábán).

– Párizsba készülök, meg akarom nézni Napóleont.

– Holtakat nézni? Mi abban a fantázia?

– Méghogy holtakat? Egy versben azt olvastam:

Sírjából kikel
A kisdobos...

Érted? A franciáknál semmi sem lehetetlen. A kompániás dámát is kitalálták, nálunk bezzeg az ilyen – közönséges kurva. Ki tudja, hátha Griska Zabotyin kedvéért feltámad . . . Mármint Napóleon. A kisdobost el is engedném . . .

– Hát a lehúzónak minek a francia?

– A lehúzónak? . . . Neki? . . . Mit tudom én! Tán kedve szottyant a kompániára, mint annak a dámának.

Jót nevettek. A lehúzó megrántotta keszeg vállát, s azt mondta:

– Demi-monde . . .

– Demi-monde – visszhangozta Griska.

Ebédidőben, mikor a sűrű, kisvárosi por megülepedett az ember gégéjében, és a nagy melegtől majd leragadt a szem, Griska utolért a fogadónál.

– Te hol szálltál meg?

– Hát itt.

– A fogadóban?

Hirtelen mozdulattal lerántotta lábáról a kalucsnit, zsebre vágta, megrázta fejét, és erélyesen így szólt:

– Gyerünk hozzám. Ez nem élet . . .

– De nem leszek alkalmatlan?

– Nálam? Nyolcszobás házam van, külön tyúkketrecem . . . Ez meg – egy fogadó! Nézd meg a galambjaimat! Gyerünk!

– Biztos, hogy nem zavarok?

– Engem? Gyerünk, ha mondom.

Fogtuk a cókmókomat. Ötfalú, bádogtetős, galambdúcos hajlék volt a Griska háza. Az ereszágy teljesen benőve: kötélvastagságú moha borította. A ház előtt, a kiskertben hatalmas, sárga macska aludt.

– Ez is az enyém – mondta Griska. – De várj csak, majd megmutatom a galambokat . . .

A konyhában hirtelen elcsendesedett. Egy ideig tétován toporgott a szobaajtó előtt, de aztán legyintett, és toppantott a lábtörlőn.

– Bácsi, hoztam egy kosztost. Bácsi!

A bácsi kijött a konyhába: kopasz fej, domború mellkas, nyersselyem zakó, fekete nyakkendőpertli. Állát dörzsölgetve, oldalvást elment mellettem, levette a vizeshordó fedelét, s felmordult:

– Miféle kosztost? ... A sírba viszel. Menjetek a fenébe! Kosztosok ...

A cókmókomra nézett s megkérdezte:

– Melyik ... guberniumból?

– A szemipalatyinszkiból.

– Ú-úgy ... Nohát, akkor fogd szépen a batyud, és lódulj ...

Fogtam a motyómat. Leültem a kapu előtti lócára, és azon tűnődtem, hogy tessék, hiába caplattam végig az egész poros, fülledt deszkavároson. Lábam nehéz volt, gémberedett, és egy óra múlva megint kezdődik a munka.

Gondolkodtam, hova menjek. A macska a kiskertben lágyan rezgő hassal aludt, aludt ...

Egyszer csak kiugrik a kapun Griska. Hatalmas rudat lóbál a kezében, s odakiált:

– Gyere ebédelni! Tizenkét rubel! A szénapadláson fogsz hálni! Belement! Olyan dolgod lesz nálunk, mint a mennyországban ...

– Szóval, nem a te házad?

– A ház? Hát az csakugyan nem az enyém. A házat illetően, ne haragudj, lódítottam. Csak a galambok az enyémek ...

Scsivel, disznóhússal etettek, meg sárga köleskásával, puha volt, mint a vaj. Szerdán meg pénteken kárász került az asztalra, a préselt tea erős volt, zamatos, a kalács sárga, gömbölyded, jószagú.

Ugyanilyen sárga, gömbölyded, terebélyes, duzzatag felhők

lebegtek a város fölött. A folyón túlról virgonc szelek fújdogáltak. Csupa fű az utca, és a füves úton, a poros bricskán a szomszéd portára naponta érkeztek a szögletes, hosszú hajú, ostoba képű falusi pópák.

Griska fütyörészve suhogtatta a rudat.

2

A GALAMB-ESET

Griska ivott, elitta mindenét, gyakran dolgozni se ment. A franciát abbahagyta. Elvesztette a szótárát, s nem volt miből újat venni: ami pénze csak került, galambokra költötte. Suhancok hozták neki nap nap után. Griska cirkuszi mutatványokkal szórakoztatta őket cserében (bukfencezett a nyújtón, a fülével cigarettázott, sőt engem is befogott fakírnak), vagy kölcsönkért tőlem, a bácsitól, a nénitől. Kizárólag fehér galambokat vásárolt.

Egyszer megkérdeztem tőle:

– Te Griska, minek neked ezek a galambok?

Hunyorított.

– A galambok . . . Tudod, az én családnevem – Szilics. Grigorij Szilics, tipikus kupecnév. Csakhogy az én apám nem kupec volt, hanem . . .

– Na és a galambok?

– Hát a galambokról beszélek. Nézz rám.

Ránéztem.

– Nem így, jobban.

Még egyszer ránéztem.

– Látod? . . . Nézz meg alaposan.

– No jó . . . Hát aztán . . .

Griska az ujjával megdörzsölte orrát.

– No lám, te is észrevetted! Te is látsz valamit, csakhogy ne-

kem egy tenyérjós meg is mondta. Megtapogatta a tenyeremet és aszongya: „Grigorij Szilics, neked olyan a képed, mint a korbács." Mit jelent az, kérdem. Hallgat a gazember. Úgy jöttem el tőle. Otthon belenéztem a tükörbe – olyan volt a képem, mint a korbács, szinte suhintott.

– A galambokról akartál beszélni.

Griska körülnézett, gyöngéden megrúgott, és suttogva így szólt:

– Majd meglátod, hogy befűtök nekik.

S egy szép napon az egész fertály eljött a mi kiskertünkhöz.

– O-ho-ho-hó!...

A feszes muzsikhasak nekitámaszkodtak a kiskert kerítésének, s a kerítés rengett a nevetéstől (a sárga macska bevette magát a ribiszkésbe). A menyecskék port vertek a viganójukkal, úgy kacagtak, s közben rendületlenül ropogtatták a napraforgómagot. A lurkók visongva rajcsúroztak Grisa meg a kereszthányó vénasszonyok körül. A bácsi kopasz fejét csillogtatva a napon, szitkozódott. A néni pihegve sápítozott a szobában, a ládán. Grisa pedig felöltötte az új ingét (saját kezűleg mostam ki neki a nagy alkalomra), és megfésülködött. Az én csizmám volt rajta.

És a hosszú rúdról piros galambok hussantak fel a hóka szibériai égre, majd bukfencezni kezdtek lefelé.

– Hahahaha! – recsegett a kiskert.

Az álmos képű rendőr, akinek faforgácsok meredeztek a szakállából, bekísérte Griskát az őrszobára. Griska szentségelve jött vissza.

– Moshatom le őket, rákényszerítettek, a bitangok. Jegyzőkönyvet vettek fel, és továbbítják a bíróságnak, aszongya: állatgyalázás. S még én huszonöt kopejkányi fukszint rájuk pocsékoltam, a vesződségről nem is beszélve.

Griska eladta a galambokat, leitta magát a sárga földig, és bemászott aludni a szedőszoba irodájának telefonfülkéjébe. És mikor az egyik legjobb megrendelő, egy csinovnyik, telefonálni

óhajtván, kinyitotta az ajtót, Griska felkapta a fejét, és üvölteni kezdett:

– Miért nem hagytok aludni, disznók?

Griskának útilaput kötöttek a talpára.

Hol a szénapadláson heverészett, hol kapóst játszott a suhancokkal, hol a szabadfogású birkózásra tanítgatta őket, és ezen kívül harmonikázott. Volt egy viharvert harmonikája, billentyűi akadoztak, fújtatója sípolt, de Griska, repedezett ajkait csővé csücsörítve, megveszekedetten húzta naphosszat a „Varjág"-ot, vagy azt, hogy „Szerettétek a népet és meghaltatok . . .", majd meg a kapun belül, táncolva:

Sej, galambok, galambok,
Piros tollú galambok,
A kék égen suhantok.
Fő a rendőrök feje,
He-he-he!

Ilyenkor a bácsi felkapott egy villásrudat, egy hasábfát vagy egy gyújtósnak valót. A harmonika elcsuklott, és ugrándozni kezdett Griska vállán, Griska pedig eliszkolt a Tobolon túlra, a füzesbe, rákászni.

3

A SZÉNAKASZÁLÁS, A FALU ÉS A GAZDAÉLET

Két munkás útnak indult a Tobolon túli rétre, szénát kaszálni. Kellett volna még egy harmadik is, Pjotr Ivanovics, a bácsi, még az állomáson, sőt Zarecsnaja Szlobodában is járt, de hiába, minden munkaerőt elkapkodtak. Este a teánál Griska letette a poharát.

– Báááácsiii! – szólt mélázva, lustán.

Pjotr Ivanics rosszallóan cuppantott:

– Már megint kisütött valamit a mi Griskánk. Nahát, csak ki vele.

– Ide hallgass, majd elmegyek én szénát kaszálni.

– Szentséges Szűzanyám! – csapott a combjára álmélkodva a néni, Pjotr Ivanics pedig öblösen felmordult.

– Hej, te Griska, evés közben ne csábíts a bűnre, mert isten bocsá', úgy fejbe kólintlak ezzel a kanállal, hogy még a galambjaidat is elfelejted.

Griska sértődötten elhallgatott. Majd kistányérját ide-oda tologatva az asztalon, s hozzám intézve a szót, elmesélte, hogyan kaszált le Novo-Nyikolajevszkben harminchat gyeszjatyinát. Beszélt a kaszálógép alkatrészeiről is, ecsetelte, hogyan kellett szétszednie, s hogyan rakta össze.

A bácsi először mosolygott, de aztán rám nézett, s halkan megkérdezte:

– Jól mondja?

– Jól – mondtam.

Pjotr Ivanovics sóhajtott.

– Hát ide figyelj, Griska. Lehet, hogy csakugyan konyítasz a dologhoz. Menj és kaszálj. Csak aztán galambok nélkül . . .

– Jól van, no.

Griskát felszerelték három napra. Adtak vele egy kisegítő gyerkőcöt, élelmet, ruhaneműt. A néni lelkére kötötte, hogy vigyázzon magára, a bácsi csettintett ujjával a kaszálógép felé, majd sóhajtott:

– Na, 'sten áldjon.

Griska nekiindult.

Elmúlt egy nap, kettő, három. Negyedik nap ebédre kellett volna megjönnie. De ő bizony nem jött. Ötödnap reggelén Pjotr Ivanovics egy darabig nyugtalanul járkált fel-alá az udvaron, egyszer csak odaint magához:

– Gyerünk, Szivolot, nézzük meg, mi lett vele.

Befogtuk a poroszkát a homokfutóba, s elindultunk.

Tizenkét versztára volt a kaszáló. Rétek között mentünk. Imitt-amott már lekaszálták a füvet, részegítő illat úszott a levegőben. A szurdok felől sás- és ribiszkeillat terjengett. Az út – mintha fából volna, a fekete patkók kopognak, miközben taposssák, a ló lábán patkókemény izomcsomók dagadoznak. A lóból csak úgy dőlt a verejték- és tejszag.

A bácsi ebadtázott, irgalomért fohászkodott, tajtékzott, fújtatott.

Egy bukkanó tetejéről Pjotr Ivanovics odamutatott az ostorral az aljba:

– Ehol van-e! Ereszkedjünk le, ott a bokrok mögött . . . Gyí ne!

A ló futva fordult be a petrencéhez hasonló, kerekded fűzbokor mögé, majd megállt.

Odalenn, a hatalmas zöld rét keresztül-kasul, körös-körbe, csillag alakban összevissza tarolva a kaszálógéppel. A kopasz sávokon csókák ugrabugráltak. A kisegítő fiúcska a fűben feküdt és fütyörészett, bottal ütögetve egy kerek nyírfaháncskosarat; Griska pedig, fél fenékkel lógva a kaszálógép nyergéből, húzta a „Varjág"-ot.

– Griska-a! . . .

A bácsi ostorával hadonászva rohant lefelé a réten. Griska felpattant, és megragadta a harmonikát. A fiú boldogan visított. A lovak lassú fejcsóválással, gazdátlanul baktattak; lustán csettegtek a kasza fogai, és a csókák kelletlenül röppentek fel a tarlócsíkról.

Pjotr Ivanovics kitette a szűrünket.

És miközben a fogadó felé bandukoltunk, szidva a bácsit, megkérdeztem tőle:

– Hogy jutott eszedbe épp a gép tetején harmonikázni, te Griska?

– Hogy? . . . Tanultál fizikát, bikfic? Nahát, először a ka-

szálógép tetején akartam megtanulni harmonikázni, később meg biciklin . . . Most hova mégy?

– Falura vágyom. Unom ezt a fülledtséget.

– „Dö kompany". Én is veled megyek.

– Te?! . . .

Sértődötten elengedte a batyut.

– Mért, én talán alábbvalóbb vagyok nálad? . . . Én is vágyom egy kis nyaralásra, vagy én galamb vagyok? . . .

És Griska minden vagyonát a szállásunkon hagyva, máris futott, falut keresni. Este elszekerezett valami paraszttal, megszemlélni a „kéjlakot". Reggel megjött és közölte, hogy húsz rubelért bérbevett egy portát, cakpakk, egész nyárra.

– Foglalónak otthagytam a zakómat. Indulhatunk! Veszel szépen egy fehér nadrágot meg egy serpenyőt – majd csinálok neked rántottát . . . Lett volna hova elvinni a galambokat! Van hely dögivel, Szivolot . . .

A náddal benőtt Ik folyócska mentén volt a falu. Esténként összeölelkezve, szép sorjában sétáltak a széles utcán a szerelmespárok. Tányérsapka alól homlokba lógó loboncok, csizmaszárból kivillanó kapcaszegő csipke . . .

Griska vett egy szakajtó tojást, és erélyesen így szólt:

– Rád fér egy kis séta, eredj ihleni. Én meg csinálok neked rántottát. Egy óra múlva gyere vissza.

S íme, egy óra múlva: az udvar közepén háromlábú állvány, rajta a serpenyő. A tűz átható kátránybűzt áraszt. A tojás lángol a serpenyőben. Griska ott ül a gerendákon, előtte fél lábon állva egy kendermagos kakas. Griska kotkodácsol, a kakas rikkantgat, váltogatja a lábát, és lustán vár.

– Érti a nyomorult! – mondta elismerően Griska.

– Ég a rántotta.

– Megint a házimanó! Már hányszor megtréfált . . .

Akkor kezdődött . . .

Valahányszor Griska tojást vásárolt, és szerencsésen hazahozta, a küszöbön feltétlenül elejtette a sapkájával együtt, és

a tojás ripityára tört. Valahányszor főzött, elsózta, elégette az ételt, vagy félig nyersen ette meg, a maradékot kidobta, és elment a fenyvesbe eprészni.

Később Griska átköltözött a csűrbe, de a háziak tiltakoztak: Griska tüzet rakott a csűrben egy rozsdás pléhen, és teát főzött. Griska megsértődött. Hátravonult a fürdőházba. Ettől fogva ritkán láttam. Bejárt a városba, pénzt kunyerált a bácsitól, vett egy veder tejet, egész hétre. Először frissen itta, később, mikor megsavanyodott, leszedte a tejfelt, a hátralevő napokon aludttejen élt. A folyóparton kicsavarta a libák nyakát, hajnalonként odalopakodott az ablakom alá, és suttogva hívott . . .

– Gyere kaurdakot enni . . .

És naphosszat zengett a fürdőház: „Szerettétek a népet . . ."

Martinovna, a szomszédasszony – hosszú volt és lapos, mint a zsindelydeszka –, odajött hozzám, a hajába túrt, úgy suttogta:

– Még felgyújtja a falut, olyan kelekótya, esküszöm erre a keresztre, hogy felgyújtja . . .

– Nem lesz semmi baj, nénikém, békés ember ez.

– Volt már itt nálunk egy ilyen, az meg folyton lovat lopott. A német telepesek osztán . . .

Martinovna kertje a fürdőház mellett volt, s közvetlenül a kerítésnél egy ágasbogas zelnicemeggyfa, nagy jáspisbogyókkal. Reggelente Martinovna, megkülönböztetett tisztelete jeléül, hozott nekem egy tányérka zelnicét.

Griskának kedve szottyant a bogyókra, felmászott a kerítésre, lehúzott egy ágat, és kopasztani kezdte. A vénasszony véletlenül éppen a kertben ténfergett, észrevette Griskát, de apró termete miatt kölyöknek nézte, felkapott egy fadarabot, és minden vénséges haragjával oldalba teremtette vele a legényt. Griska feljajdult, és lepottyant a zelnicemeggyfa alá. A fa alatt hórihorgas, mérges csalán nőtt, és amikor Griska beállított hozzám, az arca meg a két karja tele volt fehér hólyaggal.

– Legalább kend be tinktúrával . . . – kiáltotta nyüszítve. – Hát én ezt a madárijesztőt . . .

Egy hétre nyoma veszett, aztán egyszer csak megjelent, városban vásárolt holmikkal, frissen borotválva, pomádétól csillogó bajusszal. Kölcsönkérte tőlem a fehér nadrágot meg a szürke zakót. A nadrágot kimosta, és mivel hosszú volt, levágott belőle, a zakónak pedig felvarrta az ujját. Egy kartondobozból előszedte a bácsikája kalapját, egy vadonatúj sötétlila inget, végül egy peckes pléh sétapálca termett a kezében, szamovárfülre emlékeztető fogantyúval.

Megmutatta magát elölről-hátulról.

– Na, hogy tetszem? – kérdezte.

Megdicsértem.

Griska halkan fütyörészett, s forgatta a sétapálcát.

– Hát csak azért!

S indult a misére.

4

A PAPKISASSZONY

Két lánya volt az Ik folyócska menti falucska papjának. Széles pofacsontú, robusztus férfiú volt Nyikolaj atya, a pap, olyan öblös hangon, olyan hévvel olvasta az Írást, mintha fákat nyűtt volna. Ámde odahaza megvékonyult a hangja, és pajzán papi históriákkal traktált minket. Felesége nem volt, egy távoli faluból való katonafeleség osont be minden szerdán a szérűskertbe, és a pap éjjel, titkon kilopózott hozzá egy nagy bundával.

Az egyik papkisasszonynak örökkön árpa volt a szemén, és vaksin hunyorgott. Lenszőke, ösztövér, sótalan teremtés volt mind a kettő. Félig-meddig kérőnek számított a család körében Pavel Geraszimovics, a basszus hangú kispap, a sekrestyés fia. Kvasszal kencézte a haját.

– Régi trükk – mondta nekem. – Sehogy sem tudom magam elszánni a leánykérésre... Ami a kvaszt illeti, mondom, régi trükk! Azt hallottam, maga íróember...

Griska beállított Martinovnához.

– Azért jöttem, nénnye, hogy béküljünk ki.

A vénasszony becsapta előtte az ajtót, és kikiáltotta:

– Fel is út, le is út, szomszédocskám! Mi dolgod itt, ez nem gyümölcsöskert... lódulj!

– Bizistók, azért jöttem, hogy békét kössünk, nénnye. A dolog ráér azután is.

Martinovna sokáig szitkozódott az ajtó mögül, és csak a kockás fejkendő lágyította meg a szívét, amelyet Griska hozott ajándékba. Felállította a szamovárt, kaláccsal kínálta, zelnicemeggyel, és megbocsátott.

– Aztán miféle dolog az, amit emlegettél?

Griska zavartan szepegett, és rángatta az ingét.

– Abbiz komoly dolog, nénnye. Nem is tudom, hol kezdjem...

– Egyél ebből a kalácsból... No lám, olyan vagy, mint a szélvész, a nyelved meg botladozik... Beszélj már, a jódógodat...

Griska lesütött szemmel kibökte:

– Házasodni szeretnék.

Martinovna álmélkodva csapkodta combját, hasát, s már-már kínos tisztelettel ajnározta körül Griskát: sürgött-forgott, jókedvre derült, kacarászott, vén kerítő-nevetéssel.

– Nicsak ni... milyen okos, ni... Ki sem néztem vón belőle... Osztán kit akarsz elvenni?

– A pap lányát... gondoltam.

– A papét? Mit akarsz azokkal, vének is, nincs is mit megfogni rajtuk... Találok én neked a faluban olyant, mint a mákfej, amelyikből egy szem ki nem hullott, olyan szép kövérek, hogy körül sem éred.

De Griska hajthatatlan volt. A vénasszony végül is békében

hagyta, s elismerte, hogy a pap lányai csakugyan tanultabbak, finomabbak.

– Méket veszed?

– Az idősebbet, Annát.

– Na ne! Feklusa először is fiatalabb, azután meg Anna – ajajajaj . . .

– Mi, hogy ajajajaj? – kérdezte szigorúan Griska.

Martinovna megvetően elbiggyesztette szikkadt szájaszélét.

– Büdös ringyó. Már hány éve üzekedik a sekrestyés fiával. A pap helyében már rég elzavartam volna.

Griska köhintett, és apró kezét kistányérszerűen szájához emelte.

– Ne törd össze a szívemet. Ha egyszer szeretem. Kérd meg a nevemben Anna kezét, kész – passz! Eredj máris!

Martinovna kifogta az időt, mikor a dörgedelmes pap a templomban volt, felöltözött hosszú (fehér pettyes) kasmírruhájába, eligazgatta a szoknya teméntelen ráncát. Fejét bekötötte az ajándékkendővel, és elindult.

– Adjon Isten – köszöntötte a papkisasszonyokat. – Hamar megjön-é apátok?

A fontoskodó hang s az ünnepi öltözék megtette a magáét. Martinovnát betessékelték a szobába. A vénasszony sóhajtott, és felemelte tekintetét.

– Jaj nekem, mit tettem! A Szűzanyával szemben ültem le, nem talál egymásra a vevő s az áru . . . A mindenható kegyelmével átülök egy másik helyecskére. Melyikőtök az idősebb?

Megjött a pap. Elbeszélgettek valameddig, s mivel Martinovna azt mondta, hogy a kérő tekintélyes ember a városban, s hogy szerelme nem ismer akadályt, a pap meghívott engem teára.

A teát eperbefőtt követte, az ajtó mögött ott sugdolóztak a papkisasszonyok – nem mertek bejönni –, a pap pedig fuvolázó hangon kérdezgetett.

– Hol van állásban? Mennyit keres? Sokat iszik-e?

A pap azonban nem bízott a szavamban, elment a városba Pjotr Ivanovicshoz, a bácsihoz. A bácsi álmosan vakargatta a hasát, és dörmögve mondta:

– Ezek szerint van olyan nőszemély, aki még Griskánál is bolondabb. Hát csak házasodjon, vigye el az ördög!

Ám a pap, miért, miért nem, mégis bízott benne, s megadta a beleegyezését.

Láttam Griskát karonfogva Annuskával. A lány hóka arca virított az izgalomtól, hosszú nyakával Griskához hajolt, és léptei egyre-egyre pirinyóbbá váltak, a végén már nem is járt, hanem gurult. Griska fütyörészett, és jobbra-balra nézegetett.

Pavel Geraszimov, a volt kispap vérig sértődött. A menyasszony kisiklott a kezéből, pedig a jelek szerint ő is szerette Annát. Nekibúsult, leitta magát, elkapta Griskát, és istenigazában elagyabugyálta.

Majd, amikor a Martinovna kerítésénél találkozott velem, basszus hangon így szólt:

– Elég jó hangom van, a hajam csaknem akkora, mint a városi székesegyház protodiakónusáé, bár az övé vörhenyesebb. Lehet, hogy még sokra viszem, ha – teszem azt – a protodiakónus elköltözik az élők sorából?

Pavel Geraszimov elment a városba.

Martinovna, szoknyáját suhogtatva, sötéten, máriafüvétől illatosan futkosott oda s vissza a téren – tőlünk a paphoz, a paptól hozzánk.

Az utolsó ősz előtti napok. Csupa arany, csupa mohaillat, csupa hűvös széltajték.

Az ablakból láttam: Griska egy húszkopejkást nyom Martinovna kezébe.

– Vegyél rajta egy font napraforgómagot – mondta –, és add oda ezzel a levélkével Nyikolaj atyának.

Ezután Griska bejött hozzám, megállt a küszöbön – kis fekete ember –, könyökével az ajtót dörzsölte, jobb szemével (szokása szerint) kissé hunyorított.

– Viszontlátásra, Szivolot.

– Hova mégy?

– A városba, van ott egy kis dolgom. Valószínű, holnap visszajövök.

– Hát jó, viszontlátásra.

Griska ismét hunyorított, elmosolyodott, és elment.

Tovább álldogáltam az ablaknál. A város járt az eszemben, a nyomda alacsony mennyezetű pincehelyisége, a piszkos ólomtól súlyos szedőszekrények ... az ember maga is olyan, mint egy ócska, árva gép ... kit ... kat ... kit ... kat ... Azok a koszos vasúti kocsik négy éve képtelenek elvinni az Uralon túlra ...

Mindörökre emlékezetembe vésődött: kicsi tér a fehér falusi templommal, sötét, terebélyes paplak, a falu hegyes háztetőin túl sötétzöld erdő. A fatörzsek alatt – tudom – hangosan ropogó, fehéres moha, és a gyanta olyan színű, mint a róka bundája.

A paplakból hirtelen szívettépő jajveszékelés hallatszott, a kapun Martinovna ugrott ki hajadonfőtt, utána Nyikolaj atya, hasábfával a kezében. Martinovna egyre keservesebben jajveszékelve futott a téren. Nyikolaj atya utánadobta a hasábfát:

– Dögölj meg, vén kerítője!

S még emlékszem – Nyikolaj atya meg egy tagbaszakadt munkás, vágtat a kordéval összevissza a homokon, nem találva a városba vivő utat.

Este Martinovna sírva beszélte el: Griska elküldött vele Nyikolaj atyához egy font napraforgómagot meg egy levélkét. „Köszönöm, aszongya, a teát s a cukrot, viszonzásul küldöm a napraforgómagot, volt Griska, nincs Griska ... A lánykérést Martinovna fundálta ki." A pap fél fejére való haját kitépte, eltángálta a lányait, és elvágtatott Griska után a városba.

UTÓSZÓ

A fehércsehek elfoglalták Omszkot. A végrehajtó bizottság gőzhajói, súlyosan megrakva fegyverrel, arannyal és emberekkel, elindultak a kikötőből lefelé.

A tanácsháza előtt összefutott velünk Lacaris, a lett vörösgárdista. Lerántotta válláról a puskát, és úgy kiáltotta:

– A motorcsónak a hídnál áll. Ha kell, vigyétek a motorcsónakot, érjétek utol... Engem itthon megmentenek. Motorcsónak! A vasutasok fellázadtak, özönlenek a városba... Motorcsónak!

Mi azonban (öten voltunk) úgy határoztunk, hogy a kadétiskola tetejéről fogjuk lőni a fehércseheket. Odacipeltünk az iskolához hat géppuskát. Egy rózsás képű hivatalnokféle fogadott minket, fehér, magas nyakú zubbonyban. Sebesen pislogva (nekem úgy tűnt, hirtelen sápadt-fakóra vált) szempilláival, mondta:

– Az iskolában sebesült vöröskatonák vannak, polgártársak... A növendékeket hazaküldték... és a rendelet... hadikórház... Az Észak-Nyugati végrehajtó bizottság, a Nyugat-Szibériai...

Valaki közbekiáltott:

– Ne karattyolj. Vidd ezt a padlásra! Viheted a géppuskát is, elbírod... A makszimka könnyű, hordozható.

Megyünk lefelé. Második emelet. Az ablak tárva-nyitva. Lépcsők. Az ablakban, mintha posztót göngyölítenének – ta-ta-ta-ta... Géppuskák.

És akkor, az egyik ágyról:

– „Damdő kompany." Nem ismersz meg?

A sarokban, a farakásnál, kadétkabátban – Griska.

– Mit keresel te itt?... Menekülj, de gyorsan.

– Nem lehet, Szivolot – szólt köhögve, szinte krákogva a sza-

vakat. – Ellőtték a lábam Kulomzinnál . . . A hajóról lemaradtam . . . épp az árnyékszéken ültem . . . siettek . . . A szanitécek szétfutottak . . . Derekasan verekedtünk . . .

– Akkor minek ez a mundér?

– Ebben tán nem ölnek meg a fehércsehek. A kadét – az ő emberük . . . A kezemet nem fogom mutogatni . . . Mi, Szivolot? Hogy gondolod? Vagy magaddal viszel valahová?

Ekkor odajött Zojev elvtárs:

– Nincs időnk elhelyezni a géppuskákat, a fehércsehek már a városban vannak. Az automobiljuk most állt meg a kapu előtt, és a töltényeink odalenn vannak. A hivatalnokot bezártuk a padlásra, mondd meg nekik – bökött a fejével Griska felé.

– Majd megmondom – felelt Griska, és bemászott a sarokba a tűzifa mögé.

A hátsó lépcsőn menekültünk. Zengtek-bongtak a harangok, fehér rongyokkal integettek az autókból.

Megszorítottuk egymás kezét, és elváltunk – ki a halál – ki az egyszeri élet felé.

Akkor láttam Griskát utoljára.

1922

Grigássy Éva fordítása

A PATKÓ

I

Lövedékek vörös, véres-piros és súlyos tűzpásztáival szántott felhők hasadoztak alacsonyan a város felett. A fából rakott gyalogjárókon érthetetlen morgás szaladt át. Az emberek a házak szűk ajtóréseiből figyelnek; belülről suttogás hallatszik:

– Átkeltek a Szuszlovicán . . .

– Előbb a kommunistákat lövik agyon . . . már kezdik . . .

– Azt mondják, mindenkinek megbocsátanak, aki a léptéküket elfogadja . . .

– Miféle léptéküket?

– Uramisten, de hát mi mit vétettünk?

Azon az estén, amikor a felhőket megnyomorították a kőszén- és kénszagú sárga lövedékek; amikor olajos vérben fürdött a nap, mint egy be nem hegedt seb – Vaszilij, a járás kovácsa, krumplit főzött a kovácstűzhelyen. Vaksi volt – nem a kovácsmunkától, hanem a szabóskodástól; éppen gyönge szeme miatt adta a fejét a kovácsmesterségre.

A műhely a hegy alatt volt – „a lábban"; lejjebb a város, följebb, a hegyoldalon, a temető. Hogy miért a temető van az oldalban, miért nem a város – nem tudni. Lehet, hogy úgy gondolták: az élőnek így is víg az élet, a halott meg hadd lásson messzebbre a hegyről!

Jeroska, a segéd – a kovács mindegyik segédjét Jeroskának hívta –, a fújtatót nyomkodta. Furcsa, feszes kis hangja volt Jeroskának, mintha maga a fújtató vagy száraz bőr nyiszorog-

na. A még félig nyers krumplit majszolva és szíjvékony karjával hadonászva, megkérdezte:

– Mikor hozzák már a szekerek a fehér lisztet? Mer igen fogy már . . .

– Nekünk nem jár fehér liszt, a fehér lisztet a fehérek eszik meg. Minekünk feketét kell enni.

A kovács összehajlított egy elrozsdásodott kis bádogabroncsot, darabokra törte, és rádobta a szénre. Végigment a fal mentén, kinézett, szippantott egyet az édeskés, nyirkos levegőből, és nagy sietve becsapta az ajtót.

– Sötét az egész város, még a börtön ablakaiban sem látni világot. Te, ne ügyeld annyira azt a krumplit, mert nem marad belőle . . . A fehérek alighanem itt lesznek máma, haza kéne menni. Lőjenek le itt, nem lesz egyebünk, csak egy sírgödör, de az legalább a miénk, he? . . . Igen gyilkolják a dolgozó népet, azt mondják. Fognak bennünket, Jeroska, aztán fölakasztanak oda ni, a gerendára, az állás fölé, ahol a lovakat patkoljuk.

– A lábunknál fogva? Mer van, akinek olyan vékony a nyaka, hogy nem bírja ki, igaz, bátyó?

– Ha kéred – a lábadnál fogva.

– És a másvilágon a mennyországba kerülünk?

Vaszilij félrehúzta a bográcsot, belemerített egy forgácsot a krumpliba, megkóstolta. Ősz szakállkája átnyirkosodott, és dohányszagot árasztott. Megkívánta a dohányt, hosszan kotorászott a zsebeiben.

– Akarsz-e evilágon a mennyországba jutni?

– Akarok.

– Adj egy csipet dohányt, akkor megmondom az utat.

Jeroska elengedte a fújtató szíját, és azt mondta lassan:

– Iszen én nem is dohányzok.

Tűnődött egy darabig, elkapta a szíjat, halkan köhintett:

– Minálunk, bátyó, azt határozták a legények, hogy nem hisznek az Istenben.

– Nocsak!

– A bolsevikok nem hisznek . . . Forr!

– Forr. Vedd le.

A hegyen, a keresztek között, eldördült valami, aztán szaporán ropogni kezdett.

– Bomba! – mondta félősen Jeroska.

– Edd a krumplit, amíg meleg!

A kovács maga nem evett. Kettétört egy krumplit, megszagolta: nyirokszaga volt. Félretette. Fölkelt, aztán egyszer csak meggörnyedt, és a piszkavassal betakarta a szénparazsat a kemencében. Jeroska lustán csámcsogott:

– Sötét van, bátyó.

Vaszilij az ajtóban állt. Valahol messze fölnyerített egy ló; az úton fáradhatatlanul jött-ment a szél. A kovácsműhely előtt, a patkolóállásnál, úgy suhogott a kötél, mint a korbács . . . A kovács fázni kezdett, eszébe jutott, hogy az inge gallérjáról hiányzanak a gombok. Jeroska vékonyka hangon csipogta a sarokban:

– Sötét van, bátyó . . . Menjünk le a városba . . . Itt patkányok vannak . . .

A lövöldözés, úgy látszik, abbamaradt. Az ajtórések tágulni kezdtek.

Egyre fojtóbb lett a széngáz.

Akkor a patkolóállás előtt megszólalt egy tompa, lassú hang:

– Gazda!

2

Jeroska, maga sem tudta, miért, megrántotta a fújtató szíját; a kemencében megkavardult a hamu. Vaszilij nem akart válaszolni, de aztán tömör mozdulattal megvakarta a tarkóját; és rekedten kiáltott:

– Mi ké-éne?

– Ga-azda . . . – hívta az elnyújtott, öblös hang.

A kitárt ajtón keresztül egyenest a kovács szakálla alá és verejtékes mellére csapott a hideg.

Az állás előtt, fújva és zabláját csörgetve, ló áll. Följebb egy sötét, széles áradású hang:

– Van-e patkód?

Megzörrent a kengyel, a csizmatalp alatt puhán rugózott a föld.

– Te vagy a kovács?

Vaszilij a zsebében matatott, köpött egyet, és hangja lomhaságával véve erőt reszketésén, azt kérdezte:

– Nincs egy csavarásra valód?

– Tüzet adj! – Aztán, nyilván kigombolkozva, lassabban folytatta: – Patkold meg a lovamat.

– Honnan jössz?

– Patkold meg.

Az idegen távolabb állt; lélegzete lassú volt. Savanyú kenyérszag csapta meg enyhe rohamokban a kovácsot.

„Paraszt" – gondolta örömmel Vaszilij, és rácsapva öklével az állás gerendájára, szilárd hangon beszólt a műhelybe:

– Jeroska, éleszd a tüzet!

Vaszilij odament az állás elé.

– Éjszakai munkáért négyszeres a fizetség. Az éjjeli munkától nedvedzik a szemem, azért is változtattam a mesterségemen. Meg aztán: ki patkoltat éjszaka? A lónak is aludni kell. Hányas patkó kéne?

A lovas ugyanazt ismételte, amit az előbb, olyan hangon, mintha nehéz zsákot dobna le:

– Patkold meg.

A kovácskemencében magasra csaptak a lángok, visszaverődő fényük megtört az ajtó előtti sötétkék pocsolyán. Hatalmas, meleg pata kerekedett Vaszilij előtt, mint egy sötét tál. Körülötte a hosszú, érdes és deres szőr fülledt szalmaszagot árasztott. Jeroska, sarkával a ládákon dörömbölve, patkókat húzkodott elő. És Vaszilij, vasdarabokat dobálva, maró rozsdával vörösítve

tenyerét, válogatni kezdett a patkók között. Egymás után állapodtak meg bütykös tenyerén a patkók, kötegével, egyesével; ócskák, kopottak, csillogók, egészen érdesek és vadonatújak, még tűzszagúak, aztán csörrenve hullottak vissza a ládába. Ez sem jó, ez sem! Még régről, a háború előttről, megmaradt hat pár az öreg igáslovak után, amelyek még a földesúr kévéivel kocogtak – ott hevertek a patkók a sarokban. Jeroska előhúzkodta őket, füttyentett, és szenet vetett a tűzre – hogy világosabb legyen. Nem, azok se jók! Úgy hevertek, mint a gyűrűk, Vaszilij tenyerén.

Az ember, aki leszállt a lóról, az állás mögött megcsörrentett valamit. Vaszilij megfordult és ránézett.

Az óriási darab katonaposztón, mint egy vékony cérnaszál, csillant meg a puskacső. Az ötágú csillag-kokárdás, hegyes csúcsú füles sapka lecsúszott az ember széles homlokára.

Vaszilij sietve megkérdezte:

– Melyik kormányzóságba való vagy?

– Én-e? . . . A muromiba.

Vaszilij körbeszaladt a műhelyben, belebotlott egy heverő abroncsba, ráhajította a szénre. Még újabb szenet is vetett a kemencébe, s egy vasdarabbal hadonászva a szén fölött, kikiáltott:

– Nincs ilyen méretű patkó! Nincsen!

A zabla nehéz karikái megcsörrentek.

– Patkold meg a lovat.

Az ember, aki a lóról leszállt, hatalmas, súlyos léptekkel elindult valahová a sötétbe, onnan szólt vissza még egyszer:

– Patkold meg.

Fölizzott a vas. Szikrái fölött Vaszilij sopánkodni akart, panaszkodni, de ahelyett elfüttyentette magát, és már döngött is a kalapács:

– U-uh! . . . U-uh! . . . Rajta, Jeroska!

És Jeroska vékony teste nekifeszült: a szikraesőben, a kalapácsdöngésben veszettül nyomkodta a fújtatót, adta a levegőt a kemencének, verejtékezett, és vékonyka hangján rákezdte ő is:

– U-uh, bátyó! U-uhh!

És csak amikor a patkók készen voltak, és úgy hevertek, mint a sötétvörös rozscipók, csak akkor kiáltott ki Vaszilij:

– Hát akkor ráverjem?

– Rá! Verd!

– Verem! U-uhh! Egyenest rá?

– Egyenest.

– U-uhh!

Meleg párát fújt a ló, egyenest Vaszilij tarkójára. A csúcsos sapkájú ember végül sem mutatta az arcát.

Hangos cuppanással dagasztva a sarat, szekérsor kaptatott föl a hegyre.

Vaszilij panaszkodni szeretett volna, hosszan és igazul elmondani, mit szeretne ő, Vaszilij, a kovács. A ló, patkolt patáival, mint holmi lapátokkal hányta szét a szagos, toccsanó sarat. Nyerge Vaszilij keze alatt meleg volt és szinte gyengéd.

Felmutatott a hegyre, és azt mondta:

– Oda kéne fölvinni a várost!

A sötétből, mint súlyos földrétegek, fordultak ki az utolsó szavak:

– Fölvisszük. Csak várd ki a sorát.

1922

Rab Zsuzsa fordítása

I

Először a patkányokat látták.

Apró szökellésekkel érkeztek, cincogtak-visongtak, mint mikor fűszálat tép ki hirtelen az ember. A rózsaszínű fátyoltól, ahol felkelőben volt a nap, a mező széléig szürkés, puha rétegben vonultak előre.

A görcsbe merevedett ágak nem értek le a kiégett földig, mint annak előtte. A varjúfészkek foszlányai csendesen úsztak az ágakon.

Patkányokból nőttek ki a fák. Patkányokból kelt fel a nap, és patkányok felett nyargalt a szél – csonttá soványodott, éhes kutya.

Aztán éhes, vérpiros csőrű madarak repültek az ég hátteréből. Szekerek nyikordultak. A lovak hosszú, görbe fogukkal kapdosták el és rágták-őrölték a patkányokat. A távolban kutyák szaladgáltak a szürke réteg mögött, akárha nyájat terelnének.

A férfiemberek botokkal verdesték agyon, majd a szekérre lapátolták a rágcsálókat. A félig agyonvert patkányok mint hatalmas uborkák másztak a földön.

Szekerekkel jöttek ki a közeli házakból – akinek nem volt lova, maga állt a rúd mellé. S nemsokára hús illatozott a cserépedényekben. Úgy mondták, nyírfakérget is főztek bele, hogy jobb legyen az íze.

A dagadtra hízott nap felkúszott a fák tetejére. Tele pocakkal úsztak tova a felhők.

Lerágott mezők. Ég és föld között csak a csonttá soványodott szél. Ég és föld között csak a ritka, terméketlen por.

A patkányok áradtak, áradtak dél felé.

Ekkor érkezett meg Jefimja a Tegnapi Szemtől.

2

Reggel Faggyej vette észre elsőnek a patkányokat.

Élettelen, rekedt hangon ébresztette a családot: Miront, a fiát, a kis Szenykát és Nagykát, a lányát. Lukerja, az öregasszszony már negyedik napja feküdt, és rágta a subát. Szája szélére odaragadt a subaszőr. Gyakran ivott vizet, aztán vastag, kékes bőrdarabokat hányt.

– Menjetek!... Menjetek!... Ha sok embert látnak, elszaladnak – gyáva a patkány, elmenekül. Siessetek!

Nagyka letette a rongyokba csavart kisgyereket, és azt mondta Lukerjának:

– Én is megyek, hátha... Te meg, ha felsír a kicsi, tegyél csócsát a szájába.

– Jól van, mihelyt...

– Mihelyt felsír, azonnal.

– Menj csak, menj!... Úgy teszek.

Lukerja szája szélén nyálas subaszőr. Savanyú birkaszaga van az öregasszonynak. Járomcsontja kidülledve, mintha roskatag eresz volna a szeme alatt.

Nincs erő a testben. Ernyedt s puha, akár a rongy. A ló kidülledt szemmel falta a patkányt, taposta-zúzta kemény, kiszáradt patájával a rágcsálók visítozó, sűrű tömegét.

És az emberek már nem érzik a karjukat: négyen éppen csak félig raktak estig egy szekeret.

– Elkezdhetjük a zabálást – mondta Faggyej.

Nagyka főzött egy bográccsal a még meleg, apró húsból. Mi-

ron eleinte csak hunyorgott. Faggyej, kanalával legyintve, megrázta a bográcsot.

– Mi az, finnyáskodsz?! Láss neki, mert nem marad. Nézz meg engem.

És kapkodva belekotort a kanalával, húst keresve a bogrács fenekén.

Amikor megették, Nagyka főzött még egy bográccsal, és elküldte Szenykával az anyjának, a faluba.

Ott helyben, az üst mellett, elaludtak. Szenyka megtette a versztányi utat, és ő is elaludt.

Reggel ment vissza. Letette a bográcsot, és azt mondta:

– A mama kér még.

És botjával böködve a tolakodó patkányok fejét, hozzátette:

– A mama meg akarta etetni a gyerekedet, oszt elejtette. De nem bírta fölemelni. A patkány lerágta a kisgyerek orrát meg a kezét.

Nagykának megrándult a gyomra, letette kezéből a karót, és elment a faluba. Keskeny, kiszáradt ajka megnyúlt poros arcán. Sírását elnyomta a szaladó patkányok visongása.

– Vigyázz, meg ne botolj bennük! – kiáltotta utána Faggyej. – Nem hal bele, megmarad!

Bement a házba Tyimohin, a végrehajtó bizottság elnöke. Megtapogatta a kisgyerek lerágott kezét. Betakarta ronggyal a gyereket, leült a lócára, és azt mondta:

– Jegyzőkönyv kell. Tik is lerághattátok. Az a rendelet, hogy minden ilyen esetet jelenteni muszáj az illetékes helyre.

Ránézett a magas, régi súlyát tartó Mironra.

– Hű, de kigömbölyödtél. Lehet, hogy éppen ő ette meg. Az én kötelességem, hogy ne higgyek. Csakugyan, mért is enné a patkány az embert?

Lukerja, subával betakarva, aludt. Csuklott álmában. Az elnök felállt, belebökött a síró Nagykába, és elment.

– Ne bőgj, Nagyka. Csinálsz egy másikat. Nem nagy tudomány. A jegyzőkönyv végett pedig kiküldöm a titkárt. Ha megírtam, eltemetheted. Megebédelek, aztán küldöm. No, nézd csak, látom, megszegtétek a böjtöt.

Az asztalról főtt hús illata áradt. Senkinek sem volt ereje, hogy felmossa a kisgyerek vérét a padlóról.

Ezen az estén érkezett meg Jefimja a Tegnapi Szemtől.

3

Miron a szénapajta mellett aludt, a fészerben, egy öreg parasztszánon. Odament Nagyka, leroskadt a földre a szán mellett.

– A sírás nem segít – mondta Miron. – Ha meghalt, meghalt.

Lilásrózsaszínű sötétség takarta el Nagykát. Bozontos hőséget árasztott a föld. Nagyka rekedtesen beszélt, éhséggörcs marta: nem volt elegendő a nyála a szavakhoz.

– Azt hittem, igazi életre szültem a gyermekemet... Oszt megették a patkányok, én jó Istenem! Mér nem inkább az öregasszonyt! Azt beszélik, Faggyejevék voltak, akik így ettek a faluban, s akkor rólunk beszélnek.

– Hadd beszéljenek. Az is szépen megeszi, aki másokra mondja.

A darócszöveten, amellyel a mellét betakarta, valami könnyű dolog mászott. Odanyúlt: a nővére érdes keze volt az.

– Mit akarsz?

– Egyél... neked hagytam. Egy kis héja. Kenyér. Az öreg eldugta. Miron úgyis kövér, aszondja, van tartaléka. Nem fogyatkozott meg a teste, aszondja. Egyél!...

– Ha egyszer ilyen a felépítésem. Hát tehetek róla? Nem bírok lefogyni. Pedig kevesebbet eszek, hogy ne hányják a szememre.

– Jegorkának is muszáj még vinni... Nem láttad?

– Az ördögbe vele. Tán hozzá akarsz menni?

– Ne ordíts. Meghallja az öreg, itt van Jefimja. Idehozták. Jefimját . . .

– Hadd legyen.

– Azt beszélik, a Szír-Darján túl megnyitottak egy fődet, valami Szerecsenországot. Ott esik, elvet az ember – három hét múlva mán arathat is. Mindenkit beengednek ingyen, csak menjenek. Rengeteg a szántófőd. Jefimja elmondja, Miron.

– Ugyan, csak a szája jár. Honnan jött?

– Idehozták. El akarja vezetni az embereket abba a bizonyos Szerecsenországba. Apa nem megy. Pedig amelyik falu összegyülekezett, az el is ment. A patkány is oda megy. A madár is oda repül. A mi vidékünket harminchét esztendőre megátkozták: se eső, se fű . . . Aztán vissza lehet térni, aki megéri . . . Harminchét évre nyitották meg Szerencsenországot, aztán megint becsukják.

4

Készülődtek a parasztok, rendbe hozták a szekereket. Akik nem ették meg a lovukat, most felerősítették törekkel, szárított trágyával. Ahol nem volt ló, ott összetákoltak valamilyen kézikocsit.

Vonultak a patkányok.

Szaladtak a földek, homokká változva. Szaladtak borzas, néma viharként. Szaladtak dél felé.

A fákon keményre szikkadt a kéreg, akár az embereken a bőr. Száraz, fehér csontjukkal kopogtak a fák. Száraz csontjával kopogott a föld.

Rejtegette nagy testét az emberek elől Miron. Húsra áhítoztak az emberi szemek, a sóvár szemek. Alig evett valamit Miron: zúzott kérget, főve; elhullott állat lenyúzott bőrét; rózsaszínű kocsonyalevet. Petyhüdt húsa mégis úgy csüngött a cson-

tokon, mint a nedves homok, s mint nedves homokban, ágaskodtak, nyújtózkodtak a csontjai.

Nagyka – teste lapos, bőre zöldes, szemhéja gennyedő, ki van fordulva – folyton szemmel tartotta fivérét.

A törlőrongyot melléhez szorítva, figyelmeztette:

– Ne mutatkozz előttük, Miron. Megháborodtak az emberek, kiváltképp éjjel: sokat vétkeznek, még agyonütnek . . . Fogyjál le jobban. Fogyjál le.

– Nem bírok fogyni! – hörögte Miron. – Szenvedek, de nem fogyok! . . .

Megcsóválta porlepte bozontos fejét. Eltűnt a fészer alatt.

– Látszat az egész, hiszen víz ez, nem hús. Tapintsd meg!

Nagyka félénken megtapintotta a lábát.

– Csakugyan látszat, hiszen milyen húsod vót! Emlékszem rá. De azt nem nézik – levágnak. Jobb lesz, Miron, ha nem mutatkozol az emberek előtt.

Nagyka Jegorkát is etette titokban – a szerelméért. Jegorka esténként odalopakodott a hombár mögé, és hangosan szuszogva evett. Miron is többször odalopózott mögéjük, és hallotta Jegorka szuszogó evését, aztán kettejük száraz, szaggatott szerelmi szuszogását . . . Nagyka szaporán pihegve, kerekre tátott szájjal – akár a mély kút – osont be a házba.

Miron nyitott szemmel feküdt. Hosszúak az éjszakák. Éjszaka is, akárcsak nappal, érezni a napot. Az éjszaka száraz, mint a nappal. Köteleket húzott ki a fészer előtt, hogy meghallja, ha idegen lopakodik oda.

Jefimja hangja száraz volt, akár a nappal. A Tegnapi Szem forrástól érkezett. Volt egy ilyen újonnan keletkezett forrás Négy Nyírfában. Az öregasszony éjjel és nappal folyton ott ült a szekéren Tyimohin végrehajtó bizottsági elnök udvarán. Sötét kendő alá rejtette fehér pihés arcát. Megtört, öreg a hangja, alig hallani. Ünnepélyesen kántálta:

– *Készüljetek, pravoszlávok, mindannyian! . . . Kitárult rövid időre Szerecsenország kapuja. Jöjjön mindenki, aki által bír*

kelni a homokon, azon túl pedig az indiai hegyeken. Harminchét esztendőre nyílt ki a kapu. Aki elsőnek odaér, annak közel hasítanak ki födet. Mézes ott a fű. Három hét alatt megnő a gabona. Azonkívül a szerecsen emberek adnak minden szükséges holmit, zöd gombos nadrágtul kezdve . . .

Álmatag sóhajjal szedte a levegőt. Szeme apró és néma – alszik. A hangja is álmos, idegen és félelmetes.

Miron látni szerette volna, de félt mutatkozni. Egy kordén hozta valaki az öregasszonyt, hogy rábeszélje az anyiszimovkaiakat. A falu gabonát várt Moszkvából, ezért nem akart útra kelni. Aztán kigyulladt a falu, s egy éjszaka alatt leégett.

Amikor pedig az erdő is égett, a füst narancssárga leplet vont a madaraktól kihalt égre. A kiszáradt folyó felett úszott a por. Váratlanul kiszáradtak a kutak.

A parasztok felszedelőzködtek, és elindultak a termékeny Szerecsenországba.

Miron is útra kelt.

5

Az egész föld – homok. Világoskék homok. Az ég is világoskék homok.

– Messze van a lakatlan föld, Szerecsenország termékeny földje! Milyen utakon, hogyan lehet odajutni?

Magukat összehúzva, félénken ácsorognak a sánta koldusok – a száraz kérgű nyírfák; a rezgőnyárfákról eltűnt a kéreg. A nyulak elszaladtak a szerecsen földre – meghagyták a maradék kérget, legyen mit rágni az embereknek. Találékony állat a nyúl. És az emberek rágják a kérget sárga meg szürke, porladozó foggal.

Rágjátok! Rágjátok! Majd rágjátok még a követ is! Messze még a szerecsenek földje! Nagyon messze! Ki tudja, hol.

Vagy tudja valaki?

Vagy feltárja, megmutatja valaki az utat?
Megfagy a lélek – sosem olvadó, világoskék jég lesz belőle.
Messze még, messze a szerecsenek földje!

6

A fekéllyel borított gyerekek le-letértek az útról, turkálták a földet: gyökeret kerestek. Gyakran összeverekedtek, karmolták egymást hosszú, fekete körmükkel. Híg, sárgás vérük olyan színű volt, mint a por.

A hámról megették a bőrt. A kimúlt lovakból csak a késsel tisztára kapart csont maradt. Az elhajított csontok között fütyült a szél.

A második héten kimúlt Faggyej lova. Egy nap alatt megette a falu. A csonthoz tapadt agyvelőt Jefimjának adták.

Aztán a többi ló is elhullott.

Jefimja kordélyát négy férfi húzta felváltva.

Az öregasszony, előreszegezve görbe, madárcsőrszerű ujjait, dél felé nézett és folyton ugyanazt ismételte:

– Készüljetek, pravoszlávok, mindannyian. Kitárult rövid időre . . .

Meghalt Lukerja néni. Faggyej letette a szekérről a földre, és beszórta homokkal. A homok lefolyt. Hegyesen kimeredt alóla Lukerja orra és a lábfeje.

Nagyka egyszer letért az útról, és talált a homok alatt egy csomó félig száradt lótrágyát. Ujjával lekaparta róla a száraz kérget, és odahívta Jegorkát:

– Zab van benne . . . Gyere!

Lehasalt a földre, és a megemésztetlen zabszemekkel együtt falta a befülledt kását . . . Jegorka odament, és szedegette ki a zabszemeket . . .

Egyik éjjel Miron jó termésről álmodott. Egy dús sárga kalász

futott előtte, nem tudta megfogni. Ám egyszerre csak a kalász felborzolta a bajuszát, és bemászott a torkába.

Miron ekkor felébredt és érezte, hogy tapogatják a lábát: az ikrától a lágyékig és vissza. Megrántotta a lábát és kiáltott:

– Ki van itt?

Surrogott a homok. Valaki elsietett onnan. Felébredt Nagyka.

– Görcsöl a gyomrom.

Miron mellére húzta a daróctakarót, és dadogva mondta:

– Tapogatnak . . . A húsomat tapogatják!

– Gyere ide mellém. Engem kerül az álom, mindent hallok.

Odahúzta magához fivére remegő testét, és könnyedén, finoman simogatta a hátát. Gyenge hangon suttogta:

– Azt beszélik, nemsokára odaérnek. Nemsokára túl lesznek ezen a szörnyűségen . . . igaz, hogy ott gabona nincs, de Jefimja szerint, úgy mondja, annál több a tej. Adja az Úristen. Csak érjetek oda . . . Én hónapra mán úgyis meghalok, Miron.

– Bírd ki még egy kicsit.

– Meghalok. Ettül a lómicsodától görcsölök. Mintha izzó téglák vónának a hasamban . . . Meg émelyeg is a gyomrom. Hányingerem nincs, csak émelyeg, mintha fojtogatnának. Nincs, aki megássa a síromat.

– Megássák.

– Senkinek sincs keze, mozgó fődet itt mindenki.

– Hamu!

– Úgy igaz, Mirosa! . . . Gondoltam, a télen, ha odaérünk, hozzámegyek Jegorkához. Ott, Szerecsenországban, aszondja Jefimja, feketék az emberek, papjuk meg nincs. Lehet ám, hogy a papjaink már előbb odamenekültek a patkányokkal együtt.

– Apának nincs semmi elesége? . . .

– Azt hiszi, hogy te titokban eszel . . . Adj egy falatot, Mirosa . . .

– Nincs énnékem semmim.

Nagyka borzolgatta fivére szakállát, ujjaival fésülgette a haját, és alig hallhatóan morogta a fülébe:

– Adj egy parányit, Mirosa... csak szopogatni. Kenyérke... Egy kis langyos kenyérke, odaragad a fogamhoz, oszt a nyelvemmel... Adjál, Mirosa, istenbizony, nem mondom meg. Csak az egyik fogamra... hm, hm... egy darabkát... Utána meghalok, úgyse mondom el...

Fejét odadugta fivére könyökéhez. A kabátja ujján vacogtatta a fogát. Reggelfelé hányt. A fejénél kékes, ragadós folyadék sötétlett. Nyaldosta a hányást...

Görcsbe merevedett, és meghalt.

Felszedelőzködött a falu. Elindultak. A férfiak vállal meglökték és tolták Jefimja kordélyát.

– Eltemeted? – kérdezte Faggyej indulóban.

Odább Jegorka ült a földön, a feje hosszúkás, keskeny ajka beszorult kemény, sárga fogai alá.

– Eredj – mondta neki Miron. – Majd én eltemetem.

Jegorka tiltakozón megrántotta a vállát, térde alatt megmozgatta kezében a karót. Elfúlva mondta:

– Én... egyedül... Ne nyúlj hozzá... Mondom, majd én... El akartam venni... Én temetem el... Hagyd. Menj.

A bokrok mellett, mint éhes kutyák, körben ültek a gyerekek. Jegorka meglóbálta feje fölött a karót, és azt kiabálta:

– Lóduljatok... Mi ez a hülye vigyorgás!... Lóduljatok!...

Amíg megfordult, Miron odanyúlt Nagyka kebléhez, kitapogatott a testén valamilyen kis kemény tárgyat, kivette a ruha alól, és zsebre akarta tenni. Jegorka észrevette, és a karó végét a földhöz ütögetve, közelebb ment.

– Tedd le, Miron, szépen mondom... Tedd le!... Az *enyém* a kereszt – az én menyasszonyom...

Jegorka megsuhintotta Miron feje fölött a karót. Miron arrább ment, és ledobta a megsötétedett kis keresztet...

Jegorka odakotorta a karóval a lábához.

– Menj innen... az *enyém!*... én temetem el...

Nem nézett Miron arcába. Keményen szorította a görcsös karót . . .

Miron elment, hátra se nézett . . .

A gyerekek elfutottak és visszakiabálták:

– Megzabálja a menyasszonyát . . .

7

Miron, ahogy utolérte a már messzire jutott embereket, meglátta, hogy az útfélen egy csapat gyerek veszekszik. Mélyen a keréknyomba süppedve, elhagyott szekerek álltak földre szegezett, bárgyú tekintettel. Az ülésekről, ládákról korhadt rongydarabok csüngtek. Majdnem mindegyik szekér émelyítő dögszagot árasztott.

Faggyej és Szenyka nem volt az emberek között.

– Nem láttátok őket? – kérdezte Miron.

Valaki rekedten és hosszan szidta az anyjukat. Az egyik ember siránkozva mondta:

– Telezabálták magukat . . . Elbújtak falni.

Mironnak éles fájdalom hasított a gyomrába. Nyelve odaért az ínyéhez, nyálat keresett. Valamilyen ködös nyomást érzett a fejében, amely belehasított a halántékába, majd átterjedt az orrába, a szájpadlására . . .

Támolygott, botladozott. Tekintete rátévedt egy összerágott bőrdarabra – az egyik szekér mellett hányódott. A foga közé vette.

Egy púpos, borzas hajú asszony megfogta a kabátja ujját.

– Nem adom – mondta Miron. – Én akarom megenni.

Az asszony leroskadt görbe térdeire, a fejét csóválta.

– Tudom . . . Menjünk be a szekér alá . . . Mennyit adsz?

Kinyitotta a száját, és a mellét kidüllesztve, szemérmetlenül mozgatta tagjait. Vicsorgott hozzá.

– Akarod? ... Adsz egy darabkát? Te jó erőben vagy.

Miron, a könyökével evezve, elsietett onnan. Amikor visszanézett ... az asszony és három ismeretlen férfi követte.

Hirtelen letért az útról. Lila üröm csapkodta a lábát. Apró állat bukkant elő egy bokor mögül. Miron utánavetette magát, meg akarta fogni, de elesett. Az állat bebújt egy lyukba.

Miron ki akarta ásni, de eszébe jutott: nem maradhat egyedül. Négyen követték, folyton körültekingetve. Utol kell érni a falut.

Feltámaszkodott a kezére, majd talpra állt. Metsző, éhes fájdalom hasított a gyomrába. Élesen kiálltak a bordái, feszítették a bőrét. Szinte összekeveredtek benne a bordák. Elindult.

... Lábait a földben, a homokban vonszolta, nem emelte föl a levegőbe. És a teste is mintha a homokban kúszna. Mélyen a homokban ... Még egy kicsit, még ...

Nem bírta utolérni a parasztokat.

Szemét a napra emelte. Mozgott előtte, sárga volt és kövér, mint a vemhes kanca.

Zabálsz! – mondta magában Miron. – Felfalsz engem is? Hát akkor mire várunk? Akkor én minek? ...

Nem akart tovább menni. Megtapogatott egy közelében hányódó szekeret: meleg fa, forró szegek. Ekkor ismét eszébe jutott a nyomába szegődött négy ember. Egymás kezét fogva jöttek, néhány lépésnyire, és figyelték a porba távolodó falubelieket.

Miron sietve továbbment ...

– Végeznek velem. Gyorsan az emberek közé ... Végeznek velem!

Eszébe jutott, mennyire óvta Nagyka. Sírva fakadt. Le akarta törölni a könnyét, de száraz volt a szeme, akár az út, akár a mező. A szemhéjáról és szemöldökéről por tapadt az ujjára.

Belül eredtek meg a könnyei, a gyomrában, amely az egész testét kínozta ... A föld is kínozta a testét – száraz és sűrű kínnal.

Megálltak a falubeliek.

Miron utolérte őket.

– Mi az? – kérdezte az ott sürgő-forgó embertől.

– Ennivaló kell Jefimjának. Nincs mivel etetni Jefimját.

Az ember valamiért levetette daróckaftánját és ingét. Aztán gyorsan felhúzta mind a kettőt. Egyik lábát vonszolta, elment onnan.

– Megesznek – monda kimerülten Miron, és lerogyott.

Ahogy feküdt, gyomrából a lábába ment át a fájdalom. Maga alá húzta a lábát.

Felette: szekér deszkája, dög- és porszagot árasztó. A kerékagyban kitapogatta a kocsikenőcsöt. Pálcikával kikotort belőle egy csipetnyit, lehúzta a fogával, és elkezdte rágni.

Átellenben, egy másik szekér alatt, már ott hasalt a négy ember: a nő és három férfi. A férfiak, tenyerükbe fogva szakállukat, a mezőt nézték, az asszony meg őt. Mironnak úgy rémlett, hogy még kacsintott is neki.

A kocsikence kipottyant a szájából: száraz, fekete gombóc.

Miron arrább mászott, az első kerekek alá. Árnyékot keresett. A szekereken túl a homok, az út izzott a napon.

A kocsirúd nagy vasszege végigkarcolta a hátát, majd felhasította farán a nadrágot. Kilátszott a húsa. De csak a szekerek közé befurakodott nap hevítette.

Miron átkúszott a következő szekér hátulja alá, kinyújtózkodott az árnyékban, és visszanézett. A szekér alatt, ahol az előbb feküdt, ott hasalt a négy ember . . . A nő megint kacsintott neki.

Miron bedugta fejét a küllők közé, és behunyta a szemét. Kavargó, vibráló búzamezőt látott: bíborvörös, zöld, barna kalászokat. Szarvával szétfésülve a kalászokat, egy kövér pofájú tehén feje bukkant ki a búzatáblából – és ránézett. Aztán egyszerre kialudt a szeme, eltűnt a fej, és egy vicsorgó farkaspofa került a helyére.

Miron kinyitotta a szemét. Mellette, a kerék mögött, ott gug-

golt a nő, és az egyik férfi kalapácsot nyújtott a kezébe. „Felfalnak" – gondolta Miron. Nekiszorította fejét a küllőknek, ajkát belevájta a homokba, és összehunyorította a szemét.

1922

Bárány György fordítása

I

Megy az asszony a karámba, be a fürdő vetkőzőjébe, leveti az ingét, nézi magát: ráfeszül a húsa a csontjára, piros, mint a kányafa bogyója, és gyönge őszi moha illata van.

Keserűen mondja:

– Akkor mért kell elepedni? Mért?

Fehér, fehér az ég, fehérebb a tejnél. Alulról fűti a föld, fújja rá áporodott leheletét.

Körös-körül az emberek hatalmasak, szélesek, mint a föld, kemény húsból vannak kifaragva. Úgy járják a mezőt, mint a győztesek, gúnyos mosolyokat öltögetnek ki a szakállukból. Olyan nyugodtak!

Az ura, Pjotr – olyan a fekete szakálla, mintha trágyáznák – hiába maga a föld: száz esztendeje szántatlan föld. És úgy beszél, mintha rönköket rántana ki a földből:

– Aratunk máma, cimborák! Az Isten adta!

Vagy Jemolics apó, a kazanyi kán. Tar, mint a kurgán, ravasz, és tartogatja a szót, mint a föld a kincset. Hallgat.

Kirgiz kaftánja van, tarka, a lábán puha szárú csizma, nem is jár, hanem repül. A lova poroszka ló; a szerszám könnyű, mintha papírból volna.

És mindegyre hordja az adót a városból.

Meghozza, s míg rakja be a színes bádoggal borított ládába, mosolyog a kopasz feje teteje. Az arca meg mozdulatlan, mint másnak a feje búbja.

Azt mondja neki Pjotr:

– Csak hadd háborogjanak. Minálunk jól fizet a föld, a város meg mind mihozzánk dörgölődzik. Hát csak hadd háborogjanak.

Elmegy Akszinya az ura mellett; a szemébe néz – olyan száraz és sötét a szeme, akár a pusztai kút. Éjszaka meg, mikor szuttyongatja, nyomorgatja az ura, és görcsösen liheg a testén, Akszinya behunyja a szemét. Iszonyodik ilyenkor.

Fjokla nenő bóklászott a karámban: összevissza tojt a tyúk abban az esztendőben, a tojást kereste. Kotorta a meleg földet, a száraz, csípős trágyát, a szénát.

Megzizegtette ajkát, mint a szénát:

– Mondom én neked, lábatlan pulyák születnek Oroszországszerte. Hallod, Akszinya?

– Hogy tudjam?

– Nem tud manap semmit a nép. Régen legalább az öregekre hallgattak, most meg a maguk feje után mennek. Hitvány egy nép!

– Émelygek, anyám!

– Állíts lábbal felfele fordított gyertyát Mirlikijszki Nyikolajnak meg Pantyilimonnak. Szemmel vertek, egész Oroszországot megbabonázta az ántikrisztus. – És megint kotorászni kezdett, zizegtette a szénát. – Már nekem nincs erőm, nemigen megyek az erdőre. Legalább te eredj, Akszinya!

– Tán nem láttam még boszorkát eleget?

– Gombászni eridj! A városban kenyér helyett gombát fal a nép, hogy gebednének meg egészen! Eridj, szedjél, vehetnél új bársonyruhát, tán még selymet is, na? . . .

– Mire nekem itt a selyemruha? Megesz az unalom.

A ház is óriási, sötét, mintha kőből metszették volna ki. Örökké megrekedt kenyérszaga van. Egész nyáron sarkig tárva az ablak, csak nem megy ki a szag.

És az egész falu ilyen óriási. Versztákra elnyúlik, bele az erdőbe, a gabonaföldekbe.

Mikor elkezdődött az éhség, kijöttek a csont-bőr városiak nagy, üres zsákokkal, kértek.

– Majd ád az Isten! – felelte a falu.

Akkor nem jöttek többet. Unatkoznak a kutyák, nincs kit megugatni. A jövevények még irigyelték is őket:

– A kutyának többet adnak enni napjában, mint nekünk egész héten.

– Te csak ne lázadozz!

És a loboncos lábú ebek belemartak a távozók rövid szárú csizmájába. Bánat és végtelenség.

2

Egy sárga este – homokot fújt dél felől a szél – megjöttek a kirgizek a pusztáról.

Nyikorogtak a magas kerekű, nehéz szekerek. A szekereken, vékony, nyűtt nemezen, póznasovány, kiszáradt emberek feküdtek szorosan egymás mellett.

A hámló bőr alabástrom rétegei közül kiütköztek a hegyes csontok. A testeket borító bárányból bekecseket vastag rétegben befújta a homok.

– Nincs kenyér, nincs kapona . . . – mondták.

Hangjuk akár a kurgánok közt járó szél: sziszegő és magányos.

– Nincs kenyér! . . .

A parasztok erősen, keményen megvetették meztelen lábukat a földön, bámulták rajta a sömört meg az ótvart. Ahogy odébbmentek, azt mondták a kirgizekről:

– Nem élnek meg . . .

Pjotr azt mondta a kirgizeknek:

– Menjetek innen!

– Nincs! . . . Nincs kenyér . . .

A szél szőrcsomókat tépdesett ki a bő köpenyek rongyaiból. A prémes sapkákból is mállott a teveszőr. És a púpjukat ernyed-

ten csüngető, sovány tevék csupaszok voltak, és a bőrük olyan ráncos, mint aszálykor a nap.

Pjotr a kapuban szembe találta magát Akszinyával, és szótlanul félreállt.

Jemolics apó jött utána, mosolygott a pilisével, és ünnepélyes pofát vágott:

– Adok kenyeret, kedveském, mondom, add ide érte a tevét! Nem akarják a mihasznák. Keveset adsz, azt mondják, he? Egy pud búza kevés a pogánynak a tevéjéért!

– El kell kergetni őket, ide többet semmilyen szerzet ne jöjjön!

– El ám! Idehurcolják a pestist!...

– Mikor mégy a városba árulni?

... A kirgizek a füvön üldögéltek a szekerek mellett.

Szenyka Ubicsev, a göndör hajú kozák, öntöttvasból való késével vastag kenyérsilápokat vagdosott. Ráérősen, egyiket a másik után, odadobálta a fűre.

A kirgizek mohón, a fűvel együtt kapdosták fel a földről a kenyeret. Egész testükkel faltak, a vállukkal, a mellükkel, a lábukkal.

A göndörhajú hajigálta a silápokat, és kiabált:

– Zabálj, na!... Egyél, lakjál jól, egyél...

A szekéren fekvők meg hallgattak, a mellkasuk élesen kirajzolódott a piszkos báránybőrbekecseken.

A kirgizek kapkodták a kenyérdarabokat, és hálálkodtak:

– Csikur, Szanka, csikur. Köszönöm.

Az állatok az Irtisen itták a meleg vizet, poros pofájukat belemártogatták az áramló vízbe. Csorgott le a pofájukról, és a szemük is olyan volt, mint nagy, sötét vízcsepp.

A göndörhajú Szenyka Ubicsev meg csak vagdosta, vagdosta a kenyeret.

– Falj! Egy az Isten, ha más is a hit. Egyél.

– Igasz, igasz... – mormolták a kirgizek. – Igasz.

Szenyka Ubicsev meglátta Akszinyát.

Árvalányhaj színűre fakult haját lebegtette a szél széles pofacsontú arca körül. Elnyílt a szeme – nagy, világoskék, olyan, akár a nedves kistányér.

– Mi az? – kérdezte Szenyka. – Minek jöttél?

Az asszony arcán felpirkadt a mosoly, lefutott régimódi tornác-magas keblére. Egész testét odanyújtotta a vidám, hűs levegőnek.

– Csak úgy!...

Elment, letiporta a füvet, amerre ment, elfonnyadt a fű a lába alatt. Azt gondolta: „Van még könyörületesség a világon."

... És a violaszín, fülledt éjszakában lopva összekotort a szuszékban egy zsáknyi gabonát. A ritkás fűre görnyedve, megmegtámaszkodva kezével a meleg homokon, nagy nehezen odacipelte a karaván hoz.

Körülölelte a fejét a szárított trágya szaga meg az erjesztett juhtejé. Az éhes kirgiz kutyák suttogva felugattak. Nem bírta tovább. Leeresztette a zsákot, elfutott.

A kirgizek felvették a zsákot, eldugták.

3

A parlag sötét, zsíros földgyűrűbe szorítja a falut – jegygyűrűbe vagy bilincsbe. Füves a parlag, idejár az állat, olyan sűrű tejet ad tőle, mint a tejfel, és édeset, mint a méz.

Óriási, ép húsú gomba nő itt. (Csernyajev atamán, azt mondják, a cároknak küldözte ajándékba a régi időkben. De a cárnak gyenge volt a béle, nem bírta a gombát, hát a metropoliták ették meg. Csernyajev atamán meg gyémántos fityegőt kapott a gombáért.)

A parlagon, bokrok közt, nyírfaligeten át, út kanyarog délnek ...

Az utat növi be a fű. Benőtte volna egészen, ha nincsenek a kirgizek, ha nincs Jemolics apó – ők arra járnak a városba.

Szorongatja az utat a parlag is, bogánccsal díszíti a keréknyomot. A tüskés, kék bogáncs beleragaszkodik a kocsikerékbe.

Akszinya mostanában kijárogat a parlagra, mintha az állat után járna.

Átmegy a nyíresen, át a galagonyabokrok közt, és mintha az illata beleakadna a ruhájába, beleszivárogna a hajába. És a szeme előtt az út: árva, vékony, mint azok az éhes kirgizek a szekéren.

Gondolatok kapaszkodnak bele az útba, mint a bogáncs a kerékbe, keserű, maró ürömfű emészti a szívet.

– Uramisten... Hol vannak azok az emberek? S a környörület...

Megy Akszinya, emészti magát.

– Istenem! Talán a te szemed is kiégett, mint ez a puszta? Igen?... Azt mondják, a városban a földet rágják, meg a követ, a száraz kemény követ... Ha csakugyan megváltoztatják a világot... Akkor meg mért, Uramisten?... Itt a félvilágnak lehetne gabonát vetni... Már az erdőt is marnák... kevés nekik a szántó... Az emberek meg kapariak, kapariak... Ó, te átkozott kérgesszívűségünk!...

... A göndör hajú Szenyka egyedül van, a nadrágja szára piros lampasszal díszítve, kicsit odább ácsorog meggörnyedve, hajigálja a nagy silápokat a kirgizeknek. A szeme a göndörhajúnak égszínkék, szánakozó...

Megy Akszinya, le-lehajlik a bokrok elől.

A galagonyának Akszinya-szíve illata, bánata-illata van, a mohó parlag nedvesen lélegzik, magához szorítja a füvet, a nyírfavesszőket, a csodálatos ajándékgombát...

Emészti magát ő is, a göndörhajú. Az út is, hogy belegázol a fű! És a homok az éhes kirgizekkel, de legfőképp az ott, a város... Hátha elmenne, megnézné, milyen ott az élet?

Megy Akszinya, sír.

– Istenem! Tán a te szemed is kiégett, nem látsz!... Hol van, hol van a szemed, uram!

Öleli a lábát a suhogó fű. Öleli a fejét a galagonyabokor, súlyos, puha bogyóját a fejére ejti. Kacsa hápog a gyom közt.

– Kiégett tán, uram? . . .

Hallgat az úr, megnémult. Érthetetlenül süket. És megint csak a parlag mond mohó és szeretetlen szavakat.

4

A falu határában találkozik Akszinyával a göndörhajú, égszínkék szeme úszik, olvadozik az égbe.

– Sétál, Akszinya Szemjonovna?

– Az állatot terelem össze . . . Kinn vannak a parlagon.

A galagonyabokornál áll a göndörhajú, a bokor is göndör, puha a termése . . . „Hát a szája milyen a göndörhajúnak? . . ."

Lesüti a szemét Akszinya, aztán lassan felnéz, és olyan sötétség és nyugtalanság szállja meg a göndörhajú lelkét, mintha odakinn lenne a sötét parlagon.

És elválnak. Akszinya megy ki a parlagra. A göndörhajú a faluba.

De legközelebb a fiú leül szembe vele a fűre.

– Vásározik az ura? – kérdi. Szédület van a szájá*: talán nevet, talán irigykedik. – Vásároznak maguknál?

– Minálunk?

– Hát!

– Cserélnek a városban. Szégyen-gyalázat ez, Szenyka! Az éhségen híznak!

– És Pjotr?

Eszébe jut Akszinyának Pjotr, a földfekete szakálla. A nehéz, faegyenes lába, ahogy megy. És a melle, mint az erőfeszítés után . . . és ha Jemolics apóra gondol, a kazanyi kánra . . . Micsoda kapariság! . . .

Kacag a göndörhajú.

– Mi lelt, Alekszandr Grigorics?

– Fura egy nép, nemigen érti az ember!

– Elsorvad a lelkem, Alekszandr Grigorics, és sehogy se értem . . . Nem tudom, hogy . . .

– A gazdaságban van valami baj?

– Dehogyis!

– Hát tán Fjokla néni gyötri?

– Nem, nem bánt az engem. Más emészt.

– Hát akkor mi?

– Rossz, nem lelem a helyem . . . Nem lelem . . .

A göndörhajú fölényesen nevet, megmozgatja a lábát.

– Van az úgy . . . A vére . . .

Megremeg az arca. Megreszket a keze, megnedvesül az ajka. Ráteszi a kezét az asszony térdére. Nincs ereje visszahúzni . . .

. . . Aztán éppúgy, mint Pjotr, nyálat fröcskölve gyömöszköli, nyomorgatja a testét. És éppúgy, mint Pjotr, oldalt hemperedik, verejtékezve liheg az égre.

. . . Leszakít Akszinya egy kis fűcsomót, és könnyedén ráteszi a fiú szemére.

Forró a hangja – az öröm fojtja el –, így nem tud semmit kimondani az ember.

– Látod, a fű is . . . elfonnyad . . . kedves!

A göndörhajú ernyedten oldalt fordítja az arcát, lehullatja a füvet.

– Lombhullás van, hát ez is . . . elfonnyad.

Felsóhajt Akszinya, felnéz a parlag földjéről, végig a hajlaton. A fű megint kihajtott tavasziasan, akár kaszálni lehetne. Egy kis nyírfa kapaszkodik az égbe, remeg:

– Menjünk el, Szenyka! . . .

– Hova?

– Kapari nép, félek! . . . Elsorvad a lelkem . . . Nem bírom már, gyerünk el . . . te jó vagy . . .

Feláll a göndörhajú, szétterpeszti a lábát, éppúgy, ahogy Pjotr terpeszti szét a lábát. Lassan lehorgasztja a fejét, azt mondja nyugodtan:

– Ha az urad miatt emészted magad, hát azért egyet se búsulj. Ha megver, örökre is elmehetsz tőle, most olyan a törvény. Elmenni éppen elmehetnénk, csak hova? . . . Nincs hova menni, nincs! . . . Meg ott a gazdaságom is.

Végigsimítja a nyakát, köp egyet.

– Kérdezd meg már az urad: ott hányódik az a sok rönk a karámjában, nem adja el? . . . Nem kapni embert ácsmunkára, aki meg eljönne manapság, hát az tudod, milyen . . .

– Nem értelek én téged, Szenyka, tréfálsz? Ácsmunkára?

– Házat építek!

Ettől a szótól megint elnehezült a lelke, megsajdult a teste Akszinyának. Meglobbant megint odabenn az égő nyírfakéreg, a szíve. Felsikoltott, mint akinek a lelkébe döftek:

– És a kirgizek? . . . Szenysa! . . . Hiszen enni adtál a kirgizeknek!

Felkacagott a göndörhajú.

– Ó, Akszinya, az volt ám a móka a kirgizekkel! . . . Gondoltam, hadd lakjanak jól, kiéheztek. Hoztam anyámtól cipókat, beléjük tömtem. Falj! És milyen jól tettem, lám, három fel is fordult . . . Agyonzabálták magukat a pogányok, he? . . . Jól elbántam velük, mi? . . . – Belenézett az Akszinya parlagsötét szemébe, és még csak meg se rezzent. – Holnap vasárnap, vendéget várok . . . Hétfőn gyere ki ide. Jó? Aztán csak ügyesen a pogánnyal!

Elment a göndörhajú.

. . . Levetette magát Akszinya a földre, felüvöltött.

Bogáncs nyomódott, morzsolódott a melle alá. Meghajlott a teste alatt a fű, s akár a hersegve megtöredező fű, összetört valami a mellében . . .

És a zöld alkonyat megtalálta a parlagot. Összeszedte a füvet, a tompán illatozó galagonyabokrot és a fűbe vesző csenevész utat, az egyetlent, amely a parlagon átvezet, délnek . . .

1922

Pór Judit fordítása

I

Éjszaka, amikor a jurták már aludtak, a türkmének beterelték a foglyok ménesét.

Trifon nem aludt. Trifon egy fehérnépet keresett.

A sötétkék homok csiklandozta verejtékes lába szőrét, csiklandozta, és panaszosan permetezett föl a lábujjai között. Száraz szaggatás állt a térdébe.

A jurtákból émelyítő tej- és majoránnaszag áradt. Sovány horpaszú kutyák iramodtak nesztelenül, bordáikat mintha vesszőkből fonták volna. Szemfogaikon meg-megvillant a holdfény.

A fehérnép nem jött. Trifon elfeledte, melyik jurtában lakik, és most, a kutyákat ühöngetve, a jurták mögött kószált. Orosz dalt fütyörészett, és lovaglókorbácsával a homokot csapdosta. Mezítláb lépkedett, hogy zajt ne üssön, csizmáját a sátorban hagyta.

– Héj, te!... – szólítgatta halkan.

Megfeszült ereiben csak úgy zengett a kívánás. Ragadós nyál tapadt az ínyére. Hangosabbat füttyentett, aztán elkáromkodta magát:

– Becsapott, a cafka!

Elfordult a jurtákból, megindult a homokon. Akkor látta meg a foglyokat.

Türkmének jöttek, kopogva hosszú pányvás botjukkal, amelyen szőrből font, nagy hurok lógott. Lóverejték és nyereg törte bőr szagát hozta a szél.

Egy ló meghőkölt Trifontól: a mellette támadt résen meglátta az emberfejek sötét, savanyú szagú nyáját.

Valaki az embersűrűben orosz szavakat mormolt halkan, de a szót egy türkmén kezdte, aki kirgizül kérdezte:

– Mit akarsz?

– Én oszt semmit – vágta rá Trifon durván, és odábbállt.

„Ha az aul felé hajtják őket, talán kijön a zajra." Trifon visszament. Újra ott ette a fene a jurták körül.

A sűrű libatop között, amely kékes volt és áttetsző, mint a dzsidde-bokor levele, nem látta meg a karóhoz kikötött három borjút, sem Kizimka rézzel foldozott, baklábú bográcsát.

Vére úgy feszítette ereit, hogy már fájt. Zúgott és csengett a füle. Fürtös üstöke vizesen tapadt ujjaihoz.

Megindult Trifon a tűz felé.

Egy vén türkmén asszony, akinek sáfrányszínű pofacsontja úgy kiugrott, mint másnak az orra, megigazgatta fején a piszkos csuvlukot, és megkérdezte:

– Mit akarsz?

Egy borzas kutya vicsorgó fogai mögé harapta morgását.

Korbács csattant, a kutya átszökkent a tűz másik oldalára.

Trifon már éppen meg akarta kérdezni, melyik a Kizimka jurtája, amikor egyszer csak fehér lósörény lendült a tábortűz füstjébe.

Arakcsinját igazgatva, lehajolva a nyeregből, azt kérdezte egy húsos állú türkmén:

– Mit jársz-kélsz? Minek megyel más táborba? Tied táborban kell maradni, igen!

Gomolygott Ibrahim perzsamód vörös szakálla, hullámzott a nyereg fölött paszományokkal sávozott kaftánja; afgán mívű, ezüsttel kihányt nyereg simult a ló hátára.

Fakó hangon válaszolta Trifon:

– Elveszett a lovam.

Ibrahim mintha nem is hallotta volna a választ. Sötétpej hátaslován dús bajuszú, sápadt tiszt léptetett a tűzhöz.

Trifon a tiszt elől visszahúzódott a sötétségbe. Sztyepanov czredes utána, hogy az ördög bújna belé!

Elindultak egymás mellett. Az egyik vékony, szíjjal átfűzött derekú, a másik terebélyes, mint a zerik bokor, a hátára omló, színes haj, akár a vörös bogyófürt.

– Még jó, hogy nem húztam csizmát. Lehet, hogy megúszom?

Loholj utána, loholj. Tartsd jól nyitva a szemed, legény.

A foglyoknál megálltak. Fáradtan és nesztelenül aludtak, mint a juhok. Mint a türkmén pásztorok a hosszú pányvás botjaikkal.

Ibrahim rámutatott kövér és párnás kezével az Ijk-Taura, az Idő Bikája nevű sziklára. Magányosan szökken fel a szikla a homokból, magasabban Turkesztán minden mecsetjénél, sötéten, mint a fekete nefrit kőlap Timur sírján.

Magányos. Túl rajta hét százseny magas homokbuckák – a halhatatlan homok. A buckákon sócserjék, levelük érdes-pikkelyes, mint a tífuszkiütés.

Csikorognak a halott ágak, a törzseket körülzizegi a homok. A buckákon farkas és sakál.

– ... Nem érteni, igen halkan beszélnek.

Az emberek beszélnek halkan; a homok – a homok, az néma és forró, akár a rajta száguldozó csordák és vadállatok, akár az Ijk-Tau, az Idő Bikája.

Hogyan hallod meg a szavukat, ember?

Én hallottam, én igen! Madár-éberen lépkedtem a homokon. Hajam, mint a lovak csillogó szőre. Mint a homoki gyík, surrantam a sócserjék között, kezem a homokban, mellem kancatej szagú.

Hej, szelek, én ezüstös sztyeppi szeleim! Fűgyökereid, kizilkumi homokhalmaid lemeztelenítették a szívemet, és mint a teve öt-tízversztás vágta után – csupa ének és merő vér!

Hej, szeleim, sztyeppek ezüst szelei, emlékezzetek!

Trifon reggel haraggal ébredt.

Kilépett a sátrából és nyomban megismerte Kizimka jurtáját.

– No né, a kégyó!

A gömbölyű hasú, kurta lábú kozákok épp mosakodtak. Ibrahim léptetett el az ezredes sátrától.

Trifon megkérdezte:

– Hová megy ez ilyen korán?

A kemény arcú, fiatal Vaszka Talih válaszolt:

– Türkmén ünnep lesz máma. Győzedelmi ünnep. Tennap összeszedték a foglyokat, oszt leöldösik őket.

– Oroszokat?

Talih röhögött:

– Mindenfélit. Vannak köztök ósztriaiak, újtelepesek, ukránok, kirgizek, meg hát oroszok. Szóval – vörösgárdások.

– Osztán fölhúzzák őket?

Talih rácsapott az üstökére, és vidáman suhintott az öklével:

– Nagyeszű ember ez az Ibrahim! Nemhiába hogy a kánjaik ivadéka. Jó mulatságot szerzek, aszongya, a dzsigiteknek! A szikláról, aszongya, mind egy szálig lehajigáljuk a foglyokat!

Talih füttyentett:

– Röpülhetnek a hetedik mennyországba, egyenest Moszkvába! Ez aztán teszi!

– Meghőbörödött a nép – mondta Trifon, és a zsebében kotorászva így folytatta: – Nincs egy csavarásra valód? . . . Engem meg lóvátett egy fehérnép.

– No! A fehérnépet, pajtás, mingyár szoknyán köll ragadni. De gyorsan. Dohányom még csak akad, de papér nincsen.

– Papér majd lesz.

Forró a napsütötte szél, még a teve is verejtékezik. Nedves a kozákok sapkaellenzője, szemöldökük izzadságban úszik, mint száraz ág a vízben.

Talih, miközben a nyereg alatti nemezt javítgatja, tovább beszél:

– Az ezredes kiadta a parancsot, hogy a mieink ne avatkozzanak belé, merthogy ez vérengzés. Én, aszongya, nem látok semmit, odabe ülök a sátramba. Ibrahim egy tömlő kumiszt vitt neki be. Hát csak üldögéljen. Te, Trifon Jakimics, elmész a szikla?

Trifon szavai hegyesek és kemények, akár a kujan-szuek – a pusztai vadak fája.

– El kell csípnem azt a fehérnépet. De nem ám a szoknyája csücskét. Amikor a derekát is lehet.

– Hát, ahogy akarod. Tán én is veled megyek. Vajon hogyan lesz azokkal a pogányokkal? Mert magos ám az a kő, nézz csak oda, pajtás!

– Jókora szikla, szó ami szó.

Trifon kötélizmú legény. Nagy gazdasága volt odahaza, léptei megfontoltak, súlyosak. Vaszka Talih úgy lépdel, mint a kecske, amikor leveleket csipeget.

Az Ijk-Tau kövei olyanok a lábuk alatt, mint a kengyel, amelyből öt napig nem szálltak le. A csupa tüske sócserje magába szívja a hőséget. A homok fuldokolva fut a kő elől.

Összesereglettek a dzsigitek, ünneplő köpenyegükön izzó virágok. Vörösbársony fülvédős sapkájukat rókaprém szegi. A lovak inaikat rezgetik, fel-felnyerítenek.

Acélpikák a dzsigitek kezében. Lent gyülekeznek, az Idő Bikája meredek fala tövében.

A szikla tetején, aranypénzekkel díszített, könnyű bokharai selyemkaftánban, sárga bársonysüvegben, maga a Dzsengen nemzetségéből való Ibrahim bej, Timur ivadéka áll. Mellette, hosszú kopján, lófarkat lenget a szél.

Ez a szó: vezér, olyan, mint a Kizilkum vörös pusztáinak a rancsi nevű növény. Ahol nem nő rancsi, ember se lakik. Kemény szó nélkül mind átszökdösnének a türkmének a lázadó oroszokhoz.

Azt mondta Ibrahim:

– Levetni a szikláról a kövekre a fogoly kizil uruszokat!* Vérük, mint a víz, terjedjen széjjel, és ereik, mint a gyökerek, fonják be a köveket! Hozzátok pedig eljön a béke és az öröm.

És az énekes dalra gyújtott. Zengett, táncolt a kéthúrú dombra, az énekes hangja szebb volt, mint a farkasé, szája vörös, mint a dinnye.

Így énekelt:

– Magos vagy, Ibrahim bej, mint a hegy, testes, mint a vemhes kanca, úgy fújtatsz, mint a szamovár, futásod, akár a vágtató csődöré, kiterjesztett karod öt versztára elér, szemed végiglát az egész sztyeppen. Édes vagy, mint az arak . . .

Ibrahim intett:

– Vezessétek!

A dzsigitek elővezették a foglyokat.

Trifon lenézett a szikla lábához, és elszörnyedve kiáltott fel.

A dzsigitek egymásnak rikkantgattak, a lovak ide-oda kószáltak, helyet cserélgettek, meg-megvillant a napfény a pikákon.

A foglyok párosával vánszorogtak fel a hegyre. Reggel elfelejtették megitatni őket, és olyan volt a szájuk, mint a repedezett, szürke szikföld. Porral befújt homok. A haj a halántékhoz és a sovány kő-nyakhoz tapadt. Több mint százan lehettek – elöl kirgizek, rongyos kaftánban és katonaingben. Utánuk oroszok, hátul az osztrákok, csukaszürke mundérjukban.

Rettegés és halál szagát árasztó, hosszú, poros emberszalag vonszolódott az úton. Fehér csuvlukjaikat lobogtatva, türkmének furakodtak át az őrség között, a foglyok szemébe köpdöstek, és szakállukat cibálták. Híg, fehér nyál csüggött a foglyok szemöldökén, álluk homályosan vöröslött.

Gyerekek visongtak, a hegy lábánál ugattak a kutyák, s a nap, mint sárga gyík, sütkérezett a köveken.

Trifon a türkmén nők között megpillantotta Kizimkát. Vál-

* vörös oroszok

lával széttaszigálta az asszonyokat, és megrántotta a lány kendőjét:

– Mér nem gyüttél el?

Kizimka rózsás arca mosolyra húzódott, szája egészen az álla közepéig nedves volt a köpésektől. Beleköpte poros nyálát egy fogoly arcába, s csak aztán kiáltotta:

– Majd megy én. Tegnap mahant főzte, Ibrahim bij hívott. Sok volt vendég Ibrahim bijnek, hívott segít. Máma én megy.

Trifon helyrerángatta új szatén rubaskáját, és himbáló léptekkel, tempósan továbbment.

Vaszka Talih, túlharsogva a türkmén nők lármáját és rikoltásait, azt kérdezte:

– No, mija?

– Elgyün.

– Nemhiába vettél új inget magadra!

Ibrahim egy odaszökkenő dzsigit karjára dobta selyemkaftánját. Odaintette az első pár foglyot, festett körmét végighúzta az ingükön; a dzsigitek, lökdösve a foglyokat, lecibálták róluk a ruhát.

Ibrahim ledobta a szakadékba a foglyok ingét és kaftánját. A dzsigitek megugratták lovukat, hogy elkapják. Csörrenve ütődtek össze a kengyelek és pikák. A türkmén nők otthagyták a foglyokat, s az egyik lekiáltott a mélységbe:

– He-i-i! Dokoj!

A dzsigit visszaintett az elkapott kaftánnal.

Ibrahim ismét fölemelte az ujját. Két dzsigit, pikaheggyel döfködve a foglyok lapockáját, a szakadék széléhez tuszkolta őket. Ott hirtelen, akárcsak a szénát a villáról, levetették őket a mélybe. A dzsigitek felrivalogtak. Odataszigálták a következő párt, lerángatták ruháikat. A foglyok hasravágódtak, a dzsigitek a nyakukba szúrták pikáikat, úgy hengerítették le őket a kőről.

Ibrahim az ötödik párnál széttaszigálta a dzsigiteket, maga szaggatta le az egyik fogoly gombjait, aztán karjára emelte a foglyot és lehajította. Zuhant a test, húscafatokat hagyva a kö-

veken, velőt mázolva szét, bronzos-bíbor vért fröccsentve az arany-szürke sziklákra. Túlságosan messzire röpült, nekivágódott egy dzsigit lova szügyének. A ló kétlábra ágaskodott, és sörényével betakarva lovasát, elnyargalt a vakvilágba.

Aztán mind ugyanarra a helyre kezdtek esni, sűrű pára szállt föl a vörös kupacból. Az egyik fönnakadt a köveken, tarkójából kövér sugárban lövellt a vér. Keze még egyre szorította a fejét, lába úgy vergődött a sziklán, mint két szárny.

Trifon azt mondta:

– Mingyá okádok.

Vaszkának remegett az álla, sárga fogai kivillantak. Orra alatt dünnyögte:

– Semmi baj, elmúlik.

Ibrahim kiegyenesítette fáradt karját. Egy dzsigit a vállát dörzsölgette. Verejtékben úsztak sötét jáspis pofacsontjai, meg az Ijk-Tau halványkék és sötétkék azúr kövei. Elaléltak a kövek, a homok, akár az indus selyem, sárga óriásgyík a nap.

Savanyú verejtékszag áradt a foglyokból; sokan hason feküdtek, nyögtek és káromkodtak. A dzsigitek izzadt kezüknél fogva vonszolták őket a szakadék szélére, mint egy-egy zsákot, és másik végüknél, lábuknál fogva lefordították őket a mélységbe.

Elfáradtak, már a ruhákat se ráncigálták le róluk. A testeken feldagadt a ruha, nagy port verve, súlyosan huppantak a kövekre, s úgy hasadtak szét, mint hatalmas hólyagok.

Az utolsó párra került a sor. Kistermetű, keskenyszemű, barnaképű volt az egyik. A mellette vánszorgó engedelmesen lerogyott, de a kicsi rikoltozva káromkodott:

– Bitangok!... Kutyák!...

Ibrahim, nyeregbe szállva, azt mondta róla:

– Ez olyan, mint a gadat-rang, a hétszínű rózsa. A szeme szűk, mintha homok fújta volna be, pofacsontja, akár a lócomb. Csakszi urusz!*

* Szép orosz!

Megrántva a szárat, azt mondta még:

– Ezt meghagyni!

– Pa-ale! – visszhangozták a dzsigitek. – Meghagyni!

A dzsigitek felkapaszkodtak a sziklára, megnézni az oroszt, akinek megkegyelmeztek a szépségéért.

Vaszka följebb rángatta a derékszíját a nadrágjával együtt, és így szólt:

– Gyerünk, Jakimics, meleg van. Lám, a pogányok mennyi göncöt magukra szedtek, nekik má mindegy, de én még egy ingben is megsülök. Hát ládd-e, ezt meg meghagyták!

– Még a végin meg is házasítják!

– Nem sokat kukoricáznak. Hanem én aszondom, leeresztették vóna ezt is. Ammá úgyse számít az Úristen előtt.

3

Habzik, fodrozódik a homok, a bucka. Nem hab az, nem is szél – emberek sokasága. Kopják merednek, puskák merednek a homokból.

Ijk-Tau kövei. Hallgat az Idő Bikája.

Csak az emberek kiabálnak. Pedig hangos szóval nem lehet elhessegetni a félelmet, az úrrá lesz rajtuk, eltorzítja az arcokat, az erekből kibuggyan a bőrre a vér.

Kiáltoznak a tüzek. A bográcsok csörömpölnek.

Ebédkor egy kirgiz nyargal telivér lován a táborba. Petyhüdt, ijedt teste csak úgy dagad a nyeregben, fakó hangon kiáltja:

– Fuss . . . fuss . . . héj! Uij-boj, oij-boj, kizil urusz koldi! Uij-boj, kizil urusz!*

Por gomolyog. A tüzek mellett lovasok, por a tüzek mellett. A homokon szikrák, ég a homok. Szikrát vet a szőr, ég a lovak szőre.

* Menekülj! Menekülj! Jön a vörös orosz! A vörös orosz!

– Jaj, oroszok jönnek, oroszok! Halált osztó sarló náluk, vassarló!

Forróság csapja meg Trifon fülét. Hátrakapja a fejét – Sztyepanov ezredes a háta mögött. Kifosztott, meztelen az arca. Kifosztott a hangja is, hasogatja az ember lelkét:

– Lovat, te bitang!

De honnan vegyen Trifon lovat? Magának is az kellene.

Fogjál lovat! Lovakat, amelyek elég magasak – az ember alá!

A lovak nem akarnak meghalni, nyargalnak a lovak, elszaggatják a kötőféket.

Sztyepanov ezredesnek nincs lova, nincs, és nem is lesz már halálig. Pisztolyát a kozákokra süti – a kozákokat nem találja a golyó. Futnak a kozákok – ezt senki se várta, senki se gondolta.

– Héj, kizil urusz!

4

Tüzek a homok fölött, tüzek a homokban. Verejtékes szügyű ló vágtat a homokon . . .

Pásztázza a vér, pásztázza a homokot.

Csatakos sörények a földig. Vériszamos kezek a nyergek fölött.

Hogyan is lehetne fölszedni a jurtákat? Fuss!

Ibrahim mégiscsak elfogott két hátaslovat. Az egyiken ezüsttel teli tüszők, a másikon – a szép orosz. Az oroszt magával kell vinnie. Kicserélheti, vagy eladhatja.

Maga Ibrahim tevén ül. Fehér a teve, fehér és könnyű, nyaka szőre a földet söpri. A két hátaslovat kétfelől köti hozzá – no, most érj utol!

– No, de ha elfogjuk!

Üget Ibrahim a homokbuckák között. A lovak sörénye a te-

vén. A teve úgy úszik a homok felett, mint a felhő. A homok, akár az árnyék a teve puha talpai alatt.

Ibrahim nyomában – Trifon. Fogott, talált egy lovat magának. Ibrahim sarkában jár, hiszen az mindent tud.

Nyomukban üldözőik – kirgizek és oroszok. A kizil uruszok sapkáján vörös pántlika, kardjukon vér. Előre!

Utolérik? Nem érik?

Nem tudom.

Ugrál a sócserje, a bal-kuráj, belekapaszkodik a homokba. Verejtékesen nyúlik el a homok. A lóhoz odaszíjazva az orosz. Feje üres tökhéj, aszalt bogyó a szeme.

Meneküljünk!

Trifonnak lerogyott a lova, golyó találta. Lábai még a levegőt kapálják – futna.

Trifon föltartja a karját. Minek tartod föl, Trifon! Hiába.

Keze fejével együtt a fejét is leszelik a nyomába érő oroszok. Trifon szatén rubaskája sötétkéken csillog – tiszt is lehet. Az egyik orosz megrázza a levágott fejet – hadd folyjon ki a vér belőle. A másik Ibrahim után ered.

És Trifon levágott feje ezt látja:

Ibrahim a kardjával elvágja a gyeplőt, a ló az ezüsttel teli tüszőkkel elmarad – átkapja nyergébe a szép oroszt. Maga alá gyűrve a homokot, egyedül nyargal tovább a fehér teve. Ibrahim megmenekült.

Aztán még ezt látta Trifon levágott feje:

Este, mint máskor is, felügetett a farkas az Ijk-Taura, az Idő Bikájára. Farkát lába közé sunyva, lefeküdt a meredély szélére, beleszimatolt a vérszagú, forró levegőbe.

És, mint máskor is, magasra szökkent a homokból a sötétkék szikla, az Idő Bikája, és köveinek bömbölő hangján mondta az égnek érthetetlen, örök szavait.

1922

Rab Zsuzsa fordítása

Reggel láttam, hogyan rakják meg a hajókat nehéz parasztgabonával. Az óriási, lejtős fedélzeteken úgy szóródott szét a gabona, mintha szeplők pöttyöznék őket, és idegenföldi matrózok széledtek ki a partra, szükségtelenül takarosan.

Este pedig a sztyeppe terült el előttem, sűrű-tömör, lila estében támadt tavaszi szél érintette meg a vállamat; barátom, Pjotr Zsatkin archeológus és költő, aki még reggel elmondta észrevételeit a kikötő maximális megterheléséről, az exportról és az importról – most levette a sapkáját, és korán gyérült hajában megcsillantak az ősz szálak. A kurgán, amelyre felmentünk, még az elmúlt ősz szagát őrizte; az őszt sirassa el valaki más – a föld tavasziasan boldog-üres volt.

Barátom, jóval lassúbb szavakkal, mint reggel, a föld hajdani lakóiról, a szkítákról beszélt, súlyos bronz-zabláikról és kengyeleikről, naiv kurgán-művészetükről, és megemlítette azt is, hogy Kercs városában, tiszta időben, elmerült görög város oszlopsorát látni a tengerfenéken, s a víz elrothadt, fekete gabonával teli amforákat görget ki a partra.

Elfeketült a vidék, lebukott a nap, olyan volt a föld, mint egy elrothadt, fekete gabonaszem. Az itt tekedt ősznek enyészetíze volt.

Ott jutott eszembe az a kurgán, amely valamikor a szemem láttára és segítségemmel támadt.

Tizenkilenc telén Tat állomásán utaztam keresztül. Tífuszom volt; lázálmomban úgy rémlett, hogy Kolcsakot nem lőtték agyon, visszatért, a katonákkal rakott, hosszú szerelvények megint Omszk felé tartanak, s a kínaiak újra selyemmel kereskednek. Lábamat forró zöld selyembe göngyölték, és bár a körmeim olyan kemények, mint a nefritkő, nem tudom a laza szövésű selymet széthasítani.

O. városában, amikor leszálltam, nem engedelmeskedett a lábam, éhes voltam; a kormányzósági végrehajtó bizottság pedig az iskolánkívüli népművelés ügyosztályának vezetőjévé nevezett ki.

Szeretem Shakespeare-t, akkor pedig, a tífusz után, különös örömöt szerzett, ha jól emlékszem, háromszázadik ünneplése. Kinevezésem után egész éjszaka virrasztottam – még enni sem kívántam – és előadást írtam. Azt bizonygattam, hogy a tömegek színházi ízlésének nevelését legfelül kell elkezdeni, Shakespeare-rel. Odakint negyven fokos hideg volt, a vízvezeték befagyott, az ösztövér kis muzsiklovak belesüppedtek a tűzifával a hóbuckákba. Tífusz és fagy uralkodott a városon.

A színészek féltek a Csekától – valamennyien játszottak a Kolcsak-idők hazafias darabjaiban. Fejemen, haj helyett, a tífusz utáni pihe lengedezett, szemem karikás volt, államon gyér kis mongol szakáll. Óvakodtak rám nézni, és gyorsan ráálltak, hogy Shakespeare-t játsszanak. Selymet, bársonyt és kartont rekviráltam, amennyi kellett, és tíz nap múlva valamennyi színház, művelődési ház és klub Shakespeare-t játszott.

Bekecsben, lábszártekerőben és labdarúgó-cipőben jártam színházról színházra, és mindenütt a hajdan volt angol pompásan ábrázolt és pompásan öltözött, szívemnek kedves hősei fogadtak.

Időközben Moszkvából instrukció érkezett, és a kormányzósági végrehajtó bizottság hamarosan megértette, hogy Shakespeare nem kötelező, amikor van Lunacsarszkij, egyáltalán, forradalmi repertoárt kell összeállítani. A számvetésnél viszont

kiderült, hogy én minden anyagot, festéket és kartont Shakespeare-re pazaroltam el, a forradalmi darabokra semmi sem maradt, kosztümök sincsenek. Nyomban ráébredtek, hogy még csak nem is vagyok tagja az OKP-nak, és egyáltalán nem értek semmihez.

Barátaim a kormányzósági végrehajtó bizottságban nagyon elcsodálkoztak, de merő tapintatból nem ajánlották fel, hogy fölvesznek a pártba, én meg (talán a tífusz utáni boldog állapotomban) nem értettem, minek nekem a párt, amikor ilyen jó barátaim vannak.

Utasítottak azonban, hogy ügyosztályomat adjam át másnak, amit én szívesen meg is tettem.

– Állj be most egy újsághoz, és írj – tanácsolták a végrehajtó bizottságban.

– És ha nem akarok?

– Akkor járd a kormányzóságot mint instruktor.

Ráálltam.

Másnap behívtak a végrehajtó bizottságba, és elmagyarázták teendőimet.

– Tat állomásán, innen kétszáz versztára, mint megtudtuk, összehordtak nyolcezer hullát. N. és O. városokból szállították oda őket, hogy a kormányzóság közlekedési vonalait meg ne terheljék.

Az állomás raktárépületei zsúfolva. A holttestek az utakon hevernek. Közeleg a tavasz. Három héten belül el kell temetni a halottakat, mert ha felenged a fagy, és oszlásnak indulnak, kitör a pestisjárvány.

A titkár pontos szavakkal, távirat-stílusban közölte mindezt. Nemezcsizmát viselt és foltozott gallérú, rongyos katonaköpenyt. A revolvere volt a legtisztább rajta.

– És mit javasol a végrehajtó bizottság? – kérdeztem.

– A végrehajtó bizottság, Ivanov elvtárs, korlátlan rendelkezési jogot ad magának a tati járásban, három tűzszerészt,

dinamitot, egy titkárt és egy gépírónőt, valamint külön vagont. Induljanak és temessenek.

– És ha oszlani kezdenek?

– Nos, az is meglehet, elvtárs.

– Az ilyesmihez alkohol kell. Nehezen bírom. A szag . . .

A titkár lelkes tenorhangon nyújtotta a szavakat:

– A szag . . . hát az igaz. Csak aztán ne koccintgass ott mindenki szeme láttára . . . Eredj, mi az ördögöt riadozol, te tolíforgató! Egy írónak mindent látnia kell.

– Mondtam, hogy nem megyek? – vágtam vissza. – Adjon vagont!

Tat állomásán őr állt a vagonom előtt, nagyon fehér és egészen új nyúlszőr kucsmában. Rendkívül elégedett volt valamivel. Amikor odaléptem hozzá, örvendezve jelentette:

– A lőporraktárak körül nem szabad dohányozni. De itt hús van, az nem robban föl!

És megmutatta murmanszki pipáját.

A holttesteket úgy rakták össze, mint az ölfát. Két százsenyenkint hosszú karókat vertek a földbe, azok közé rakták a hullákat. Rámpákon szállították őket idáig, jéggé fagytak, és fehéres hártya borította őket, mint a híg palacsintatészta. Sokat írnak a halottak szeméről, pedig szerintem sokkal nyomasztóbb a karjukat nézni. Talán mert a halottakat ruhában szoktuk látni, ezek pedig meztelenek voltak; bőrükön, ahol hegyesen kibökték a csontok, hamuszürke árnyékok. Összevissza hevertek, görbedtek, és háttal a karóknak.

Amikor vagonom felé tartottam, rókaformájú kutya szaladt el mellettem a hóban. Fogai között csontig kirágott lábszár, rajta a jéggé fagyott lábikra. A vagonban egy pillanatra enyhe, fagyos émelygés fogott el. A gépírónő már a fogatolt járművek mozgósítására vonatkozó parancsot gépelte. A nap tavasziasan melengette az írógép billentyűit.

És három nap múlva világoskék talpú parasztszánok vették körül az állomást. Kisbírók szaladtak a vagonomhoz és bekiáltottak: „Hová vigyük őket?" De ezt sem én nem tudtam, sem a végrehajtó bizottság. A tűzszerészek gödröt próbáltak robbantani dinamittal, tömegsírnak. A föld – agyagos, az agyagrétegek között homok – úgy csapott fel, mint a kötél, kanyarogva, ömlött, mint a sár, és mintha felboronálták volna. Ásni? Hiszen az egész négyezer lelkes kisvárosból mindössze vagy háromszáz munkaképes ásóembert tudtak összeszedni! A sírnak óriásinak kell lennie, hogy befogadja őket. Tehetetlenül sóhajtoztunk.

A parasztok vártak három napot, aztán szétszéledtek. Tudták már a végrehajtó bizottság elnökének, Medvegyevnek indítványát (görbedt hátú, kemény szájú vasúti munkás volt, aki minden csepp vérével gyűlölte a falut): széthordani a hullákat a falvakba. „Kolcsakkal harcoltak, menjenek hát utána a földbe, temessék el őket a rokonaik!" A járás ötszáz verszta széles, hát mikor hordják széjjel a parasztok a hullákat, amikor éppen gabonát kell beszolgáltatniuk?

Egyedül maradtam hát a vagonban, és parancsokat fogalmaztam. Délben, amikor a legerősebben sütött a nap, a halottak arca elfeketült. Az őrtoronyban a tűzkiáltó elgongatta a tizenkettőt. Az örök mérgükben (a pestisre haragudtak) kutyákra lövöldöztek.

Egy ilyen délben, amikor úgy rémlett nekem, hogy az állomás körül az oszlás bűze terjeng, és a gyéren érkező vonatok szándékos gyorsan vágtatnak keresztül rajta – összehívtam a tűzszerészeket, és elhatároztuk, hogy felrobbantjuk a Tat folyó jegét, s a hullákat mind beleeresztjük a lékbe.

Kis tajgai folyó volt, falvak nemigen akadtak a partján.

A tűzszerészek fogták a gyújtózsinórt meg a dinamitot. A vaskos patájú lovacskák szinte bukfencezve vágtattak le a lejtőn – és úgy rémlett, a mozdonysípok kevésbé rekedten és kevesebb gúnnyal sikonganak.

A folyó recsegő hangokat hallatott, mint a fagyott vadvizek.

Az állomás katonai parancsnoka közelebb vontatta vagonomat a hullarakáshoz. A titkár újból elrendelte a fogatolt járművek mozgósítását.

Vöröskatona lépett be. Óriás volt, ökleit mintha vasból kovácsolták volna. Mindenki Jegoruskának becézte, alighanem félelmében.

– Valami kis mitugrász gyütt, beengedjem?

Apró emberke lépett be, szénaszagú kecskebőr bekecsben, és óhitűek módján mélyen meghajolt előttem.

– Nem méltóztatott hallani – kezdte vékony, éneklő hangon, és valahogy furcsán, a hajával mosolygott – Gluskin vállalkozóról? Azelőtt, a régi rendszerben, iskolákat épített, most meg kétkezi munkára rendelték. Sérelmes ez, kérem. Mennyit törtem magam a nép műveléséért, aztán ez a hála.

A vállalkozó leült háttal az ablaknak, szakálla lassan kiolvadt és megvörösödött. Még áthatóbb szénaszag áradt belőle.

– Úgy hallom, a folyót akarják beszennyezni, hát abból a pestis helyett egyéb veszedelem származik. Itt skiccet kell csinálni.

– Micsodát? – kérdeztem.

– Skiccet, másképpen terepvázlatot. Hogy volna szabad folyóba hányni az embereket? Keresztények hiszen! Temetni sírba kell, aki pedig nem ért hozzá, az ne is öljön.

Erősödött a recsegés a folyón. „Mi az, az egész folyót fel akarják robbantani?" – gondoltam bosszankodva.

– Miért jött voltaképpen, Gluskin vállalkozó?

– Hiába, mi nem megyünk katonafélékhez, komisszár úr. Van egy jó gondolatom.

– Megbízást akar?

Gluskin elmosolyodott, valahogy megint a hajával.

– Manapság nemigen bíznak meg vállalkozókat, mindent a maguk erejéből akarnak. Hanem ha maga ügyes, és vállalja a felelősséget, eltemethetjük a halottakat minden kegyetlenség nélkül.

– Mit akarsz? Mik a feltételeid?

A vállalkozó lazított a derékövén, a küszöbhöz ment, és rénszarvas csizmáját gondosan megtörülve, levette a sapkáját – akkor derült ki, hogy vörhenyő, vidám és kondor haja van. Most már egy kicsit többet értettem vékony, hajas mosolyából.

– Agyongyötörnek bennünket a beszolgáltatással, polgártárs elvtárs. Két tehenemet vették el, a lovacskáimat, bajos életemben segítő társaimat, meg nyolc birkámat . . .

– Küldjön egy átiratot a járási végrehajtó bizottságba meg a beszolgáltatási hivatalba – szóltam oda a titkárnak –, hogy adják vissza haladéktalanul . . . Gluskinnak a beszolgáltatott jószágát.

– Aztán a lisztemet is elvitték. Liszt nélkül pedig hogyan gondolkozzam? Kéthetente egyszer jön egy gondolatom, néha még annál is ritkábban. Ahhoz két hétig igen sokat kell ennem. A gondolat a teli hasban születik, úgyá-ám . . .

– Két kul* lisztet, egy kis hordó olajat . . . Kiadni – haladéktalanul!

– Nagyon helyes. Meg aztán le is rongyolódtunk. A gyermekeimről nem is beszélek – pucér hassal üldögélnek a kemencén. De nézzenek meg engem.

Hajam akkoriban vad csimbókokban lógott. Szemüvegem repedt volt. Folyton fázott a kezem, ezért óriási sofőrkesztyűt hordtam. Szörnyű látvány lehettem. Kikapcsoltam a pisztolytáskámat, és lassú szóval azt kérdeztem a vállalkozótól:

– Tudod, hogy nekem korlátlan a hatásköröm?

Gluskint hirtelen sűrű izzadság verte ki. Még vörhenyő haja között is megláttam azt a kékes sápadtságot, amely a nyakából szivárgott fölfelé. „Nincs még itt az ideje, hogy végezzek vele" – gondoltam, de meg akartam rémíteni, amiért megalázott.

– Tudod? No hát, ha három szóban és három percen belül el nem mondod, mi a terved, itt nyomban, a vagon lépcsője előtt

* Kul – régi mértékegység: 5–9 pud.

agyonlövetlek, lehúzom rólad a gúnyát, és hozzácsaplak a nyolcezerhez. Gyorsan!

Szánalmas volt nézni vidám fürtjeit és új bekecsét. Két percig néztem.

– Van itt egy gödör – szólalt meg Gluskin, inkább bekecsével beszélve, mint a szájával –, egy gödör, belefér egy trojka. Olyan mély, hogy a tűztorony se látszana ki belőle. Ott a legjobb a homok a téglavetéshez. Hát abba a gödörbe . . . most teli van hóval, ha azt kihordanák belőle . . . Nekem pedig nem kell semmi, uram, csak eresszen haza, az istenért, eresszen . . .

Úgy volt, ahogy mondta, és bár a hó súlyos volt és tömör, mint a jég, a tajgai lovacskák könnyűszerrel kihordták belőle az óriási hótömböket. Előbukkantak a gödör sárga oldalai. Minél mélyebbre haladtak, annál sötétebb lett az agyag, végül – megnyitotta fekete sírtorkát a föld.

Gluskin vállalkozó könnyedén nyargalászott, mintha nem is földet, hanem csak tojást hámozna. Könnyű, pelyhes beszéde volt, és csupa szabadon csapongó, könnyű gondolata.

– Talán azért verekedtek, hogy könnyű legyen az álmuk, hát jó nyugvóhelyet kell nekik vágni a jégbe, komisszár gazda! Gyerünk, szekerek, gyerünk, hordjátok a havat!

– Vágd – biztattam –, vágd, Gluskin!

Amikor aztán a gödör egész kétemeletnyi mélységét feltárta, amikor már nem jeges tömbökben állt benne a hó, csak pihékben – a javítóintézetből kivezényelték a bebörtönzött burzsoáziát; az állomásról hosszú láncban vonultak a hullákkal megrakott szánok, hogy lefektessék a halottakat.

Kemény fagy volt, a holttestek úgy koccantak egymáshoz, mint a fémdarabok, vagy a száraz fahasábok. A föld is, akár a fém. És az össze-összekoccanásoktól, zökkenőktől lepattantak a halottak ujjai, lábai, letörött könnyű gyermekfejük. Akkor is-

mertem fel az élő emberi test törékenységét és minden gyönyörűségét!

A sztyeppén fűszálak törték át a havat. Langyosság cirógatta az arcot, akár a fűszál. Hamarosan tavaszodik!

A gödröt háromnegyedéig töltöttük meg holttestekkel. Agyaggal szórtuk be, és hóval elegyes homokkal. És két gerendából összeróttunk egy óriási, fekete keresztet. Aztán elutaztam onnan.

Három hét múlva távirat érkezett a nevemre Omszkból, a járási végrehajtó bizottságból: „Meghasadt, azonnal utazzon."

És újra ott vagyok a városkában, ahol érthetetlenek az emberek és esetlenek, mintha deszkából vágták volna ki őket. Azért rendeltek ki, mert nagyon csúful fest az egész, csúful és félelmetesen!

Akkor, három héttel azelőtt, hóval vegyes homokkal temettük be a tömegsírt. Tavasszal a holttestek lesüllyedtek, aztán felpuffadtak, meghasadt felettük a föld, és a rothadás bűze zúdult a városra. Száz százseny körzetben még csak közelébe se lehetett menni a tömegsírnak. A kereszt leroskadt, és a sárgás-fekete résből gennyes, szürke, sűrű folyadék buggyant fel.

A börtönből újra kivezényelték a burzsoáziát. A burzsoázia a száját összeszorítva közelítette meg a sírt – remegtek a kezekben az ásók, a mi kezünkben remegtek a puskák. A hasadékba földet szórtak, és amikor a rés betömődött, egy teherautó, téglával megrakva (hogy nehezebb legyen), ráhajtott a tömegsírra. A föld úgy hajlott, mint az első jég az első gyalogos alatt. Tovább szórták rá az agyagot. A teherautó addig futkosott rajta, míg csak olyan szilárd nem lett a föld, mint másutt.

A halomba akkor újra beleástuk a gerendakeresztet.

Gluskin vállalkozó kihajtotta legelni a sztyeppre visszakapott teheneit. Én visszatértem Omszkba, és a sztyeppén ottmaradt a földbe ásott, fekete gerendakereszt.

A gerenda hamarosan elkorhad, földre zuhan. Előbb keselyű telepszik rá. Aztán narancssárga lepke száll a korhadékra, az a

fajta, amit nálunk temetőlepkének hívnak. A kurgánt benövi az árvalányhaj. Esténként apró felhők vonulnak el fölötte, szárazak és narancsszínűek, mint a hímpor annak a lepkének a szárnyán.

Valamelyik fiatal archeológus és költő ezer év múlva kiássa a kurgánt – és nem ért majd semmit! . . .

1924

Rab Zsuzsa fordítása

A KARA-SZOR VÖLGY

I

Lovaink felfutottak a dombhátra, és dühösen rágták zablájukról a tajtékot.

Egészen a tóig vonultak a csöppecske dombok, s nyereghez hasonló szirtek határolták.

A szirteken túl balra szikes, lapályos partok. Jobbra, a legmagasabb dombon néhány jurta. Még távolabb keszeg, kiálló csontú méneseket lehetett látni és szegényes ajtókat, sűrű fonatú nádjeszikkel. A gazdag jeszik bíborpiros, tarka hímzésektől ékes.

– Jönnek – mondta Jegorka.

Balra néztem, a szikes felé.

A láthatáron selymesen, arabeszkszerű kacskaringózással gomolygott a por.

– Igen – feleltem –, jönnek.

Leszálltunk a lóról és a jurták felé igyekeztünk, hogy egy kis tejet igyunk.

Most pedig néhány szót szólok Jegorka Hvoscsról, és arról, hogyan kerültünk mi együtt a Kara-Szor völgybe, a Kopársztyeppre, és a Kan-Dzsol útra, ami Véres utat jelent.

A csapatunk állt és biztosította a Tyumeny felé vivő utakat. A fehércsehek elfoglalták Petropavlovszkot, felkoncolták a forradalmi bizottságot, halomra lőtték a vörösgárdistákat. Csapatunk megritkult, s minden pillanatban vártuk, hogy bekövetkezzék számunkra is a vég. A parasztok görbe szemmel néztek ránk, a lovaink eltünedeztek, és faképnél hagytak a behívott fogatosok.

Egy lett legény, Geidan volt a csapat komisszárja. Most Ukrajnában él. Hatalmas volt, lenszőke, szeme szokatlanul világos, sokszor úgy tűnt, mintha nem is szeme, csupán könnye volna. Igen kemény legény volt, a csapat pénzét állandóan a hátán hordta, egy bőrtarisznyában, és a tábortűznél Marxot olvasta, többnyire *A polgárháború Franciaországban*-t láttam nála. Újdonsült marxista volt, és hallatlan erőfeszítésébe került e tudomány elsajátítása. Amikor olvasta, szinte beleszakadt az erőlködésbe.

Vasfegyelem uralkodott nálunk, s erre büszkék voltunk.

Egyszer, éppen Geidan mellett ültem, és azon voltam, hogy kifaggassam a fűvetés fortélyai felől (akkoriban, tudjisten, miért, foglalkoztatott a szibériai lucernatermelés), ő pedig állhatatosan hallgatott mezőgazdasági tevékenységéről (Geidan telepes volt, az apja hatalmas gazdaság ura, amit mellesleg a fia csapata dúlt szét) – amikor jelentették, hogy valami irgalmatlan kövér alak keresi Geidan elvtársat. Akkoriban némi okunk volt rá, hogy ne kedveljük túlzottan a kövér embereket (sajnos, azóta mi is többé-kevésbé pocakot eresztettünk), és Geidan az ő lenszőke zordságával így szólt:

– Vezesd ide.

S megláttuk a testet! Hű, micsoda test volt! Akkora, mint egy asztag, valószínűtlenül hájas és gömbölyű. Karja egyenesen elállt, rózsaszínű volt és olyan puffatag, hogy az ember nem tudta levenni róla a szemét. Folyton remegő ajka nedves, duzzadt és tulipiros.

– Hol fogtak el? – kérdezte Geidan.

A fickó lenézett ránk álltából, és hirtelen mellénk telepedett.

– Nem fogtak el, magamtól jöttem – felelte kocsonyaként remegő ajkával. Hájas volt a hangja is, épp hogy szét nem mállott.

Geidan nyilván látta, hogy a jövevény nem tiszteletlenségből ült le, hanem egyszerűen képtelen volt lábon tartani ezt a hihetetlen testet. Geidan mindenesetre megjegyezte:

– Akár elfogtak, akár magadtól jöttél, így is, úgy is agyonlövünk.

A fickó közömbösen fogadta a bejelentést, pipára gyújtott, körülnézett, s arra kérte, küldje el a felesleges személyeket. Geidan csak engem tartott maga mellett.

– Ő a titkár – mutatott be.

A fickó markosan megszorongatta a kezem, majd így szólt:

– Tyumenyből jövök. Nincs szükségetek hírhozóra, az ellenség hátterületéről?

Geidan némán megrázta fejét, és hirtelen, miért, miért nem, függét mutatott a jövevénynek. Ekkor furcsa dolog történt, Geidan bizonyára jót derül majd, amikor olvassa. Az ipse odahajolt, és beleharapott a „függébe".

Geidan felugrott, seszínű szemei szinte semmivé váltak, előrántotta revolverét, de a fiú akkorát üvöltött, hogy az egész táborból összefutottak a vörösgárdisták.

– Megtiltom, hogy gúnyt űzzenek belőlem, a testet bánthatjátok, de a lelket ne merészeljétek . . . Én a Patyomkinon voltam . . .

Geidan kezében reszketett a revolver, aligha tudott volna vele lőni, helyesebben célba találni. Úgy láttam, inkább ijedt volt, mint dühös, úgy nézett az ujjaira, mintha veszett kutya harapta volna meg.

A fiú már az összecsődülteknek üvöltötte: azért jött, hogy becsülettel együttműködjék a szovjethatalommal, és lelki gyötrelmeknek vetik alá cserében. Egyszer csak valamelyik tyumenyi vörösgárdista felkiált a sokadalomból:

– Fiúk, hiszen ez a mészáros Jegorka!

Ekkor Geidan a földre köpött, és a jó ég tudja, mért, síri megvetéssel mondta:

– Menj a pokolba!

Mészáros Jegorka nem sokat kérette magát, Geidan pedig elővette Marxot.

Jegorka Hvoscs terjengősen szidva a burzsoáziát, elmesélte,

hogyan érkezett a kilencszázötös felkelés után Tyumenybe, hogyan csapott fel mészárosnak, és hogyan pártolt mellé a szerencse. A Patyomkin-matróz forradalmi lelkiismerete eleinte berzenkedett a kereskedői tevékenység ellen, de hajóra – elterebélyesedése miatt – csak szakácsnak szegődhetett volna, márpedig ő lenézte a folyami hajókat s még annál is jobban a hajószakácsokat. Közönséges kocsmai kondérkeverők, palacsintasütők! Addig-addig viaskodott a lelkiismeretével, amíg nyitott egy kis boltot, és kereskedni kezdett. Az üzletelés elképesztő sikerrel járt, házacskát szerzett belőle, egész gazdaságot, asszonyt, az is hozzájárult a gyarapodáshoz, kár, hogy olyan sápadtszőke ikreik is satnyácskáknak sikeredtek. A gyerekek!

Mi több, még a Duma városatyái közé is beválasztották egy ízben, de miután évekig nem jelent meg, kizárták. Jött a februári forradalom. Hvoscsot megint gyötrelem fogta el: a társai bizonyára fontos tisztséget töltenek be Pétervárott, ő meg itt gubbaszt. Tyumenyben. Megpróbált az újsághoz fordulni, elmondta a történetét, de senki sem hitt neki, mi több, csúful megsértették.

Megpróbált bejutni az anarchisták közé, de bár az anarchisták hétpróbás, hejehuja legények voltak, mégsem akarták befogadni maguk közé. Így aztán a kövér sokáig koptatta céltalanul a kisváros fajárdáit. Végül bekövetkezett a fehércsehek támadása, és Hvoscs rádöbbent, hogy a forradalomért harcolni kell.

Otthagyta az egész kereskedőéletet, a gyerekeit, a házacskáját, és loholt a vörösgárdisták után, a sztyeppére.

– Bennetek van minden reményem, barátocskám – fejezte be kétségbeesetten.

Geidan ránézett, és hirtelen kegyesen megkérdezte:

– Milyen dohányt szívsz? Adj csak egy szippantást.

Meghúzta a pipát, s vontatottan, szinte lustán így szólt:

– Nem rossz dohány, manapság az ilyen dohány ritkább, mint a hű szerető.

Mi tagadás, Geidan kissé érzelgős volt. Ma bezzeg nem az. Jegorka szó nélkül odanyújtotta neki a dohányzacskóját, amely tarisznyának is beillett volna. Legalább három font dohány volt benne. Geidan jócskán szórt belőle magának (csakugyan, nem akármilyen dohány volt!), és azt mondta:

– Aztán mit hoznál nekünk, barátocskám?

– Mindent – felelte Hvoscs. – Tájékoztatlak benneteket, hogy s mint vannak ott, Petropavlovszkban, mennyi a katonaság, milyen a hangulat.

– Eredj – mondta Geidan, pöfékelve s kinyitotta Marxot. – Eredj, de ha nem jössz vissza egy héten belül, a munkásosztály árulójának és elvetemült katonaszökevénynek tekintelek, és az első alkalommal golyót eresztek beléd.

És tovább pöfékelt.

– Pénz nem kell?

– Nem kell nekem semmi – felelte Hvoscs.

– Akkor eredj, megadom a hozzájárulást.

Geidan azonban hű maradt magához, nem hiába tanulmányozta annyit a marxista dialektikát. Hvoscs után küldött egy másik hírszerzőt, hogy szemmel tartsa. Emez óvatos duhaj volt, három nap múlva visszajött, és váltig dicsérte Hvoscsot.

– Csak egyet nem értek – bökte ki.

De hogy mit nem ért, azt nem tudtuk meg tőle, nyilvánvaló volt, hogy tartott Hvoscstól.

Pontosan egy hét múlva Hvoscs megjelent. Csakugyan rendkívül értékes híreket hozott (kár, hogy nem volt módunkban felhasználni), s ráadásként negyvenezer Kerenszkij-bankót. Akkoriban ez igen nagy pénz volt, és Hvoscs elég nyeglén kijelentette, hogy felét a munkás-paraszt kormánynak adja, felét pedig megtartja magának. Felháborodott kifakadásunkra, nevére szóló megrendelőlapokat halászott elő. A fehércsehektől és az atamán kozákjaitól kapta, és félreérthetetlenül kiderült belőlük: azért adták Hvoscsnak a pénzt, hogy húst szállítson az Alkotmányozó Gyűlés hadseregeinek.

– Most gazembernek fognak tartani! Hát szerintetek egy fityinget sem ér a becsületem? – kiáltotta méltatlankodva.

Kisvártatva azonban, nyilván ismét megszólalt benne a matróz-lelkiismeret, mert kijelentette, hogy a pénzt egy róla – mármint Hvoscsról – elnevezett csapat verbuválására fordítja. Elhalmoztuk szemrehányásokkal, és a negyvenezer rövidesen hiánytalanul átvándorolt Geidan bőrtarisznyájába, az általam körmölt s gondosan fogalmazott jelentések, valamint a kék cukorpapírba csomagolt Marx társaságába. A fehérkozákok ismét támadtak, mi szemlátomást fogyatkoztunk, és egy szép napon Hvoscs kámforrá vált.

Nem értünk rá, hogy sokat töprengjünk felette, egyszer, ebéd közben szóba került, hogy jól csinálta a scsít, azzal el is felejtettük. Aztán bekövetkezett az a bizonyos, emlékezetes csata, amikor a mieink megütköztek a kozákokkal az Isim folyócskánál. Sok vidám, derék ember veszett ott, a révnél, akiknek nem lett volna szabad meghalniuk a buta nyárfák tövén, a hatszárnyú malom mellett. Visszavonultunk, az ellenségre hagyva a trént. Mindössze negyvenen maradtunk, és semmi hírünk nem volt Tyumeny felől. Ültünk – elcsigázott menekülők – a petrencék közt, egy kaszálón, melyet ki tudja, mért, Moslékosnak hívtak, amikor látjuk, hogy néhány fogat száguld felénk. Geidan ránk kiáltott, hogy ássuk be magunkat, de hirtelen az egész kaszálót betöltve felharsant Hvoscs hangja:

– Nem kell kiegészítés?

Húsz emberrel jelent meg, valami fura sárga zászló alatt, melyet nyomban szét is tépett.

– Másmilyent sehol se kaptam, a vörös kelmét felvásárolták az egész járásban.

A kozákok folytatták az előrenyomulást. Hamarosan kénytelenek voltunk kezet szorítani egymással, és szétszéledtünk, ki merre látott, magányosan, vagy rosszabb esetben párosával. Gondoltam, Tyumenyt már biztosan bevették, és úgy határoztam, elmegyek a kozák falvakba, a szeretett sírok közelébe.

Hvoscsnak vissza kellett volna térnie Tyumenybe, de ő – emlékszem – csuklott egyet, és komoran azt mondta:

– Veled tartok.

S megtettük e nagy, csöppet sem vidám utat a kozák falvakig. Hvoscs Pavlodarban lemaradt, nehogy lefüleljék, és elment kecskét fogni Három-szigetre. Szökésem történetét szülőfalumból már megírtam. Visszafelé betértem a Három-szigetre, Hvoscs után, és együtt szántuk el magunkat, hogy lóháton nekivágunk a Kopár-sztyeppének, elmegyünk Szergiopolba, onnan pedig folytatjuk utunkat Oroszországba. Nincs komiszabb, mintha magamagát sajnálja az ember, lóháton azonban ötszörösére duzzad a bátorság. Így hát útra kerekedtünk, ráadásul pompás paripákat sikerült szereznünk. Kirgizeknek öltöztünk, az övembe bevarrtam a Vörös Gárda igazolványát, az omszki csapat állította ki, melyet a szakszervezetek verbuváltak, és csuda kacifántosan volt megírva, már nem emlékszem rá.

Hvoscs zöld turbánt rakott a fejére, és arab tudósnak adta ki magát a kirgizek előtt.

Gyermeteg nomád ország! Ősz szakállú, bibliai aggastyánok itattak kancatejjel, a sztyeppén kurgánok és a karakalpakok furcsa síremlékei.

Akkor meghallottuk (s akkora volt tőle az örömünk, mint ez a fehér éjszaka) – hogy a sztyeppén vonulnak, ugyancsak Szergiopol felé, a Krasznojarszk alatt megvert magyarok is (az elsők között voltak, akik Szibériában beléptek a Vörös Hadseregbe). Sarkon fordultunk, és vágtatva igyekeztünk feléjük.

S ímhol a domb, a Kara-Szor völgy fölött, gomolygó por a távolban, és Hvoscs lelkendezve mondja:

– Jönnek . . . Ők azok!

– Igen – felelem. – Jönnek. Ők lesznek.

Nézünk lefelé, a völgybe.

Lovasok közelednek. Leszállnak a nyeregből, pihentetik lovaikat. Nem néznek felfelé, megszokták már a kirgizeket.

Mi leereszkedünk, ők nagyot néznek az orosz szóra. De legjobban Jegorka Hvoscs irdatlan hájtömege hökkenti meg őket, pillantásuk összevillan, úgy látszik, kémeknek néznek minket. Hvoscs aggodalmasan odaszól nekem:

– Szedd elő a dokumentet, itt ugyan nem harapsz „fügét". Ezek a bátyuskák nem értik a tréfát.

A magyarok lebarnultak a tűző napon, piros nadrágot viseltek mindannyian, amely khaki színűvé fakult. Rongyosak, de frissen borotváltak, egytől egyig. Nem mutatták ki bizalmatlanságukat, csapatostól körülálltak, amíg lecsatoltam az övemet. A katonakenyér jó illata áramlott felőlük, a kétszázfőnyi had lélegzete erőteljes és szabályos.

Lecsatoltam az övemet, elővettem a cédulát, kibontottam – és nem volt értelme átadni a parancsnoknak. A hosszú, nyeregben töltött úton, míg a tikkasztó hőségben homokbuckákon és sócserjéken vágtattunk át, hogy keresztezzük a magyarok útját, az iratok átnedvesedtek, tinta, pecsét teljesen szétmállott, és olvashatatlanná vált.

A komisszár még egyszer végigmustrálta Hvoscsot, és azt mondta:

– Nincs időnk diskurálni, sem kihallgatni magukat, egy hete a nyomunkban vannak . . . Nem érünk rá törni a fejünket, vajon kik lehetnek . . . menjenek útjukra, mi is megyünk a magunk útján, ne háborgassuk egymást.

Megpróbáltam volna közös ismerőseinkről beszélni, de a komisszár szavamba vágott:

– Ne tartóztassa fel a csapatot. Mi gyanakvó emberek vagyunk.

Hvosccsal együtt visszamentünk a dombra.

– Beszélni kellett volna nekik Geidanról – mondta tűnődve Hvoscs. – Ő is idegen volt, de azért csak-csak bízott az emberekben.

Megfordultam, hogy lássam a lovasokat.

– Azt hiszem, Hvoscs, valami haszna mégiscsak volt, hogy tönkrementek az irataink.

– Te mindenben felfedezel valami hasznot. Pedig az ember az egész életét azért mégse . . .

Nem fejezte be, szétfolytak a gondolatai, mint zsírpacni az üvegen. Egyszer csak rám csapott a mancsával.

– Odanézz! Látod azt a port? Ott ni!

– Látom – feleltem. – Az bizony por.

– Jönnek, komám, barátocskám . . . A sarkukban vannak.

– Jönnek. A magyarok üldözői.

Megeresztette a torkát, hogy visszhangzott belé a völgy:

– Jönnek, fiúk . . . jönnek! . . . Mint a vihar.

Rohanni kezdett lefelé, de egy feltűnően nagybajszú magyar ráfogta a karabélyát. Mindannyian megfordultak, és Hvoscs visszakullogott mellém.

– Barátocskám – mondta izgatottan –, hiszen ezek még azt sem engedik, hogy velük haljon az ember. Hogy lehet ez?

A magyarokat üldöző lovasok egyre közeledtek. Feszesen ültek a nyeregben, mintha nyársat nyeltek volna, mint akik hírét se hallották a mongol lovaglásnak.

– Csehek – mondta Hvoscs. – Feküdj a földre. Nem kéne elugrani a sörétjeinkért? Legalább a söröket pufogtassuk el, barátocskám.

– Nem lesz időd elmenni érte. Feküdj.

Hvoscs súlyosan puffant a földre.

– Egye fene, csakugyan okosabb, ha lefekszünk.

A közeledő lovasok leugrottak a nyeregből, egyet-kettőt lőttek, a magyarok szórványosan válaszoltak nekik. A fehércsehek ismét lóra pattantak, és vágtattak tovább a völgyben.

– Mi a manó, nem értem . . . – mondta Jegorka. – Biztos halálba futnak . . . Hisz géppuskatűzzel fogadják őket . . . a magyarok . . .

De különös, a magyarok géppuskája hallgatott. Csak egy szórványos sortüzet adtak le újra.

– Pedig úgy tudtam, hogy jó katonák . . . hát így harcolnak? . . . Kuropatkin csatázott így, a kutya mindenit . . .

A két csapat ismét lóra pattant. A por egy percre elfedte összecsapásukat. Aztán közönséges lovassági visszaugrást láttunk, néhány felkoncolt holttestet, nyerítő, esztelenül szökdécselő lovakat, sebekből patakzó vért a homokon.

Hvoscs agyában valami derengeni kezdett.

– Nincs türelmük. Ugye? Nem bírnak várni, a saját kezükkel, mi?

Feltérdepelt, s kitátotta nedves, duzzadt száját.

– Ne kiálts – mondtam neki.

– Jól van, na. De mi ez?

A lovasok folytatták a hátrálást, és valamit kiabáltak egymásnak. Végre az egyik magyar, emlékszem, nagyon magas volt, és ahogy visszarémlik, igen hosszú fejű, leugrott a lóról, előkapta derékszíjából a német szuronyt, amelyet rohamkés helyett viseltünk Szibériában, és fél lábára sántítva, a csehek felé rohant. Utána a többi magyar. Lovaik kupacba verődtek.

A fehércsehek is otthagyták lovaikat, s a két csapat, egy szál késsel a kézben, egymásnak rontott.

A Kopár-sztyeppe pora sűrű, mint a posztó! S én mégis tisztán emlékszem az emberi testek iszonyú gomolyagára, amint ide-oda cikáztak, hörögve, egymáson tiporva, egymás torkát foggal – igen, puszta fogaikkal – harapva el. Láttam kettészelt arcokat. A kést elejtő kezek furcsa sápadtságát.

Néha megtört a gomolyag. Egy-egy ember kiugrott. Háromnégy lépést szaladt, majd halálhörgéssel összeroskadt.

Néha terjedelmesebbé nőtt a gomolyag. Úgy rémlett, az em-

berek talpra ugranak, és puskájukért futnak. De nem, csupán a por terjengett s a homok.

Hvoscs már állt, s egész valószínűtlen testében remegve kiáltotta:

– Szétválasztani őket... fiú, hallod? Szét kell választani őket... Lehetetlen, hogy...

Végre elült a por, tíz-húsz életben maradt cseh feltápászkodott, és zihálva, lassan, a fáradtságtól alig bírva emelni kezüket, kezdték leöldösni a foglyokat.

– Ezek... ezek miérettünk tusáztak így... Ezek a magyarok?...

A megmaradt csehek fáradtan elföldelték bajtársaikat, majd pillantást se vetve ránk, tájékára se jőve a dombnak, vágtatni kezdtek visszafelé.

A sztyeppén elfogtunk néhány ottfelejtett magyar lovat. A kirgizek előbújtak jurtáikból.

– El kellene temetnünk legalább a parancsnokot – mondta Hvoscs. – A komisszárt, aki...

De a holtak között nem tudtuk felismerni a parancsnokot.

Megnyergeltük lovainkat, és leereszkedtünk a domb másik oldalán, hogy a Kara-Szor tótól balra, eredeti utunkon, a Kan-Dzsol úton, a Toha és a Csun-kul tavak mentén, majd a Csengisz-Tau hegyen keresztül eljussunk Szergiopolba.

Hideg volt a sztyeppén. Feljött a hold.

3

Talán sohasem írtam volna meg mindezt. Egyre-egyre nehezebb önmagamról írni.

De most, huszonnégy tavaszán levelet kaptam Tyumenyből, Hvoscs hívott meg benne nyárra, vendégségbe.

Elolvastam a levelet, és azt gondoltam: „Vajon most is hússal kereskedik?" – és elhatároztam, hogy megírom ezt a történetet.

Hadd olvassa házacskájában, a szamovár mellett. Talán otthagy csapot-papot, és felkerekedik . . . Rohan megkeresni a fiatalságát . . .

1924

Grigássy Eva fordítása

A BRITCSINÓI HADMŰVELET

I

A hadtörténeti társaság alacsony előadótermében – Moszkvában, az Arbaton – hatalmas, fekete táblára tűzött térkép előtt Valerjan Mitrofanovics Szobejev altábornagy, a déli fehér hadsereg egykori parancsnoka, stratégiai elemzést tart a britcsinói hadműveletről. Fel kell szólalnia az ülésen Pasztirjov hadseregparancsnok elvtársnak is, aki a hadművelet során a tábornok ellenfele volt. Szabejev öregesen fázékony. Előadás közben is köpenyt hord, amely lomhán hullik alá, s eltakarja sovány lábszárait. Keveset mozog, szinte egy lélegzetre mond valamit, megáll a vesszőknél, s valamivel tovább a pontoknál. Sorsa eldőlt: Belgrádból visszatért Oroszországba, és testileg-lelkileg súlyos árat fizetett azért, mert nem ismerte fel azonnal kötelességét hazájával szemben. Gyakori hideglelései súlyos rosszulléttel járnak, s orvosai eltiltották a gyors mozgástól. Ujjai közt vastag, piros ceruza, szempillája ősz, és szemhéját még a pilláinál is vékonyabb ráncok hálózzák be.

A térképen kék és narancssárga vonalkák jelzik a két hadsereg elhelyezkedését. A kék vonalak a vörös hadsereget, a narancssárgák a fehér csapatokat jelölik. Britcsino dombja a fehérek kezén van. A dombon elterülő ligetben kápolna áll és néhány kunyhó, a domb körül pedig, a mezőn szélmalmok, szárnyaikkal mintha a sztyeppei széltől védenék a ligetet. A sztyeppen fekete lobogós tacsankák, könnyedén tovarohanók, akár a szellő. A csapatokat jelző vonalkák körülveszik a dombot, errefelé mind több az „egy és oszthatatlan Oroszhonért" harcolókat jelölő na-

rancssárga; ez itt a Rzsec folyó, innen lefelé húzódik a Szabejev tábornok vezette hadsereg balszárnya. Ha átkelünk a folyón (a holtak persze lemerülnek a mélybe, és nem gázolnak át rajta) – ott kezdődnek a kék vonalkák, távolabb pedig, jobbra, Nadvornaja állomásnál van Pasztirjov elvtárs főhadiszállása, ahol vörös zászlók lobognak, szenvedélyes beszédeket tartanak, és nem vert tanyát a kétség.

Így festett a térkép 1920 júliusában, most viszont huszonhárom telén vagyunk, és Szabejev polgártárs, aki jelenleg magasabb parancsnoki tanfolyamokon teljesít szolgálatot, folytatja előadását.

– ... A tizedik és a tizenhetedik hadosztály közvetlen feladata az volt, hogy amilyen sokáig csak lehet, feltartóztassa a Rzsecnél vele szemben álló ellenséges erőket, feltartóztassa, majd szétkergesse őket. Szükséges volt tehát minél előbb elfoglalni Nadvornaja körzetét. – Kezét fáradtan csúsztatja feljebb a térképen. Ceruzájának hegye a színésznők kis szemfestékrúdjához hasonlít, amellyel élénkebbé varázsolják a tekintetüket. – Ez a szükségszerűség ideiglenesen megszűnt; most az ellenkezője lett volna kívánatos, az, hogy megszilárdítsuk helyzetünket a Rzsectől kiinduló és a hátország mélyébe irányuló, következő átkaroló hadmozdulathoz, Mohavaja felé és tovább ...

Szabejev felsóhajt.

– A lőszertartalék elégtelenségéből már látható volt, hogy a csapatoknál igen nagy a fejetlenség, és az erősítésül küldött tizedik hadosztály erősen megtépázott. A hadműveletek stratégiai elgondolása helyes volt, teljesítését azonban olyan körülmények akadályozták, amelyeket csak később voltunk képesek fölismerni.

Belgrádról, Gallipoliról szeretne beszélni – de csendes sóhajjal vezeti tovább a ceruzát a térképen, felsorolja az ezredeket, a hadosztályokat, kezét lassan a tenger felé csúsztatja – sokkal lassabban, mint ahogy annak idején a vezetése alatt álló seregek futottak.

Pasztirjov elvtárs – tagbaszakadt, kissé görnyedt hátú, komor fiatalember – néhány szűkszavú ellenvetést tesz. Mint mondja, a vörös parancsnokság csaknem pontosan eltalálta, mit tervez a fehér vezérkar, és ezért semmisítette meg a jobbszárnyon a fehérek főerőit.

... Az előadás vége felé érkeztem. Hivatásomnak megfelelően szeretek mindent tüzetesen megtudni (különben nehéz az eligazodás). Egyik igen okos katona barátomhoz, Volkovhoz fordultam felvilágosításért.

És miután kettesben kikérdeztük a hadtörténeti társaság tagjait, így idéztük fel a történteket.

2

Szabejev tábornok reggel óta levert hangulatban volt. Amikor felkelt, hirtelen elszakadt vadonatúj csizmája. Szitkozódva emlegette a hadbiztosokat.

– Az ilyen semmirekellők miatt züllik szét a hadsereg! – kiabálta.

Meg se mosakodott, úgy ment el a vezérkar ülésére. Itt kézhez kapott egy táviratot, melyet a Rzsectől ötven kilométerre fekvő sztyeppei állomásról küldtek; az állomás az utálatos Kataj* nevet viselte. A család – hetvenéves öreg édesanyja, Vera Nyikolajevna, a felesége és hároméves kislánya, Szonya – gratulált a tábornok névnapjára. Ő meg szomorkás szívvel gondolt arra, hogy már negyvenkilenc éves, felesége pedig csupán huszonhárom. Közölték továbbá (fárasztó végigolvasni a levélhosszúságú táviratokat), hogy csaknem valamennyi ingóságot sikerült evakuálni, majdnem mindent vonatra raktak, még a francia enciklopédisták köteteiből álló kedvenc könyvtárát is.

Az ülésen kidolgozták a támadás tervét. A vörösök szüntelen

* Kb. annyit jelent: eredj a fenébe.

nyomása kimerítette a csapatokat, s hogy, hogy nem, még az erősítésül küldött egységek is hamar kidőltek. Csak a kozákok maradtak vidámak, e derűs, napbarnította legények, csodálatosan felvidító, hetyke dalaikkal. A vörösök helyzetéről a legellentmondásosabb hírek érkeztek. Szabejev tábornok hallgatott; Wright ezredes, a szövetséges parancsnokság megbízottja valamiféle sztyeppei háború furcsa tervével állt elő.

Délben az ülést megszakították, noha még nem hoztak semmiféle határozatot. Ebben a pillanatban Szabejev egy szűkszavú táviratot kapott: „Szonya beteg, diftériagyanús. Három napnál előbb nem indulhatunk. Kényelmetlenül várakozunk az iskolában. Vera." Szabejevnek valahogy eszébe jutott az elszakadt csizma és arról a hadbiztosok. Megnézte a reggel kézbesített táviratot: a tegnapi napon keltezték, és húsz óra alatt ért ide.

A megbeszélés folytatódott. Szabejev hirtelen szúrást érzett a szíve táján. A nyomasztó fájdalom hatására savanykás íz marta a torkát, de furcsa módon egyszerre felvillanyozódott. A fájdalom mintha elterelte volna gondolatait a családjáról, agya kitisztult, megjött a hangja. Parancsot adott, hogy vezessék elő a két fogoly komisszárt. A foglyok ruházata feltűnően rendezett volt, a kihallgatás előtt a parancsnokságon bizonyára átöltöztették őket. Teljes nyugalommal közölték, hogy a vörösök fő ereje nem a Rzsecnél, hanem Nadvornajánál áll. Valamilyen okból hosszasan beszéltek a Putyilov-gyári munkásezredről.

– Világos, hogy hazudnak – mondta Szabejev –, világos, a vörösök összes erői a Rzsecnél vannak. A zsidót felakasztani, az oroszt megverni és agyonlőni.

És látva, hogyan sápadnak el a komisszárok, még határozottabban érezte: nem tévedett, mikor nem hitt a vallomásuknak. Ettől kezdve szilárdan ragaszkodott ahhoz, hogy Nadvornajától a Rzsechez dobják át a hadosztályokat.

– Hadseregünk legjobb erői a kozákok, ők fogják legszívósabban védelmezni szülőföldüket, a sztyeppet – a sztyeppek pedig éppen a Rzsecnél kezdődnek. Ezenkívül, ha sikerül az át-

törés, ott vannak a legalkalmasabb csomópontok, hogy bekerítő hadmozdulattal a vörösök hátába kerüljünk. A lovasság könnyebben mozog a sztyeppen.

A kozák tábornokok elégedettek voltak, és örömmel néztek a megifjodott, kipirult arcú tábornokra. Gyorsan meghozták a határozatot: a 10. és a 17. hadosztályt átdobják a Rzsechez.

Szabejev fürgén elhagyta a szobát, a fájdalom mellkasában hirtelen elmúlt. Elszomorodva gondolt a családjára, de csakhamar megvigasztalódott: nincs miért nyugtalankodnia, hiszen a hadsereg legjobb erői indulnak a Rzsechez, Kataj felé, ahol az állomáson felesége és kislánya várja. Elővette a kislány fényképét, és megcsókolta.

Később kiment a vasúti állomásra. Három táviratot küldött a lehetetlen nevű Katajra, és azt a választ kapta: „Jobban." Úgy nézett minden egyes szerelvény után, mintha ő is velük menne. Ragyogó nap volt, szinte feszült az ég. A vonatok magabiztos, gyors robogással tűntek el a sztyeppen. Egy „Szabejev tábornok" nevű páncélkocsi is elhaladt előtte; a katonák a kocsiról hurrát kiáltottak feléje, három György-keresztet viselő, csupasz szájú parancsnokuk pedig könnyezett. Amikor a parancsnok örömében elsírta magát, Szabejev is könnybe lábadt szemmel vette le a sapkáját. Teljesen megnyugodott, beült egy nyitott, fekete autóba, és a jobbszárnyra hajtatott. Néhány óra múlva jóleső fáradtsággal tért vissza, és aludt egy órácskát. Hamarosan kezdtek szállingózni a hírek a balszárnyról.

Átkeltek a Rzsecen, a kozákok lekaszabolták a vörösöket. Az első sürgönyök egyike így hangzott:

„Üdvözletünket küldjük a jobb partról, szétvertük a Putyilov-gyári ezredet, a parancsnokot felakasztottuk."

Aztán beszámoltak a foglyokról, a zsákmányolt fegyverekről. Gyakran hívták a távíróhoz. A feleségétől érkező táviratok derűsek, vidámak voltak: úgy látszik, kislánya csupán meghűlt, mindent felpakoltak és jönnek.

– Újabb hadizsákmány – mosolyodott el Szabejev.

A parancsnokságon nagy volt a nyüzsgés. A kis termetű Wright ezredes, aki inkább cigánynak látszott, mintsem amerikainak, gyors, apró léptekkel fel s alá járkált, és mindenkit csokoládéval kínálgatott. Egy óra múltával már a foglyok érkezését várták, aztán, mintha valami közelgő neszre figyelnének, hirtelen mindnyájan elhallgattak. Elnémult a távírógép, a vonatok sem zakatoltak, csend telepedett közéjük.

Kataj állomással megszakadt a távírókapcsolat. Az ablak alatt bántóan felberregett egy teherautó, majd egy félénk hadsegéd lépett a szobába. Csak a tábornok lett figyelmes a hadsegéd halványszőke bajuszára – talán mert véres volt – és vékony, sipító hangjára:

– A vörösök, tiszt urak, Britcsinónál vannak, négy versztányira. Elvágták a vas... – megtörölte a homlokát, hangja elcsuklott. – A balszárnyat áttörték! Uramisten! Futnak a mieink!

Lecsatolta kardját, revolverét, hirtelen nekilódult, és kirohant a szobából.

Szabejev tábornok a továbbiakból csak arra emlékezett, hogy egy csukott, fekete autóba ültették. Az autó kioltott lámpával, robogó fekete foltként beléveszett az országút lilás ködébe, s ködbe vesztek a tábornok gondolatai is. Wright ezredes cifra orosz káromkodásokat eresztett meg egészen jó kiejtéssel, s ettől még arcpirítóbb volt hallgatni. Hajnalodott, kocsik, lovasok vágtattak el mellettük. Mintha egész úton nyöszörgött volna valaki az autó tetején, a fejük fölött. Szabejev követelte, hogy menjenek balra, de a sofőr izgatottan hátrafordult, és rekedten kérdezte: – Merrefele? Balra? Balra a vörösök vannak, méghogy arra forduljak!...

A kis tengerparti városkában Szabejev három napon át várta a híreket. Járkált a tengerparton, innen a sztyeppet teljesen elfödte a város, csak a tengert lehetett látni. A szétvert hadsereget hajók várták, kék testük fölött idegen zászlókkal. A tenger felől pernyeszag jött, könnyű hullámok fodrozódtak. Senki nem tudta, hova lettek a kozák ezredek, amelyek győzelmesen átkeltek

a Rzsecen, senki nem tudta, hol van Szabejev felesége, aki a lehetetlen nevű Kataj állomáson maradt.

A tábornok kimerülten, porosan felkászálódik egy angol gőzösre. Tisztiszolgák viszik a bőröndjeit, bennük sok holmi, a feleségéé és kislányáé, Szonyáé. Az angol tisztek udvariasan tisztelegnek előtte.

3

Pasztirjov hadseregparancsnoknak is voltak errefelé rokonai, mégpedig a Rzsecnél, a Putyilov-gyári első munkásezredben. Fivére vezette az ezredet, és a fehér vezérkar ülésének előestéjén – ezen az ülésen dolgozták ki a britcsinói hadművelet tervét – futárral levelet küldött Pasztirjovnak.

„Olga elvergődött hozzád vendégségbe, nyugtalan, mivel természetesen nők számára tilos a beutazás a front körzetébe. Fél tőled. Ivan bátyám, meg kell látogatnod őt, pillanatnyilag nagyon el van keseredve, és találkozni szeretne veled."

A levél elszomorította, de egyben fel is lelkesítette Pasztirjovot. Egész este fel s alá járkált a kunyhóban, szívta a mahorkás pipát, fütyörészett, és semmire sem tudta magát elhatározni.

Amikor megjött a hír, hogy a Rzsecnél, éppen az első putyilovi ezred körzetében összevonták a 10. és 17. fehér hadosztály kozák egységeit, a helyzet fenyegetőnek látszott. Hiszen a putyilovi ezreden kívül nincs ott senki, a szárny meggyengült. Így hát mindenki előtt érthetetlen volt, mi késztetheti Pasztirjov hadseregparancsnokot arra, hogy ne a legyengült jobbszárny, hanem a balszárny megerősítéséhez ragaszkodjék.

– Félrevezető manőverek, elvtársak – kiabált, mintha gyűlésen lenne. – Egyetlen vöröskatonát sem a Rzsechez! Egyetlen szuronyt sem a jobbszárnyra! . . . azért, hogy mi, elvtársak . . .

Szokása szerint elhessegette az otthoniakkal kapcsolatos, személyes gondolatait, öntudata szinte elhomályosult, még a szeme

is belefájdult az erőfeszítésbe. Nem tudta megokolni, miért nem tartja szükségesnek, hogy erősítést küldjenek a Rzsechez, a jobbszárnyra. Így annál inkább megörült, amikor a vezérkar telefonon olyan értesítést kapott, hogy a foglyok vallomása szerint a fehérek e jobbszárnyon csak elterelő mozdulatokat folytatnak.

Az ablak keretét fák ágai súrolták, a száraz sztyeppei szél lóveríték éles szagát hozta.

A vezérkar határozott: a Rzsecnél feltétlenül módot kell találni arra, hogy saját erejükből szilárdítsák meg a veszélyeztetett szakaszokat.

Pasztirjov szürke autóval – csaknem ugyanolyannal, mint Szabejev tábornok – a balszárnyra sietett. Fáradtan haladt el a lovasság és a tüzérség mellett. Az utászok a dombon éppen az *Internacionálé*-t énekelték; Pasztirjov levette a sapkáját, hallgatta az éneket, majd némán megérintette a sofőr vállát, és a kocsi továbbindult. Így jutottak el odáig, ahol a letaposott szántáson emberek, gépfegyverek, puskák, kondérok és panaszosan nyerítő lovak zsúfolódtak egymás mellé.

Az autóban kapta meg a szűkszavú értesítést, hogy a putyilovi ezredet szétverték, fivérét és feleségét pedig felakasztották. Fel akart ugrani, megmarkolta fegyverét, legszívesebben előrerohant volna a katonákkal együtt, de tudta, hogy ezt nem teheti meg. Bármennyire is restellte, hogy nem tud uralkodni magán, sírva fakadt.

Az ezredek bevonultak Britcsinóba, és egy kis szeplős telefonosfiú sajnálkozva kiáltotta:

– Szabejev, az a gazember meglógott!... A mieink ádáz haragjukban felgyújtják a házát, fekete autón szökött meg, azt mondják, de nem tudni, hova, hogy hova!...

A két ember – Szabejev és Pasztirjov – csendesen beszélgetett Oroszország domborzati térképe előtt. Háttal álltak a térképnek, és ujjaikkal könnyedén az asztalra támaszkodtak. Amint elmentem mellettük, a kezükre néztem, majd megkérdeztem Volkov barátomat, a legokosabb katonát:

– Azt értem, hogy most miért jöttek össze Moszkvában, de miért cselekedtek így a háború alatt?

Volkov így felelt:

– Nos, a kötelesség, testvér, ezt meg kell érteni. A fűnek természete, hogy nő, de ez nem természet dolga. Mi is az öntudat? Ha úgy kívánja a kötelesség – mindenünket feláldozzuk, mindent s mindenkit, aki kedves nekünk az életben.

1924

Ágai Ágnes fordítása

Voszkreszenszkij doktortól lélekben összetörten távoztam. Mintha egyetlen éjszaka leforgása alatt megőszültem volna. Úgy terveztem, hogy ha a doktor felírja a receptet, túladok egyetlen nadrágomon, és megvásárolhatom a patikában a kokaint. Ostobaság lett volna eladni a nadrágot élelemért, és jóllakottan, de pucéron üldögélnem.

A csöpögő orrú és rövidlátó háziasszonyom mélyen meggörnyedve silabizálta az asztalon heverő plakátot:

Először a városban!
Szenzációs előadás.
Fellép a világhírű fakír és dervis!
BEN-ALI-BEJ!

– Hát ezt hol tanulta? – kérdezte, és ügyesen forgatta csöpögő orrát.

– Indiában – feleltem zordonan.

Ugyan, mi mást felelhettem volna? Nem árulhattam el neki, hogy összecsukható vaságyamért a három rubel helyett hajlandó voltam elfogadni az ócskástól két „Hamburg" márkájú tőrkardot. A két spádé tökéletesen egyforma volt. Csak ha közelebbről megnézte az ember, akkor lehetett felfedezni, hogy az egyik egyetlen darabból áll, a másikat össze lehet csukni: a markolatában három nyomógomb rejlett. A fehér gombok talán elefántcsontból készültek, és ez mindennél jobban izgatott. Ha meg-

nyomtam az elsőt, a penge egyharmada eltűnt. Ha megnyomtam a másodikat – becsúszott a következő harmada is. És végül az egész „szentháromság" elrejtőzött a markolatban.

– Micsoda pénzeket fog ezzel keresni! – mondta behízelgően az ócskás.

Rettenetesen vágyakoztam kedvességre és reménykedésre. Éppen ezért inkább csak magam számára, azt feleltem:

– Nem lesz kevés csak a tőrkard?

És akkor az ócskás ráadásként adott még egy ronggyá olvasott könyvecskét, amelyet ha jól emlékszem, Holmusin jelentetett meg Moszkvában: „A fekete és fehér mágia, valamint csatoltan a kártyatrükkök kézikönyve."

– Ebben aztán tüzetesen le van írva az élete, fiatalember.

És majdnem eltalálta, hiszen öreg volt. Innen kezdve új fejezet kezdődött az életemben.

A háziasszonyom a gyomrával betegeskedett, és éjszaka az egész lakásban csak a vécében pislákolt egy ötös nagyságú petróleumlámpa. Parányi szobámban természetesen se lámpa, se petróleum nem találtatott. Azon az éjszakán a háziasszony hasztalanul dörömbölt a vécé ajtaján. Folytonosan csak ezt a szigorú választ hallhatta onnan: „Bocsásson meg, de úgy látszik, dizentériám van." A fekete mágiát tanulmányoztam.

Reggel felkerestem a Népházat, ahol az öttagú színészcsoport a *Vörös lámpa, Jevgenyij Anyegin, Az ész bajjal jár* című darabokat játszotta. Amikor Pudozsgorszkijnak bejelentettem (ő volt a rendező), hogy értek a kardnyeléshez, sandán elmosolyodott.

– Kard? Mit kezdek én a karddal? Amikor mindenki tudja, hogy ez német munka. De például ha értene a tömeghipnózishoz. Vagy mondjuk, ki tudná venni a szemét a gödréből, és aztán ismét visszatenni az előbbi helyére. Ez lenne az igazi, ebből lenne . . . a bevétel!

– A szemkivételig még nem jutottam el – vallottam be férfiasan –, de fájdalom nélkül át tudom szúrni a karomat, a mel-

lemet, az arcomat női kalaptűvel, és három fontnyi súlyt is rá bírok aggatni.

– Miért nem ezzel kezdte?

– Nincs kalaptűm.

– Majd szerzünk. A színésznőinktől. De hogy lehet az – kérdezte tőlem nem minden tisztelet nélkül –, a kalaptűig eljutott, de a szemét nem képes kivenni? – Felsóhajtott. – Egyébként minden tudomány és idő kérdése.

Hát ezért silabizálja a háziasszonyom az óriási plakátot. A plakát szerint nekem, a vén és agyafúrt indusnak, kötelességem „égő csepűt és kardot nyelni, kések között ugrálni és női kalaptűkkel *fájdalommentesen átszúrni* a testemet, s ugyanazon tűkre háromfontos súlyokat aggatni". A plakáton még azt is fel kellett volna tüntetni, hogy csupasz kézzel megfogom az izzó vasat, de ezt a kísérletet képtelen voltam végrehajtani. Holmusin *Fekete mágiá*-ja félrevezetett. Ott az állt, hogy tojássárgájával kell bedörzölni a tenyeret, majd bekenni csirizzel és megszórni „egy rész durvára tört csorbókagyökérrel". Pontosan így jártam el. Aztán kissé megizzítottam a szamovár parázsfogóját, és a tenyeremhez tettem. A szobában égett hús szaga áradt szét, és a háziasszonyom befutott a jajkiáltásomra. A kezemet aludttejjel hűtöttem. A háziasszony a hasára szorította vézna kezét, és együttérzően nézett rám meg az elpocsékolt aludttejre. Én is sajnáltam az aludttejet. Éhes voltam, és megvetően tűnődtem azon, hogy a háziasszonyt csupán külsőleges és váratlan szenvedéseim kényszerítették arra, hogy rám áldozza az aludttejet.

Három naponta egyszer kaptam ebédet a zöld Tobol partján álló monostorban. A monostorban zöld harangok voltak és kövérre etetett szürke galambok, amelyekre sóváran bámultam a macskákkal együtt. Egyébként mindent, amit akkoriban láttam, szerettem volna felfalni, vagy valami ehetőre elcserélni. A szerzetes, aki egy csészébe kimerte a böjti scsít, megkérdezte tőlem:

– Szálka ment a kezedbe, mi? – és szeretettel hozzátette: – Tán az ácsok közül való vagy?

– Olasz üszkösödés – feleltem kiszáradt torokkal.

A szerzetes elérzékenyült szemekkel tekintett rám. A szánalomtól és csodálkozástól még egy darab kenyeret tört nekem.

– Itáliában – tette hozzá megvetéssel és kíváncsisággal –, úgy mondják, egyáltalán nincsenek faházak.

– Tökéletesen így van – erősítettem meg –, kő és vulkáni láva minden.

– Ezek szerint ott ácsok sincsenek? – kérdezte parányi rémülettel.

– Téged hogy hívnak? – érdeklődtem.

– Beöltözéskor Jevszej leszek.

– Tán csak nem ács vagy?

A szerzetes megörült, és még egy darab kenyeret rakott elém. A zsíros lócáról felhúzta reverenda alatti ruhájának a szélét.

– Hát hogyne, hát hogyne . . . permi vagyok én, permi. Mifelénk minden szent cellát ácsolt! Hiszen maga Krisztus is ács volt.

Jevszej mélyen meghajolt előttem, még egy darab kenyeret dugott oda, és halkan megkérdezte:

– Te tán könyveket is olvasol, arra kell a szemüveg. Nincsen az ott valahol megírva, hogy Krisztus gyaluval vagy szekercével faragott?

Hallgattam egy sort, és ebéd után Jevszej félrehívott a monostor kapujához, ahol vak koldusok kántáltak, és kövér galambok zsibongtak.

„No lám, te frckó – gondoltam –, még az Istenben sem hiszel?"

Jóllakott voltam és vidám, s a fakírság titkos hivatása elegyengette az életemet, gyakran gondoltam Indiára, miközben mutatványaim bevezető mondatait fogalmazgattam. Mégsem akartam megbántani a szívélyes Jevszejt, aki szemlátomást csak azért lépett be a monostorba, mert Krisztus is ács volt.

– Jártál már valaha színházban, atyám? No, egyszóval előadáson?

– Nem sikeredett még.

– Adok neked egy bilétát, Jevszej!

– Aztán mit fogsz te ottan mívelni?

– Tüzet nyelek, és a testemet átszúrom fájdalom nélkül . . .

Jevszej hátrahőkölt. Reverenda alatti, viseltes szürkés ruhája nyomban világosabb lett, mint a ragyás arca. Kicsiny szakálla is olyan élesen kirajzolódott, mintha kifaragták volna. A keze könnyű volt, de mégsem bírta felemelni, hogy keresztet vessen.

– Te sátán! – suttogta – mit kísértesz engemet, te hitetlen sátán! – Aztán felegyenesedett, előrelökte a karját, és tompán kinyögte: – Nem értem, mire kellek én teneked, de én téged leleplezlek. Vagy tán meg akarsz fosztani az én istenemtől? Az Istent nem adom oda. Mit ravaszkodsz, te sátán!

Előrenyújtotta könnyű kezét, én pedig beleraktam a színházi szabadjegyet, és eltávoztam.

A széles plakátok megjelentek a deszkapalánkokon, és a szállodai szobában, ahol Pudozsgorszkij megszállt, nyomban beállítottak holmi roskatag mamuskák, akik engem szerettek volna látni – a mágust, a varázslót, a jövendőmondót. Betoppant a megyei pénzügyőrség egyik hivatalnoka, aki ötszáz rubellel elszámolta magát, és most azt kívánta megtudni, vajon visszafizetik-e neki a pénzt. Pudozsgorszkij egy rubelt kért tőle, és azt felelte, hogy holnap kapja meg az írásbeli választ. Kisasszonyok is jöttek szerelmi bájitalért. Meg egy érdeklődő kupec, aki arra volt kíváncsi, milyen ízű Indiában a vodka, és mibe kerül egy palackkal, s ha rendelne belőle, ideérne-e a névnapjára. A szívem éppolyan hevesen dobogott, mint ahogyan a hírnevem növekedett. És a kasszába is olyan szaporán gyűltek a bankjegyek, mint amilyen gyorsan a szívem vert.

A kisfiúk, akik vasabroncsra erősített hálóval fogdosták a Tobolból a rákokat, vajon gondolták-e, hogy az a mogorva férfiú, aki a meredek vízparton üldögél a fejük felett, és bambán

lapozza a *Mágiá*-t, azonos azzal a híres-nevezetes fakírral, akinek villámként feltűnő dicsősége felkavarta a csendes városkát?

Mostanában már nehéz minket ámulatba ejteni. Kiment a divatból a naivitás. Utoljára az utcán láttam az embereket csodálkozni – amikor ingyen kezdték osztogatni a fekete kenyeret és később, amikor Buharából egy elefántot hoztak Moszkvába. De ez a csodálkozás is csak efféle volt: „Hogyan, aszongya, elefánt? Egy év múlva száz elefántunk lesz. Csak azt kéne tudni, mire jó nekünk az elefánt?"

Akkoriban más idők jártak. Rosszabbak, de mulatságosabbak. Most már büszke vagyok és fennhéjázó, s én is megtanultam, hogy ne csodálkozzam semmin. Még csak el sem érzékenyülök, amikor arra gondolok, miként mázoltam be barna festékkel a képemet, mint erősítettem a fejemre a poloskaszagú zöld kötést, s hogyan takarta el a lábamat a kaukázusi csizmába begyűrt posztónadrág. Pudozsgorszkij dadogva és a 3-as számra emlékeztető szemével kacsintgatva a bevétellel hencegett. A krétaporral kifényesített, csinos kis tányéron az arcfesték mellett undorítóan fénylettek az óriási kalaptűk. A heliotrop illatfoszlányait megőrző, kifakult szalagcsokrokkal felékesített súlyok szintén ott hevertek „egytől három fontig". Ott voltak a német tőrkardok is, a fáklya, a benzin, és a késekkel kibélelt karika: azon keresztül kellett ugrálnom.

Az önkéntes tűzoltóegylet zenekara a színen vedelte a vodkát, sült tojást harapva hozzá, s pengetve hangolták a hangszereket. Rezesbanda volt, s úgy rémlett, a muzsikusok velem együtt tisztában vannak azzal, hogy az előadásunkból semmi sem lesz. Holnap már az egész város ujjal fog rám mutogatni, a gyerkőcök rekedt őszi hangon fogják ordibálni: „Fakír-r, a ronda-a!" A gyerekeket mulattatja, hogy megtépázott nadrágomra rátapadnak az őszi levelek, de én már réges-régen meguntam ezt az őszi latyakos lírát, és csak egy jó zsíros levesre áhítoztam galuskával, meg cigarettára, amiből „húsz darab hét kopejka", és egy otromba könyvre, amelyben sok mindenen nevetnek.

A flótás, eléggé részeg és bölcs, bejött hozzám, s felragadva a súlyos gongot, háromszor belecsapott. Átkozta Pudozsgorszkijt, aki megpróbált elsütni még egy tucatnyi jegyet.

Az egérrágta függöny, amelyet a színirajongók ujjai átlyuggattak, miközben a gyülekezőket és ismerős kisasszonyokat lesték, a színházrajongó minden idegességével rángatózva, felemelkedett. Pudozsgorszkij megjelent frakkban és egy csokor papírvirággal, amelynek a fele már elhullott, ezen aztán a közönség jóindulatúan derült, és érdeklődéssel szemlélte, beszéd közben hogyan tapodja a csokrot, s közben az is kiderült, hogy a lakkcipő helyett az új sárcipőjét húzta fel. Már nem emlékszem, mit szavalt, mit énekeltek utána, és milyen meleg és fullasztó volt a levegő a teremben. Nem szállt inamba a bátorságom. Pompásan emlékszem, hogy szörnyen szerettem volna, ha nem botlok bele a kulisszákba. Miért féltem ettől, nem is tudom. Talán még fülemben volt az ide-oda tologatott dekorációk robaja.

– Kész van?

Az ilyen ünnepi előadások alkalmával Pudozsgorszkij még a jegyszedőket is önözte. Ráadásul raccsolt is.

Félreraktam a három elefántcsontgombbal felszerelt, gyűlöletes kardot, és eszembe jutott, hogy az ágyam úgy nyiszorgott, akár a tücsök és így válaszoltam:

– Tücsök.

Pudozsgorszkij azt hitte, hogy ez így van rendjén, keményen megszorította a kezemet, és meggyőződéssel hagyta rám:

– Valóban, tücsök.

Bevezető beszédem (szóról szóra emlékszem rá) így kezdődött:

– Tisztelt hölgyeim és tisztelt uraim! Mielőtt belekezdenék mutatványaimba, el kell mondanom, honnan és mikor jelentek meg földünkön a fakírok. Élt egyszer a réges-régi időkben egy harcos nép, az indus. Az a szokás járta náluk, hogy mielőtt bevették a fiatalembert a seregbe, különféle próbáknak és kínzásoknak vetették alá. Például eleven hangyákkal teli zsákot

húztak a fejére, és a lányok dalolása közepette vezették körbe a faluban . . .

Továbbá azt fejtegettem, hogy mutatványaimban nincs semmiféle mágia vagy titokzatosság, és hogy az egész voltaképpen csak a személyi hipnotizmuson múlik, az akaraterőn, amelyet az indusoktól tanultunk.

– Zene, r-rajta! – kiáltotta ádázul raccsolva Pudozsgorszkij.

Megmutattam az elöl ülőknek a fehér gombok nélküli tőrkardot, visszamentem az asztalomhoz, törölgetni kezdtem a kezemet egy törülközővel, majd rádobtam a kardra. Utána felvettem a gombos kardot, és persze akadálytalanul beledugtam a számba a markolatot, amelynek belsejébe akkurátusan belecsúszott a penge. Aztán a gombokat fordított sorrendben nyomogattam meg, és a penge ismét előbújt. Aztán késekkel kibélelt fakerékben ugrándoztam, ám a pengéket én erősítettem fel, úgyhogy ha hozzájuk értem volna, a gyengén felerősített kés kihullott volna a kerékből. Ugrándozni könnyű dolog, csak kitartás kell hozzá, és az ember testének hozzá kell szoknia, hogy másodpercről másodpercre ugyanazt a mozdulatot ismételje. Később éppen olyan gondtalanul ugráltam ebben a kerékben, mint ahogy felteszem a szemüveget. A tűznyelés . . . és bár manapság nehéz mágiával foglalkozó könyvet szerezni, az Állami Könyvkiadó nem foglalkozik efféle jövedelmező dologgal, most nincs kedvem a mágiáról mesélni.

Elfáradtam, és a nyakam verítékben fürdött. Legjobban ettől az izzadságtól féltem. Az izmok ilyenkor siklanak az ujjak alatt, az ember halnak érzi magát. Felegyenesedtem, és kezdtem összeszámolni, hányan ülnek az első sorban. Tizennyolc nézőt számoltam meg. Ebből mennyi a férfi és mennyi a nő? Megpróbáltam összepárosítani őket, mire felvidultam, és a veríték felszáradt.

Eddig a napig egyetlenegyszer voltam színpadon. Pavlodarban járt egy cirkusz, és én kiálltam birkózni. A hivatásos birkózó öt másodperc alatt kétvállra fektetett, a fenekemre paskolt, és

így szólt: „Minek mászol ide, te taknyos. Előbb tanulj meg lábra állni."

Most sem szeretem a színpadot. A részeg zenészek a *Mandzsúria dombjain* című dalt fújták, és én gyűlöltem ezt a kürtharsogást, undorodtam tőle. A terem bűzlött a főtt hús szagától és a ki nem elégült emberi kívánságoktól. A fapadlón dobogtak a hatalmas cipősarkok, és úgy rémlett, hogy az első kalaptűt, amelyet bele kellett döfnöm a mellembe, éppen ezek a dübörgő cipősarkok verik belém.

Nem tudom felidézni, így gondoltam-e akkor – aligha. Világosan emlékszem: éles fájdalom csapott a halántékomba, amitől folyni kezdett a nyálam, a tű feje ficánkolt a kezemben, és már-már összerándultam, de lepillantottam az első sornak erre a tizennyolc pofájára, akik bambán, élvetegen bámultak rám, akaraterőmbe vetett hittel – és még mélyebbre döftem a testembe a tűt. „Csak nehogy átszúrjam az ütőereket . . ." És végül az acél rózsaszínű nyelvecskéje előbukkant a húsomból a bőrömön át és lomhán, rózsaszín csillogással csúszott tovább.

Mellemet mintegy gyufaskatulyányi szélességben teljesen átdöftem.

Még valamiféle büszkeséget is éreztem, és elővettem a következő tűt. Az arcom égett, a szám kiszáradt, de sietnem kellett. Pudozsgorszkij értetlenül nézett rám a kulisszák mögül, és rádöbbentem, hogy elfelejtettem mosolyogni. Szégyenlősen elmosolyodtam. A nézők tapsoltak, és egy pillanatig azt hittem, hogy a mosolyomra válaszoltak. Nem, már a harmadik tű is a mellemben volt, és elővettem az egyfontos súlyt, hogy ráakasszam a tűre. És akkor véget nem érő, őskori fájdalom nyilallt a tarkómba és végigkúszott a gerincvelőmön. Úgy rémlett, a mellem szétszakadt, és ömlik belőle a vér. Egyáltalán nem éreztem a súlyokat, úgy tetszett, hogy egy hatalmas szeg fúródik át a bordáimon. Ráébredtem, hogy verejtékezem a fájdalomtól. Pedig nem szabad, mert esetleg vérmérgezést kapok. Ismét számolni kezdtem az első sorban ülő embereket. Egyáltalán nem

láttam őket, és ekkor elkapva a tányért, gyorsan összeszorítottam a fogamat, és megfeledkeztem a mosolyról – az elmaradhatatlan cirkuszi mosolyról, amelyen a tiport agyú idióták olyannyira szánakoznak, nem értik, hogy a mosoly maga a diadal önmagunk felett, és testünk egyetlen jutalma, mert amikor az ember elmosolyodik, valóban melegebb lesz.

Így aztán saját magamat sértegetve, mosolytalanul, pimasz makacssággal és büszkeséggel kezdtem a testembe szurkálni a kalaptűket, és felaggattam rájuk a súlyokat.

A nézők kiáltoztak:

– Elég, elé-é-ég!

Egy szőke hivatalnokné elájult, de senki nem vitte ki.

És akkor felegyenesedtem. Elmosolyodtam, már amennyire átdöfött arcom engedte, és a lépcsőn lelépdeltem a terembe.

Elhaladtam az első öt sor mellett, és a hatodikban, jobboldalt felfedeztem Jevszej faragott szakállát. A szakálla izzadságban fürdött. Püffedt héjú szemét lesütötte. Lengette a karját.

A tenyerek dübörgése közepette nem értettem, mit ordít felém. Émelyegtem, s úgy éreztem, a szám megtelik vérrel.

Nem tudom, miért, de először a legkönnyebb súlyokat vettem le, és a karizmaimat átszúró tűket húztam ki. Berohantam a vécébe, és sietve a törülközőbe köptem. Semmi, csak képzelődtem, a számban nem volt vér.

– Fáj? – kérdezte Pudozsgorszkij, miközben a bevételt számolta össze.

– Nem nagyon.

– Megszokás dolga. Nekem is... Hű, a gazfickók, hamis háromrubelest sóztak ránk. A feleségem mondta, hogy a szülés is szörnyen fájdalmas.

És elnézett a fejem fölött.

Később, amikor leszámolta a felléptidíjamat, a vécébe kijött Voszkreszenszkij doktor: a mindentudó, asszonyképű orvos tagja volt a műkedvelő természettudós társaságnak, és rendkívüli érdeklődést tanúsított a Szaturnusz iránt.

– No, persze, ugye megbocsát – mondta –, azt gondoltam, hogy narkomániás, és ezért nem adtam ki magának a kokainreceptet. Most, hogy szenvedő arcát látom, szidom magamat: a kokain enyhíti a fájdalmat, maga meg kokain nélkül dolgozik.

– Nem éreztem semmiféle fájdalmat – feleltem, és már a harmadik pohár vizet hajtottam fel –, maga mindenütt fájdalmat lát. A lényeg az önhipnózis. A kokain az acél fertőtlenítésére kellett. Egyébként maga nélkül is megszereztem . . .

– A mi városunkban mindent meg lehet szerezni – felelte magabiztosan a doktor. – Nem meséltem még magának a históriát a Szaturnusszal? Hogy mi távcső nélkül . . .

– Nem érek rá – szakítottam félbe, és a sál alatt észrevétlenül bejódoztam a mellemet –, de azért csak mesélje el.

A mindentudó doktor mellém telepedett, és másfél óráig magyarázott nekem a Szaturnuszról. Pudozsgorszkij a következő előadás plakátját festette: „A világhírű fakír és dervis legújabb számai . . .” Szükségem lett volna a doktor kokainreceptjére, de gyűlöltem mindentudó fizimiskáját, kaucsuk gallérját, és kisujján a hosszú körmöt, tudtam, hogy egy szót sem szólok neki, és az acéltűk, amelyeket nem fertőtlenít a kokain, majd ismét a testembe hatolnak.

És vele együtt elábrándoztam, hogy milyen jó volna egyszer felkeresni a pulkovói csillagvizsgálót . . .

Doktor Voszkreszenszkij végül meggyőződött róla, mennyivel okosabb nálam. Ekkor megunta a velem folytatott eszmecserét.

A tornác fakorlátja, amely a nedvességtől már bemohosodott és bűzlött, utoljára reszketett meg a magabiztos doktor tenyerének ütései alatt. Bor- és szélszagú papírlap tapadt a halántékomhoz.

Tudam, hogy kint a kapunál Jevszej vár. A hunyorgó lámpafénynél jól láthattam reverenda alatti ruhájának sárfröcskölte alját. Már át is öltözött – a szerzetesi öltözékben bizonyára vidámabban érezte magát.

– Megértelek én téged – hadarta szaporán, és forró kezével elkapott. – A vesédbe látok, mintha fejszével hasítottalak volna ketté. Majd hozok én neked aztán faolajat, hogy bekend a sebeidet. Te, barátocskám ... ha hinnél az Istenben, legalábbis apostol lennél. Belenéztem a szemedbe – nem sátánszemed van teneked ... Nézlek, és arra gondolok: okádék a mi életünk, merő por. És nagyon elkeseredtem, fiú ... Hozok neked gyógyírt, azzal kend a sebeidet ...

A faolajat nem fogadtam el, de Jevszej mégis a kezemben hagyta a lelkét. Először mutatványos bódénkat ácsolta össze a szlavgorodszkajai vásáron, aztán a Kulundára már mint bohóc jött velünk, a Rok-Szaj völgyében pedig műlovar és vőfély volt, de házasságának vidám történetét, amely a szemirecsenszki országút mentén esett meg vele, majd máskor mondom el.

1925

Apostol András fordítása

Milehin négy órára kapott kimenőt.

– Vigyázz, ha elkésel, soron kívül beteszlek az őrségbe – oktatta szakaszparancsnoka, miközben nagy csattanással pecsétet nyomott a kilépőjére.

Milehinnek, persze, egy óra is elegendő lett volna. Azt állította, pontosabban hazudta a szakaszparancsnoknak, hogy rokonai érkeztek faluról. A szabad ég alá kívánkozott. A márciusi napfény még zordabbá tette a laktanyát, koszosabbá a csikkekkel teleszórt padlót, sötétebbé a mocsoktól szürke falakat. A táblára (azelőtt iskola volt itt) fehér agyaggal ocsmány szavakat mázoltak, mellette meg kenyérbéllel felragasztott plakát lógott a falon: „Bár kolbászt hozhat a Kolcsák, Szovjeteknél a szabadság." Milehin, amint belökte maga mögött a gyékénnyel körülfont ajtót, s a tágas udvaron áthaladva kilépett a térre, meleget érzett, s ettől egyszerre jóllakott vidámság töltötte el.

A vasútállomás, ahová félóránként helyiérdekű vasút járt, négy versztányira lehetett a várostól. Milehin nem várta meg a vonatot, minek ácsorogjon, gyalog vágott át a megálló előtti széles téren.

A nap már melengette az ember hátát, de a földből még hideg áradt. A tér felengedett, csak az utak sáros-sárga jégszalagjai domborodtak ki a felpuffadt, fekete földből. Nyugaton, a fűzfabokrokon túl, fagyosan kéklett az Irtis, jegén darabokra törten sötétlettek az utak, széttépett papírlap vonalkáinak látszottak messziről.

– Megmozdult az éjszaka, úgy lehet – mormogta Milehin. De a zajló jég sustorgása nem hallatszott még a folyó felől. „Hamarosan megindul."

Milehin elmosolyodott örömében, mintha egyedül az övé volna az egész jég. Az útszélén ment, nagyokat dobbantva latyakos angol bakancsával, lába alatt beszakadozott a hó. Ez az egyenletes ropogás is növelte jókedvét. Öltözete – felöltőformájú zöldes angol köpönyege s a szürke francia lábszártekercs – nevetségesen nem illett nyúlprémes fülessapkájához s gondozatlan, vöröses szakállához.

A fűzfák fölött sirály csillogtatta fehér szárnyát.

„Hamarosan megindul" – gondolta ismét Milehin.

Az állomáson batyus utasok tülekedtek, asszonyok többnyire és katonák, sapkájukon pléhcsillagokkal; cigarettát s napraforgómagot árusított három kínai. Csepegett az ereszalja, s halk csengéssel hullottak le egymás után a hosszú jégcsapok.

Milehin a harmadik osztályú váróterem bejáratánál álldogált. Valami komisszárféle, sárga aktatáskával a hóna alatt, meglökte, amint elhaladt mellette.

– Bocsánat – mondta békítőn.

Milehin odább állt, hogy senkinek se legyen útjába, aztán leült az ablakpárkányra. Lámpákat s furcsa fekete ládákat cipelő vasutasok szaladtak el mellette, mozdonyok fütyültek, mindegyik más-más hangon, ütközők csattantak össze. Fentről pedig nyugodt biztonsággal sütött mindenre a nagy és tiszta nap, az állomásra, a sáros vagonokra, s a nyirkos, fagyos, puffadt földre is.

Egy jégcsap esett le Milehin mellé. Lehajolt s felvette: nem látott légbuborékokat a belsejében. A másodikat, harmadikat is megnézte, azok is ilyenek.

„Erős lesz idén a gabona, kövér szemet hoz – következtette –, az idén kitesz magáért."

Az is eszébe jutott már, hogy nem a nap, hanem jobbára éj-

szakánként, a föld olvasztja fel a havat. Magába szívja szép lassan.

– A gabonára – mondta ki hangosan, a falujára gondolva közben.

Hát igen, a befogósuk is megvan, az almásszürke meg a barna, szép rendben megy otthon a gazdaság. A múlt esztendőben, igaz, rossz volt a termés, az idei viszont jót ígér, bőséget, csak olyan nedves legyen az április, amilyen száraz volt a március. De hát micsoda élet ez, a legnagyobb dologidőben puskát tisztogasson, meg mindenféle raktárak előtt őrködjön az ember. Egyszerre elkedvetlenedett, aztán felállt, háromszor végigsétált a peronon, s éppen indult volna vissza a szakaszába, amikor utánakiáltott valaki:

– Hej, Kolsa!

Egyik szakaszbéli bajtársát, Fegyka Nyikityint pillantotta meg, amint hátrafordult. Nyikityin egy hónappal azelőtt megbetegedett, tífuszos lett, kórházba vitték. Milehin most odament hozzá, kezet fogtak.

– Hát hogy vagy? – kérdezte.

– Megvagyok. Két hónapra hazaengedtek, hadd szedjem ösz-sze magamat otthon, a faluban. Szóval hazautazom.

– Hová való vagy? Melyik körzetből?

– A tatárból – vidult fel Nyikityin. – Fél nap testvér, s már otthon is vagyok. Hát te?

Milehin ímmel-ámmal válaszolt:

– A novo-nyikolajevszkiből... Két egész napot utazhatok odáig. Manapság meg sehogy sem járnak a vonatok, teherrel például egy hét alatt érnék haza.

– Teherrel, az biztos – erősítette meg Nyikityin, majd lelkendezve felkiáltott: – Gyerünk, igyál velem egy teát.

Milehin beleegyezett. Amint mentek, Milehinnek feltűnt, hogy Nyikityin valósággal szédeleg a gyengeségtől s mégis olyan az arca, mintha lakodalomba menne. Irigykedett rá egy kicsit.

Nyikityin, mint mindenki, aki tífuszon esett át, teázás közben

sokat evett, s kínálgatta Milehint is. A kórházról, doktorokról mesélt, mindebből Milehin semmit sem hallott, otthon, a falujában járt az esze.

Abban a pillanatban pedig, amikor a bajtársától elbúcsúzva kilépett a vagonból, abban a pillanatban elhatározta, hogy ugyanezzel a vonattal ő is elutazik. Három kocsival hátrább ment, a legutolsóba akart felszállni, de nem bírta odáig türelemmel, fellépett a legközelebbi lépcsőre, végigszaladt az első kupén, a másodikban meg bebújt egyenesen a pad alá.

Öt katona ült még a kupéban. Egyikük, egy szétlapított orrú, megkérdezte:

– Te meg hová?

– Haza.

– Aha . . . – biccentett a laposorrú, de egy másik, aki kétszersültet áztatott teában, tovább kérdezősködött.

– Messze?

– Novo-Nyikolajevszkáig. Azelőtt egy állomással.

– Jó kis út. Nincs papírod?

– Nincs.

– Kenyered sincs, igaz?

– Az sincs. Hát aztán, mi közöd hozzá? – fortyant fel Milehin.

– Feküdj csak – nyugtatta meg a katona –, majd csak hazaérsz valahogy.

Két napig feküdt egyfolytában Milehin a pad alatt, harmadnapra, éjszaka szállt le Gracsevánál a vonatról. Gracsevától még tizenöt verszta Krutijig, Milehin reggelre ért haza.

A kutya nyüszítve szaladt elébe. A lúd ijedten menekült a felsikított, amint az ajtónyíláson kitekintve, meglátta apját: úgy, mint tavaly ilyenkor, egy veréb ült s tollászkodott. Szenyka felsikított amint az ajtónyíláson kitekintve, meglátta apját:

– Mama, aptya jött meg!

Az asszony begyújtotta a szamovárt, tejet hozott, kalácsot

szeletelt hozzá, aztán, szoknyájába törölgetve szemét, azt kérdezte:

– Mennyire engedtek el?

– Két hónapra – válaszolta magabiztosan Milehin, s maga is elhitte, amit mondott.

– Tán vége a háborúnak?

– Hogy volna annak vége? Betegség miatt engedtek haza.

– Mi bajod van?

– Ördög tudja. A doktorok dolga.

– Azoké hát – szipogott Marja –, agyonkínozzák az embert, aztán azt sem mondják meg, mi a baja.

– Jól van no, ne beszélj már annyit. Mire való ez.

A faluban meg arról faggatták:

– A komenistákhoz nem iratkoztál be?

– Nem vesznek fel soványakat, azt mondják.

– No ugye . . . – csodálkoztak a parasztok. – Minálunk meg azt híresztelik, hogy Omszkban mindenkit beírnak a komenistákhoz, aki meg nem akar, annak leborotválják a kupáját, s elküldik a németekhez. Ilyeneket se láttál?

– Egyáltalán nem.

– Bolondítják mindenfélével a népet. Nem vezet ez jóra.

– Hát nem . . . – erősítette meg Milehin is.

Nemsokára aztán az ilyen beszélgetéseknek is végeszakadt. Megkezdődött a szántás, a földeket járta mindenki. Szép csöndes napokat hozott a tavasz, kiadós futó esőket az április.

– Áldás száll a földre – dörmögte visszafogott hangon Milehin, nehogy elkiabálja a szerencséjüket. – Reggelre még a kocsirúd is kizöldül.

– Csodálatos egy csoda – álmélkodott az asszony.

Az eke szép takarosan s fürgén hasogatta a fekete földet. Megizzadt a Barna, s csípős-édeskés szag áradt a szerszámszíjakból is. Meg-megcsillant az ekevas, a ló nedves szőre, s Milehinnek úgy tűnt, mintha magától fordulna át a fekvést megunt föld. Nádszagú párát leheltek a tavak, kihajtottak a fák, csak itt-ott

fénylett még ágaikon, mint valami nagy bogár, egy-egy elkésett bimbó.

Eszébe sem jutott már Milehinnek, hogy Omszkban, a második rajban, a priccse mellett ott fekszik tétlenül a 45728 számú puska, s hogy ő egyáltalán nem Kolja bácsi, hanem Nyikolaj Milehin, a Vörös Hadsereg katonája.

A tyúkok későn szálltak le az ülőről. Az asszony mosolygósan járt-kelt, éjjel meg azt súgta Milehin fülébe:

– Termést hoz ám a mag.

– Jól van, no – ásította Milehin, de neki is bizseregni kezdett a szíve táján. Magához húzta az asszonyt, s elnyomta megint az álom.

Amikor kivirágzott a zelnicemeggy, elkezdték a vetést. Reggel könnyű kis szellő fújdogált kelet felől, még jót is tett, nyugatra, nyugságába hordta a magot; délre teljesen elállt a szél, megjött az igazi vetőidő. Meleg, vöröses karika övezte a napot, amely megállt az égen s leste, hogyan hullanak földbe szép sorjában a nagy, sárgás gabonaszemek.

Aztán a sűrű, zöld vetéseket járta be Milehin. Felállt a mezsgyekaró dombjára, onnan beláthatta az egész táblát, olyan volt már az, mint egy zöld kolomnai terítő. A tábla végében füstös, fekete fatörzsek sötétlettek, mintha a terítő szélére olcsó, fekete teával teli poharakat állítottak volna.

– Ez igen, ezt, pajtás, megnézheted – dicsekedett önmaga előtt Milehin, majd elindult hazafelé, mert eszébe jutott, hogy ideje volna megetetni az állatokat.

Szenyka a kapu mögött várta:

– Aptya, egy katona van itt.

– Hol?

– A konyhában... olyan nagy sapkája van... úgy félek.

– Nem harap az – legyintett Milehin, a bejárati lépcsőkön dobogva.

A fegyveres bekísérte Milehint a járáshoz, onnan a körzeti katonai bizottsághoz vitték át. A körzetből a kormányzóság ka-

tonai törvényszékéhez irányították, az pedig a következő határozatot hozta: mivel Milehin a szocialista haza ellenségeivel vívott megfeszített harc pillanataiban önkényesen eltávozott a Vörös Hadseregből, ingó és ingatlan vagyonának fele része az állam javára elkoboztatik.

1925

Gerencsér Zsigmond fordítása

Ali-Akbir, Sehr-i-Szebsz kislákbéli szőlőkereskedő felesége, Dzsalanum, himlőbe esett. Szép szál dalia volt Ali-Akbir, körmét perzsa mód festette. Öt esztendeje, az ínség és háború idején busás árat adott az asszonyért, és nem hitvány Miklós-pénzzel, marhával fizetett, amely azóta is egyre kamatozott apósának. Ezért Ali-Akbir sajnálta elveszteni feleségét, sajnálta azért is, mivel a háború alatt sok szép, derék nőszemély elpusztult, s Afganisztánba is sokat elhurcoltak. Szép, derék asszonyt találni nem könnyű manapság, az eladó sorba cseperedő lányok véznák, csenevészek. Ali-Akbir tüstént hívatta hát a beteghez Husszeint, a falu szent emberét, ámde Husszein immég körül sem köthette ágyékát, immég kezébe sem vette kampósbotját, Ali-Akbir máris nyergelte a lovát, s elszáguldott a felcserért. Orosz ember volt a felcser, Geraszimovnak hívták, de úgy adta, mintha maga is szent ember volna: lassan, ímmel-ámmal készült fel az útra, ámbár az is lehet, hogy félt a himlőtől. Amint megérkeztek, a felcser mindenekelőtt azt kívánta, hogy Dzsalanum vegye le fátyolát, s mikor Ali-Akbir beígért egy bárányt, megtapogatta az asszony csuklóját és így szólt:

– Túl van a krízisen, életben marad!

Ugyanezt mondta a szentéletű Husszein is, már a felcser előtt, s ekkor Ali-Akbir sajnálni kezdte önmagát, a nagy lótás-futást és bőkezűséget – kiválasztotta a leggirhesebb bárányt, azzal vendégelte meg a felcsert s lötty koldusteával. Csakhogy ötödnapra Dzsalanum állapota rosszabbra fordult, és estére meg-

halt az asszony. Sietve kivitték a megásott sírhoz, belefektették, és homokkal beszórták.

Ali-Akbir egyedül maradt. A temető mellett vitt a sivatag útja. Karaván ment rajta. Elöl, törpe szamáron, csupasz lábát földig lógatva, ősz fürtű tekin haladt – a karaványezető. Nyergéhez szőrös pányvával odakötözve az első teve, az elsőhöz a második; olyan nesztelenül mentek a tevék, hogy hallani lehetett az ereszkedő s nekifeszülő kötelek halk sóhajtozását. A tekin figyelve, nyugodtan haladt, kezében enyhén ringatózott hatalmi jelvénye – a hosszú pálca. A tevék egyre távolodtak, lassan, egymás után lépdelve, homokdomboknak fölfelé, homokteknőkbe veszve, feszülő húrrá vékonyodva, majd hullámvonalat alkotva a sivatag kacskaringós útján. Szellő se rezzent, a tevék lábnyoma ott maradt a karaván után, de nyomban el is mosódott. A dombtetőkön könnyű köd kéklett; a homok, melyet magasba emelt a puszta lehelete. E kék köd láttán Ali-Akbir bánattól sajgó szívéhez érintette kezét – és hazament.

Ért-ért a szőlő, és estente eljöttek a szőlőmívelő parasztok, hogy szót váltsanak az árakról, és megtudakolják, megy-é hamarosan Ali-Akbir a városba. A lámpa bágyadtan égett – az asszony halála óta senki sem tisztogatta az üveget –, és petróleumszag ülte meg a szobát. Teát iszogattak, talpa szélénél fogva a bokályt, mindenik korty után hangosan nyögve. És harmadjára telitöltvén vendégei bokályát, Ali-Akbir azt mondta, hogy a szentéletű Husszein csaló gazember, bár ha nagyon jól ismeri az Isten valahány törvényét. A parasztok nem hittek Ali-Akbirnak, de nem mondtak neki ellent. Akkor Ali-Akbir ünnepélyesen felemelte ujját, s vontatottan így szólt:

– Majd ha meghal közöttetek még öt ember, noha Husszein mind az ötről azt mondja, meggyógyul, akkor nem fogtok hallgatni, ahogy most hallgattok!

S ím, öt ember ismét belehalt a himlőbe, noha Husszein azt mondta, hogy meggyógyulnak, ám a parasztok mégsem adtak hitelt Ali-Akbirnek . . .

Ért-ért a szőlő, levelei vérszínűre váltak, és Ali-Akbir ereiben forrni kezdett a vágy bora. Szüksége támadt egy derék asszonyra, s bár a szovjet törvények tiltják a menyasszonyvásárt, egy derék menyecske mégis sokba kerül, és Ali-Akbir mind sűrűbben járogatott a városba. Ért-ért a szőlő, de a Kocsik öntözőcsatorna vize egyre apadt, és az arra vetődő vándorok, akik a Zaravsan hegy mögül jöttek, azt beszélték, hogy a hó elolvadt, és az őszi áradásra aligha lehet számítani. Ért-ért a szőlő, ám a csatorna vize fogyott, fogyott, mintha a szőlőszemek itták volna magukba. S akkor a parasztok, még mindig nem adván hitelt Ali-Akbirnak, még mindig némán hallgatva becsmérlő beszédét, elmentek a mecsethez, és kérve kérték a szent embert, forduljon imával az éghez. Husszein gyengélkedett az utóbbi időben: isten törvénye szerint élte le életét, s szentsége tudatában büszkén várta a halált és a mennyországot. Bánkódva látta, hogy a parasztok mind kevésbé hisznek neki, és adományaik megcsappantak, s bár vajmi kevés szüksége volt az adományokra – többnyire elajándékozta, amit összehordtak neki –, sajnálta a parasztokat, akik bűnösek voltak Allah előtt. Komoran felelte a parasztoknak, hogy imádkozni fog, és bízik benne, hogy Allah meghallgatja könyörgését: leszen víz, és megszűnik a himlő. A himlő ugyan régen megszűnt, de a parasztok nem szálltak vele perbe. És Husszein csakugyan imádkozott, egész álló éjjel s egy fél hosszú, hőséges napon át. Összeroskadt az erőtlenségtől és a mecset kis szolgája, a piros képű Aminbaj, aki unokája volt a szent öregnek, tiszteletteljesen elvonszolta szegényes cellájába. Husszein pihent egy keveset, majd ismét hosszan imádkozott, de imája, úgy látszik, nem ért fel istenhez, mivel a víz továbbra is apadt, és a Sehr-i-Szebsz oázis fái lankadozni kezdtek.

Ezekben a napokban Ali-Akbir a szomszéd kislákban, Ucsimban, menyasszonyra talált. Idrisznek hívták, és szépsége felülmúlta Dzsalanum szépségét. Nagy árat kértek érte, s Ali-Akbir bárhogy alkudozott, leendő apósa nem adta alább, sőt azzal

fenyegetőzött, hogy megemeli a váltságot. Kínnal és keservvel került össze a pénz, sok szőlő termett az évben, s leesett az ára. Ali-Akbir elgondolta, hogy ha Husszein kapható lett volna rá, elmehetett volna Ucsim kislákba, Idrisz szüleihez, és lelkükre beszél, hogy kérjenek kevesebbet. De Husszein, ez a naplopó, ez a mihaszna gazember, egyebet sem tud, csak kornyikálni az agyagminaret tetején az imádságot, amely nem kell sem istennek, sem embernek. Ali-Akbir mihamar elsajátította ama káromlásokat, amelyeket mostanában gyakorta hallott a városban, és úgy érezte, ő sem ismeri kevésbé az igazságot, mint Husszein, és ha nem volna a szőlő meg az új asszony gondja, semmibe sem kerülne, hogy maga is szentté váljon. De úgy látszik, Husszein is tudta saját haszontalanságát. A parasztok kérdéseire mogorván válaszolt, és az ösztövér, hórihorgas alak, piszkos, zöld turbánnal a fején, nem az utca árnyékos felén járt, mint a többi ember, hanem a tűző napon, mint akit nem fűt eléggé a hév, amely szívében lakozik.

Egy este, amikor a szőlőkben, a csatornától nem messze, elhullt három ökör, és az egyik Ali-Akbir jószága volt – Ali-Akbir kijelentette, hogy a naplopó és csaló Husszeint el kell vinni a városba, s a szovjet törvény elé állítani. A parasztok csak ingatták a szakállukat, mint mindig, s nem lehetett tudni, egyetértenek-e Ali-Akbir szavaival, vagy sem. Szőlővel futtatott verandán ültek. A nap leáldozóban volt, és a szőlőfürtök árnyéka sötét foltként telepedett a vének tűzszín szakállára. Ali-Akbir, hogy kiigazodjon a vének eszejárásában, füllentéssel állt elő:

– Jobb, ha magunk visszük, mert különben öt rendőr jön érte, s azok hurcolják el az öreget.

– Az ám, biz ám – felelték a vének, és szomorúan bámulták a szikkadt, poros udvart s a barna agyagfalat, melyet a nap sem tudott bearanyozni.

És este, amikor namázra gyülekeztek a parasztok, Husszein égre emelt tekintettel így szólt:

– Eljárt felettem az idő, s bizonnyal sokat vétkeztem, mert az Isten meg nem hallgatja imáimat. Ucsimban, a szomszéd kislákban atyámfiai élnek, oda megyek én meghalni.

A parasztok hallgattak, és este, a namáz után beállítottak Ali-Akbirhoz.

– Lám, a kutya, a bitangja – mondta Ali-Akbir. – Összevissza hazudozik, ahogy egész életében hazudozott, elejétől végig. Úgy van neki atyjafia Ucsim kislákban, mint énnékem feleségem. Na meg Ucsim kislák nem büszkélkedhet-é immáron egy szent sírral, Imjamin – Aszalat-Budacski sírjával, nem-é ennek köszönhetik mezőik termékenységét. Ámde miféle szent sírunk van nekünk? Ugyan hány van itt, minálunk?

A vének üres szemmel bámultak Ali-Akbir nyugtalan, erős kezeire. A sivatagban vonyítottak a sakálok, s az óriás hold lassan feljött az égre. A csatorna mentén szárazon zizegtek a haldokló nyárfák. A parasztok odamentek a csatornához, sokáig hallgatták a sakáljajongást, és egyikük azt mondta: „A holdra szűköl, halált érez" – és bár szavainak semmi alapja nem volt, a parasztok mégis hittek neki. Ezután Ali-Akbir felkereste Husszeint, és sokáig hajbókoltak egymás előtt. Ali-Akbir latba vetette minden ékesszólását, melyet a városban szerzett, és cikornyásan megkérdezte, igaz-e, hogy a szentéletű Husszein meg akarja fosztani Sehr-i-Szebsz kislákot szentségétől és az isteni termékenységtől, és ha ez a szándéka, ugyan miért? Ali-Akbir szokatlanul nyájas volt, még kezei is szelíden pihentek a hasán, a szentéletű Husszein azonban, elkapva a busa szemöldök alatt mozdulatlan, baljós tekintetét, megtapogatta szívét, és azt felelte, hogy meggondolta a dolgot, szülőföldjén marad, és sírja, ha isten méltónak tartja rá, örök időkig dicsőségére válik Sehr-i-Szebsz kisláknak. „Áldottak legyenek ősz pilláid, s szívet megszépítő békesség áradjon belőlük" – mondta Ali-Akbir alázatosan, de a szentéletű Husszein hangjából, meg abból, ahogy a mecset hosszú udvarán végigtekintett, Ali-Akbir megértette, hogy a szentéletű Husszein még az éjjel megszökik Sehr-i-Szebsz

kislákból Ucsim kislákba, ahol élete végéig átkozni fogja tisztátlan, tunya falubelijeit. És belegondolván, Ali-Akbirt rémület fogta el, nyájasan meghajolt, és sietve távozott. S Ali-Akbir végre olyan szavakat hallhatott a parasztok szájából, melyek nagy örömmel töltötték el, s Ali-Akbir bölcshöz illően, mélyebben meghajolt a parasztok előtt, mint bármikor.

Halovány derengés villant át a mecset mellett setétlő nyárfán. Nyílt a kiskapu, és Ali-Akbir könyökével bökdösni kezdte a parasztokat. A szent kisszolgája, a piros képű Alimbaj, felnyergelt lovat vezetett ki, majd Husszein tűnt elő. Arca fáradt volt és szomorú, látszott, hogy nem szívesen hagyja el celláját és a mecsetet, melyet annyira megszokott. A szolgácska odatartotta Husszeinnek a kengyelt, hanem ekkor a nyárfák mögül nesztelen kilépett Ali-Akbir, és egy nyurga, szikár bottal fültövön kólintotta Husszeint. A bot végét ronggyal csavarta be Ali-Akbir, hogy a vérontást elkerülje. A szolgácska jajveszékelve rontott a mecsetbe, az egyik paraszt utánament, hogy lecsendesítse, és mire visszajött, Ali-Akbir már levette a szent arcáról a köntöst, amellyel befogta Husszein száját, míg csak az öreg szív meg nem állt. S íme, Husszein holtan tért vissza cellájába. Felöltöztették legjobb ruhájába, s összetoborozták a legérdemesebb siratóasszonyokat. Estefelé a szomszédos falvakból gyülekezni kezdett a nép a szent ember temetésére, és sokan irigyelték Sehr-i-Szebsz kislákot, amiért szert tett e szent sírra, csupán Ucsim kislák lakói kételkedtek Husszein szentségében. S eltemették Husszeint ugyanabban a temetőben, ahol Akbir temette volt el feleségét, Dzsalanumot. A sivatagból visszatérő karaván megállt a temető mellett, és a karaványvezető, az ősz fürtű tekin, leszállt szamaráról és imádkozott.

A városban egyik napról a másikra felment a szőlő ára, egyszeriben szükség lett a sok magos kerekű arbára, a hó olvadni kezdett a Zaravsan hegységben, és a Kocsik csatorna vize olyan magasra duzzadt, hogy senkinek sem lehetett oka többé panaszra.

Termékenység és békesség szállott a Sehr-i-Szebsz oázisra.

S mikor betelt az ideje, Ali-Akbirt is meglátogatta a boldogság. Tetemes haszonnal adta el a szőlőt, házába vezette az új asszonyt, Idriszt, aki szépségével a keble gömbölydedségével felülmúlta a páratlan Dzsalanumot. A kertben tartották a nászlakomát – négy bárányt s egy csikót vágtak le a vendégeknek. Egy vándordalnok vitézlő daliák szerelméről és szerencséjéről mondott éneket, és Ali-Akbir suttogva ekként szólt ifjú hitveséhez: „Felékesítem kebledet csengő pénzzel s boldogsággal, mint ama nagy és jóságos dalia az énekben." És Idrisz keble megremegett, s szívében sose érzett szenvedély nyilallt. Másnap Ali-Akbir elvitte Idriszt, az ő feleségét Szent Husszein sírjához, hogy boldogság és termékenység kísérje életük. A síron alacsony agyagemlékmű állt, rajta egyszerű felirat, amely békességre és alázatra szólította az embereket. Ajándékul hozott szalagok hevertek mellette. Idrisz selyemfátylával befedte a síremlék sarkát, és alázatosan imádkozott boldogságért és hosszú életért. Ali-Akbir szálasan, büszkén, daliásan állt a közelében, vörös körmei rőt szakállán nyugodtak. A temető mellett ismét karaván haladt a sivatag felé. A tevék maguk után hagyták lábuk nyomát, de a homok nyomban magába szívta. A puszta lehelete felszállott a messzi dombok fölé. S akkor Ali-Akbir a felesége, Idrisz mellé állt, és mindama szépséges szavakkal, amelyek csak lelkében fogantak, áldotta az Istent és az ő szentjeit azért a kegyelemért, mely hajlékába költözött. Majd felkerekedett, visszatért házába, s három nap, három éjjel hevert a szőnyegen, gyönyörködve asszonyában és saját erejében. S fogadván az asszony ujjongó szerelmét és boldog könnyeit, felkelt, elvégezte a mosdást, a vallás parancsa szerint, megfésülte szakállát, és kiment a napra, hogy folytassa megszokott munkáját.

1926

Grigássy Éva fordítása

Amikor a hosszú háborúk után először érkeztek ácsok a faluba, hogy Anfinogenovnak, a gazdag parasztnak újat rójanak össze a leégett háza helyett, sokat gúnyolódtak velük. Azt kiabálták nekik: annyira elfelejtették már a mesterségüket, hogy nem tudják megkülönböztetni a nyárfát a nyírfától. De mégis kellemes volt az a tudat, hogy nyugalmasabb világ köszöntött be, amikor érdemes dolgozni és építkezni. És mindenki sokáig járt-kelt a halomba dobált sárga gerendák mellett; meg-megtapogatták a jóféle zlatouszti szekercéket.

A házat építő vállalkozó idevalósi, falubeli volt: Jevgraf Szmokotyinyin, egy alacsony, vastag lábú kis öreg. Jevgrafot agyonrémítette a háború, az éhínség, a sok érthetetlen adó, de még jobban megijedt, amikor hosszú szünet után újra építkezéseket vállalt. A járási székhelyen becsületszóra, hozomra épített egy boltot a szövetkezetnek, az meg fogta magát, és csődbe ment. Per, bíróság. Nem lehet megállapítani, ki a bűnös, nincs kin behajtani a tartozást. Ezek után végképp elvesztette a bizalmát mindenkiben, ő is mindig előre fizetett, de magának is előre követelte a fizetséget. A ház építésének megkezdése előtt beteg lett, vagy csak azt színlelte – hogy önállóságra nevelje a gyermekeit –, mindenesetre Tyimofejt, a fiatalabb fiát küldte oda, hogy ügyeljen fel a munkára.

A pirospozsgás, csengő hangú, derűs Tyimofej unalmasnak találta, hogy felügyeljen a munkára, és noszogassa az ácsokat. Felkapott egy szekercét, kiválasztott egy jó nehéz szálfát, és

– belevágott. Csengett a szekerce, nyögött a fa ... Hűvös volt a reggel; a levelek aljáról még nem száradt fel a harmat; a csűr mellett galambok turbékoltak – gyakorlatias volt a hangjuk, mint minden egyéb ezen a reggelen. Az ácsok, látva, mennyire iparkodik a gazda, maguk is keményen megmarkolták a szekerce nyelét. Más vidékről jöttek, nem kedvelték ezt a gazdag falut, és szerették volna megmutatni, hogy kell istenigazában dolgozni. A gazda pedig mintha versenyezni akart volna velük.

Ekkor a csűr mögül előjött Katyerina Sepelova; az ura elesett a háborúban, úgyhogy ő özvegyen maradt egy kisgyermekkel. Ki tudja, miből élt – azt beszélték, hogy a járási értékesítő szövetkezet megrendelésére kétujjas gyapjúkesztyűket köt. De hát nem sokat jövedelmez az a kesztyűkötés! Éjjel a nyitott ablakon gyakran benyúlt a sötétségből egy ismeretlen kéz, és batyuba kötve élelmet, titkos alamizsnát tett a párkányára. Az asszony magas, egészséges volt, hallgatag, a fejét egy kissé ferdén tartotta, és úgy tetszett – hosszú, barna szempillája már-már a földet söpri ... Az erős gyantaillatot árasztó gerendák halmazát megkerülve odament az ácsokhoz, és lassan, szinte szégyenkezve felvett egy nagy, másfél rőf hosszú hulladékfát, és mélyen meghajolt. Az ácsok a gazdára tekintettek, aki ugyancsak kínlódott a szálfával; mestergerendát akart volna bárdolni belőle, de egy óriási görcsöt talált, vagyis kudarcot vallott: mestergerendában nem lehet bütyök.

– A fehércseléd olyan, akár az ablak: csak hozzá való ráma kell neki, akkor meleget is meg világosságot is ád – mondta egy ács, ahogy Katyerina után nézett.

Tyimofej felkapta a fejét, és csak most vette észre Katyerinát.

– Ki adta neki azt a fát?

– Ő maga vette el – válaszolta bosszúsan ugyanaz az ács: a gazda fiatal és buta, úgy látszik, nem ismeri azt a szokást, amely szerint az ácsok annak adhatják a fahulladékot, akinek akarják.

Tyimofej – a félresikerült mestergerenda miatt meg azért, mert az ácsok hangjából megérthette, hogy valami ostobaságot

mondott – dühbe gurult, utánafutott Katyerinának, aki már befordult a csűr mögé, megragadta sötétkék kabátkájának ujját, és ingerülten rákiáltott:

– Ki engedte meg, hogy elcipeld a hulladékot?

Katyerina könnyedén vállat vont – a kabátkája foltos, ócska volt, rosszul gombolódott a mellén, és bizonyára közvetlenül a testére öltötte fel, mert úgy szorította magához a hulladékfát, mint egy kisgyermeket –, és ettől a mozdulattól szinte megszédült Tyimofej. Előrenyújtotta a karját – mindig szilajul bánt a fehérnéppel –, és a hulladékfa helyett, a begombolatlan résen át, az asszony mellét ragadta meg. Katyerina nem úgy viselkedett, mint a többi fehércseléd tette volna, nem visított, nem rángatta magát, szilárdan állt a lábán, sőt mintha nem is sietett volna ellökni Tyimofejt.

– Fejezze be! – csak ennyit mondott, és elengedte a fadarabot.

A hulladékfa lassan lecsúszott, a hegye belefúródott a földbe, és mielőtt eldőlt, könnyedén megingott, mintha sóhajtott volna. Katyerina a kendője alá dugta a kezét, és megfordult, Tyimofejnek pedig egyszeriben úgy rémlett, hogy azzal a fadarabbal együtt lecsúszott az ő szíve is, és ugyanúgy a hegyére állt, ugyanúgy megingott . . .

– Menj, te ingyenélő! – kiáltotta, és az elvett fadarabbal a csizmáját veregetve, visszament a munkájához. De a fadarab nehéz volt; úgy rémlett, mintha egész hasábbal csapkodná magát.

– Egy garast az éhezőnek, darab fát a didergőnek – hergelte gúnyosan még mindig ugyanaz az ács.

De Tyimofej nem vágott vissza.

Megpróbált kiválasztani mestergerendának egy másik szálfát, de hamarosan kiderült, hogy mindegyik görcsös és nedves; hogy lejtős helyet választottak a háznak, tehát egyenesre kell kubikolni, meg aztán az ácsok is naplopók, sokat füstölnek és

nevetgélnek. Inkább hazamegy hát – teát inni; vagy leballag a folyóra – megfürdeni.

– Akadékosabb a papájánál – morgott utána a csúfondáros ács. – Ez még megnyomorgatja a magunkfajtákat.

És a többi ács is egyetértett ezzel a megállapítással.

Az öreg a függőágyon feküdt, és amikor a fia belépett, nyögni, jajgatni kezdett. Tyimofej még nézni is utálta ezt a színlelést. Az apja kérdezgetni kezdte, hogy halad az építés. A forró szamovár az asztalon állt, Tyimofej húga teletöltött egy csészét, és odatolta a cukrot egy sajtár formájú üveg cukortartóban. Tyimofej nem válaszolt az apjának, a húgát meg összeszidta:

– Csak vedelitek a teát, pedig két rubel kockája!

Kiment a folyóra. A túlsó parton ribizlit szedő asszonyok kiabáltak egymásnak a bokrok között. Tyimofej emiatt is dühbe gurult. Lehúzta a csizmáját, hogy megfürödjék; a kapcája meleg volt, csővé csavarodott össze, és nagyjából a lába alakjára emlékeztetett. Öklével rácsapott a kapcára.

Csendes, illatos volt a nyár. Estefelé futó eső esett, cseppjeivel finom hálót pettyegetett a porba; minden harmatcsepp súlyos volt és meleg; az esténként röpködő, szagos kőrisbogarak szinte játékosan bele-belecsapódtak a hajába: bő termést jósoltak. Dolgozni, ácsolni kellene ezen a nyáron, mindent felszántani, mindent beépíteni, az egész környéket!

De Tyimofej az óta a reggel óta felé se nézett az épülő háznak. Az apja káromkodott, káromkodott, aztán maga ment oda, hogy irányítsa a munkát. Tyimofejnek a szántáshoz se fűlt a foga, mert mindig fáradtan tértek haza a mezőről, inni nem volt kivel, meg aztán a pálinkafőzés is csökkent. Tyimofejnek az az ötlete támadt, hogy jár egyet a folyóban a gyaloghálóval, de mikor beledugta lábát a vízbe, valósággal felkavarodott a gyomra.

– Ejha! – mondta zavartan, ahogy leengedte a hálót a meleg fövenyre. – Csak nem ragadt rám valami betegség?

Este a vajákos asszony meghintette szenes vízzel, innia meg szenteltvizet adott, de ettől sem lett jobban. Még aludni se tu-

dott. Ugyanannak a vajákosnak gyapjúszoknyát ígért, ha éjjel odaviszi neki Katyerinát a szénapadlásra. Az öregasszony izgatott lett.

– Inkább Lizavetát hozom el neked, az kapható is rá, meg nem is olyan vékonydongájú. Katyerina semmiképp se hajlandó. Azt mondja: megfogadta az urának. Talán ha valami becses ajándékot ígérnél, mondjuk, magas szárú cipőt vagy ilyesmit . . .

De Katyerina az öregasszonynak is ugyanazzal a komor szóval válaszolt: „Fejezze be" – és a vajákos, fürkészően a szempillájára nézve, sziszegve hadonászni kezdett.

Forróság köszöntött be az égen, forróság volt a legény lelkében. Érlelődött a kalász, és a hajnalok mámorosok voltak a tulajdon bőségüktől és vidámságuktól, akárcsak a mezők.

Ekkor Tyimofej arra kérte az apját, hogy állítson ki neki egy fogatot, és elment a városba bérkocsisnak. De ritka rossz kocsis vált belőle. Bár a legforgalmasabb útkereszteződéseknél állt, például annál a kis zöld templomnál, amely gombával teli veszszőkosárhoz hasonlított; bár a lova jól táplált volt, világoskékre festett kocsija meg vadonatúj; bár maga a legény is jókötésűnek látszott – ha odament egy utas, valami bolond részeg, csak ránézett a kocsisra, és máris indult a következőhöz. Tyimofej sohase hívott senkit; ha összegyűlt egy kis kereset, betért a söröző̈be, és az asztalra könyökölve vedelte a sört; szótlanul, akár az útkereszteződésnél, réveteg szemmel nézte a kis asztalokat. Egy ünnepnapon történetesen hét rubelt keresett; barátaival, akikkel egy szálláson húzta meg magát, vendéglőbe ment. Egyikük, egy pattanásos, szuszka legény elmondta, hogy tegnap megrontott egy fiatal lányt. Hallgatói hosszasan hahotáztak minden egyes szaván.

– De otthagyom, egye meg a fene . . . borzasztó pityergős . . . – fejezte be az orrhangú.

– Hát nem sajnálod? – kérdezte váratlanul Tyimofej.

– Mit? – szólt meglepődve a szuszka.

Tyimofej megrázta a fejét – és egy nagy pohár pálinkát ren-

delt... A jó barátság kedvéért a cimborái is ittak egy-egy pohárral. Ekkor megszólalt Tyimofej:

– Én meg egy... özvegyet tettem szerencsétlenné, nem akartam elvenni, erre azt mondja nekem: aki engem megríkat, ölje meg a búbánat!...

Már csak egy fél pohár vodka maradt. Azon tanakodtak, mit igyanak tovább: sört vagy pálinkát. Mind rég elfelejtették Tyimofej szavait, pedig szerette volna végig elmondani, hogy miért nem vette el az asszonyt; hogy üres fecsegésnek bizonyultak a szavai, mert éppen az átkozódása után kezdett igazán kedvezni neki a szerencse: rengeteget keres, és hamarosan gumikerekes kocsit vesz... Sok mindent szeretett volna még elmondani, de sehogy se sikerült.

Reggel ugyanabban a vendéglőben űzte el a másnaposságát, egy csapásra rendkívül kitisztult a feje, és olyan vidám lett, amilyen régóta nem volt. Ismét ugyanannál az útkereszteződésnél állt, a mellett a kis zöld templom mellett, amely gombával teli vesszőkosárhoz hasonlított. Élénken nézegetett jobbra-balra; ekkor egy hosszú kabátos öreg elérzékenyülve rámutatott, és azt mondta a mellette haladó menyecskének: „Gavrilov kereskedő; valamikor ezrek fordultak meg a kezén, most meg lám, hová juttatták – kocsis lett!" És Tyimofejnek jólesett, hogy kereskedőnek nézték. Ám ekkor a lepényárustól jobbra elindult egy sötétkék ruhás nő. Könnyű karja ismerős, utánozhatatlan mozdulattal bújt a kendője alá, a járása is utánozhatatlan volt és szomorú... Az a tisztaság, amely Tyimofejben lebegett, egy csapásra elrepült, akár a csipkerózsa szirma, melyet letépett a szél; mintha csípte volna a szemét valami... Kiáltani akart, megmarkolta a gyeplőt, és a ló, mintha megismerte volna az asszonyt, belenyargalt a tömegbe – pedig máskor olyan jámbor volt! Felborított egy iskolás fiút – a táskájából kiszóródtak a könyvek –, a lepényárust fellökte, és elgázolt egy hosszú szürke sálat viselő öregasszonyt is... Tyimofej meg a lovat csapkodva azt kiabálta: „Állítsák meg, állítsák meg!..." A pirospozsgás rendőr sípolni

kezdett – szórakoztatta a kavarodás, a sípszó meg az egész érthetetlen eset.

Tyimofejt bekísérték az őrszobára. Ült egy hetet, aztán kiengedték: megállapították, hogy beteg. A ló ez alatt a hét alatt leromlott, mintha ő is szégyellte volna magát. Tyimofej eladta, az árát elitta, és lyukas csizmában tért haza a falujába. Apja abban az évben már a negyedik ház építését vállalta fel, de még mindig ugyanolyan ijedt volt. A tarlókon kövér libák őgyelegtek; reggelente jéghártya jelent meg a folyó szélén, és erősen megsárgultak a nyárfák. Katyerina még véletlenül se fordult meg a városban, most is ugyanabban a foltos ruhában járt, és élt, éldegélt, mintha újra meg újra életet öntöttek volna bele.

Nemsokára Tyimofej hazatérte után a farkas széttépte a csikójukat a mezőn. A csikót megnyúzták, a tetemét egy szakadékba cipelték, a bokrok közé. Az apja nagyszemű söréttel töltött puskát adott Tyimofejnek, és megparancsolta, hogy üljön lesbe: ősszel veszettül éhesek a farkasok, hátha rámennek a húsra. És csakugyan: hajnalban a szakadék szélén, a gyöngyvesszőbokrok között felbukkant egy farkaspár – Tyimofej sose hitte volna, hogy ilyen óriási a fejük. Tyimofej lőtt, a két farkas odább ugrott, az egyikük sántított. De a legény unatkozott és elálmosodott. „Holnap majd megtalálom" – gondolta és hazaindult. A falu még aludt, de amikor beért az utcájukba, már füst szállt fel a kéményekből, és narancssárgán ragyogott a kis ablakokon a kemencék tüzének fénye. Katyerina viskójának ablakában szintén megvillant a sárga láng. Tyimofej betekintett. Katyerina oldalvást állt, és gyújtóst szedett le a kemencéről. Bizonyosan gyengén égett a tűz, így hát gerjeszteni akarta. És Tyimofej ismét meglátta a kezét: könnyű, fehér és mintha bolyhos volna, valahogy a lenre emlékeztetne. Valahányszor a melléhez ért vele, mintha szárazvillám lobbant volna fel: nem világította be, csak megremegtette mind az ő arcát, mind a másét. Ahogy mozdulatlanul ott állt a gyújtóssal... Tyimofej még valami ellágyulást is érzett. De mihelyt megmozdult, és lecsúszott a keze a

csípőjéhez, mihelyt kirajzolódott mellének vonala – mintha meredek part tűnt volna elő a ködből –, Tyimofejt szégyen és undor fogta el azért, hogy bár szerette volna feleségül venni, nem volt bátorsága szóba hozni ezt a házasságot sem az apja előtt, sem őelőtte; azért, hogy megint azt a két szót várta: „fejezze be", és azért, hogy ő, az egészséges és látszólag merész férfi, úgy áll itt az ablak alatt, mint egy kéregető, és nemhogy bemenni, hanem erre még gondolni se mer.

Tyimofej vastagot köpött, hogy megszabaduljon e gondolataitól, és ahogy köpött, megérezte a vállán a puska súlyát. Elővett egy töltényt; nem tudott visszaemlékezni, mivel van megtöltve: nagyszemű söréttel-e, vagy apróval. „Mindegy – három lépés" – gondolta, és az a rendkívüli tisztaság, amely egyszer a keresztutcánál, a kis zöld templom mellett meglepte, most ismét elöntötte.

Nem lőtte agyon az asszonyt: a vállába fúródott a sörét. Az özvegy másfél hónapig feküdt a lócán az alatt a bunda alatt, amelyet Tyimofej apja küldött. A tárgyaláson nem jelent meg. Tyimofej semmit se tudott felhozni mentségére a törvény előtt – varázslatról beszélni pedig, bár szeretett volna, mégiscsak szégyellt. „Mintha szilánkot szúrt volna a szívembe" – csak ennyit mondott, és széttárta a karját. A bíróság egy évre ítélte. Amikor leülte a kiszabott büntetést, többé nem tért vissza a falujába. A börtönben sok ismeretséget kötött, új cimboráival vásárról vásárra csavargott, cigányokkal tanyázott a csapszékben. Az élet könnyű káprázatnak látszott; folyton az járt a fejében: haza kellene menni, az apja lába elé borulni és mondani neki valamit – hogy mit, azt még maga se tudta. De sose jutott ideje, hogy hazainduljon, meg aztán a gúnyája is elrongyolódott.

Újra ősz volt, hajnali fagy, és mintha dér lepte volna be az eget. Egy vásárra csodálatos türkmén lovakat hajtottak. Az utóbbi időben a parasztok megkedvelték a telivér lovakat – a cigányok üzletet ajánlottak Tyimofejnek. Csakhogy a türkmén paripákat hajtó csiszárok tapasztaltabbak és ravaszabbak voltak

a cigányoknál. A lovak olyan istállóba voltak bekötve, amelynek egyik fala egy sötét mellékutcára szolgált. A cigányok kifűrészeltek egy deszkát.

– Mássz be! – mondta türelmetlenül Tyimofejnek a legfiatalabb. Tyimofej beugrott: soha nem tapasztalt fájdalom hasított a térdébe – a csiszárok farkaskaptányokat állítottak fel a fal mentén. A legény felüvöltött. Lámpások villantak fel, valaki lőtt. Tyimofejt sokáig verték ököllel, korbáccsal, és faggatták, hol vannak a cigányok. Megmondta. Erre oldalba vágták egy fahasábbal, és a kertek alatt egy szakadékba lökték. Kifolyt az egyik szeme, meg is sántult; attól fogva veszett híre támadt. Most már részegen se gondolt arra, hogy visszatérjen az apjához. A cigányok elkergették, teljesen lerongyolódott és éhezett; a szomszéd faluból való legények felbujtották, hogy öljön meg egy embert. A gyilkosságért nemezcsizmát, ködmönt ígértek neki, és vállalták, hogy beviszik a városba.

– Hát igen, cimborák, ide juttatott az az alávaló! Rendben van, feltétlenül vállalom! – kiáltotta. Ahogy meghallotta a saját hangját, pálinkát kért. Kapott egy fél pohárral, és a szánon, a legények közt fekve összevissza hazudozott: szerette a pópa lányát, de a pópa kidobta, és fellovalta a falut, hogy kergessék el... A legények, nem tudni, min, állandóan kacagtak, amíg egy nagy kétszobás ház sarkához nem értek. Ott felbiztatták, hogy kopogjon, és kiáltson be az ablakon: „Ignat!" – és amikor az illető kijön, döfjön kést a hasába.

Tyimofej úgy is cselekedett. Hosszú bundában kijött Ignat, egy pópa formájú, termetes paraszt. Magasan állt a nyugodt hold; nyugodt volt az Ignat arca is, a bundája sötétkéknek látszott, a gallérja meg felhőhöz hasonlított.

– Elteszlek láb alól! – kiáltotta Tyimofej, és bele akarta döfni a kést, csakhogy az félrecsúszott.

Egyszeriben minden összekavarodott Tyimofej belsejében. Világosan érezte, hogy keserű a szájában a hó, hogy imbolyog a bucka, és kisiklik a kezéből a hold...

Reggel holtan találták Tyimofejt a szárítópajták mögött a patak jegén, egy léknél. A feje három helyen is be volt törve, az ínye meg olyan csupasz lett, akár a csecsemőé. Bár csak harminc versztára esett a szülőfaluja, azt hitték, hogy nem jön érte az apja, de az öreg mégis eljött két világos pejjel . . . A fia arcára nézett, keresztet vetett rá, betakarta egy abrosszal, és feltétette a szánra.

Tyimofej utoljára feküdt otthon, a szépszobában, a szentképek alatt. A kopasz kántor zsoltárt olvasott, a macska az abrosz rojtjával játszott, Tyimofej húga meg a halotti tort készítette. Minden nyugodtan folyt: sürgés-forgás, jajveszékelés nélkül. A pitvarban a koporsót gyalulták az ácsok, és a csúfondáros ács, aki annak idején Tyimofejjel építette Anfinogenovnak a házat, nemrég nősült társával ingerkedett. Sokan jöttek, hogy elbúcsúzzanak a halottól. Az ácsok a sarokba tolták az egész pitvarban szétszóródott, mézillatú forgácsot, hogy könnyebb legyen ki-be járni. Eljött Katyerina is. Keresztet vetett, megigazította a rézpénzt, amely lecsúszott a Tyimofej szeméről, és megcsókolta a homlokát. A két rézgaras ijedtté, félénkké tette a halott arcát. „Befejezte" – suttogta Katyerina, és még egyszer keresztet vetett. A pitvarban a koporsóra tekintett. Az ácsok pihentek, cigarettáztak. Csípős dohányszag érzett. Az asszony csomóba húzta a kendőt a mellén, hogy ne csússzon le a válláról, és egészen a padlóig hajolt.

És most már senki sem akadályozta volna meg, hogy hulladékfát szedjen . . .

1926

Makai Imre fordítása

A LÉK

Az élet, akár a szó – mindennél
édesebb és mindennél keserűbb

Bogdan Sesztakov nagyon megváltozott az utolsó esztendő alatt. Ha leitta magát, a halál gondolata gyötörte, s ha kitöprengte magát, verekedett. Kezdtek félni tőle a faluban, csupáncsak azért dicsérték, hogy verekedés közben nem kést használt, hanem mindig botot. Ritkábban zaklatták a lányok, s valaki azt a hírét költötte, hogy meg van rontva. És valóban, minden ivászat után hányinger kínozta sokáig, s ha felszakadt a torkából egy sötét vércsomó, utána könnyebben lélegzett . . . Nagy, csontos arcán penészesnek látszott a bőr, s apró szemei úgy pislogtak, mintha utoljára látnák a világot.

Farsang utója volt, a falu hosszú napokon át ivott, verekedett, meg roppant hóbuckák között bukdácsolva pajzán nótákat ordibált. Nagyböjt előtti utolsó szombaton a lányok nem mentek el a mulatságba, és bár lánytársaság nélkül Bogdan nem szeretett verekedni, de mert megint összefacsarodott a szíve, s ismét úgy kóválygott a feje, mintha feneketlen mélység fölé hajolna – szétkergette a mulatságot, kiverte a ház ablakait, mi több, megütötte a legjobb barátját, Sztyopka Berezsnovot. Úgy fültövön vágta, hogy kiserkent a vére, márpedig Sztyopka rátarti legény, nem bocsátja meg a verést – és reggel Bogdan rádöbbent: most aztán vagy agyonszúrja Sztyopkát, vagy Sztyopka öli meg őt. Olyan szomorúság vett rajta erőt, mint még soha. A kemencében nem akart égni a tűz. Bogdan anyja a fahasábokat rakosgatva azt mondta:

– Legalább a tartozásokat hajtanád be a hordókért, míg el

nem tesznek láb alól. Sztyopka házról házra jár, és azt mondogatja: nem menekülsz meg a késétől.

Bogdan, ha a mezei munka engedte, kádárkodott. A munkadíj beszedéséhez nem értett, akárhányszor, ha szép szót akart szólni a megrendelőhöz, szitkozódás lett belőle. És hogy az anyjának nem esett meg rajta a szíve, hanem inkább a pénzre gondolt, ettől valahogy még inkább elhagyta az ereje. Fásultan és kedvetlenül felhúzta szűk szárú, parádés csizmáját, elvette az asztalról a kenyérvágó kést, kétszer hozzátörölte a talpához, s beledugta a csizma szárába. Az anyja csupán megzörrentette az edényfogó vasat. Bogdan imbolyogva, a vállát hetykén ringatva lépdelt az utcán, a görcsös botját suhogtatta, és a szeme kihívóan járt jobbra-balra. Életében először esett meg vele, hogy kés lapult a csizmája szárában, és valami érthetetlen szégyen, sőt félelem fogta el. Úgy rémlett neki, ha most Sztyopka előugrana valamelyik sarok mögül, nem volna ereje előkapni a kést, de még a botot fölemelni sem.

A tegnapi tivornya után még aludt a falu. Csupán egy vénember állt ki a kapu elé, hogy megnézze, milyen az idő. Bambán ácsorog kigombolt bundájában, ősz szakállát odatartja a napnak. Halinacsizmája alatt megolvad a hó, a csizma átázik, de az öreg nem vesz észre semmit. Még a kutyák sem ugattak, mintha ők is másnaposak volnának. Bogdannak úgy rémlett, világgá ment a falu népe, szétszóródott a hóbuckák között, akár egy búzás zsákot hasított volna fel a késével. Kiért a legelőre, ahol helyenként megszürkült már a hó: mint amikor kikopik a szövet, és előtűnik a bélés. Éjszaka, úgy látszik, havas eső esett, s az eljegesedett út most olyan volt, mintha vésővel nagyolták volna ki. És ismét súlyos gondolathegyek zúdultak Bogdanra. Egyedül állt a határ szélén. A gondolatra, hogy visszaforduljon a faluba, kiverte a rémület hideg verejtéke. A legelőtől jobbra a temető fehérlett, s eszébe juttatta, milyen nehéz lesz csákánnyal sírgödröt vájni, és azt a sírgödröt az egyívású cimborái fogják neki ásni (ilyen szokás járja: ha megölnek egy legényt, az egy évjáratú barátai

ássák meg a sírját, hogy minél tovább emlegessék a megboldogultat). Sztyopka lesz az első legény a faluban . . . Aztán azt gondolta: „Vissza kell menni. Még azt találják mondani, hogy Sztyopka kése elől menekülök." De nem volt lélekereje, hogy visszaforduljon a szülőfalujába. Ekkor eszébe ötlött, hogy Danyilovóban, a szomszéd faluban – öt versztára lehet – ma búcsú van és mulatság.

Bogdan előpöccintett egy tincset a sapkája alól, csizmája szárát kisimította, s mintha elmúlt volna a szorongása, a hórengetegen át elindult Danyilovóba.

Halkan ropogott az utat borító jégkéreg, amint Bogdan csizmájának a sarka meg-megcsúszott rajta. Puhán, tavasziasan ropogott a jég, és puhák, selyemfehérek voltak a felhők a rengeteg égbolton. A hósivatag peremén fiatal erdő kéklett. Az út, mintha kifáradt volna, egyenesen szelte át a hómezőt, aztán kanyarogni kezdett, s úgy tántorgott be az erdőbe, mint a részeg. A csupa hó, szikrázó, porcelán csillogású kis fenyveserdő fürgén, vidáman futott fel a dombra, szinte énekelve. A dombon túl tisztás volt, annak a szélén Danyilovo. Közvetlenül az erdő szélén kis folyó vánszorgott, puha, vastag hószőnyeg borította, mintha magára húzta volna a síkság minden havát, hogy ismeretlen kincsét elrejtse. Semmilyen élőlény nem maradt meg benne, még a fenékjáró küllők is kivesztek belőle, megzavarodtak, s az életüket is megunták a hihetetlenül sűrű sulyom és hínár között. Keskeny híd ívelt át a kis folyó fölött, azt is ellepte a hó; két karó állt ki belőle, a karóktól jobbra pedig gerendaépület csupasz falai meredeztek – két esztendeje valaki malmot akart ide építeni, de valamiért meggondolta magát, s félbehagyta. Nyáridőben a legények ide a gerendaházba szokták hozni a lányokat, nemkülönben Bogdan is.

És ekkor a karóktól két ölnél nem messzebb hirtelen megpillantott Bogdan egy óriási, udvar nagyságú léket.

Hetente legalább egyszer erre jött szánkóval a rétre szénáért, de csak most vette észre. A víz mozdulatlan volt, a szegélye

smaragdzöld, a léket övező hó pedig szokatlanul porhanyónak, haragosnak látszott. Ami azt illeti, a lék sem volt valami barátságos, mintha a folyó ide öntötte volna minden haragját, amely hosszú évek alatt felgyülemlett benne.

És a lék ellenkező oldalán Bogdan meglátott egy nagy, kékesszürke fejű vadkacsát.

Ki tudja, mikor és hogyan került ide a lékbe? Talán valamelyik napfényes vidéken elfogta a honvágy az itteni táj után? Vagy ez valóban azt jelentené, hogy küszöbön a tavasz? A vadkacsa, mintha kinevetné a zavarában megtorpanó embert, vidáman bukdácsolt a lék pereme mentén. S úgy rémlett, amikor felbukik, megszépül a víz. A vadkacsa hápogott, csapott egyet a szárnyával, és közelebb úszott az emberhez. És Bogdan, mintha a szívét érte volna a szárnycsapás, féktelen haragra lobbant. Félreugrott, felkapott egy jégdarabot, és a vadkacsa felé hajította. A madár lebukott, s hat ezüstszürke gyűrű fodrozódott a helyén, amelyek kerek madártollhoz voltak hasonlatosak. És Bogdan keserűen gondolt arra, hogy neki már, úgy látszik, sohasem lesz sörétes puskája. Gyorsan felmarkolt néhány eljegesedett hócsomót, majd elszégyellte magát: felnőtt legény létére úgy hajkurássza ezt a vadkacsát, mint egy kölyök. De égett benne a kívánság, hogy vadkacsával állítson be a danyilovói mulatságba.

– Kifullasztalak, te féreg! – kiáltotta, s tovább szedte a jégdarabokat.

A vadkacsa hápogott, nyugtalanul lesett fölfelé. A laza felhők – fiatal arcot takaró ősz hajfürtökre emlékeztettek – tovább kúsztak az égen. A kacsa csőre, amely sárga volt, mint egy őszről itt maradt falevél, víz alá merült. Bogdan verejtékben fürödve, derékig a hóban gázolva futkosott a lék egyik oldaláról a másikra, de csak nem talált alkalmatos helyet, ahonnan eltalálhatná a vadkacsát. Egy bokor tövében vastag jégkéreg borította a havat. Bogdan letört egy-egy darabot a kéregből, és sokáig hajigálta vele a kacsát. Hamarosan belefáradt az ostoba vadászatba, s dühítette a gondolat, hogy a kacsa bármelyik pil-

lanatban elrepülhet. De az csak bukdácsolt tovább, s úgy rémlett, minden újabb alkalommal tovább marad a víz alatt. S amikor egyszer különösen sokáig maradt lent, Bogdan kutató szemmel figyelte a léket, vajon hol bukhat fel, s tekintete véletlenül a hóbuckákra esett. A buckák között fenyegető süvöltéssel kavargott a hó. Bogdan fölemelte a fejét, s hóförgeteg tölcsére kígyózott a hóbuckáktól fel az égig. A kavargó hóban nem maradt más a napból, csak egy tűzpiros gombfesték. A föld pereme hóbuckák hátára hasonlított. A falut nem lehetett látni.

Bogdan gyorsan megkereste a botját, kettétörte, hosszan célzott, és olyan erővel hajította el, csak úgy süvített. A vadkacsa egy lépéssel arrébb röppent. Bogdan úgy látta, hogy eltalálta a madár szárnyát. Most nem is bukott le a vadkacsa, hanem kissé húzva a szárnyát, a hólepte part mellett úszott. A hóbuckákról, amelyek megduzzadtak, mint a durcás ajkak, ömlött a hó a vízbe. Besötétedett, mintha esteledne. Az úton jól kivehetők voltak a foltok, ahol felengedett a fagy, s Bogdan csak most ébredt rá, hogy ha agyonütné is a vadkacsát, nem tudná kihozni a lékből. Legfeljebb póznával, de aligha talál itt olyan hosszú, vékony ágat, amelyik elérne a lék közepéig. Zúzmara hullott a nyakába, szorosabbra tekerte a sálját, meghúzta az övét, s dühösen állapította meg, hogy a bekecséről három gomb hiányzik. És megint érthetetlen rettegéssel gondolt a szülőfalujára, Sztyopkára, ismét súlyos gondolathegyek nehezedtek a szívére . . . Fázott a lába a kés vasától, előhúzta a kést, és a kebelébe dugta. A lékre pillantott – a hófüggönytől nem lehetett látni a vadkacsát. Ácsorgott egy darabig, tűnődött, aztán mégis elindult Danyilovo felé.

A szél szüntelenül erősödött, s alig távolodott el Bogdan tíz lépésnyire a híd karóitól, olyan erővel csapott az arcába az apró szemű, szúrós porhó, valósággal teletömte a száját. Sokáig törölgette a szemét, s közben hirtelen azon vette magát észre, hogy ismét a folyón jár. Szertefoszlott a malom gerendafalának árnyéka, a fenyves is eltűnt – Bogdan elvesztette lába alól az utat. S amikor – maga sem tudta, miért – a sálat szorongatva neki-

lódult – a lék sötét vize tátongott a lába előtt. A hó lassan kúszott a vízbe, olyan lassan, hogy úgy rémlett: mielőtt elmerülne, a felszínén siklik, keresi az üreget, amelybe bebújhat a nekivadult szél elől, a végeláthatatlan síkság egyhangúsága elől, s még merültében sem akarja hinni, hogy sikerül elrejtőznie. Bogdan, le nem véve szemét a lékről, a part mentén lépkedett lassan, s hamarosan ismét a karókba botlott. Dühében az egyikről leseperte a havat. Toporgott a karók előtt, esetlenül táncolt – s ettől hirtelen jó kedve kerekedett, és újból elindult Danyilovo felé.

De alig tett meg tíz lépést, megint letévedt az út jegéről (eleinte minden lépés előtt kitapogatta a jeget, de hamar megunta, meg biztosra is vette, hogy jó úton jár), és ismét a folyón találta magát, amelyet mostanra vastag, derékig érő hó takart. A folyó jegén nem mert menni, szinte szégyellte, mennyire fél – minden lépésnél úgy érezte, nyomban beszakad, és belezuhan a lékbe. Süvöltő, fényes sötétség kavargott körülötte. Megállt. „Isten!" – kiáltotta parancsoló hangon, suhintott a botjával, s jobbra a bot a malom gerendafalába ütközött. Be akart menni, de hirtelen eszébe jutott, milyen bűz volt odabent, valahányszor lányokat vitt be, s hogy ezt a bűzt mindig csak akkor vették észre, amikor elmenőben voltak. És féktelen düh fogta el Sztyopa iránt, aki miatt ilyen szégyenletes véget kell érnie itt a malomban. „Isten!" – harsogott újból a parancsa. A szél közben mind vadabbul kavarta a havat, és a bekecsét hozzátapasztotta a testéhez. „A malomtól balra kell fordulni, ott az út" – emlékezett Bogdan. Az úton még erősebb volt a szél, nyilván most adta ki mérgét a tél. A karót ismét belepte a hó, a lék eltűnt. „Úgy látszik, azt is behordta" – gondolta Bogdan, s megkönnyebbült. Ráült a karóra, cigarettát csavart, s amikor a bekecse szárnya mögött a két térde között gyufát gyújtott, nekilódult a szél, kitépte kezéből a dohányzacskót, dühösen megtáncoltatta a levegőben, s a lék szélén belevágta a hóba. Bogdan annyira elkeseredett, még annak sem tudott örülni, hogy ebben a szélben egyetlen szál gyufával sikerült rágyújtania. „Elszívom az utolsó ci-

garettát" – gondolta, s ismét eszébe jutott Sztyopka, a maga gyávasága, és a lékben úszkáló vadkacsa valahogy olyan koszorúra emlékeztette, amilyent a halottak homlokára szoktak tenni. Most már maga is tudta, hogy nem jut el sem Danyilovóba, sem haza, eltéved, elpusztul – mégis útnak indult Danyilovóba. Jól sejtette, nyomban eltévedt, elesett, belesüppedt a hóba, s újból ott volt előtte a lék. Ugyanolyan mozdulatlan és sötét volt a víz, mint korábban, ugyanolyan észrevétlenül buzogtak benne a föld alatti források, s most is kedvetlenül fogadta magába a havat. Ringás nélkül, nyugodtan folydogált a tomboló hóviharban, olyan simán folyt, hogy semmit sem tükrözött a színe, akár a halott szeme.

Bogdannak megsajdult a szíve, akár kést forgatnának benne, fájdalmában még keresztet is vetett. Aztán hirtelen olyan érzés vett rajta erőt, mintha nehéz, fáradságos nap után álomba merülne. Egy pillanatra a víz megvilágosodott, és Bogdan dühösen félreugrott. De hamarosan végképp meggyőződött róla: bármerre fordul, bárhogy rohanjon is a hóbuckákon át, mindenütt puha hóba süpped a lába, és víz tárul elébe. Megpróbált kiáltani – az erős széltől nyomban elzsibbadtak a fogai, és valahogy elszégyellte magát. Átnedvesedett a sálja, nemsokára a háta is vizes lett. „Még szerencse, hogy szűk szára van a csizmámnak, másként már tele volna hóval" – gondolta, s észre sem vette, hogy hiába szűk a csizmája szára, tele van az így is hóval, s langyos cseppek csurognak lefelé a lábikráján.

Belefáradt, hogy az úton töprengjen – fejében csupán néhány gondolatfoszlány maradt a karókról. Úgy érezte, ha belekapaszkodna az egyik karóba, nem csúszna a vízbe. A halántéka szinte izzott, egy hajtincs a szemébe lógott, s hidegnek és idegennek érezte. Néhányszor vissza kellett ugrania, hogy a lékbe ne csússzon, míg végre belebotlott a karókba, lerogyott, és a homlokát odaszorította a hideg fához. Egy pillanatra visszatért a bátorsága, s dohányért nyúlt a zsebébe. Csúnyán és hosszan káromkodott. Szitkozódni könnyebb volt, mint kiáltani, s hosszan, sokáig

káromkodva kért segítséget. Úgy rémlett neki, hogy valamivel és valakin bosszút áll a gyötrelmeiért. A vidám és süvöltő szél változatlan hevességgel tombolt a havas táj felett, a csillogó hóport dalolva nekizúdította a jégkéregnek, s mint a tű, szúrta a szemhéját. Bogdan elkúszott valamelyest a karótól, az úttól; egy postakocsis hangja ütötte meg a fülét, tisztán hallotta a fáradt ló prüszkölését, s olyan érzése támadt, hogy mindjárt eltapossák, de ekkor a lovak mintha elkanyarodtak volna. Azt is látni vélte, mint villan meg a hosszú kocsirúd, bár tudta, hogy nincs más út, mint amelyiken ő fekszik. De még két lépést oldalra kúszott.

És ismét a lék fekete szája ásított előtte. A vízbe vezető jeges lejtő szinte megcsúszott, Bogdannak úgy rémlett, megroppan valami a vállában, s hirtelen maga alá húzta a lábait. Legfőbb ideje volt – a sarka megakadt valami jégdarabban vagy fatuskóban, s alig fél méterrel arrébb már víz volt, amely furcsa módon hínárszagot árasztott. Ez a hínárszagú víz mintha magába szippantotta volna minden gondolatát. Sokáig ült görnyedten, és megbűvölten bámulta a vizet. Aztán, mint a forrás, lelke mélyéről feltört, és az egész testét elárasztotta a riasztó gondolat, hogy a sarka tüstént lecsúszik a tuskóról, a csontja, a húsa, mindaz, amiből a teste áll, végigsiklik a jégen, a vállát taszigáló szél még erősebben belekap bekecse két szárnyába, és kerek madártollhoz hasonlatos hat óriási gyűrű nyeli el az életét. Meg akarta dörzsölni a lábait, de az ujjai nem engedelmeskedtek, mint amikor egy balkezes varga dörzsöli az egyik csizmát a másikhoz. S amikor felötlött benne ez a szó: „balkezes", hirtelen minden összekavarodott a fejében: az út, a szánkó, amelyet várt, a merészsége, s világosan látta, mit jelent mindez: alighanem ütött az órája.

És ekkor, jobbra, a karókkal átellenben, egy víz fölé hajló nagy hótömb mellett (a tömbről színtelen kis patakban csordogált le a hólé), Bogdan megpillantotta a vadkacsát. Szárnya alá dugva a fejét, könnyedén ringatózott a vízen. Felül teljesen be-

lepte a hó, s olyan volt, mint önmaga fehér árnyéka. Bogdan ámulva megdörzsölte a szemét – valóságos kék színe volt a hónak.

– Pi-pi-pi . . . pi-pi . . . – hívogatta, s őt magát is meglepte, milyen vinnyogó a hangja. Amikor harmadszorra szólította, a vadkacsa fölrebbent, a hó lehullott róla, s a madár lassan elúszott. Bogdan megsértődött, feldühödött, a szemhéja valósággal égett, olyan feszülten figyelte a kavargó kékséget. De leginkább amiatt bosszankodott, hogy tüstént eszébe jutott, hogyan hívogatják a csirkéket, de hogy a kacsákat hogyan szólítják, az sehogy sem jutott az eszébe. A vadkacsa rég elúszott már a hófüggöny mögé, de Bogdan még mindig szólongatta: „Pi-pi-pi, pi-pi" – s amikor már végképp megdermedt az ínye, és kénytelen volt elhallgatni, hirtelen az a gondolata támadt, hogy nem is olyan borzalmas dolog belecsúszni a lékbe. Elzsibbadt lábát levette a tuskóról. És kiderült: nem is olyan síkos a lejtő. Ismét fölerősödött a vihar, s nemsokára az a gyanúja támadt, hogy rémképet látott, nincs itt semmiféle vadkacsa, s a rémlátás a halál előjele.

A hó egy pillanatra megsárgult – bizonyára ekkor ment le a nap. Utána még jobban fölerősödött a süvítés; úgy rémlett most, hogy nem hó esik, hanem apró szemű jég – elviselhetetlenül csípte a fülét. Sokáig ült így Bogdan. Amikor vállmagasságig behordta a hó, hasra fordult. A háta most nem fázott annyira, s nem volt kedve felállni és elmenni. Kezét bedugta a bekecs ujjába, sapkáját a fülére húzta, és félig lehunyta a szemét. És ekkor úgy rémlett neki, hogy a tuskó kicsúszik a lába alól. Megmozdította a lába fejét: a csizmája alatt meglódult valami, ami úszó jégdarabhoz hasonlított. Odahajolt – egészen besötétedett már –, s mozdulatlan, hideg kezével kitapintotta, vagy inkább megérezte a vadkacsa tollát. A kacsa elhúzódott a kezétől, s a csizmája mellett arrébb kúszott, hemperedett a térde hajlatához – nyilván azt kereste, hol melegebb. És Bogdannak eszébe jutott, hogy a madár kékesszürke tolla koszorúra emlékeztette,

amilyet a halottak homlokára tesznek. És Bogdan megremegett a dühtől, benyúlt a keblébe a késért, de ekkor valami forróság öntötte el a mellét, s ez a meleg átsugárzott a karjába. Csizmája szárában már nem olvadt meg a hó, és nem volt olyan érzése, hogy a kapcát apró darabokban tekerik le a lábáról. A háta mögött tornyosuló hókupac mintha szélesebbé és szilárdabbá vált volna, és gőzfürdőre emlékeztetett. Nagy-nagy jóság öntötte el Bogdan lelkét.

– No, nézd csak a bestiát – súgta és gyengéden megsimogatta a vadkacsa szárnyát. Aztán a madár hasához siklott a keze; nedves volt a hasa alja. Bogdan csak most vette észre, hogy a kacsa minden ízében remeg, és a nyaka erőtlenül hanyatlik Bogdan keze fejére. – Bújj közelebb – súgta, és sokáig nem vette el a kezét, míg végül a kacsa fölmelegedett, és szárnya alá dugta a fejét.

Az ember és a madár így kuporogta át az éjszakát a lék szélén. Eleinte, ha Bogdan kinyújtóztatta elzsibbadt lábát, a vadkacsa hápogott, de aztán megszokta, és csak halkan krákogott, amitől Bogdannak nevethetnékje támadt. Később már arra is gondolt, hogy a vadkacsát baromfitelepen keltették ki, s talán onnan szökött ide. Reggel felé Bogdan elszundított, s elalvás előtt arra gondolt magabiztosan és vidáman: „Nem fagyok meg." És valóban nem fagyott meg. Reggelre a kis erdő mögül, mintha egész éjjel ott aludt volna, langyos tavaszi szél zúdult a hómezőre. A szél meglibbentette Bogdan szempilláit. Talpra ugrott, és nekilátott, hogy hóval ledörzsölje a karjait. Három ujja nem engedelmeskedett, kissé megkékültek, és feltűnően simák voltak. „Le kell majd vágni – gondolta –, meg egyik-másik lábujjamat is alighanem le kell csapni." Körülnézett, s azt látta, hogy az úton van a legtöbb és legmagasabb hó, mert tavasszal, ha nagy pelyhű hó esik, rendesen az utakra fújja a szél. Nincs abban semmi szégyen, hogy eltévedt. Halk csobbanást hallott a közelben – a vadkacsa huppant bele a lékbe. De fel is bukkant hamarosan, mintha sajnálna megválni a melegtől meg a naptól,

ámulva az emberre pillantott, és hangos kiáltozással, határozottan és gyorsan fölrebbent a magasba, elzúgott a kis erdő fölött és sebesen elszállt a domb irányában, szembe a tavaszi széllel.

– Ni, a bestia – mondta szeretettel Bogdan, miközben tekintetével követte. Elfagyott ujjaiba belehasított a fájdalom, de Bogdan könnyen tűrte. A hóval befújt út szegélyén lépdelt, és arra gondolt bizakodva, hogy ha ezek után verekedésre kerül sor, most már Sztyopka harap a fűbe, és nem ő. Nem is értette, hogyan félhetett a szülőfalujától – ott lapult a falu a hóban, meleget és kenyérszagú füstöt árasztva –, hogyan gondolhatott ő a halálra és menekült, teljesen feleslegesen, valahova, a halála elől, hiszen . . . Nem tudta még, mihez kezd most, de mind jobban és jobban eltöltötte a derűs magabiztosság érzete. Így haladt keresztül a falun, sután mosolyogva, megkocogtatta az ablakot, és halkan beszólt:

– Mama, hozd a baltát meg a törülközőt!

Kezét rátette a tönkre, amelyen fát szoktak aprítani, lecsapta a három ujját, a törülközővel bebugyolálta a kezét, s kedvesen azt mondta az anyjának:

– Mostantól fogva mindenben szerencsém lesz, a munkában is, másban is, és ha Sztyopkával törésre kerül a dolog, biztos, hogy őt fogják kiteríteni, mama.

Az anyja elborzadva hallgatta a kedveskedő hangot, hányingere támadt a véres hó láttán, könnyek csorogtak a szeméből, s valamiért félt letörölni. S ugyanolyan kedves hangon, mint a fia, megkérdezte:

– Csak nem levorvert vettél?

És Bogdan, ismét sután mosolyogva, kedvesen felelte:

– De bizony azt . . . Nem ok nélkül lettem én ilyen bátor.

1926

Maráz László fordítása

TERMÉKENYSÉG

I

Futva érkezett haza az Aljoska gyerek. Vidáman lóbálva a kötőféket, lelkendezve újságolta, hogy a Szürke elszakította a béklyót egy kövön, és elvágtatott a szirttetők irányába. Ezen igazán nem volt mit nevetni. Martin szigorú arccal fordult fia felé, s rosszkedvűen végighúzott izzadt hátán a kötőfékkel. S miután megütötte, mindjárt elszorult a szíve: maga sem tudta volna megmondani, a fiát sajnálja-e, vagy a hegyek közt tévelygő lovat. Keresztet vetett a kerítésen át idelátszó imaház felé, és szelíden így szólt a feleségéhez:

– Ne várj ebédre . . . Be kellett volna kenni szurokkal, akkor nem szaladt volna el, de így ki tudja, talán egész a jégárig kergeti a bögöly. Minden elrothad itt: olyan vékony volt már ez a béklyó, mint egy hajszál, azért vásott el. Maholnap az aklok is beomlanak . . . Az ember csak dolgozik, dolgozik, és tessék . . .

Felesége – apró termetű, beteges asszony, és csenevész, mint egy korán kikelt csibe – mérgesen ráförmedt, pedig tudta, hogy sem a szavának, sem a haragjának nincs foganatja.

– Te dolgozol, te léhűtő?! – sipította. – Nézd meg magad, kövér vagy, mint egy ház . . . Megütni azt a védtelen gyereket . . . A saját pofádba kellene vágnod a lustaságodért! Ó, bár pusztulnék már el . . .

A szirttetőkhöz a falun keresztül vezetett az út, a temető és a fenyőerdő mellett; a fenyőerdő után a nyíres következett, aztán a Szvjatoj-szakadék és végül a szirttetők. Martin elővette a nagy virágmintákkal díszített inget, egyetlen új kartoningét.

Pelageja elsápadt dühében, a kemencefeljáróhoz lapult, szája kiszáradt – maga is megrettent saját haragjától. Sovány ujjával a távozó Martin után bökött, mintha át akarná döfni, egy darabig nézte az ujját, aztán vékony hangon, amely mintha nagy magasságból jött volna, felvijjogott.

Az utca a tó partján húzódott, ahol felfordított csónakok hevertek szanaszét a szokatlanul zöld fűben. Álomkönnyű köd terült a part és a tó fölé. Kékes-rózsaszínű ködben úsztak a távoli hegyek is, amelyek hólepte abroncsként övezték a völgyet.

Csupán egyetlen ladik hevert oldalára fordítva, közelebb a vízhez: a Martiné. Feneke repedt volt, a kóc kilógott belőle, s ami a legfelháborítóbb: valaki odarondított a csónak alá. Biztosan a gyerekek.

Martin szitkozódni akart, de aztán eszébe jutott, hogy nemcsak a csónak van ilyen állapotban, hanem a hálók is már rég elrothadtak. Hőség volt. A kutyák, sima, rózsás nyelvüket lógatva, lustán pislantottak rá, mintegy engedélyt adva, hogy elmenjen mellettük, de ne zavarja az álmukat. Martin hetykén vállat vont, s megigazította az ingét.

– Majd rendbe hozok mindent, hétfőn vagy kedden elkezdem . . .

Maga sem tudta, mitől támadt ilyen jókedve. Szeretett a hegyek közt bolyongani. Ott nyugodtan lehetett rejtett kincsekről álmodozni, s ritkán találkozott falubeliekkel, akik mindjárt az első szónál szemére vetik a lustaságát. A falubeliek óhitűek voltak, altáji raszkolnyikok, szerettek jámbor istenfélelemből segíteni egymásnak, és szerették, ha gyakran megemlékeznek az ilyen segítségről. Martin azonban ilyen tekintetben nagyon feledékeny volt, és jámborságot belétölcsérezni ugyanolyan nehéz volt, mint egy hordót köpésekkel megtölteni.

Mikor egy kis közön megindult felfelé, a temető irányába, szembe jött vele Jelena, az írásmagyarázó Szkorohodov felesége. Magas, telt idomú asszony volt; hosszú kendője alól len-

szőke hajfonat csüngött alá az ódivatú, kék szarafánra. Valami kötetlenség áradt a lényéből, ez tetszett Martinnak. Egy álmos varjú repült el alacsonyan az asszony fölött, s Jelena párnás, fehér kezét nyugodt mozdulattal kis állához emelte.

– Adjisten, Martin Andrejics – köszönt vontatottan, mikor könnyű léptekkel elhaladt mellette. S fehér keze mintha észbontóan mosolygott volna.

– Ejha... galambocskám – szólt utána Martin. – Ejha... Ezek a paplányok olyanok, mint az egérfakó lovak: vagy nagyon szelídek, vagy nagyon vadak.

S egyszerre csak felsírt, szinte vonítva feljajdult a szíve. Egy pillanatig tétovázott, már-már megállt, de aztán rántott magán egyet, mint a horogra került csuka, s nekilódulva, folytatta útját. Nézte az ablaktáblákat; már szivárványszínt öltöttek, oly régiek voltak, s mintha apró halporontyok reszkettek volna bennük. A nap már magasra hágott; egy kakas kukorékolt, mély hangja bikabömbölésnek is beillett volna; egy kisfiú szaladt el diadalmasan mellette, zsoltárkönyv volt nála, amelyet mindkét kezével tartott.

A temetőben Martin látta, hogy a sírok meg a sírok fölött emelkedő ódon gerendaépítmények körül, amelyek kis házikókra hasonlítottak, már lombosodnak a nyírfák. Hirtelen eszébe jutott, hogy ha a szivárványban elkülönül a zöld szín, jó termés lesz, s az égre pillantott. A Szvjatoj-szakadékban hallgatódzott, nem nyerít-e a Szürke, bár úgy emlékezett, hogy a szakadéktól vagy három versztányira, a nyírfákkal szegélyezett tisztáson kötötték béklyóba a lovat. Egy fatönk mellett, amely mintha marénára emlékeztetett volna, túlérett, csaknem teljesen sötét színű szamócát szedett. Émelyítően édes volt. Undorodva kiköpte, és továbbkapaszkodott felfelé a fenyvesben. Aztán a tönkretett csónak jutott eszébe, s az a gyanúja támadt, hogy Jelena is ludas a dologban.

– Ez is odatolakodik, ahol semmi dolga – mormogta kedvetlenül Martin –, ez a nagyhasú dáma...

S ismét felsírt a szíve, s olyan merevnek érezte lába alatt a füvet, mintha szalma volna.

– Beverem a pofádat, csak kerülj a szemem elé!

És úgy elordította magát, hogy maga is összerezzent:

– Szürke-e!... Szürke-e-e!... Hé-é!...

A visszhang tisztán, morajlás nélkül ismételte kiáltását. Szétmorzsolódó kövek gurultak alá. A visszhang is, meg az alágördülő kövek csörrenése is arra vallott, hogy már közel van a kopár hegytető. Martinnak tulajdonképpen jobbra kellett volna tartania, de ő balra indult el, a legmeredekebb ösvényen. Homoktövis akaszkodott a térdére, s egy óriási pókháló, közepén kövér pókkal, egyenesen az arcára szállt. Mindig úgy vélte, ismeri az életét, tudja, mire van szüksége, pontosan tudja, mi a teendője... és mégis, mióta rohan már hegynek fel! Lapockáiról csak úgy csurgott a sűrű veríték, alácsordult a nadrágján át a lábszárára, szinte összeragadt a két lába.

Most óriási vörösfenyők emelkedtek körülötte, helyenként már leszedték róluk a kérget (az ólak befedésére), az élénksárga gyanta csíkjai jégcsapokra emlékeztettek. Érdes nyelvű tinorú gombák kéklettek a fűben, egy harkály rejtett kincsekről fecsegett. Martin körülnézett – s megint elfutotta a méreg, talán a ló miatt, talán Jelena miatt. Hűvösség csapta meg, lehevert egy kicsit pihenni; legszívesebben elszundított volna, de szinte belevágott az oldalába egy szálka. Akkorát csapott a vörösfenyő törzsére, hogy a kötőfékre ráragadt a gyanta.

– Szétverem a pofádat, te! Azt képzeli magáról, tudja isten, micsoda szépség! Aljona asszonyság... harminchárom éves...

2

Visszájukra fordított nyárfalevelek borították a földet. A nyárfást és a vízmosást, amely most Martin útját keresztezte, sűrűn benőtte a medvetalp. Martin szerette a medvetalpat, akár

a gyerekek. Letört egyet, de meg sem kóstolta, hanem folytatta útját, és balra tartott. A vízmosás fenekére érve, Martin eldobta a medvetalpat – és megcsúszott rajta. Mikor elvágódott, valami nedves hideget érzett a térde körül. Lehajolt, hogy megnézze, mi az: egy kis csermely folydogált a lába előtt, oly áttetsző, hogy fenekén látni lehetett azt a kis pókhálót is, amely egy faággal együtt hullott belé. Valahogy ismeretlennek tűnt ez a vízmosás. Méhek zümmögtek Martin körül – tehát nyilván méhes van a közelben. Martin elfogott egy méhet; barátságosan zümmögött a tenyerében, mintha kérlelné, hogy engedje el, de nem csípte meg. Martin követte tekintetével a röptét, aztán elindult a csermely mentén.

Az, hogy itt csermely folydogál, Martin szerint sehogy sem volt rendjén; meglepetésében még szíve háborgásáról is megfeledkezett, meg arról is, hogy összemaszatolja a nadrágját. Hogy kerül ide ez a csermely? A Kok-Tas völgyében levő tavat tavasszal megtöltötte a hegyek lejtőjéről lefolyó olvadt hó; ősszel a tó erősen elsekélyesedett, s ilyenkor könnyen lehetett kárászt és cigányhalat horgászni benne.

„Úgy látszik, forrás tört fel valahol, ki kell nyomozni. Meg aztán a Szürke is bizonyára a vízhez igyekezett. Hol keresse az ember a lovát, ha nem a víznél?"

A vízmosás nemsokára véget ért, a csermely most már a nyíresben csörgedezett. Itt még nem volt szélesebb fél arsinnál, s lassan folydogált; a lehullott nyírfalevelek mintegy enyelegve egymáshoz tapadtak, majd ringatózva tovaúsztak. Helyenként a víz annyira áttetsző volt, hogy csak a csörgedezése árulta el a létezését.

„Forrás lesz, egész biztos."

Ám amikor kiért a nyíresből, egyszerre csak mocsarat pillantott meg, igazi mocsarat, kis zsombékokkal, amelyeket fűszeres illatú sás lepett be. Ez már teljesen érthetetlen volt: még sohasem hallott senki arról, hogy a Kok-Tas völgyét övező hegyek lejtőin mocsár is van.

„Csak nem tévedtem el?" – tűnődött nyugtalanul Martin, és felkapaszkodott egy magas, kopár sziklára. S amint felért, egyszerre csak virágzó gabonakalászok illata szállt feléje lentről, a völgyből, belevegyülve a fenyőfák illatába. Roppant izgalom fogta el, szinte a torkában érezte ezeket a kalászokat. A tavat és a völgyet eltakaró kékes ködfátyolon át látni vélte a kalászokkal sűrűn beszőtt mezőket. Zizegnek a kalászok bajuszkái, kacsingat a kacér zab, a köles borzas, akár az óhitűek szakálla... Egyik szekér a másik után érkezik a parasztokkal, akik megszemlélik a földeket; hangjuk tisztán cseng, tehát derült idő lesz, és a hombárokat aládúcolják vastag cédrusfa rudakkal, hogy be ne omoljanak...

„Betakarítom a gabonát, okvetlenül veszek egy puskát is, elmegyek a szirtek közé hermelinre vadászni... aztán majd meglátjuk."

Megint eszébe jutott Jelena – és rohant le a patakhoz.

A mocsáron át nehezebb volt előrejutni, a nyárfák teljesen elkorhadtak, lába minduntalan belesüppedt az erjedt szagú, iszapos agyagba. Már majdnem kiért a mocsárból, mikor a nyárfásból egy daru bukkant elő. Sután emelgetve lábát, nekiiramodott, riadtan körülnézett, majd lassan felrepült. Mikor Martin sziklája fölött szállt el, bánatosan felharsant trombitáló hangja. De mindez nem volt most érdekes, mindez semmiség volt – a daru is, a mocsár is, a bánat is. Martin már meg is feledkezett róluk, úgy megörült a kopár hegytetőnek, a tágas, szürke mezőnek, a távoli csupasz szirteknek és a zuzmók kőszagától terhes, kitartó, csípős szélnek.

A patak már vagy egy lépésnyivé szélesedett, s a magával hordott kavicsok robajával fogadta Martint.

„Az ördög incselkedik velem... és a Szürke nincs sehol..."

Nagyon magasan járt már – idáig aligha szökött az a ló. A mocsár, amelyen keresztülvergődött, mélyen alatta volt, s köd takarta. Hideg, szinte megkopasztott szirtek meredeztek előtte, csak rőt zuzmó borította őket. Jeges szél zúdult alá odafentről,

elkapta hátul az ingét, s dagasztotta, mint valami vitorlát. Martin betűrte az inget nadrágjába, s konokul megrázta a kötőféket:

„Majd megtudom én, mi ennek a nyitja . . .”

A nap jó magasan járt már, de mégis hideg volt; Martin egyre könnyedébben lépdelt, de mégis olyan érzése volt, hogy csak úgy jár, mint az óra: egy helyben. Jelentkezett már benne az a különös fáradtság is, amit minden völgylakó érez a magas szirtek közt, de mégsem fordult vissza.

A szirtektől balra sötétbarna dombvonulat húzódott. A patak útja a dombvonulat oldaláig vezetett, s itt eltűnt. Martin felkapaszkodott a legmagasabb dombra, és körülnézett. Alant, a domboktól is balra, a Kok-Tassal szomszédos völgy terült el, a Talasz nevű köves pusztaság. Teljesen lakatlan és kopár volt; ide zúdulnak alá a kiszakadó hideg patakok, hogy folyóvá egyesülve a Nor-Zajszanba torkolljanak. A dombon még hidegebb volt, Martin ismét leereszkedett a szirttetők mögé.

Végre megpillantotta a Tyiljas megközelíthetetlen szirtjeit. Meredeken nyúltak a sötétkék ég felé, olyan magasak voltak, hogy öt egymás fölé rakott óriásfenyő tetejéről sem lehetett volna elérni tótágast állított csónakra emlékeztető ormukat. Egy hatalmas királysas körözött unottan és dühösen fölötte, mint valami őrszem. A szirteken túl a gleccserek kezdődtek, az örök jég, az örök hideg, a halál megismerhetetlen birodalma.

S Martin itt megtalálta a titok nyitját: egy hatalmas, kápolna nagyságú kőtömb, amely a sziklából vált ki, valami ablakhoz vagy barlanghoz hasonló nyílást tárt fel. Jégcsapok csillogtak tompán a barlangban, olyanok voltak, mint kék fonalak a szövőszéken; s innen tört elő az ismeretlen patak. A jégbarlang felett és oldalain tenyérnyi széles repedések húzódtak, s a barlang falairól sűrűn gördült alá a murva.

– Csudás! . . . – mondta nevetve Martin. Elégedett volt, hogy végre tudja, honnan folyik a patak. Egy pókformájú, rózsás színű kőről hajolt le, hogy csillapítsa szomját annak a kis tavacs-

kának a vizéből, amely egy mélyedésben képződött. Egy kánya tükörképét pillantotta meg a vízben, s Martinnak úgy rémlett, mintha a kánya a feje fölött keringene.

– Hess! – kiáltotta oda vidáman.

De a víz olyan hideg volt, hogy szinte kőként verődött a fogához. Martint nagy nyugalom szállta meg, füttyentett egyet, rákacsintott egy láthatatlan valakire, s futva megindult lefelé. Az egyik tisztáson megpillantotta a Szürkét; fejét a fűbe fúrva állt ott, s vadul csapkodott gyér farkával, hogy elkergesse a bögölyöket. Mikor meglátta gazdáját, felnyerített; ritkás fogai közt gyöngyvessző levelek meredeztek. Virágzott a gyöngyvessző, tehát jó kárászfogásuk lesz a halászoknak.

3

Reggel megcsutakolta a Szürkét, amin az asszony nem győzött csodálkozni. Utána kedve szottyant kievezni a tóra. Kimerte a vizet a csónakból, s a réseket úgy-ahogy betömte kóccal. Aljoska ült a csónak orránál. A „kurjá"-ban – a tó náddal benőtt keskeny nyúlványában – egészségtől kicsattanó, elégedett falubeli halászokkal találkozott. Csónakjaikban nagy kosarak álltak, tele hallal: aranysárga kárásszal és sötét-borostyánsárga cigányhallal. Megdicsérték Martint:

– Úgy, úgy! Szerencsés fogást!

Martin sótlan kenyérbéllel kitapasztotta belül a varsát. Mikor lebocsátotta a vízbe, a víz ereje, úgy látszik, meggörbítette a vesszőket: sokáig gyűrűzött körülötte a tó. A reggel tiszta volt, akár a patyolat, bodros bárányfelhők úszkáltak az égen. Ilyen reggelen és ilyen helyeken jól lehetne élni, derűsen és boldogan.

Martin szempillái összeragadtak a melegtől, mint a beáztatott nyírfarostok. Hozzálátott, hogy kitapassza a másik varsát is, de egyszerre megint elszorult a szíve, félretolta a péppel teli fazekat, és a hegy felé tekintett.

– Fülledt meleg van, Aljoska.

– Hát aztán! – vetette oda Aljoska. – Látom már, szeretnél bebújni a szénapajtába. Mindjárt megindul a szél a gleccserek felől, elfújja a hőséget. Felállítom a csapdát.

– Ki kell menni a földekre . . . Fordulj csak meg, Aljoska.

Aljoska megsértődött.

– Akkor legalább hadd eresszem le a varsát.

Felemelte a fazékformájú, széles fonott varsát, ügyesebben és fürgébben, mint az apja. Martin megcsodálta a fia jártasságát, de bántotta, hogy nem beszél vele elég tisztelettel. Még nyolc év, és felkergeti az apját a függő priccsre, hogy maga vegye kezébe a gazdaságot. Meg is mondta Aljoskának.

– Úgy is lesz . . . – felelte öntudatosan Aljoska. – Te csak feküdj a priccsen.

Martin megharagudott, alaposan lehordta a fiát.

Miután kivonszolták a csónakot a partra, Aljoska fogta a kést, és elindult a nyíresbe vesszőnyalábokért. Martin pedig a szántóföld felé vette útját. A kalászvégek egyetlen sima felületet alkotó táblája csillogott, mint a kifényesített tükör; néhanéha egy kis fuvallatra kidugták fejüket ebből a sík felületből a „hercegecskék", a magasabb és teltebb kalászok. Minden a legnagyobb rendjén volt: könnyű szellő fújta a virágokról a hímport, ragyogott az égbolt, jól fejlett gabonaszemektől duzzadoztak a kalászok. Meleg szalma és száraz föld szaga terjengett, verebek ugrándoztak a porban, a harkály ütemesen kopogta: „amott jön, amott jön . . ."

Muslicák légiói rajzottak, sok volt a fehér lepke is – mindez jó termést és szerencsés évet ígért, de Martin szíve egyre dermedtebb lett. Talán a hőségtől, vagy elfáradt, túl sok időt töltött a vízen. Hazatért, s bebújt a szénapajtába – az asszony épp most hozta be a lekaszált füvet. Rövidre vágott fű volt, finom, mint a hajszál, és mézillatú. Martin eltompulva hallgatta az asszony zsörtölődését, még csak nem is szitkozódott. Komoran nézte a szénapajta rozzant tetejét, s úgy csóválta a fejét, mintha

bármely pillanatban bedőlhetne az a tető, és agyonnyomhatná. Így feküdt estig, akkor megette a hagymás krumplit, áthelyezte a fejszét a padka alatt, hogy élével a falnak forduljon, s ismét visszatért a pajtába.

Másnap is ott heverészett egész estig. Az asszony aggódni kezdett.

– Talán beteg vagy?

„Hajtsak el a doktorhoz?" – morfondírozott Martin. De a doktor messze lakott, vagy húsz versztányira, s Martinnak különben is az volt a meggyőződése, hogy a doktorok csak akkor tudnak segíteni az emberen, ha a hasával van baj, mást még nem tudnak gyógyítani.

– Mit fekszel itt, mint egy hulla? . . .

Az asszonynak ezek a szavai eszébe juttatták Martinnak a szikla alját kivájó jégtömb kék falát, meg a jégtömbök alól előbugyogó hűs, morajló patakot.

– Tégy félre nekem kenyeret holnapra. Ki kell ruccannom a szirtek közé.

Reggel valóban elindult a szirtek közé.

„Meg kéne fürödnöm, hátha az segít" – gondolta, miközben a Szvjatoj-szakadékon át a mocsár felé ballagott.

A mocsaras részen már meglehetősen mély ingovány volt, a védtelenebb helyeken a nyárfák közt keresztültörő szél itt-ott sást ringatott a vízen. Kacsák hápogtak, könnyű pára szállt fel a víz alá került rönkökből. Martin aggódott, hogy a mocsár talán már szélességben is továbbterjedt, s akkor neki nagy kerülőt kell tennie. A mocsáron túl a patak azóta tovább szélesedett, lúdtojás nagyságú köveket hordott magával, és sisteregve vájt medret magának a kopár szirtek közt. Az a kő, amelyről a múltkor Martin lehajolt, hogy igyon a patakból, már víz alá került, és nagyobbnak látszott. A sziklák alatt mintha mélyebbre süllyedt volna a jég, s a barlang nyílása kitágult. Martin bedugta a vízbe a kezét, a patak sodra elkapta, mint valami hurok, s odébb vonszolta . . .

Az emésztő sóvárgás egyre mélyebbre süllyedt Martin lelkében, akárcsak ezek a jégtömbök. Kilépett a sziklák árnyékából; mindjárt melege lett, noha a sziklákon át ideáramlott a gleccserek hidege.

„Micsoda hőség... úgy olvad az a jégár, mint a pinty... Ni csak, hogy kirágta a követ... akár egy vakondok..."

Aztán arra gondolt, hogy most kezdődik csak a hőség, és ezek a jégtömbök két hét múlva kezdenek igazán olvadni...

A nap betűzött a jégbarlangba, olyanok voltak most a jégcsapok, mint vicsorító agyarak. Fémes csengéssel lehasadt egy hordónagyságú jégtömb, bukfencezve gördült alá a patak mentén a kopár szirtekre.

„Ni csak, hogy megindult... no de ilyet..."

Az a tréfás gondolat villant fel benne, hogy most legalább nem kell megtölteni nyárra jéggel a vermeket, de egyszerre csak egy másik, ijesztő gondolat hasított belé, mintha villám sújtotta volna, még a lába is belezsibbadt:

„De hiszen ebből nagy folyó lesz, és alázúdul a völgybe..."

Egyelőre még nem tudta ésszel felfogni az egészet: hogyan is zúdulhat alá ez a folyó a völgybe a fekete földön át, ahol most emberek járnak, a rónaságokon és kaszálókon át, ahol kalászok nőnek, súlyosak, akár az ember ökle, és a széna úgy ül a villán, akár a hódprém sapka?

Hanyatt-homlok rohant lefelé a kopár sziklákon.

Miután átvágott a fenyőerdőn, kiért az országútra. Itt utolérte Turukaj-Tabunt, Mikitát, a vidám muzsikot. Semmirekellő fickó volt, nagy széltoló, s ha nem kell tekintettel lennie az apósára meg az apjára, reggeltől estig a tóparton üldögélt volna horgászbottal a kezében, lesve, mikor akad egy sügér a horogjára, s meséivel traktálva boldog-boldogtalant. Volt valami vizenyős a lényében, egyébként pedig sokat köhögött, és szeretett lódítani, hetet-havat összehordani. Most egy szekérrakomány nyírfakarón ült; mikor meglátta Martint, vad kurjongatásban és ordí-

tozásban tört ki; lova, amely már megszokta gazdája zabolátlanságait, csak a fülét hegyezte.

– Martin, szívbéli pajtásom, édes egy komám, honnan? Én épp a századik fuvar karót szállítom ezen a héten, de most majdnem otthagytam a fogam, egy medve bújt elő a sűrűből, hogy a rosseb egye meg . . . még szerencse, hogy jól idomított lovam van. Ülj fel, elviszlek.

Martin felült. A nyírfakarókról sok helyen lehámlott a finom fehér héj, alatta előbukkant egy másik, zöld színű. Martin, maga sem tudta, miért, megsajnálta a nyírfácskákat, sőt még ezt a hazug, szószátyár Turukajt is sajnálta.

– Folyó zúdul alá a völgybe – szólalt meg csendesen. – A gleccserekből. Most láttam a saját szememmel.

– Folyó? Nagyszerű! Akkor tutajozni fogunk. Én, komám, nagy mester vagyok a tutajozásban . . . valamikor, a forradalom előtt versengtek értem a kereskedők, hívtak a tutajukra, hány menyasszonyt kínáltak, hozománnyal . . . ezreket!

Oldalára könyökölt, és hosszasan hahotázott.

– Vagy malmot nyitok, tizenhat hengerpárral, villanyvilágítással. Pudonként egy kopejkáért fogom vállalni az őrlést, minden molnár tönkremegy a környéken. A végén még agyonvernek.

– Ne fecsegj már annyit, Mikita. Én komolyan mondom azt a folyót.

– Tényleg? Ni csak, hogy megizzadt miattad az a ló . . . ahogy felültél, kiverte a veríték . . . úgy látszik, rájött a szerelem.

– A szerelem? – ismételte Martin.

De Turukaj szemlátomást már megunta a témát.

– Egy kislány jött át hozzám a minap, tojást kölcsönkérni. Tudniillik új tyúkokat vásároltam . . . holland tyúkokat . . . párját tíz rubelért, mindegyik lehet vagy egy fél pud. Aszondom a lyánynak: eredj a fészerbe, most tojtak ott a tyúkok friss tojást, szedd össze magadnak . . . én éppen kocsirudat faragtam. De jobbra tarts, mondom neki, ott tojnak a tyúkok. Csakhogy

ott jobbra a karórakások kettéválnak, egy gödör van a fészerben. Ő pedig zsupsz, bele . . . csak a keze látszott ki. Nem tudott kievickélni, úgy bennrekedt a karók közt, mint annak a rendje, a szoknyája a fején, bömböl. Kapálódzik a lábával, rángatódzik, hadonászik . . . a végén még az eső is megeredt . . . majd megpukkadtam a nevetéstől.

Még sokáig hahotázott, fetrengve a karókon, a combját csapkodta, visítozott.

– Hanem hallod-e, Martin, olyan fancsali képet vágsz, mint aki ganajt nyelt . . . Hát ehhez mit szólsz: megy a papné a béresével, szembejön velük két kutya . . .

Amikor aztán Martin ezen a történeten sem nevetett, Turukaj megsértődött:

– De savanyú vagy te, Martin, unalmas veled, mint egy süketnémával.

Ostorával rácsapott a lóra, recsegve-ropogva rázkódtak meg a karók. Turukaj rágyújtott egy nótára. Hogyan is beszélhetne itt az ember arról, ami a szívét nyomja?

Martint kerülte az álom. S amikor a tó fölött felbukkant a hold, s kioltotta a víz tükrében lustán hunyorgó csillagok fényét, olyan gyötrő sóvárgás fogta el, hogy az ujjai is belesajdultak. Elindult a falun át. A házak körül – mint a szibériai parasztoknál mindenütt – a szabad ég alatt hányódtak a földművesek kincsei: az ekék, a kaszálógépek, az aratógépek. Ott hevertek, kiszolgáltatva az időjárás szeszélyeinek; tompán és vérvörösen csillogott a hold a rozsdás gépeken. Magas kapui voltak a házaknak, akár az erődöknek, s bádogtetejük. A lapos gerendakerítéseken kövér, jóllakott macskák gubbasztottak.

Szent Iván éje volt. Ezen az éjszakán a lányok tizenkétféle füvet szednek, s a párnájuk alá dugják – ez szerencsét hoz. Markukban a füveket szorongatva lépdeltek a lányok, átkarolva egymást a legényekkel; csendesen, hangtalanul bandukoltak,

mint az itatóról jövő barmok. A kis előkertekből itt-ott fojtott vagy hangos nyögés hallatszott, s ilyenkor Martin mindjárt valami ólmos súlyt érzett a gyomra tájékán. Az egyik házban felébredt az asszony, eszébe jutott, hogy holnap Szent Iván napja van, meztelenül az ablakhoz lépett a holdfényben, s üres köcsögöket tett az ablakpárkányra, hogy beléjük hulljon a szentiváneji harmat: ettől a harmattól sűrűbb lesz a tejszín. Melle nem fért volna bele a köcsögbe, álmosan támolygott, s nem vette észre az ablak alatt álló Martint. Az ablakok mindenütt tárvanyitva voltak, s mintha örökös álmukat aludták volna ezek a raszkolnyik kunyhók. Nyugodtan, egyenletesen lélegeztek az udvarokon a barmok; ez is jó jel, ha a barom nem húzódik be az istállóba, kedvező lesz az időjárás. Az egyik viskóban faggyúmécses pislákolt: csapszék volt itt, egy özvegyasszony mérte az italt, de csak csendesen iddogáltak, inkább csak altatónak. Az ablakon át Martin megpillantotta Jelena férjét, az írásmagyarázó Szkorohodovot; egy szomszédját próbálta rávenni, hogy menjen haza. Martin is szívesen betért volna inni, de hát ki hitelez neki? Dühbe gurult, s káromkodva Szkorohodovék háza felé indult. Átmászott a kerítésen, a zelnicemeggyfa ága forró arcába csapott; felállt a földpadkára. A földpadka félfái inogtak (hogy el ne rothadjanak a gerendák, eltávolították a földet a félfákról és a falak mellől), a résekből mohaszag áradt, a holdfényben fürdő házból pedig kenyérillat és emberi test szaga. Jelena az ágyban feküdt, párnás kezét a földre lógatta, mintha a hajfonatai után nyúlna. A gyerek szuszogva aludt a kemencepadkán. A hold elbújt egy felhő mögé, s Martin jóleső érzéssel bámult a szoba sötéten tátongó torkába. Csak most még erősebben érződött onnan az emberi test szaga.

Ez aztán a bőség – gondolta magában kedvetlenül Martin, beleköpött a harmatnak kitett köcsögbe, és elindult visszafelé.

A párok szétváltak, ki-ki hazatért a maga otthonába. A lányok csípőjüket ringatva lépdeltek, savanyú kenyér sűrű illata áradt belőlük, a legények pedig szinte félálomban bandukoltak.

Martin megállt az imaház előtt; az óhitűek keresztje egyenes, de ez olyan régi volt, hogy már elferdült. Martin nem hitt istenben, és úgy vélte, hogy a hivők mind csak alakoskodnak, most azonban fájdalmasan felsóhajtott:

– Bizonyára az isten is alszik ilyenkor. Csak nekem kell nyugtalan szívvel virrasztani . . .

Hangtalan villámok cikáztak a havasok felett, némán ringott a nádas, a vízből kiugrott egy hal, és szinte beleolvadt a levegőbe.

4

Martin a lapos kerítésen ült, s egy kötéllel áthurkolta a mestergerendát, hogy aztán a ló segítségével megpróbálja meghúzni és kiegyenesíteni az elferdült kaput. Arra ment Antyip Szkorohodov; deresedő hajú, erős, vállas muzsik volt, sapkáját mélyen behúzva viselte, füle hosszúkás volt, akár egy uborka. Pár lépéssel már elhagyta Martinék kapuját, mikor megállt, egy pillanatig elgondolkozott, majd megigazította magán a kabátot, és visszafordult.

– Te Martin, ha akarom, lerázlak téged erről a kerítésről, mint egy madarat – mondta, s izmos, szőrös kezét a gerendára helyezte.

– Hát csak rázz – felelte kelletlenül Martin. – Hátha kiegyenesíted a kaput. A szénakazal nem nyomja agyon az egeret.

Szkorohodov hátat fordított neki, s a tóra szegezve tekintetét, így szólt:

– Már megint ördöngösséget űzöl . . . azzal fenyegetőzöl, hogy vízzel árasztod el a falut . . .

Martint elfutotta a méreg.

– Ha én iskolát jártam volna, mind lepipálnálak titeket, ti pókhasú ördögök! – kiáltotta. – Te bibliamagyarázó vagy, betéve tudod a szentírást, miért nem tudod hát megérteni, hogy

ez a falu víz alá kerül? Majd ha az asszonyod hasáig ér a víz, akkor majd óbégattok.

– Nono! Hát csak vigyázz, Martin, vigyázz!

Odahajolt hozzá, körülnézett, halántékán izzadságcseppek gyöngyöztek.

– Sokat jársz mostanában a hegyek közé, de én keresztüllátok rajtad... Azt az egész vízhistóriát csak azért találtad ki, hogy eltereld az emberek figyelmét, de igazából nem az érdekel téged, hanem az arany. Ne szaporítsuk a szót: vegyél be engem társnak ahhoz az aranyhoz. Munkásokat veszünk fel, odaküldöm az öcsémet is, és én majd magam veszem kézbe az irányítást, úgy megy majd minden, mint a karikacsapás.

Fent a hegyekben sokfelé voltak aranylelőhelyek. Valamikor a Talasz völgyében is bányásztak aranyat, ebben a kietlen völgyben, ahova alázúdultak a gleccserpatakok. Az olyan községekből, mint Iljinszkoje, inkább csak amolyan mihaszna, semmirekellő emberek mentek el aranyat ásni, akik sehogy sem boldogultak a gazdasággal. Ha valakire azt mondták: „aranyásónak ment", ez afféle becsmérlésnek számított. Az igazság az, hogy azok közül, akik az aranylelőhelyeken próbáltak szerencsét, senki sem tért vissza gazdagon.

– Neked csak az aranyon jár az eszed, hogy az ördög bújjon beléd, de azt sehogy sem akarod megérteni, hogy egy-két hónap múlva, vagy talán még hamarabb víz alá kerül a falu.

Antyip megfenyegette kövér, szőrös ujjával:

– Martin, ne csűrd-csavard a dolgot. Hallottad, mit mondtam: betársulok hozzád.

Ezzel eltávozott; aki utánanézett, nehezen tudta volna megmondani, pap-e ez az ember, kereskedő, avagy valamiféle kuruzsló. Hosszú kabát volt rajta, a haja is hosszú, egyik kezében egy nyaláb fű meg gyökér, a másikban ostor.

Martin haragudott magára, amiért fölösleges gondolatok tolultak fel benne, s különösképpen bosszantotta, hogy az is átvillant az agyán: „Jó volna társulni vele. Mindennap láthatnám

Jelenát." A földhöz vágta a naptól áttüzesedett kötelet, s öklét rázta a kapu felé:

– Legjobb volna felkötni magam erre az alkotmányra!

A hegyek felé pillantott.

„Eltűnök innen, bánom is én, süllyedjen el ez a vacak falu. Aranyat ásni pedig nem megyek."

Másnap mégis fogta az ásót és elindult.

A Szvjatoj-szakadékban már kiszáradt a medvetalp. Martin megéhezett. Megállt, habozott, ne menjen-e haza kenyérért. Mellette a bokrok közt megreccsent egy ág, valaki szipákolt. Martin széthajtotta a bokrokat, s Antyip Szkorohodov pókhálós arcát pillantotta meg. Szkorohodov kezében is ásó volt, idegesen jártatta ujjait a nyelén; szigorúan állt ott, fejét kissé oldalra billentve, mintha imát mondana a gyülekezet előtt.

– Gondoltam, megnézem, hol ásod azt az aranyat, Martin. – Fojtott sóhajjal fejezte be.

– Gyere velem, mire jó az, leselkedni utánam – mondta Martin. – Kenyeret hoztál magaddal?

Antyip kidudorodó kabátjára mutatott; Martin bólintott, és előreindult.

A mocsaras területet csaknem teljesen elöntötte a víz. Úgy látszik, oly gyorsan dagadt, hogy nem tudott elpárologni, s több erecskére ágazva, a fűbe bujkálva kijáratot keresett a völgy felé.

– Látod? – mutatott oda Martin.

– No? . . .

Martin már az ajka mozdulatából látta, hogy Antyip egész másra gondol, a víz nem érdekli, talán nem is látja. Egy rongyba csavart kés meredezett Antyip zsebéből, és ez a kés különösen feldühítette Martint.

– Meddig kell még vesződnöm veletek, míg észretérítelek benneteket, ti tökfilkók? Hát ilyen értetlen vagy?

Antyip sértődöttség nélkül elengedte füle mellett a szitkot,

természetét meghazudtoló gyors mozdulattal rántott egyet a nadrágján, s nyájasan pillantott Martin szemébe.

– Te persze nem tudod megérteni azzal az írásmagyarázó buta fejeddel, hogy ez fontosabb lehet neked az aranynál. Ez a patak a völgybe ömlik, a völgy pedig olyan, mint egy tányér: nincs rajta nyílás, ahol kifolyhat, ami benne van. Próbálj csak vizet csepegtetni egy tányérba . . . csak csepegtetsz, csak csepegtetsz, amíg . . .

– Itt van az az aranylelőhely, Martinuska?

Martin dühösen kiköpött.

– Hülye!

– Hát hol van?

– Feljebb.

Martin el sem vezette őt a Tyiljas-szirtekhez: ennek ugyan hiába beszél, annyi, mintha egy fatuskónak magyarázna. Annak a vonulatnak legalacsonyabb dombján, amely elzárta a gleccserpatakok útját a Talasz völgye felé, Martin a földre mutatott, és így szólt:

– Itt. Áss, de jó mélyre.

Leült egy kőre, s unottan nézte, mint jár fel-alá Antyip kezében az ásó. Alig ásott le Antyip fél arsin mélyre, mikor csörömpölve eltört a lapát.

– Kőzetbe ütközött – mondta értetlenül Antyip. – Talán másutt kéne próbálkozni, mert itt nagyon vékony a réteg.

– Fölösleges. Abba kell hagyni az ásást, és kész.

Alattuk kietlenül, némán terült el a Talasz szürkésbarna völgye. Mennyi vizet tudna ez felvenni!

Antyip közben egy lapát földdel a patakhoz futott. Ott apránként a sapkájára öntötte a földet, kiteregette, sokáig turkált a bolyhok közt, s mikor visszatért, a lapátnyéllel hadonászott Martin orra előtt:

– Nincs itt arany, egy szem sincs.

– Sose volt – felelte Martin, és felállt. – Gyerünk haza. Azt hittem, a saját erőnkből tudjuk elvezetni a vizet. De most már

nincs más hátra: robbantani kell . . . Jó volna, ha megbeszélnéd a vénekkel.

Antyip egyszerre elsápadt, egész teste remegett:

– Ne ravaszkodj itt nekem, engem nem fogsz félrevezetni . . . Mutasd meg, hol az arany, úgy, ahogy megállapodtunk.

– Majd mutatok én neked egy helyet – válaszolta Martin csendesen, de már ő is remegett –, azt a helyet, ahonnan a gondolatodat merítetted . . . de hiszen magad is tudod. Eredj, nem vagyok a béresed . . . sem neked, sem az asszonyodnak.

Szkorohodov most hangos szitkozódásban tört ki; ocsmányul káromkodott, szemlátomást nem tudta magát tovább türtőztetni, de nem is akarta. Így ment Martin mögött egészen a fenyőerdőn át vezető szekércsapásig, az egész úton szitkozódott, míg Martin csodálkozva rá nem szólt:

– Micsoda telhetetlen méregzsák vagy te, Antyip! Akár egy hörcsög. Egyszer imádkozol, egyszer meg káromkodol, mint egy siheder.

5

A szántóföldek mindjárt a falu határát jelző kerítés mögött kezdődtek. Turukaj gyakran üldögélt a kerítés kapujában; kedvenc tartózkodási helye volt ez, mert itt megállíthatta a ki-behajtó szekereket, hogy eltereferéljen a parasztokkal, és összehordjon hetet-havat. Turukajt mindenki szerette a történeteiért, meg azért is, mert annyi mindent elhitt. Csak a halálban nem hitt, és az olyan történeteket, amelyek arról szóltak, mikor hogyan halt meg valaki, nem mesélte tovább, azt mondta, hogy ezeket csak vénasszonyok találták ki.

– Én nem halok meg – hangoztatta mély meggyőződéssel. – Fittyet hányok istennek, és ha kedvem tartja, erdei vagy vízi manóvá változom, majd meglátjátok.

A kapun innen elterülő közlegelőt mindig gyerekek őrizték.

Turukaj nekik is mesélt történeteket, és felbujtotta őket, hogy lopják meg a veteményeseket és a mákföldeket. A kölyköket gyakran rajtakapták; ki tudja, talán éppen Turukaj árulta be őket. Nedves csalánnal megvesszőzték a kis imposztorokat. Turukaj azután sokáig csúfolódott a póruljártakkal.

Mikor Martin a kerítéshez ért, Turukaj szélesre tárta előtte a kaput, mélyen meghajolt, aztán minden átmenet nélkül, röhögve mesélte:

– Az asszony az imént jól eltángálta a szántóföldön Szkorohodovot, most ment át az írásmagyarázó a kapun, úgy járt, mint aki nyársat nyelt. Hallom, Martin, hogy aranyat keresel. Tavaly véletlenül a Talasz völgyébe vetődtem, hát egyszerre csak látom, hogy egy aranyrög hever az úton, legalább akkora, mint egy tyúktojás. Nosza, zsebre vágtam, csakhogy a zsebem lyukas volt. Mikor hazaérek, keresem, hát hűlt helye van a zsebemben. Hű, de sajnáltam, csak úgy potyogtak a könnyeim!

Antyippal való találkozása után valósággal jókedvre derítette Martint Turukaj ostoba fecsegése. Turukaj tekintete vidám, derűs volt, s olyan embernek látszott, mint aki legszívesebben ugrál örömében.

– Te Martin, miért nem keresel inkább mindent nyitó csodafüvet? Minden rejtett kincset feltár előtted, minden betegséget meggyógyít, és bármelyik asszonyt megigézheted a segítségével.

– Nincs olyan fű, amivel megigézhetem az asszonyokat. Ha létezne ilyen, már felkutattam volna.

– Nekem elhiheted, hogy van. Találkoztam a városban egy vénemberrel, egy szkopec kupeccel. Adott nekem egy icipici levelecskét; ennek a segítségével, aszongya, hozzájuthatsz minden rejtett kincshez, megkaphatod akármelyik asszonyt, vagy meggyógyíthatsz bármilyen betegséget. De úgy adódott, hogy éppen akkor iszonyatos hasfájás jött rám. Ha lett volna eszem, a kincset kellett volna kívánnom, aztán ezen a pénzen doktort hívatni Pityerből, de nekem az szaladt ki a számon: gyógyuljon meg a hasikám, múljon el ez a borzasztó hasmenés. A levelecske

úgy eltűnt, mintha elfújták volna, igaz, hogy a betegség is, mintha egy borjú lenyalta volna rólam. És . . .

Martin a vállára tette a kezét, és így szólt:

– Mondd csak, Turukaj, nem volna kedved belépni a pártba?

Turukaj csak hunyorgott örömében.

– A pártba, Martin? Nagyszerű-ű . . . Én leszek a járási elnök . . .

– Komolyan beszélek, Turukaj: alakítsuk meg a faluban a pártot, szorítsuk meg a gigáját annak a sok mihasznának – szakította félbe Martin.

Turukaj pislogott, félrenézett, aztán megrándult a könyöke.

– Na jó! Hanem azért fura dolog ez. Hány évig éltünk párt nélkül, és csak most derül ki, hogy nem lehet nélküle meglenni! És én mi leszek ott? Mert betűvetést tanultam ugyan, de csak egyházi szlávot, és a sok gond miatt már az is kiment a fejemből.

– Majd megtanulod.

– Azt megtehetem. Tanulni tudok, nekem az semmi. Három nap alatt megtanulom az egészet.

Dühösen kiköpött, s feltűrte az ingujját.

– Majd megtanítjuk az ebadtákat kesztyűbe dudálni. Maholnap selyemingben járnak, míg mások nyomorognak. Az ám . . .

Csendes és borús este volt. Turukaj már bejárta az egész falut, s mindenkinek azt füllentette, hogy három fogaton instruktorok érkeznek a városból, és hogy ő, Turukaj hosszú levelet írt a párt legfőbb emberének; hogy mi van abban a levélben – tette hozzá fenyegetően –, majd kiderül. Az imaházból kijöttek a vének, és csoportba verődve beszélgettek az időjárásról, arról, hogy ideje másodszor is felszántani az ugart, és harmadszor is alászántani a parlagon hagyott búzaföldeket, ezt a humuszos talajú új termőterületet. Elbeszélgettek a régi időkről is, meg arról, milyen drága most a rőfösáru: arsinja húsz rubel. Ekkor haladtak el mellettük az asszonyok; éppen most beszélték meg, hogy holnap kimennek szamócáért és festőnövényekért. Köztük volt

Martin felesége is. Egy hórihorgas öreg, a korlátolt és konok arcú Mitrij Szavin magához intette.

– Nos, mi van Martinnal? – kérdezte szigorúan.

– Nem tudom, Mitrij Vaszilics. Egyre csak epekedett, nem tudom, ki után, most meg haragos, de hogy kire haragszik, el sem tudom képzelni. Nektek kéne kipuhatolni, a véneknek.

– A bolondját járatja veled. Mondd meg neki, hogy este eljövünk vendégségbe.

Nehezen szánták rá magukat a vének, hogy elmenjenek Martinhoz, kínos vállalkozás volt. Sokáig beszélgettek még az időjárásról meg a természről, végre aztán megigazították hátul ódivatú kaftánjukat, és elindultak. Martin teát forralt a vasedényben, az öregek szépen megköszönték, de arra kérték, hogy tea helyett inkább forró vizet töltsön nekik. De a forró vizet sem itták meg. Megkérdezték, sok szénát gyűjtött-e Martin télire; az asszony felelt helyette. Ekkor Mitrij Szavin, a hórihorgas öreg így szólt:

– Martin Andrejics, hagyd azt a dolgot, amiről Turukaj fecseg. A fényben minden folt meglátszik, a mi falunkat pedig sokan irigylik. A mi földünk jobban terem minden más földnél. Annyi évig megvoltunk párt nélkül, mire jó most ez? Látod, Artyomovkában a legfiatalabb Glafirov fiú beköltözött a városba, belépett a Komszomolba, meg is házasodott. Utánament a második is – azt meg tönkretette a vodka. Csak a harmadik járt szerencsésen: csendes, dolgos feleséget kapott, ő maga meg otthon ül, kitanulta a csizmadia-mesterséget, rénszarvasbőrből csizmákat varrt. Neked mi itt a mezei munkában is segítünk, gabonát is adtunk, és adunk még, ha kell . . . Igavonó barmot is kölcsönözhetünk . . . Ha pedig úgy érzed, hogy nem bírod a nehéz robotot, elmehetsz aranyat ásni. Nem feledkezünk meg a családodról . . .

A vének nem szívesen beszéltek Martinnal, de hát vad időket élünk: ha nem csinálhatja meg a pártot, képes és rájuk gyújt-

ja a falut, addig csűri-csavarja a törvényt, míg a végén a kárvallottakat ítélik el.

– Nem kell nekem arany! – csattant fel egyszerre Martin, és csípőre tette a kezét.

Pedig egyáltalában nem akart kiabálni, azt meg maga is tudta, hogy ez a csípőre tett kéz milyen nevetséges – Turukajnak való. De hát elragadta a hév.

– Nem kell. Beszédem van veletek.

A veríték is kiverte, de azért még magasabbra emelte a könyökét. A vének csak halkan sóhajtozva félrenéztek.

– El szeretnék hajtani veletek, vének, a hegyekbe. Fel, egész a tetejére, hogy mindent lássatok. Jön a jégár le a völgybe.

– Emberemlékezet óta a Talasz völgyébe zúdult a jégár – jegyezte meg óvatosan Vaszilij Tyumenyec, egy gyulladt szemhéjú, könnyező szemű, kövér öreg. – Mi ütött most belé, hogy megfordul, és felénk tart?

– Elég lesz! – csattant fel megint Martin. – Aljoska, készítsd elő reggelre a szekeret.

A vének az ajkukat harapdálták, és csak arra kérték Martint, hogy minél korábban induljanak, még mielőtt beáll a hőség. Mikor eltávoztak, s az asszony hosszas sóhajtozások közt lerakta az asztalt, Martin elszégyellte magát, amiért úgy kiabált az öregekkel, akik utóvégre nem tettek neki semmi rosszat. Handabandázott, mint egy részeg, nevetségesen viselkedett. „Holnap majd jobban fegyelmezem magam" – fogadkozott. De másnap ugyanilyen nevetségesen viselkedett: reggel új inget vett fel, kölcsönkérte a szomszédja csillogó csatos derékszíját, végighajtott a falun, s hangosan kiabálva szidta a véneket. Lassan hajtott, szerette volna, ha Jelena meglátja – még meg is állt az ablaka előtt, mintha meg kellene igazítania a szügy-előt. Az ablakok tárva-nyitva voltak, de Jelena nem fordult meg; kenyeret vetett be a kemencébe, a kemence sötét torka előtt fel-felfehérlett a liszttel teleszórt kerek lapát. Martin nem tudta to-

vább türtőztetni magát; az asszony ülepe felé mutatva oldalba bökte a leghallgatagabb öreget, az istenfélő Szidor Labaskint:

– Nézd csak, nézd, milyen gömbölyű! Neked jutott volna ilyen, mi? Akkor nem értél volna meg ilyen nagy kort, öregapám!

– Hagyd abba, te pokolfajzat! – utasította rendre Mitrij Szavin. – Hát semmi sem szent előtted?

– Nem hát! – kiáltotta Martin. – Ha kell, felforgatom az egész falut, mit bánom én! Ha ilyen dologról van szó . . . senkit sem kímélek! Csak úgy ég a szívem! Mindenre hajlandó vagyok érte!

De Jelena erre sem fordult meg.

A falu határán túl gyorsabban hajtottak. Fekete portömeg hosszú uszálya követte a szekeret, mint valami árnyék. Az öregek a földeket nézték, és kicserélték észrevételeiket: a virágok illata napról napra erősebb, ami azt jelenti, hogy a kalászok egyre teltebbek, súlyosabbak lesznek; a körmicék korán kibontották pártájukat, tehát tápláló lesz a zab; az egér kint hagyja táplálékát, a füvet, s nem hurcolja be az egérlyukba, ez meleget jelent; az is meleg telet ígér, hogy a macskák mélyen alszanak. Hangosan cirpeltek a tücskök, nagyokat szökellve a kerékvágások közt. Noha még kora reggel volt, érezni lehetett, milyen fülledt a levegő, s az égbolt csaknem sárga volt.

Egyszerre csak valami óriási tócsa zárta el az utat.

– Utazzuk körül?! – kiáltotta Martin diadalmasan. – No, ezt sikerült kivárni! Válasszatok most legalább nevet a folyónak, kereszteljétek el, vén ördögök!

A vének hüledeztek, sápítoztak. Éppen az istenfélő Szidor Labaskin földjén keresztül száguldott sisteregve és tajtékozva az új patak.

Ekkor Martin az égre mutatott, s ujjain felsorolta az előjeleket:

– A hegyek tisztán látszanak, hőség lesz, a macskák mélyen alszanak: ez meleget jelent, az egér kint tartja a szénáját: ez is

meleget ígér . . . És olvad a jég, lezúdul a jégár: közeledik a vég, most már kapiskáljátok? . . . Hát csak henteregjetek tovább az asszonyokkal . . . ti is, meg a többiek is!

A vének hallgattak, de az öreg Labaskin leszállt a szekérről, mindkét kezével belemarkolt a gyűrött, vízmosta kalászokba, s csendesen, mint egy gyerek, felzokogott.

6

Kölykök csődültek a patakhoz, a part hamarosan tele lett szeméttel; hogy a termés kárba ne vesszen, sebtében lekaszálták a búzát, és megszárították takarmánynak a fészerekben. A patak zúgása nemsokára abbamaradt, és senki sem hitte, hogy a víz tóvá dagadhat. Ekkor Martin egy ázott póznát szúrt le a vízbe: a víz színe huszonnégy óra alatt fél versokkal emelkedett. Nem hitték el neki, s az öreg Mitrij Szabin most maga szúrta le a póznát, s egész nap ott ült mellette, le sem véve róla a szemét. Az ő mércéjén a víz szintje egy teljes versokkal emelkedett.

Turukaj-Tabun meggörbített ujjal végigszáguldott a falun, s azt ordította:

– Atyafiak, egy teljes versokkal! Holnaptól naponként fél arsint fog emelkedni, akkor pedig még a kőházak is összeomlanak, én láttam már ilyet.

Turukajnak nem hittek ugyan, de a vének a hegyek közé hajtottak, hogy megnézzék a patakot.

– No, mi legyen a neve? – kérdezte tőlük gúnyosan Martin. – Nevezzük talán el Asszonylocsogásnak?

Antyip Szkorohodov dühösen ráförmedt:

– Te boszorkánymester, te szukafi, te varázsoltad ide, és most nevetsz rajtunk! De jön még a kutyára dér!

– Egyszer van aratás egy esztendőben – sóhajtotta Mitrij Szavin. – Este megint ellátogatunk hozzád, Martin Andreics.

– Csak gyertek, nem sajnáljuk a vendégeinktől az ételt-italt.

Úgy adódott, hogy szembe jött vele Jelena; Martin megpróbált neki mondani valamit, de nagyon sután ütött ki a dolog. Jelena megigazította kendőjét, megrándította vállát, és megvetően csak annyit mondott:

– Énekelne a béreslány, de kiszáradt a torkocskája. – Azzal továbbment.

Utólag Martin megtalálta a megfelelő szavakat, de már nem volt alkalma elmondani – s különben sem tudta már, kell-e egyáltalában beszélnie Jelenával.

A vének ezúttal is nagyság szerint foglaltak helyet, mint a múltkor: a legalacsonyabb legközelebb az ikonszekrényhez. Teát most sem kértek. Martin Szavin rátért a tárgyra:

– Úgy vélem, be kéne küldeni téged a városba . . .

A hallgatag Labaskin is megszólalt:

– Napjában egy versok . . . ebből még emberhalál is lehet.

– Mit, a városba! – tiltakozott haragosan Tyumenyec. – Azt fogják mondani: zsírosparasztok, kulákok, csak fulladjanak meg, mit érdekel minket a sorsuk! A városi nép elszegényedett, irigyli a jólétet, egy vég kartonért húsz rubelt is elkérnek.

Mitrij Szabin megrázta nagy fejét, s érdesen így szólt:

– Mit érdekel minket, hány bőrt nyúznak ott le egy emberről, térjünk a dologra . . . Martin, neked sürgősen meg kell csinálni a faluban a pártot, ahogy a múltkor mondtad.

– Csakugyan, Martin, a pártot.

– Azt mondják, aki benn van a pártban, abban megbíznak, és megkap minden segítséget.

Ekkor zörgettek a kisablakon, s Labaskin unokája bekiáltotta, hogy a víz újabb fél versokkal emelkedett. Minden jel arra vallott, hogy tartós szárazság várható, ami a gabonának jó ugyan, de a jégkár szempontjából . . .

– Talán a járásba kéne menni, a bizottságba . . .

– Eh, a járás . . . Összehívnak egy értekezletet, ahol ugyanolyan tehetetlen emberek ülnek, mint mi, a jegyző leírja a határozatot, az egy hónap múlva ér a városba, egy hónap múlva pe-

dig a víz már a határban lesz. Vagy majd nem tudom én, miféle instruktorok szállnak ki a városból, a legnagyobb dologidőben agyonhajszolják a lovakat, és mindent felesznek . . . ismerem én ezeket.

– A saját erőnkből kell segíteni magunkon.

– A saját erőnkből . . . – sóhajtott egy nagyot Labaskin.

Ismét Mitrij Szavin szólalt meg szigorúan:

– Talán akad a városban valaki, akit pénzzel vagy más módon kisegíthetünk. Meg kell keresni a mieinket, akik elmentek aranyat mosni, és megvásárolni tőlük egy üvegcse színaranyat. Kínában sem tudják drágábban eladni. Színarany kell nekünk, az csábítóbb, mint a pénz. Senki sem tud annak ellenállni.

– De hát mit értenek azok a jégárhoz, tudnak is azok valamit tenni . . . csak maga a nagy Isten az égben . . . Olyan ember kell ide, akiből nem veszett ki a religió.

S Labaskin megint elhallgatott, és sokáig ki se nyitotta a száját.

– Meg kell bízni Martint – szólt határozottan Szavin –, hogy üsse nyélbe azt a pártot. Ki kell még valakit választani.

– Turukajnak már szóltam – mondta Martin.

– Turukaj madárijesztőnek való, de nem a pártba. Turukajt hagyd, ő arra jó, hogy mulattasson minket. Okuskov Jegor a legszegényebb a faluban.

Tyumenyec mindkét kezével legyintett:

– Nem megy a Jegor, ő csak horgászni szeret meg vadat űzni. Csak örül neki, ha minél több a víz, legszívesebben kint aludna a vízen.

– Ha a faluközösség kívánja, elmegy.

– Talán akkor.

Mitrij Szavin begörbítette az ujját – az ujjai hosszúak voltak és szárazak, mint a forgács.

– Egy tehát már van, Martinnal kettő. Kéne még valaki az aranytelepről is, a szegényebbek közül.

– Az aranyat most nem hagyják ott. Megindult a víz a hegyekről, ez a legjobb idő az aranymosásra.

– Akkor menjen Szemjonov: úgyis mindig dicséri a szovjethatalmat.

– Szemjonov orrhangon beszél és szortyog, azt mondják, részeges, vagy még rosszabb . . . Az ilyet mindjárt kirúgják.

– Ők nyitották meg a kincstári szeszárudát.

– De nem azért, hogy berúgjon az ember, hanem csak hogy mértékkel igyon, étvágygerjesztőnek.

– Az már igaz – mondta Tyumenyec. – Addig gerjeszti az étvágyát, míg csak le nem fordul a lábáról, pofájával egyenest az árokba.

Szidor Labaskinra egyszerre csak rájött a nevetés; alig tudta abbahagyni, a hasát fogva hahotázott. Végre lecsillapodott, letörölte arcáról a verítéket, és keresztet vetett.

– Bocsásd meg, uram, a mi vétkeinket . . . Küldjünk táviratot Moszkvába, ahhoz, aki ott a legfőbb ember, hogy így meg úgy . . . segítség, vízbe fúlunk.

– Mire kivizsgálják, az egész jég elolvad.

Martin már unta hallgatni őket, öklével az asztalra csapott.

– Az ördög belétek, hát senkinek sem hisztek?! Hát dajkameséket mondok én nektek? Vénasszonyok pletykáival traktállak titeket? . . .

Mitrij Szavin nyugodtan a szemébe nézett, és nyugodt hangon válaszolt:

– Mi csak a kazlaknak és az asztagoknak hiszünk, meg az Úristennek.

Aztán mégis elhatározták, hogy küldöttséget menesztenek a városba. Kiválasztottak négy embert, a szakállasabbak és soványabbak közül. Martint sokáig mustrálgatták, végül azt mondták neki, hogy mehet ő is, de viselkedjen békésebben. Elővették a legpiszkosabb kabátjukat, s hosszasan gyakorolták a mondókájukat. Bevezetőül dicsérni kell a szovjethatalmat: hálálkodni a jótéteményekért, az agronómusokért, az iskolákért, a vallás-

szabadságért. Mindezek után hozzáfűzik, hogy az agronómusoknak a színét is alig látják, hogy egyik termés rosszabb, mint a másik, pedig hát sok mindent lehetne tenni a terméshozam növelése érdekében... Hallottak például a traktorokról is. De sajnos, bökik ki végül, mindennek útját állja a mi szomorú helyzetünk: ránk zúdul a jégár a havasokról, elönti a községet. Akkor pedig még adóra sem lesz pénzünk, nemhogy traktorokra. Nem tudnának-e segíteni rajtunk: felrobbantani a Szarvasdombvonulatot, s így levezetni a jégár vizét a lakatlan Talaszvölgybe?

Piszkos, agyonfüstölt vendégfogadóban szálltak meg a városban, éjszaka nem tudtak aludni a poloskáktól, nappal pedig vak árusok jártak a nyakukra: papírzacskókat kínáltak, darabját húsz kopejkáért. Tolakodóan viselkedtek a vakok, burzsujoknak szidták a muzsikokat. Később egy sovány férfi tért be a fogadóba, katonaköpeny volt rajta, a fején tatár sapka, az orrán repedt pápaszem. Megígérte nekik, hogy ha a Szovjetben nem sikerül semmit elérniük, összehozza őket megfelelő emberekkel. De végül megtalálták a Szovjetben az arra illetékes embert. Elmondták neki mindazt, amit odahaza a faluban elhatároztak. Az illetékes sokáig gondolkodott, átküldte őket egy másik illetékeshez, az is legalább annyi ideig töprengett, s úgy látszik, együttesen sem tudtak semmit kisütni. Az első illetékes turkált az iratok közt, s megkérdezte:

– Sok béresük van?

– Már hogy volnának azok béresek, mind rokonok azok, nagy családok élnek mifelénk.

– Egyszóval mégis vannak? Majd megtárgyaljuk a dolgot... – s meghagyta nekik, hogy jöjjenek el újra egy hét múlva.

„Baksist kéne adni – gondolták a muzsikok –, de hát ki meri azt?"

Várni kellett egy hétig, aztán még öt napig: „de öt nap múlva okvetlenül". Időközben a sovány katonaköpenyes elhozott egy másik sovány embert, ez örménynek látszott. Egy háromrubele-

sért megírtak két kérvényt, továbbá felhajtottak valahol két robbantási vállalkozót. A vállalkozók ceruzával a kezükben leültek az asztalhoz, belső zsebükből elővettek egy vörös tintával megvonalazott, vékony könyvecskét, és hosszasan számolgattak magukban. A szomszéd szobában tárgyaltak egymás közt, megint számoltak, s végül a Szarvas-dombok felrobbantásáért és általában az egész kérdés „rendezéséért" háromezer rubelt kértek. Ötszázat azonnal, ezret a helyszínen, ezerötszázat a munkálatok sikeres befejezése után. A vének hápogtak, és adtak száz rubelt. A vállalkozók kijelentették, hogy a megfigyelő állomások viharokat és zivatarokat jósolnak, hogy kinn már tombol a forgószél, és szakad az eső, és hogy mások ötezerért sem vállalnák el ezt a munkát.

Ám aznap este vágtatva megérkezett Iljinszkojéból Jegor Okuskov. Két üvegcse aranyat hozott magával: nagyszemű, gyönyörű színaranyat, amelyet a kopár szirttetők alatt elterülő mocsár mellett mostak ki.

7

A Szovjetben, a két illetékes előtt, Jegor Okuskov, halszagú sapkájával gesztikulálva, részletesen elmesélte, hogyan fedezte fel földije, Antyip Szkorohodov a mocsár mellett az aranylelőhelyet, ahol aztán elkezdtek ketten aranyat mosni, s mindjárt az első nap két üvegcsére valót mostak ki. Elhatározták, hogy ezt a két üvegcsét a népi hatalomnak ajándékozzák, s egyben jelentést tesznek az új aranytelep felfedezéséről. Az illetékeseken roppant izgalom vett erőt, a szomszédos szobákból rövid hajú kisasszonyok rohantak be. Bodros hajfürtjeiket rázogatva, megtapogatták az üvegcséket, és sikoltoztak a gyönyörűségtől. Martinnak ettől a zenebonától, meg attól, hogy nem ő, hanem Antyip Szkorohodov fedezte fel az aranyat, megfájdult a feje, és égni kezdett a gyomra. Közben befutottak a fényképészek,

s előbb Jegor Okuskovot fényképezték le, aztán valamennyi iljinszkojei muzsikot együtt. A muzsikok meghajtották magukat, megköszönték a jóindulatot – és még aznap hazautaztak.

Elutazásuk után a városban legendák keltek szárnyra az új lelőhelyekről – hogy állítólag valami pap két nap alatt negyvenezer rubel értékű aranyat mosott ki, meg hogy a falusi jegyző csaknem lófej nagyságú aranyrögre bukkant. Az újságban közlemény jelent meg, amely óva intette az embereket attól, hogy elhiggyék ezeket a mendemondákat – s ez csak még nagyobb hitelt adott a kósza híreknek. Nyikorgó szekerek igyekeztek Iljinszkoje felé; hiszékeny álmodozók iszákot vetettek a vállukra, s otthagyva állásukat, gyalog nekivágtak a hegyeknek. Éjszaka tábortüzek égtek az ösvények mentén, s több helyütt erdőtűz ütött ki.

Az aranykeresők megálltak a falu határát jelző kerítés előtt, s itt Turukaj fogadta őket. Fantasztikus történeteket mesélt, mindennap berúgott. A kenyeret és a tejet háromszoros áron adták a faluban, s a parasztasszonyok moszkvai selyemkendőket köthettek a fejükre.

Aztán három fiatal mérnök érkezett; mindjárt az első nap leitták magukat, odacsődítették az egész faluból a lányokat, s ügyetlenül ellejtették az orosz népi táncot. A lányok visítoztak, a legények összeölelkeztek a mérnökökkel, Szkorohodov felesége, Jelena le nem szállt a legidősebb mérnökről, aki kék nadrágot és fehér selyeminget viselt. Martin egyszer-kétszer elsétált a mulatozók mellett, de senki sem invitálta. Turukaj okádott, csúnyán káromkodott, valamilyen okból tejfölös volt a keze. A mérnök Szkorohodovval és feleségével (aki – Martin legalább így látta – kihívóan riszálta a csípőjét) bevonult a házba.

Mikor Martin hazaért, mindent a legteljesebb rendben talált – mintha felesége nélküle még jobban boldogult volna a gazdasággal. A pártról senki sem beszélt vele, az aranyról sem, csak egyszer jegyezte meg szemrehányóan a felesége:

– Mondd csak, Martin Andreics, hogy lehet az, hogy folyton a hegyeket jártad, és mégis mások találták meg az aranyat?

– Nincs semmiféle arany – kiáltotta elkeseredetten Martin –, mind hazudnak! Maguknak is hazudnak. Dajkamese az egész, egy szó sem igaz belőle . . .

S bizonyos dolgok arra vallottak, hogy ez csakugyan így van. Iljinszkojéból senki sem dolgozott az aranylelőhelyen; a vének néha-néha beutaztak ugyan a városba, mintha a kiásott aranyat mennének eladni, valójában azonban marhákat hajtottak fel. Az sem érdekelt már senkit, hogy emelkedik-e a tó vizének szintje. Martin egyszer megpróbálta leengedni a mérőpóznát, de odajött Mitrij Szavin, és csendesen így szólt:

– Ne kísértsd az Istent, Martin – s azzal kirántotta kezéből a póznát.

Aztán szigorúan rápillantott és megkérdezte:

– Mondd csak, az a hogyishíjják . . . az a párt meglesz?

„Meglesz" – akarta kiáltani Martin, de nem jött ki hang a torkán. Csak ritkás szemöldöke rándult meg.

– Hallod-e te, Martinka, ülj nyugton, amíg jó dolgod van . . . Párt kell neki, he! . . . Szemét!

Odébb ment, elfordult, és lassan levetette a nadrágját. Áttetszően tiszta, hideg volt a tó vize. Martin is szeretett volna megfürdeni, de úgy tűnt neki, hogy Mitrij Szavin elfoglalja testével az egész tavat, és nem is Mitrij Szavin krákog, hanem maga a tó.

A havasokhoz, a gleccserekhez, az aranytelepre nem volt kedve kiruccanni – különben sem bízhat már a szerencséjében. Egyszer megpróbált gyaloghálóval halat fogni a tóban: egy döglött kárászt fogott ki. Orrfacsaróan bűzlött, s a sáros pikkelyek a tenyerére tapadtak, mint egy kesztyű. Martin sokáig tartotta a kezében, észre sem vette, hogy kinyomta a kárász szemét. Visszadobta a tóba – és sírva fakadt.

Flor és Lavr napjára csaknem teljesen végeztek a gabona betakarításával és asztagolásával, s az asztagokat és szénakazlakat kerítéssel vették körül. A sövények fehéren csillogó nyírfakarói remegtek, mint a nagyon kövér emberek derekán az öv, a mezei egerek úgy telezabálták magukat, hogy utána már be is bújtak a lyukaikba. Elkerítették a legelőt is, s Flor és Lavr napján a barmok már egész nap pihentek. Kitakarították az udvarokat, kitatarozták a gazdasági épületeket. A muzsikok megvizsgálták az alacsony, hátrafelé szélesedő szánokat, s már fonták a kosarakat és kasokat a török behordásához.

Iljinszkojéban mintha nem történt volna semmi. Pedig a tó vize úgyszólván az utcát is elárasztotta, a gyalogosoknak a földpadkákon kellett lépkedni, mint a sáros tavaszi napokon. A kerekek helyenként küllőig vízben gázoltak.

– Meleg van – panaszkodtak a parasztok –, hiába jön a hűvös levegő a gleccser felől, mégis meleg van . . .

Martin ki se nézett a mezőre. Felesége kérésére a muzsikok segítettek a mezőgazdasági munkában; kedvetlenül érkeztek, s miután ledolgozták a magukét, még egy kis falatozásra sem maradtak ott. Mikor Martin megpillantotta a földjére érkező parasztokat, akiknek már a járását is alig bírta nézni, nemhogy a fojtott, dühös hangjukat hallani – még Turukaj-Tabun is elfordult tőle –, ismét a hegyek közé vágyott. Felesége úgyszólván egyedül birkózott meg az egész földdel. Csak egyszer fordult elő, hogy Martin kiszáradt fát vagdalt fel neki, amihez a kéveszárításhoz volt szükség a pajtában. Az asszony éppen a juhokat nyírta, gyapjúverővel kiporolta a gyapjút, és elkezdte előkészíteni a nemezhez. Savanyú szag terjengett a házban . . .

– Torkig vagyok veletek – mondta Martin; az asszony nem válaszolt.

Elkészült a széles levezető árok annak a magas dombnak két oldalán, amely elzárta a víz útját a Talasz völgye felé. A levezető

árok innenső és túlsó szakaszát a domb középső tömege választotta el egymástól. A bányászok vasárnapra tűzték ki a két szakasz összekötését, illetve a domb robbantását, mert itt olyan kőzetek voltak, amelyeket nehéz és hosszadalmas lett volna csákánnyal lebontani.

Éppen úgy, mint akkor, mikor először kereste fel a gleccserből eredő patakot, Martin megint felvette legszebb, virágmintás ingét, egy karéj kenyeret dugott a keblébe, s elindult a hegyek közé. A főutcát meg kellett kerülni, mert már teljesen elárasztotta a tó, de Martin különben sem találkozott volna senkivel: az egész falu kora reggel kivonult a hegyek közé, a dombokhoz, csak a magatehetetlen aggastyánok maradtak otthon.

Ugyanúgy, mint akkor, most is susogtak a temetőben a nyírfák, s könnyű köd fátyolozta a hegyeket; csak annyi volt a különbség, hogy most egy ismeretlen jeges patak zúdult alá a Szvjatoj-szakadékon és a mezőkön át, mint valami ezüstöskék késpenge, amely belehasít a völgybe. S mikor Martin megkerülte a mocsarat, és eszébe jutott, hogy még ma eltűnik ez a patak, holnap és holnapután pedig apadni kezd a tó vize, hogy ezt a tavat medrek közé szorítják, hogy a cséplőszérűkben megcsörrennek a láncok, s hatalmas, vasalt szekerek indulnak a városba gabonával megrakodva – csak akkor sajdult meg újra a szíve. A kopár szirteken alázúduló patak mintha érezte volna, hogy utolsó óráit éli: fájdalmasan bőgve, fújtatva, tajtékozva, harsogva száguldott a nyíresen át. Martin megállt és körülnézett. Fürge kis cinege remegett egy kövön. S akkor Martin emlékezetében gyötrelmes világossággal elevenedett fel az elmúlt hónapok története, rövid dicsőségének és hatalmának korszaka, s arra gondolt, hogy mindebből semmit sem tudott kihozni: csak a parasztok gyűlöletét vonta magára, s gazdaságát juttatta a tönk szélére. Ismét emésztő bánat fogta el, s a könnyek fojtogatták.

Miért is menjen ő most a dombokhoz? Odacsődültek a muzsikok, hogy megnézzék, mint zúdul a Talasz völgyébe a jeges ár; egymásra villantják ravasz tekintetüket, jelezve, hogy ki-

nevetik magukban az ostoba városiakat, aztán szétszélednek. Később a városiak is elvonulnak, csak a Tyiljas megközelíthetetlen szirtjei maradnak ott, s a szirteken túl a gleccserek, ahol már készülődnek őszre a hóviharok . . .

Martin visszatért a mocsár szélére. Álmosan rezegtek a nyárfák levelei, részegítő, kövér szag áradt a mocsárból. Martin leült egy kidöntött nyárfára, lábát a patak vizébe lógatta. Egy zöld gyík siklott bágyadtan ide-oda a kövek közt, Martin lába előtt. Sarkával dühösen a farkára taposott. A gyík remegő farka ottmaradt a sarka alatt, de maga a gyík eltűnt. A mocsár fái újra meg újra durranó, csattogó hangokat hallattak, mintha valahol szüntelenül csapkodnának egy ajtót. Martin ott ült, s mindig csak ugyanarra gondolt. Összehúzta a szemét; bugyborékolt a patak vize, mintha egy palackba ömlene. Martinnak eszébe jutott, hogy ez alatt az egész idő alatt egyetlenegyszer sem itta részegre magát . . . Haza kellene menni, gondolta, lefeküdni aludni; de valahol a lelke mélyén még remélte, hogy a hegyekről lejövő parasztok majd megállnak mellette, s valamelyikük így szól: „Hát köszönjük, Martin, az biztos, hogy nagy szolgálatot tettél a községnek . . ."

A lombok zöldes árnyékot vetettek a lába elé, aztán az árnyék az arcára és a háta mögé húzódott, majd végül teljesen eltűnt. Bizonyára már rég elmúlt dél, ideje volna ebédelni. Ebben a pillanatban szinte lágy, távoli morajlás hallatszott a gleccserek felől. A patak mintha megtorpant volna, aztán még harsogóbban folytatta útját.

– Mi az ördögnek robbantjátok! – tört ki Martin haragosan. – Bár mosna el inkább mindnyájatokat, mint a forgácsot, csak bekormozzátok az eget . . .

Valami sötét, magas árny tűnt fel a nyírfák közt. Martin fürkészve nézett arra. Egy ember igyekezett feléje, sietős léptekkel, de ügyelve arra, hogy lehetőleg száraz helyre rakja a lábát. Mögötte, kezecskéivel hadonászva, egy kisfiú szaladt.

Martin előrenyújtotta a nyakát, megrázta a fejét, és durván

elkáromkodta magát. Jelena közeledett. Úgy látszik, rég nem járt a hegyek közt, vagy talán annak örült ennyire, hogy ötéves fiacskája ilyen nagy már, lépést tud tartani vele. Arca pírban égett a gyönyörűségtől, kendőjét kezében tartotta, mesébe illő lenszőke hajfonatai félelmetesek voltak, mint a gleccserek. Bíborszínű ruhájában olyan volt, mint tüskerózsa a vasvillán.

– Hát te mit ülsz ott? – kiáltotta már messziről Martinnak. – Én otthon maradtam ellátni a háztartást, de az egész faluban olyan csend van, mint egy kútban. Motyka meg nyaggatott: menjünk, mama, mi is, menjünk fel a hegyre, hát gondoltam, megyek . . . Jó irányba tartok?

– Jó irányba – felelte mogorván Martin, és félrefordult. – Éppen odaérsz, eredj csak. Már várnak rád.

– És te miért gubbasztasz azon a fatörzsön? Azt hittem, az ilyen varázsló mindig vízi manók vagy hegyi manók társaságában kószál . . .

– Megrándult a lábam – füllentette Martin. – De különben is kár odamenni, úgysem lesz abból semmi.

– Nem lesz belőle semmi?! Pedig mennyi fáradságot meg aranyat öltek bele.

– Aranyat?! – kérdezte csodálkozva Martin.

Jelena ráeszmélt, hogy eljárt a szája. Hirtelen kapta magát, és lehajolt Martin lábához.

– Valamit én is konyítok a kuruzsláshoz . . . Hadd tapogatom meg, ép-e az a csont . . .

Martin megpillantotta az asszony duzzadt, rózsás, kissé izzadt nyakszirtjét, merészen ívelő vállát. Ujjatlan szarafánjának redői mintha nyirkosak lettek volna; divatos magassarkú cipője orrára támaszkodva ágaskodott a földön. Egyszerre minden elcsendesedett Martin lelkében. Ekkor a patak felé pillantott. A víz lassabban csörgedezett; a part mentén, fél arsiny széles szakaszon nedves kék kavicsok váltak láthatóvá. A nagyobbak már meg is száradtak.

Tehát mégis sikerült a robbantás! Tehát mégis a Talasz völgyébe kényszerítették a patakot!

Martinnak úgy rémlett, hogy elordította magát, félig ijedten, félig gúnyosan. A szájához akarta emelni a kezét, hogy elhallgattassa ezt az ordítást – de a keze és kezének a szőrzete mintha vasból lett volna . . . S most egyszerre eszébe jutott, mint pusmogtak a muzsikok ismeretlen tekergőkkel, akik az aranytelepről jöttek, s hogy az egyik nap három öreggel találkozott, akik felfelé hajtottak a hegyekbe – izzadt arcukon valami mohó kifejezés ült, kezükben görcsösen szorongattak egy szőttessel letakart dobozt.

A gyűlölet sós verítéke öntötte el a szemét. Pupillája összeszűkült, hunyorgott.

– Hát elvezették? Az asszonyok miatt vezették el, te kanca! De ki figyelmeztette őket? Mi? . . .

Szomjúságot érzett. A lába mintha ólomból lett volna. A lába fölé hajló ívelt nyak, ez a nyakszirt, amelyen kövér ránc húzódott, mintha irgalomért könyörgött volna – de hogy miért és kihez, arra gondolni sem mert . . . S noha tudatában volt annak, hogy nem szabad erre gondolni, hogy ostobaság erre gondolni, mégsem tudott megszabadulni attól a gondolattól, hogy Jelena csak most eszmélt rá, mennyi bánatot okozott neki, hogy tönkretette az életét, hogy milyen sebeket ejtett rajta – és kész bármilyen módon kárpótolni érte. Az asszony szétterpesztett lába lustán és mégis sietősen mozgott ide-oda, kényelmesebb helyet keresve. Martinnak úgy tűnt, ha csak az ujjával megérinti Jelenát, az asszony felbukik, de nem volt annyi ereje, hogy megérintse, egyszerűbb és könnyebb volt belérúgni, hogy a csizmája alatt érezze rémülten vonagló csípőjének tisztátlan húsát! Martin a tenyerére nézett, s valósággal megörült, mikor látta, hogy a tenyere piszkos és érdes. A markába köpött, s egész testében remegve az iszonyattól és valami megmagyarázhatatlan gyönyörűségtől, öklével teljes erőből Jelena rózsás nyakszirtjére vágott. Aztán ökle lecsúszott a szarafán varratára. Jelena feljajdult és

hanyatt bukott. A kisfiú felüvöltött: „Ma-ma-a-a!" Martin baljával visszakézből arcul ütötte Jelenát, jobbjával pedig oly erővel lökte meg a kisfiút, hogy az keresztülbukfencezve a tuskón, a fűbe repült. Jelena fel akart tápászkodni, nyaka megfeszült. Martin megragadta a hajfonatát, a nyaka köré csavarta, és egy nyírfaághoz vonszolta. Jelena hörgött, szeme kidülledt.

– Majd adok én neked!... – zihálta Martin, miközben az asszony hajfonatait az ág köré tekerte. – Fogod még mindenki előtt riszálni magad? Engem fatuskónak nézel? Mi?...

Hideg, szinte súlyos veríték lepte el a mellét, száraz forróság tódult a lábába; belegabalyodva az alsószoknyák tömkelegébe, s fogai közé véve az ág köré tekert hajfürtöket, rántott egyet a szarafán nyakán. A karton rendkívül erősnek látszott, de Martin ujjai közt szinte szétfoszlott.

A kisfiú visítozott a bokrok közt: „Ma-ma-a-a!..." Kellemetlen izzadságszag áradt a szoknyákból, s Martinnak furcsa volt látni, hogy ennek a szép, erős parasztasszonynak az arca eltorzul a borzalomtól, és az ő nyálától nedves.

Aztán az asszony csúnyán szétterpesztve lábát, sokáig kúszott a nyírfa körül, hogy letekerje az ágakról hajfonatait. Egy nagy hajcsomó, amely sötétlett a nyáltól, ottragadt az egyik ág kérgén. Az asszony felszedte szétrongyolt szarafánját, s mint valami zsákba, begyömöszölte ingébe nagy fehér keblét. Könyökével letörölte arcáról a nyálat, s csak akkor jajdult fel:

– Jaj, Szűzanyám, jaj!... hát mi ez?!... jaj!...

A kisfiú még hangosabban és panaszosabban üvöltözött. Orra hegye vörös volt, s Martin csak most vette észre, mennyire hasonlít az anyjára.

– Ó, ez a dög! Ez is itt lábatlankodik – mormogta Martin, s a patakhoz indult, hogy megmosakodjon.

A patak medrében már csak itt-ott csillogott egy-egy tócsa a mélyedésekben. Martin meglepően langyosnak érezte a vizet.

Az asszony felfelé rohant a hegyen, esetlenül rázva fenekét,

s meg-megbotolva a szoknyákban. A kisfiú, komikusan hajlítgatva térdét, mögötte loholt.

Martin visszaült a szálfára. A forróság még ott perzselt ujjaiban, semmire sem gondolt, legfeljebb csak arra, milyen kár, hogy megmosakodott. Egyre csak ezen morfondírozott: olyan érzése volt, hogy elpazarolta az utolsó csepp vizet. Pedig inni is szeretett volna, s egyszerre olyan gyengeség és remegés fogta el, amilyent soha életében nem ismert.

Roppant csend honolt a patak üres ágya felett. A még meg nem száradt kavicsokon mintha egy vérvörös nyárfalevél siklott volna tova, szökellve és susogva, de mégis nesztelenül, és teljesen céltalanul. Martin behunyta a szemét, és sok minden ezen a világon megingott előtte ebben a pillanatban.

Egy sárgarigó fütyörészett hosszasan, s Martin azt gondolta: „Úgy látszik, jönnek le a muzsikok . . ."

Csakugyan jöttek a muzsikok. Kezüket övükbe dugva, némán ereszkedtek lefelé a sziklákon.

Néhány lépésre Martintól megálltak, zárt tömegben. Valaki sipítva zihált, és sűrűn köpdösött. Martin eltompultan kinyitotta a szemét, s maga sem tudta, miért, jobb kezét a zsebébe süllyesztette. Előlépett Szkorohodov, s ledobta kaftánját, amelyet szegélyén és gallérján hímzett háromszögek díszítettek.

– No, üss – mormogta Martin. – Sajnálod az asszonyt? Üss.

Szkorohodov elsápadt, felemelte kezét, mintha csak üdvözölné Martint, s kelletlenül dünnyögte:

– Mit üsselek . . . minek ütnélek . . .

Martin hunyorított, megtántorodott. Szkorohodov szinte egykedvűen elhaladt mellette, aztán hirelen megfordult, s orrnyergen vágta Martint. Gyantasárga fény villant Martin tarkójába, a melléhez kapott.

– Hagyjátok – szólalt meg egy kopasz, himlőhelyes öreg.

A tömegből valaki nyugodtan válaszolta:

– Nem árt megtanítani móresre, mennyi aranyat vesztegettünk el miatta . . . Sózz neki oda, Szemjon, az aranyért . . .

– Ahá, az aranyért! – üvöltött fel Szkorohodov. – Te boszorkánymester! Mennyi pénzünk veszett el miattad... Mennyi barom hullott el miattad...

Martin csak mohón tátogatta a száját, mint aki nagyon szomjas, és nem győz eleget inni. Szkorohodov lehajolt, felkapott egy követ. Híg vér csordult ki Martin nyakán.

– Úgy kell neki! – rikkantotta a kopasz öreg, s odaugorva, nekifutásból mellbe vágta Martint.

Martin elbődült; borjúbőgésre emlékeztető hang volt, s most már abba sem maradt. Így bőgött mindvégig, míg előbb öklükkel ütötték, majd felkapták, meglóbálták a levegőben, és a kavicsos mederbe hajították. Hanyatt esett; feje tompán koppant, keze – fehér és nagyon száraz keze – verdesett a nedves kavicsokon. A kopasz öreg előbb a kezét taposta, aztán krákogott egyet, és a hasára ugrott. A hasában is csúnyán krákogott valami, sűrű, sáros folyadék folyt ki a száján, s ő csak egyre bömbölt, az a furcsa borjúbőgés egy pillanatra sem hallgatott el. A kopasz öreg már a fején topogott, le-lecsúszva róla, mint egy nedves kőről, s a bömbölés még mindig nem ért véget. Ekkor egy fiatal, göndör hajú legény, aki eddig kissé távolabb állt, s inkább csak ordítozott, hogy „a pofájába, a pofájába!" – fogott egy hosszúkás követ, félretolta az öreget, s összehúzva a szemét, halántékon vágta Martint.

Mikor Martin elnémult, s már nem is vonaglott, a kopasz öreg letörölte arcáról a verítéket, megigazította ingét, és keresztet vetett:

– Közösen vétkeztünk, közösen is felelünk.

– Közösen – bólintott a göndör hajú legény.

Jelena az egész idő alatt ott gubbasztott azon a szálfán, ahol nemrég még Martin ült. A kisfiú ölébe rejtette kisírt arcát. Jelena már szorosan a kendő alá simította a haját, szeme száraz volt, s várakozó tekintettel nézett fel a férfiakra. Mikor Martin kinyúlt, s a göndör hajú legény kivette a halott szájából összeharapdált ujjait, és keresztbe tette a kezét, Szkorohodov oda-

lépett Jelenához, megcsóválta a fejét, s teljes erővel az asszony szeme közé vágott. Jelena hanyatt bukott a szálfa mögé, és sokáig feküdt ott, egészen addig, míg a muzsikok el nem távoztak, s a kisfiú bele nem fáradt a bömbölésbe. Akkor megigazította kendőjét, kézen fogta a kisfiút, és lassan megindult lefelé a völgybe.

A völgyet ismét termékeny csend töltötte be; a tarlón ismét gágogtak a kövér libák, s a nyájas hold ismét ott fürdött a tóban, és olyan volt, mint egy kerek cipó, amelyet most vettek ki a kemencéből.

1926

Tábor Béla fordítása

SZAPEGA HALÁLA

Elmaradtam az ezredtől.

A mi ezredünk, amely javarészt magyarokból és szerbekből állt, a barabinszki pusztaság déli részén haladt. Én unatkoztam ott. A magyarok tele voltak valami számomra érthetetlen virtuskodással. Ismeretlen terepre is úgy indultak felderíteni, mint az éhes ember ebédelni. Mindannyiszor szinte megkótyagosodva tértek vissza – olyan volt a tekintetük. Nekem úgy rémlett: azért viselkednek így, mert lenéznek minket, oroszokat; otthon, a maguk hazájában nem lennének ilyen bátrak. Egész idő alatt kényszeredettnek éreztem a hősiességüket.

A piciny Uszackaja pataknál találkoztam a szakszervezetek omszki zászlóaljával. A csapat parancsnoka Vaszja Koleszny-ikov, az örökké vidám, nyalka szoknyavadász volt; később elesett az emlékezetes kulomzinai felkeléskor. Régen, a forradalom előtt, történetesen egy nyomdában dolgoztam vele – tördelő volt. Emlékszem, volt egy ilyen próbatétel: az új tördelőnek meg kell innia huszonhét kupica vodkát, és ha a huszonhetedik után meg tudja különböztetni a nonpareille-t a garmondtól, akkor alkalmas. Vaszka nem tudta megkülönböztetni, és valóban: rossz tördelő lett belőle. Később történetesen én kerültem a helyére, utána áthelyezték a plakátokhoz – de plakátosnak is rossz volt.

Parancsnoknak viszont nagyszerűen bevált: jókedvű volt és leleményes; a zászlóaljat úgy vezette a pusztában, és úgy sátorozott le vele, mintha csak egy doboz cigarettát nyitna fel – tisz-

ta, friss, takaros volt a tábor. Nos, hát ennek a Vaszka Kolesznyikovnak a titkára volt Anyika Szapega.

Milyen úton-módon tett szert ilyen szilaj keresztnévre és még szilajabb családnévre – egy nagy ukrán-kozák vezér viselte – sehogy se sikerült megtudnom. Egyszer szóba hoztam előtte a hetmant; Anyika gyorsan megtapogatta a fejét (észrevettem: így szokták tapogatni a fejüket azok, akik féltik magukat), és nyugodtan ezt válaszolta:

– Ha a természetemet nézzük – rokonok vagyunk, bár a papám nem emlegette ezt az atyafiságot. Pedig az én jó apám szeretett hencegni. A te papád meg éppenséggel azt állította, hogy az ő apja – turkesztáni főkormányzó volt.

Vagy három nap múlva felújítottam a hetmanról való beszélgetést. Anyikát kinevezték a harmadik század parancsnokává, engem meg oda osztottak be, hogy az élelmezést irányítsam. Azt hiszem, Kolesznyikov ragaszkodott az áthelyezésemhez: hiú ember lévén, sehogy se tudott beletörődni, hogy mellette halad a legjobb tördelő, bár az egész ezredben soha senki se hallotta a tördelő szót. Az élelmezés irányítását megalázó beosztásnak tartottam, így hát azt mondtam Anyikának, hogy az én őseim anyai ágon lengyel főurak voltak.

– Az ember olyan, akár a fejsze, pajtás: erdőbe megy – hátranéz, erdőből jön, erdőbe néz. Ezért nem szeretem én ezt a sok példálózást a múltról. Köpök én a te őseidre, pajtás, de egyúttal a sajátjaimra is . . .

Szapega kinyújtotta csontos, lapos testét a pokrócon, nyugodtan nézte a tavat, és nyugodtan töltött magának teát a kis rézcsajkából. De én nem tudtam teát inni: amikor a kis tóhoz értünk, és a száraz kerékabroncsok, amelyeket fényesre csiszolt a fű, már szikes talajon surrogtak, a lovak nem akartak inni. Azt hittük, túl sós a víz, megkóstoltuk – mégsem az. A tó sekély, bottal keresgélni kezdtünk – és találtunk öt hullát; kő volt a nyakukban meg a térdükön. Fekete hajukról meg a bajuszukról fel lehetett ismerni, hogy magyarok. A közelben egy gazdag falu

volt. Nyilván elmaradtak, mint én, bementek, hogy megtudakolják az utat, a parasztocskák meg oda küldték őket, ahová nekik, mármint a parasztoknak előnyösebb volt.

Meggypiros tavaszi hullámok fodrozódtak a tavon, és a puskák mint nádszálak tükröződtek vissza bennük. A sziki üröm virága is piros volt, akár az ég.

– Köpök én minden ősre hetedíziglen – messzebbre nem tudok köpni. Én magam akarok ős lenni, de az istennek se sikerül. Tegnap hívat Kolesznyikov, és azt mondja: „A fülembe jutott, Anyika Szapega, hogy a burzsuj nőket az első adandó alkalommal letepered és megerőszakolod." Azt feleltem neki, hogy szó sincs semmiféle erőszakról, maguktól hajlandók velem. „Vigyázz – válaszolta Kolesznyikov –, vigyázz, Anyika! Téged az én követelésemre neveztek ki a harmadik század parancsnokának. Én könnyen golyót repíthetek a kobakodba." – „Hát repíts – feleltem én –, csak ne a pofámba lőj, tarkón durrants . . ." Ezzel vége lett a csevegésnek. Itt, nem messze, vagy száz versztára van a Kozlovszkij-major. Annak a majornak a szomszédságában születtem és nőttem fel, később pedig oda kerültem napszámosnak. Megtermett legény voltam, tizennyolc éves – égtem és majd elepedtem. De az a forróság belül volt, akár a házban – nem lehetett látni. A nyár vége felé, a munka dandárjára, sok népet felfogadtak a majorban. Asszonyok, lányok gyűltek oda. Arrafelé olyan a fehércselédek melle, mint a szénaboglya – puha is, illatos is. No, engem aztán meggyötörtek azok az illatok! Éjszaka ott henteregnek a szalmán, a kutak mellett, a szekérderékban – legalább olyan nyikorgás meg lárma van, mint nappal. Csakhogy nappal a lovak húzták az igát, éjjel meg asszonyok dolgoztak szakadásig. Nem tetszett nekem ez a muzsika, mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, hogy rám se nézett egyetlenegy fehércseléd sem! Egészséges legény voltam, csak talán szégyenlős. A tanulatlanság meg az elesettség volt az oka. Csak gondold el: az ember hiába akar megkaparintani valamit, nem jut tovább a saját orránál. Megesett: két óra hosszat

környékeztem valamelyik nőszemélyt, és amikor derékon kapom, visszakézből pofon cserdít. Ez annyira bántott, hogy a gyomrom is csikaródni kezdett tőle . . .

Volt ott egy szakácsnő, Paraszkevja, Hétfőnek csúfolták. Ragyás volt és olyan piszkos, mint a disznóvályú; senki még csak rá se nézett. Egyszer, amikor vasfazekakat rakott a kemencébe, bementem a konyhába. Ránéztem arra a cábár pofájára . . . eh, gondoltam, hát mit számít a pofája? Nem az ábrázata kell nekem, hanem ő maga! Felpezsdült bennem az egész berendezés, ami tizennyolc évig parlagon hevert. Dühbe gurult-e, hogy rosszkor zaklatom, vagy még őneki, annak a disznóvályúnak se tetszettem – elég annyi, hogy hátrafordult, oszt a hasamra csapott az edényfogó rúddal, meg arra, ami a legjobban fájt a fehérnépért. No, erre persze én is kijöttem a béketűrésből, és egy teli marékkal kitéptem abból a koszos hajából . . . Ő meg mindenkinek elpletykálta az esetet. Mind a színben ebédeltünk, ötvenen egy asztalnál; hát a nevetéstől csak úgy reng az a hosszú asztal! Idővel talán megszoknak a lányok, és ha csak sajnálatból is, méltatnak egyre és másra . . . de ez után a história után – hihihi meg hahaha, és kiebrudaltak . . . Attól az esettől fogva görcsöket kaptam, és olyankor libabőrös lett a testem. Ha ránéztem egy vászoncselédre, rögtön kilelt a hideg – akár bundába járhattam volna. És az álmok is agyonkínoztak, csupa csudálatos álom: örökké pucér nők, és ez mind hiába, sehogy se tudtam megkaparintani őket . . . És ezek az álmok mindig úgy végződtek, hogy én szálfa vagyok, és rázós úton, szekéren visznek a nagy forróságban. Iszonyú gyötrelem! Egy éjszaka kis híján átrágtam a fogammal egy szekér első tengelyét, még szerencse, hogy kulimász került a számba . . .

A szakácsnő meg állandóan leskelődött utánam. Ravasz dög volt, sehogy sem értettem, miért jár a sarkamban. Én meg már majd megháborodtam. Egyszer elhalad a szérű mellett Hétfő-Paraszkevja, a szakácsnő, én meg még ott tettem-vettem, kifogtam a lovakat a cséplőgyűrűből, és ekkor támadt egy ötletem . . .

Egyszóval az asszony rám néz, és – egyenest az urasághoz. „Így és úgy, azt mondja, megyek a szérű mellett, Anyika meg isten tudja, mit mesterkedik ott." – „Mégis, mit mesterkedik?" – kérdi az uraság. – „Hát – feleli a szakácsnő – nem is fordul rá a nyelvem." Kifogta a Flórát, a kancát, egy gyalogszéket tett mögé, és felállt arra a székre . . ." Erre felüvöltött az uraság, és a bajuszát mozgatva lekapott a falról valami ósdi muskétát. Odakint már besötétedett. Elöl egy inas haladt lámpással, nyomában a szakácsnő, ő mögötte meg, lövésre tartott muskétával maga Kozlovszkij úr . . . Kiérnek a szérűre, de kiderült, hogy a bűnös, mármint én, amikor meghallotta a kiabálást, a futkosást, és meglátta a lámpavilágot ebben a szokatlan időben – eltűnt. A szérűn ott hányódik a zsámoly, és ott billegeti a fülét a Flóra. Ahogy az uraság erre a gyámoltalan Flórára pillantott, odaordított neki valamit franciául, és a homlokába durrantott a muskétával . . . Kerestek engem, kerestek – hasztalan. Reggeltájt véletlenül rám akadt néhány legény. Ülök a meredek parton, és bámulok a folyóba. Nem akarnak odajönni, messziről kiabálják: „Vége az életednek, Anyika! Csak egy marad – vesd le magad a partról a folyóba, és fulladj bele, de hamar!" – „No – feleltem nekik –, ha eddig nem öltem vízbe magamat, akkor, most, amikor megismertem az élet gyönyörűségét, már igazán nem ugrok a folyóba, hanem majd . . ." De magam se tudtam, mihez kezdjek. Elmenjek rablónak? Meg aztán hol vannak itt rablók – olyan csupasz a határ körös-körül, akár a tenyerem, a pandúrok minden bokrot számon tartanak, és hát fegyverem sincs egyéb, csak egy fütykös meg a két gubóm! Röviden szólva: elmentem a városba, onnét hamarosan a háborúba kerültem, onnét meg . . .

Anyika kinyújtózott, feldomborította mellét, és meg-megmozgatta a szemöldökét – ebből mindjárt tudtam, hogy most hencegni fog.

– Összevissza hazudsz itt nekem, Anyika – mondtam felkacagva.

Anyika ingerülten kitépett egy marék ürmöt, a tenyerén szétmorzsolta a földet, és mindjárt rászórta egyenest a pokrócra.

– Már hogy hazudnék, pajtás? Ha hazudnék, magamnak is lenne nevetnivalóm akár három hétre. Olyan igaz ez mind, ahogy üröm nő itt a tó partján!

Figyelmesen rám nézett, és rekedten így folytatta:

– Nemsoká agyonlő engem Kolesznyikov, és meg is érdemlem, hogy belém durrantson, mégpedig nem a tarkómba, hanem a pofámba. Előre érzem. Ha rám jön a töprengés, mindig ilyen sejtésem van. Ennek a Vaszkának szeszélyes a természete . . . És engem nem is lehet törvény elé állítani, társadalmi bíróság nélkül, a maga szakállára kell agyonlőnie . . .

Összegyűjtötte a földet csontos, vékony tenyerébe, és legyező alakban széthintette az ürömtengeren.

– Sós a föld, de lám, az ürömnek ez mégis maga a paradicsom. Nos hát én, ha alkalomadtán bejutok annak az uraságí háznak a belsejébe, lefekszem őnagysága mellé, és mindjárt úgy érzem, akkorára dagad a fejem a vértől, mint egy marhahólyag, a gondolataim meg összekuszálódnak, és úgy burjánzanak, akár a fű a mocsárban . . . és valahogy olyan bíborpirosak, pajtás. Ahogy ott fekszek, kis híján felordítok: „Nézd, Anyika, hová kerültél, milyen magasra jutottál! . . .” És úgy pezseg majd bennem a vér meg a büszkeség, hogy azután akár hordágyon vihetik el tőlem az uraság feleségét. És tudod, nem fog panaszkodni.

Hirtelen megbökte a fejemet, aztán ellódult tőlem, és felkacagott.

– Bizony isten, nem fog panaszkodni. Sőt, talán elégedett is lesz. De hát hogy tudom én a társadalmi bíróság előtt megmagyarázni az egésznek az értelmét, ha meg kell magyarázni azt, amin olyan sokáig gondolkoztam titokban . . . Agyonlő engem Vaszka Kolesznyikov.

– Lehet, hogy agyonlő – feleltem egyetértően.

Anyika eltűnődve verte ki egy ujjával a fűszálakat a pokróc szőre közül.

– Csakhogy nekem semmi kedvem sincs meghalni.

Ekkor a pokróchoz odafutott a küldönc, és levelet nyújtott át Anyikának. Anyika hason fekve sokáig olvasta, majd átadta nekem. Kolesznyikov – rondírással (az „utasítás" szót gótbetűkkel kanyargatta ki) – a következő utasítást küldte: tekintettel arra, hogy a legújabb értesülések szerint a csehek frontálisan közelednek csapatunkhoz, máris készüljünk, és északnyugati irányban induljunk útnak az Ujmona folyó völgye és a Szarikul tó felé.

Anyika gondosan összehajtogatta a papírlapot, és egy ideig gondolkozott – zubbonyának jobb vagy bal zsebébe tegye-e.

– Az imént beszéltem neked a töprengéseimről meg az előérzetemről, ugye?... No, hát kezd is beválni: nekünk most egyenesen annak az átkozott Kozlovszkij úrnak a majorja felé vezet az utunk, aki az egész megrázkódtatásomat okozta. Az uraság ott lakik, vele egy fedél alatt a fiának, egy tisztnek a felesége. Mert Kozlovszkij fia a fehéreknél van... Ott csakugyan végem lesz. No, egyszóval, gyülekezőt kell fúvatni.

Két nap múlva véget ért a szik, beértünk egy nyírligetbe, később pedig hatalmas lombos erdőket találtunk, amelyekben akkora nyírfák voltak, hogy két ember is alig tudta átkarolni őket. A tövüknél sűrűn nőtt a gyűrűs tölcsérgomba, odvaikban meg poszméhek dongtak. Emlékszem: Anyika fogott egy ilyen bársonybolyhos dongót; azt mondta, hogy három nap múlva eljutunk a Kozlovszkij-majorba, és betette a poszméhet a dohányzacskójába.

A falvakban barátságtalanul fogadtak bennünket a parasztok, és ha megkérdeztük: „Ti milyen hatalmat támogattok?" – azt felelték: „Sokféle hatalom jön-megy itt manapság, nálunk most éppen szénakaszálás van hatalmon." És csakugyan – legfőbb ideje volt a szénakaszálásnak. Úgy déltájban egy meredek lejtőn, egy nyírliget közepén megpillantottunk egy rózsaszínű udvarházat, amelynek ablakai fölött bárgyú bronzdíszítés kacskaringózott. Az alacsony téglakerítés majdnem teljesen eltűnt a

csalánban, az öntöttvas kapu fölött meg fehér-zöld szibériai zászló lengett. Megláttunk néhány hevenyészett lövészárkot; öt szokatlanul alacsony ember ugrott ki belőlük, és szökellve a kapu felé iramodtak.

– Ez a Kozlovszkijé? – kérdeztem Anyikától.

– A Kozlovszkijé arrább van, oda holnap érünk, ez a Sztrepetov tábornok majorja.

A vörösgárdisták odahoztak egy legénykét, akit a liget mögött a kendertáblában csíptek el. A kis legény szamócát szedett, és attól félt a legjobban, hogy elveszik tőle.

– A tábornok itt van? – kérdezte Anyika.

– Itt – válaszolta sietve a fiú.

– A családja is?

– Mi?

– Nők vannak?

A legényke megigazította a lapulevelet, amellyel be volt takarva a gyümölcs, és megértően elmosolyodott.

– Vannak itt bőven. Segíteni akarnak a tábornoknak?... Ahá!...

Anyika tagolatlan üvöltést hallatott. Zavaros nyál borította lapos, széles szája szinte be se csukódott. A bombölés viharán át-áttörő mondatok és szavak tele voltak ádáz káromkodással. A lélegzete el-elakadt, a halántékán sűrű veríték ütött ki.

Úgy döntöttek, hogy a mi századunk induljon harcba elsőnek. Anyika rettenthetetlenül vezette. „Sok magyar megirigyelhetné a bátorságát" – villant át az agyamon.

Én ugyan nem szeretem a csatákat, és félek, de van valami gyönyörűség abban, ahogy az ember puskával fut a mezőn. Az éretlen búza rácsavarodik a lábára, elesik – a nedves föld a tenyeréhez tapad. A nyírfaerdő hatalmas törzsei ott látszanak a távolban, és – úgy látom – egy golyó repül a kis harangtorony keresztjébe. Hát ha mi meghalunk, nem úgy halunk meg, mint apáink: mi másképp csókoljuk meg a keresztet!

A fehér-zöld zászlósok puskasortüzei hamar abbamaradtak.

Csak az udvarház tetején tombolt két géppuska. Puskákkal törtük be a kaput – nem kényszerűségből, mert hisz elég lett volna leverni a lakatot –, hanem a nagyobb hatás kedvéért. Az udvaron, a különféle holmival megrakott szekerek közt (menekülni készültek) tyúkok futkostak, és eszeveszetten ugattak a kutyák; a friss zsindelyeken, amelyeket nyilván a verem tatarozására hordtak oda, közvetlenül az ajtónál, ott hevert a fehér-zöld zászló, és mindkét karját magasra tartva egy hosszú hajú, szemüveges ember állt mellette. Kabátjának ujja szokatlanul rövid volt, úgyhogy egyszeriben megsajnáltam. Emlékszem, ahogy elfutottam mellette, odakiáltottam neki: „Engedje le a karját" – de nem engedte le. Anyika géppisztolyát rázva kérdezett valamit azoknak a tömegétől, akik megadták magukat, és a legjobban tápláltat – egy kapitányi vállpántost – ököllel jól szájon vágta. A kapitány nem annyira fájdalmában, mint inkább félelmében – elesett. A tömeg szinte egy emberként a verandára mutatott. Anyika egymásra hajtotta köpenyének szárnyait, meglódult, harákolva köpött egyet, aztán lassan, akárha elfelejtett szavakat próbálna emlékezetébe idézni, azt parancsolta nekem, hogy írjam össze a foglyokat.

– A háziakkal majd én magam ... Magam ... beszélek ...

És megint összevissza csapongott a teste fölött az a nyughatatlan keze. Én utánasiettem. Nyikorogtak a veranda padlódeszkái. Egy magas öregember fogadott bennünket, letépett vállrojtos tábornoki köpenyben, mellette egy kisírt szemű, kis öregasszony gyűrkölte a sálját, valamelyest őelőtte a lánya – tizenkilenc éves, máskor bizonyára folyton kuncogó, villogó szemű, barna hajadon – állt. Szürke kartonruha és pici kartonkötény volt rajta – közvetlenül a mi érkezésünk előtt még bizonyára teát töltögetett. Anyika megragadta az öreget – lapos keze mintegy pótolta a letépett vállrojtot –, és lökdösve a dolgozószobájába indult vele. Utánarohant az anya és lánya is. Anyika, izzadt homlokát és rángatózó szemhéját törölgetve ellökött engem a dolgozószoba ajtajától – majd egy fél perc múlva kijött

onnan. A lány, a fejét egy kissé meg-megrándítva előreindult a folyosón. Az ablakok nagyok voltak, a nap is nagy volt – a lány léptei valahogy áttetszőnek látszottak. Anyika hirtelen felém fordult, megrázta pisztolyát, és rám ordított:

– Te mit keresel itt, mi? Menj a fenébe!

Minden ízében remegett; messze előrenyúló elülső fogairól felrándult az ajka (a nép „kutyavicsorgásnak" nevezi ezt). Aligha ismert meg.

– Menjünk vissza, Anyika! – szóltam, és nekem is remegett minden porcikám. – Engedd el a kisasszonyt.

– Ne merj parancsolgatni, te dög!... Vaszkát még csak idehívhatod. Vaszkát... De ki vagy te?! Hé, vezess!... Aztán ítéljetek rajtam!...

A lány megfordult, szemöldökének egyenes gyufaszála szinte lángra lobbant az orcája fölött. Anyika berohant a kitárt ajtón. A fehér pehelyágy, a barna éjjeliszekrény és a rajta heverő nyitott könyv – elsuhant a szemem előtt. Csattant a zár. Napfényes, fehér csend ömlött a házba.

Az ajtó kék üvegfogantyúja kerek volt. Nagyon sután lehetett vele rázni az ajtót – akárha egy sétabot fejét rángatná az ember. Sarokkal belerúgtam az ajtóba – vad üvöltés hallatszott a hálószobából. Az öklömmel kezdtem dörömbölni – lövés dördült, női sikoly hallatszott, nagyon rövid és valahogy nagyon nyugodt. A golyó egy bakarasznyira a fejem fölött ütötte át az ajtót.

Ekkor a legvégsőre szántam el magam.

– Anyika! – kiáltottam. – Miért csapod be, Anyika?... Verik a tábornokot... a fiúk verik a tábornokot... Te pedig azt ígérted neki, hogy nem lesz bántódása az apjának, Anyika!...

Úgy rémlett – messziről száll a kiáltásom, amelybe nemsokára tébolyult női sikoly vegyült. Lábdobajt hallottam.

Vöröskatonákat pillantottam meg, az élükön Vaszka Koleszsnyikovot, akin új, rövid bőrkabát volt; távcsöve a vállán keresztbe vetett szíjon csüngött. Finnyásan, egy ujjal a hálószoba

ajtajára mutatott; a vörösgárdisták egy asztallal bezúzták az ajtót, és a lány ágyának közepén megpillantottuk Anyikát, ahogy hanyatt feküdt. Undorító volt így, félig levetkőzve. Szögletes térdét rőt szőrszálak borították; a bal mellén lassan elöntötte a gimnasztyorkát a vér. A felborított éjjeliszekrény mellett egy uborka formájú, idomtalan bronzkés hevert véresen. Anyika halott volt, megölték. Nem érte meg a sejtése beteljesedését: nem jutott el a Kozlovszkij-majorba!

A nő egy sötétkék pikétakaróba állig beburkolózva, összezsugorodva feküdt egy óriási karosszékben. A vászonhuzat redői felhúzódtak, úgyhogy kilátszott alóluk az ezüstszállal hímzett, rózsaszínű moaré bútorszövet.

Kolesznyikov, egyik kezét a zsebében tartva, azt mondta a nőnek:

– A proletár igazságszolgáltatás tudja, kit büntessen, és kit kíméljen meg, polgártársnő. Kár volt engednie a zsarolásának és annak az ígéretének, hogy meghagyja a hozzátartozói életét – ez merő blöff. Menjen a szüleihez, amott bömbölnek, azt hiszik – megölték itt magát.

A nő, még most is állig beburkolózva, felállt, és elindult. Megváltozott az arca is, a járása is. A fal felé húztuk a puskánkat, hogy utat engedjünk – egy anyának.

Kolesznyikovval kettesben a pusztába vittük Anyika holttestét, és elástuk egy dombon. Kolesznyikov egy szót se szólt, és én keményen megszorítottam a kezét; mindjárt tudta, miért. A zászlóalj továbbindult. Sztrepetov tábornokot és azokat, akik segítettek védenie a majort, a városba vitték. Megint – fű, szik, üröm, pusztaság . . .

Néhány év múlva egy nővel találkoztam Omszk városának Lublin sugárútján. Szigorú volt az arca, az alakja meg szálegyenes, és mintha halálos bánatban teremtődött volna; nagyon szerényen öltözött; finom kezéből kiszakította magát és előrerohant egy kisfiú. Lapos, csontos volt, fogai messze előreálltak – ezt

„kutyavicsorgásnak" nevezi a nép –, a járása meg az Anyikáéra emlékeztetett . . .

Az asszony nem ismert meg engem, én sem állítottam meg őt. De hát minek is? . . .

1926

Makai Imre fordítása

Jermolaj Grigorjics a munkahelyén szigorú volt, gyakran szitkozódott nagy hangon, és a szidalmai valahogy különösen sértőek voltak. Sárga pupillás szemével gonoszul pislogott oldalvást, mintha ott, az embere háta mögött látná és tudná azt a legfőbb rosszat, amelyről utál nemcsak beszélni, de még rá gondolni is. És amikor váratlanul kiderült, hogy a gyár veszteséges, és nem azt gyárt, amire az országnak szüksége volna, ezért be kell zárni – a munkatársai megörültek, hogy Jermolaj Grigorjics végre kutyaszorítóba került. Csakhogy az ő sárga szeme továbbra is magabiztosan és gonoszul villogott ívelt, bozontos szemöldöke alatt, s a többiek elhitték, hogy Jermolaj Grigorjics mindenkor igazságos, és csak azért szigorú, mert nagyon jól tudja, mire hivatott ezen a földön, és annyira megharagudtak rá, hogy amikor a hivatalból távozóban elköszöntek egymástól – talán mindörökre –, senki sem nyújtott neki kezet. Jermolaj Grigorjics félrehúzta kemény arcát, sárga szemével még egyszer meglátta a társai mögött azt, amit senki sem látott és nem ismert, és mindenkit megelőzve határozott léptekkel távozott. A szíve azonban sajgott, mert úgy érezte, nem az egész gyárat zárták be, egyedül csak őt bocsátották el.

Két háztömbnyit gyalogolt a gyár piros téglafala mellett, a villamosmegállóig. Egy világoskék színű, szemlátomást gyorsan felszáradó tócsa mellett rövid sor várakozott. Öblös hangon, amely nagy erővel tört elő ötvenéves, domború mellkasából, megkérdezte, hol a sor vége, és olyan magabiztosan állt be egy

ismeretlen, tüdőbajos kinézésű, piszkos vászonöltönyt viselő férfi mögé, hogy szegény embert nyomban elfogta a búskomorság, kínlódott, s fel nem foghatta, mi történt vele. És amikor a villamos megkopott lépcsője már ott volt a térde alatt, Jermolaj Grigorjicsnak eszébe jutott, hogy a fiait akarta meglátogatni. És olyan határozottan hagyta ott a villamost, senki sem gondolta, hogy eltévedt, mindenki azt hitte: nem találta megfelelőnek a villamoskocsit. Kondratyij meg Jevdokim, a két fia, egy másik gyárban, cukrászárugyárban dolgozott, kazánfűtő volt mind a kettő. Kondratyij kopasz volt, majd egy fejjel magasabb, mint Jevdokim, a hangja tiszta, vékony tenor, Jevdokim viszont rekedt hangon dadogott, és mégis az emberek úgy találták, de még az apjuk is, hogy a két fivér mindig egy hangon beszél, talán azért, mert mindig a gazdaságról folyt köztük a szó, pénzüket az utolsó kopejkáig hazaküldték falura, maguk pedig egy halszagú, vizeletbűzös szűk konyhában nyomorogtak, és nem szívesen léptek be apjuk tiszta szobájába. Amikor esténként kettesben maradtak, minduntalan a lószerszámra terelték a szót – bőrből készült lószerszámot szerettek volna venni, gyeplőszíjjal –, és mindenkinek úgy rémlett, hogy egyetlen elégedetlen hang álmodozik a lószerszámról. Néha-néha felhívtak éjszakára egy lányt, kialkudták, hogy ketten fognak hálni vele, s a kopasz Kondratyij megmarkolta a lány combját, és azt mondta: „Vesd le a szerszámod" – s miért, miért nem, mindig meg volt elégedve velük a lány, s elmenőben igyekezett meggyőzni magát arról, hogy egyetlen férfival, egy hihetetlenül erős férfival töltötte az éjszakát. Az ilyen kicsapongás után – ez leginkább szombaton történt – a fivérek látogatóba mentek apjukhoz, s mindannyiszor gőzölgő szamovár várta őket az asztalon, egy tál friss perec, félliter vodka meg egy jókedvű pirók az ablakban. Apjuk vidáman és leereszkedő hangnemben kikérdezte őket a falujuk felől, dicsérte a falusi életet, ujjával gyengéden megkocogtatta a kalitkát, s azt mondta: „Úgy éltek, mint a madár" – és elnézett messzire, valahová a fiúk háta mögé. Ő maga

sohasem mutatott kedvet arra, hogy hazamenjen falura, és amikor elváltak, mind a hárman úgy érezték, hogy sok mindent nem mondtak el egymásnak – és akkor mind a hárman egyszerre elmosolyodtak, és sietve vállon veregették egymást.

Volt Jermolaj Grigorjicsnak két lánya is, Vaszilisza és Vera, akik falun éltek, és a gazdaságot irányították Kondratyij feleségével, Annával együtt. A lányairól szeretettel beszélt mindig: gondtalanok voltak, dalos kedvűek, de valahogy mégsem akadt vőlegényük – s hogy pártában kell maradniuk, ez még nagyobb gyöngédségre hangolta Jermolaj Grigorjicsot. A fiaival azonban nem beszélt a lányokról, s amikor a fiúk szabadságra mentek, mindegyiknek adott egy darab kartont, és mogorván dünnyögte: „Örvendeztessétek meg őket... varrjanak maguknak blúzt belőle, mit lehet tudni, hátha megakad rajtuk valakinek a szeme."

Egész nap örült, hogy nem ment el a fiaihoz, nagyokat krákogva teázott, és maga sem vette észre, hogy háromszor szórt magot a pirók etetőjébe. Korán felébredt, a gyenge tavaszi fagy épp hogy belehelte az ablakot; a pirók a tollával játszott a rózsaszínű és ragyogó fényködben. A villamosok úgy csilingeltek, mintha a mennyekbe emelkednének fel. A nyárfán csóka ült, s amint megpillantotta a közeledő Jermolaj Grigorjicsot, vidáman megrázta a tollát, s úgy rémlett, megrázkódott az egész kék nyárfa is. Tegnap, teázás közben Jermolaj Grigorjics azon töprengett, melyik gyárban helyezkedjen el: nem szerette az emberekkel zsúfolt épületeket, és olyan gyárat választott, amelyik távol esik a várostól, és lehetőleg rövid neve van, talán azért, mert annak a gyárnak, ahonnan elbocsátották, a hatalmas cégtábláján legalább száz betű díszelgett, s a megnyitásakor rengeteg beszéd hangzott el, és hosszú üdvözlő táviratokat kaptak. És most Jermolaj Grigorjics elindult abba a gyárba, amelyet tegnap kiválasztott. Ottani ismerősei sokáig szorongatták a kezét, s minduntalan az ajtó felé forogva, mintha szólítaná őket valaki, azt mondogatták: „Nincs mit tenni, ez a válság... így

vagyunk mind . . .” Az ajtó viaszosvászonnal volt borítva, s vad összevisszaságban temérdek rozsdás szög lapult a vászonban. Jermolaj Grigorjics nyájasan elmosolyodott és elment. És minél tovább vándorolt egyik gyárból a másikba, üzemről üzemre, az egyik munkaközvetítő ablakától a másikéhoz, annál közelebb került az olyan helyekhez, ahol nagy volt a tömeg, és annál ingerültebben beszéltek vele. Elkeserítő rendetlenséget fedezett föl egyszerre mindenben: az emberek beszédében, tetteiben, eszébe jutott az a sok határozat, amelyet a taggyűléseken megszavazott, s úgy vette észre, hogy valami ostoba és értelmetlen dolog mutatkozik ebben az egyébként jól megszervezettnek látszó ügyben.

Be kellett térnie egy söröző be az ismerőseivel, mert egyikük, egy mogorva képű férfi, akinek bütykös, piszkos ujjai voltak, s durva vászoninge fölött vitorlavászon zakót hordott, napszámos munkát ígért neki. Jermolaj Grigorjics vagy tíz üveg sört rendelt, s mindjárt a második üveg után az ismerőse jókedvre derült, dicshimnuszt zengett magáról, a szája kipállott, s nem volt nehéz rájönni, hogy ennek bizony kár fizetni. Máskor Jermolaj Grigorjics nehéz csizmájával végigdübörgött volna az ivón, és elmegy, de most hirtelen fáradtság vett rajta erőt, alig bírta nyitva tartani a szemét, s olyan szúrást érzett a szemöldökcsontjában, mintha üvegből volna a szemhéja.

– Lám, a csirke kétszer jön a világra, de egyszer sem keresztelik meg – mondta, s mintha csodálkozna valamin, mereven belebámult a sörösüvegbe.

Mindenki kérdőn nézett rá, ő pedig lassan szétterpesztette erős lábait, a kezét lelógatta a két lába között, s a többiek némi riadalommal vették észre, hogy a keze kis híján a padlót éri.

– Én meg lám, kétszer is magamra vettem a keresztet. Először a Krisztusét, aztán meg a kommunizmusét. Kereszttel a sapkámon végigmasíroztam egész Galícián, mocsarakon átvergődve eljutottam a német határig, a kommunizmusért meg

Ukrajnában és Kolcsak ellen . . . temérdek viszontagságon mentem keresztül.

– Mit akarsz kihozni ebből a meséből? – kérdezte vidáman a mogorva ismerős, miközben a piszkos ujjaival játszott.

– Csak azt, hogy a nyugalom, úgy látszik, még bennem van színültig.

– Találsz, találsz munkát, ne búsulj.

Az asztalok között furnérból kivágott pálmafautánzatok álltak. A napfénytől sárgán lángolt a sör. Jermolaj Grigorjicsnak szinte belefájdult a feje, annyira utált ezekre a pálmákra nézni.

– A Kaukázusban rengeteg pálmát láttam, sokkal különbeket – szólt váratlanul, s dühösen nézett a komor ismerősre –, ott akkorák vannak . . . át sem lehet karolni . . .

– Elhiszem, elhiszem – felelte riadtan az ismerőse, s piszkos ujjaival sietett eltakarni a száját. – Igyál sört. Én mondom, lesz munkád!

Jermolaj Grigorjics azonban fogta a sapkáját, ácsorgott egy ideig, s mert senki sem mondta, hogy fizesse ki a sört, súlyos léptekkel távozott. Amikor lefeküdt, azt gondolta: másnap frissen és magabiztosan fog ébredni, hogy állás után nézzen, de reggelre még jobban úrrá lett rajta a fáradtság. Még az ingét sem gombolta be, s kínos volt éreznie, hogy a csupasz nyaka milyen ráncos. Eszébe jutott az előző napi ivászat, arról meg a sok viszontagsága, és felidézte, hogyan lépett be a pártba. A Kappel ezredes vezette fehérekkel való ütközet előtti napon történt ez, amikor mindenki azt hitte, hogy az ezred kénytelen megadni magát. A politikai biztos rámutatott, és ezt kiáltotta: „Elvtársak, tanuljatok bátorságot Tumakovtól!" És száztizenegy ember tüstént kijelentette, hogy belép a pártba. A fehéreket szétverték, és ezredparancsban dicsérték meg Jermolaj Tumakov elvtársat hősi bátorságáért. Aztán az jutott az eszébe, amikor Ukrajnában, a gazdasági fronton, fát gyűjtött be a hadosztály. Meghallották, hogy átutazik a vidéken Trockij. A vöröskatonák tíz versztát loholtak egyenesen a hómezőn keresztül, hogy el-

érjék a vasúti sínt, és „hurrát" kiálthassanak a tovarobogó vonatnak, és Tumakov elsőnek érkezett. Most pedig a fáradtság (mint az árnyék, fekszik a vízen, és nem süllyed el) – a fáradtság lett úrrá rajta, és öregnek érezte magát. Szerette volna megnézni magát tükörben, de mint kiderült, tükre sem volt. Amikor a frontra indult, az utolsó napon a felesége ajándékozott neki egy tenyérnyi zsebtükröt. Véletlenül összetörte a puskatussal, s emlékszik, még tréfálkozott is, hogy az asszony nyilván félrelépett, és a felesége azokban a napokban halt meg tífuszban. Miután a tükörre meg a jámbor feleségére gondolt, eszébe jutott a gazdasága is, amelyet vagy nyolc esztendeig nem látott, és akkor elindult a fiaihoz.

Mint kiderült, a fiai már tudtak róla, hogy bezárták a gyárat, és hogy az apjuk nem talál állást.

– Nem kellett volna elinni a pénzt, hanem hazaküldeni falura – mondta Kondratyij, és elégedetten megsimogatta kopasz fejét.

– A nagyságos úr – kontrázott Jevdokim –, a kommunista, a nagy vitéz.

A fiúk érezhetően többet megengedtek maguknak, mint máskor, s amikor Jermolaj Grigorjics azt mondta, hogy elfáradt, és ideje lepihennie, hallgattak egy sort. A gennyező szemű, szürke macska fesztelenül átsétált a konyha bűzös padlóján. Jermolaj Grigorjics szeretett volna rákiáltani a fiaira, de valamiért meggondolta magát, s fáradtan azt mondta nekik, hogy a házát meg az állatokat még nem íratta rájuk. A fiúk, úgy látszik, megijedtek, bár nem volt mitől félniük, és Jermolaj Grigorjics, miután még egy hétig kószált a városban minden eredmény nélkül, hazautazott falura.

Egy sárga, fürge kis folyó törtetett a Volga felé, és fürge kis halak, mintha versenyre kelnének a hullámokkal, kiugráltak a vízből. A kis folyó, amint beleömlött a Volgába, átszelte a folyamot egészen a túlsó partig, s úgy rémlett, mintha friss fenyőpalló ívelne át a Volgán. A homokdombok tetején a vidám nevű

Tosa falu házai kéklettek. A barátságos dombok fáradhatatlanul kavarogtak a falu körül. Vidám méhzümmögéssel zöld gabona táncolt rajtuk. Templomok csillogtak a ligetek között, s úgy tűnt fel, mintha harangszótól kísérve hömpölyögne a Volga.

Jermolaj Grigorjics teste nyomban megszokta az út kátyúit, mégis úgy érezte, hogy a szíve nyomban kiugrik a szekér rázkódásától. Egyik kezével a szekérbe kapaszkodott, a másikat ernyőként a szeme fölé tartotta, bár csak szelíden sütött a nap. Amikor az egyik dombról megpillantották a fel-felcsillanó, majd eltűnő Volgát, némi szorongás fogta el. És minél inkább érezte a szántóföldek zengő csendjét, és minél inkább egybefolytak előtte a korábban egyenként meredező kalászok, annál erősebben és biztosabban nehezedett rá a félelem. Nem is attól tartott, hogy nem engedik át a falu határkapuján, de abban sem volt biztos, hogy megvan még a szülőfaluja. Mintegy a kérdéseire félénken és lassan válaszolgatva, rázkódott a szekér. És egyszer csak a szakadékban, amelyet valamikor egy nyaranta kiszáradó patak szelt át, most hatalmas víztömeget pillantott meg. Az új malom, amelyet lenge kócpihe borított, mint valami hosszú farkat, úgy húzta maga után a tündérrózsával teli tavat.

– Lám, mit ügyeskedett össze a közösség – mondta büszkén a kocsis, s együgyű szavaitól Jermolaj Grigorjics egész testében megremegett, az állkapcsa is belesajdult. Egy szurtos, tömzsi ember komótosan kitárta előttük a gerendakaput. Jermolaj Grigorjics ledobott neki két kopejkát. A zömök ember lassan, ráérősen fölemelte, és méltóságteljes léptekkel bement a házba. Kutyával nem találkoztak, s Jermolaj Grigorjics zavartan arra gondolt, ha most elébe ugrana egy kutya, minden bizonnyal visszafordulna. Amikor a szekér megállt a háza előtt, néhányszor leemelte meg föltette a sapkáját, s hogy mondjon valamit, odaszólt a kocsisnak:

– Lám, micsoda házat hagyok a fiaimra! Ilyen házért százesztendős koromig is eltartanak.

Kellemetlen reszketés fogta el a könyökét; amikor belépett

a pitvarba, érezte, hogy rogyadozik a lába. Nyersbőr szaga terjengett a pitvarban. A láda, amelyet vagy húsz esztendeje vett a vásárban, sárga szegélyes, kihívó szürke mintás, eddig sose látott szőnyeggel volt letakarva. Ledobta a szőnyeget, és leült. Lába keményen támaszkodott a padló megvetemedett deszkáinak, keze nyugtalanul matatott a zakóján. Belépett a kocsis, csodálkozva nézett rá, és sértett hangon kérdezte:

– Most akarsz fizetni, vagy várnom kell?

Ekkor a konyhából előszaladtak a lányok. Megöregedtek, foltos volt a blúzuk, megfakult a hangjuk. Kitárták a szoba ajtaját, s Vaszilisza félénk hangon megkérdezte:

– Az ikonokat most mindjárt levegyük, apa, vagy később is jó lesz? – és akkor Jermolaj Grigorjics fürgén felpattant a ládáról, és megölelte a lányait. A sapkáját meg a posztófelöltőjét odanyújtotta a kocsisnak, és azt mondta:

– Rosszul hajtottál, de azért csak kerülj beljebb, kapsz teát.

Teázás közben zavar fogta el, és többször is odafordult a kocsishoz:

– Micsoda lányaim vannak, he . . . derék lányok . . .

A ráncos képű, riadt és búskomor kocsis semmi jót nem talált a lányokban, de Jermolaj Grigorjics megilletődött hangjától összerezzent, elfogta valami érthetetlen hála érzése, és sietve helyeselt:

– Hej, ha nekem volnának ilyen készséges lányaim!

Teázás után Jermolaj Grigorjics lepihent, bár semmi kedve nem volt hozzá. Magára húzta a vastag takarót, és szelíd hálával hallgatta, hogy a lányai lábujjhegyen járnak a szobában, hogy Vera elejt egy darab kenyeret, és Vaszilisza rákiált, majd fojtott hangon zsörtölődik. Elaludni végképp nem tudott, heverészett egy órát, kettőt, s közben azon töprengett, mihez fogjon ezután, majd felkelt, megmosdott, megfésülködött és kiment, hogy szétossza az ajándékokat. A lányok szabadkoztak, hogy kár volt a pénzért, nekik semmire sincs szükségük, és valóban nem volt

szükségük semmire, Jermolaj Grigorjics pedig folyton úgy érezte, hogy kevesellik az ajándékot.

– Gyűrűt kellett volna hoznom – mondta mosolyogva, és akkor a lányok hirtelen a bátyjaik felől érdeklődtek.

– Megvannak – felelte mogorván Jermolaj Grigorjics, és elhallgatott.

Estefelé, amikor kezdett kihűlni a naptól felmelegedett pad, amelyen Jermolaj Grigorjics üldögélt, s lustán zsebre dugta a kezét, megjött a piacról Kondratyij felesége, Anna. Kondratyij akkor nősült meg, amikor az apja Ukrajnában harcolt, a városba nem vitte fel a menyecskét, így Jermolaj Grigorjics nem találkozott vele. Anna belépett, kezében egy báránycombbal, amelyhez fűszálak tapadtak, s amelyet könnyedén hozott. Bár magas volt az ajtó, amikor átlépte a küszöböt, nyilván mert alacsony ajtókhoz volt szokva, lehajtotta a fejét, s ettől a kemény melle érzéki árnyékot vetett lenge haj övezte, finom, kissé széles arcára. Jermolaj Grigorjics előtt mélyen meghajolt, s hangja éppen olyan volt, mint valaha Veráé meg Vaszilisszáé. A vidám járása meg a könnyed karmozdulatai is a lányaira emlékeztették, de a virágjuk teljében lévő, elégedett lányokra, amilyenek nem lesznek többé soha. És egy kis szomorúság fogta el.

– Gyereked nincs? – kérdezte.

– Nem ad az Isten – felelte Anna halkan.

Csendes mentegetőzésnek tetsző hangja hallatán Jermolaj elnevette magát.

– Ritkán jár haza a férjed – mondta, s az asszony, mint aki elértette a szót, hirtelen elpirult, lángolt az egész arca. És akkor a hálán kívül olyan érthetetlen öröm fogta el Jermolaj Grigorjicsot, amilyet régóta nem érzett. Nem volt éhes, de evett, hogy meg ne bántsa a lányait, s meghatódott magától.

– A fürdőt holnapra fűtsem be? – kérdezte Anna halkan, úgy látszik, nem tudott szabadulni a rátörő gondolatoktól.

– Ha befűtesz, megfürdöm – mondta vidáman Jermolaj Grigorjics, s eltolta maga elől a tányért, amelyet minduntalan

színültig raktak a lányai. Úgy rémlett neki, még a legyek sem azért szálltak a kanálra, mert éhesek voltak, hanem örömükben.

Anna megvetette az ágyát, Vera vánkost hozott. A vánkosnak is, meg az ágynak is mentaszaga volt. „Nem reméltem, nem reméltem, hogy így fogadtok . . .” – akarta mondani Jermolaj Grigorjics, de valamiért mégsem mondta, az asszonyok szeméből azonban kiolvasta, hogy értik a ki nem mondott szavait, és gondolatban ezt válaszolják neki: „Ez csak természetes.”

Korán felébredt, s kiment az udvarra, hogy munkát válaszszon. A reggel könnyű volt és bolyhos, mint a komló. Az ég mély volt, mint a feneketlen kút, és kánikulát jósolt. Buján zöldelltek az égen az almafa levelei.

Anna ment el mellette, fát vitt a fürdőbe.

Ki kellett volna cserélni a szekér tengelyét, de ezt a munkát túl könnyűnek találta Jermolaj Grigorjics. Valami nehezebb kellene. A nehezebb munkák azonban a határban voltak, és ő nem akarta elhagyni a házat. „Egy napot pihenek . . .” – mondta magának, és megpaskolta a nyárfa törzsét. A fürdőből visszajövő Anna barátságosan elmosolyodott, és ráérősen mondta:

– Az idén jó almatermés lesz: a csipkerózsán sok volt a virág.

Jermolaj Grigorjics nem értette, mi köze a csipkerózsa virágzásának az almaterméshez, de nyomban hitelt adott Annának, és hangosan elnevette magát.

– Megtanítom magát, hogyan lehet almából bort csinálni. Sokkal jobb, mint a kisüsti pálinka.

Anna nyájasan és sokáig mosolygott, s a fülét elöntötte a pír.

Jermolaj Grigorjics egész nap a szomszédokat járta, mesélt nekik a háborúról, a kommunistákról – és a történetei olyanok voltak, mintha újságból olvasná fennhangon. Éppen ez tetszett a parasztoknak. Maguk közt szokásos, paraszti beszélgetést senki sem kezdett vele – ez sértő volt –, de a sérelem csak még fokozta a benne tomboló örömet.

Észrevétlenül ismét beköszöntött a meleg, csendes este. A szél meglibbentette a fiatal mezők meg a virágzó csipkerózsa

illatát, de úgy látszik, ő sem akarta háborgatni az emberek ritka nyugalmát, és elült. Vaszilisza jött, hogy fürdőbe hívja. Jermolaj Grigorjics kiválasztotta a legfehérebb ingét meg alsónadrágját, előkereste világoskék, kötött övét.

A fürdő előterében egy szoknyát pillantott meg a padon.

– Csak fürödjön. Én majd később jövök.

– Senki sem fürdik – hallatszott Anna hangja a fürdőből. – Kikotrom az üszköt, meg a padlót is fel kell mosni.

Anna megjelent az ajtóban. Áthevült inge szorosan a testéhez tapadt, s bizonytalan dohányszínű volt. Mellbimbóinak fekete karikái homályosan átütöttek a szöveten. Átható szeme volt, és a lélegzéstől ruganyosan remegő, kerek hasa mélyen besüppedt a medencéjébe.

– Menj csak, menj – mondta sietve Jermolaj Grigorjics –, majd én kikotrom az üszköt.

Anna egy pillantást vetett az arcára, és gyorsan felkapta a szoknyáját.

Jermolaj Grigorjics sokáig huzigálta le a csizmáját, aztán vizet öntött a csöbörbe, s a teli csöbröt erősen a hasához szorítva, belépett a fürdőbe. A köves kemencére kellett volna locscsantania a vizet, ehelyett magára borította. Az elázott vesszőnyaláb rosszul állt a kezében, félredobta, aztán elnyújtózott, és hosszan, mozdulatlanul bámulta a mennyezetet. Majd talpra ugrott, forró vizet öntött a vesszőnyalábra, ráfektette a kövekre, s nyomban csapdosni kezdte vele a testét. Hideg vizet zúdított magára, s elfogta az unalom, rájött, hogy más tennivalója nincs itt, és elszokott ő már attól, hogy falusi fürdőben gőzölje magát. Ráadásul megfájdult a feje, s eszébe jutott, hogy az üszköt elfelejtette kikotorni. Kínos volt ilyen hamar itthagyni a fürdőt – alighanem megsértődnének a lányai; elüldögélhetne a küszöbön, friss levegőt szívna, gyönyörködne az almafában –, de Jermolaj Grigorjicsnak nem volt maradása.

Szamovár gőze gomolygott az asztal fölött. A szinte fekete, remegő teasugár színültig töltötte a csészéjét.

– Úgy látom, elszokott a fürdőnktől – szólalt meg Vaszilisza.

– Elszokik az ember – felelte mogorván Jermolaj Grigorjics, és miért, miért nem, Annára pillantott.

– Kikotorta az üszköt? – kérdezte a menye kedvesen.

– Kikotortam – felelte Jermolaj Grigorjics, és szégyellette, hogy nincs ereje igazat mondani. A tegnapi öröm, amelyről azt hitte, hogy egész életére szól, nyomtalanul elillant.

Kinyújtózva, mozdulatlanul feküdt az ágyon, s igyekezett elhitetni magával, hogy mindannak, ami bántja, a fürdő az oka. Szél kerekedett az utcán. Egy vékony faág benyúlt az ablakon, s halkan zörgött az ablakpárkányon. Jermolaj Grigorjics nem bírta hallgatni, erélyesen magához rántotta, és letörte. A szomszéd szobából Anna álmos hangja hallatszott: „Ki van ott?" – és Jermolaj Grigorjicsnak nem volt bátorsága felelni, Anna pedig nyilván azonnal elaludt. Jermolaj Grigorjics sokáig várta, hátha még egyszer szól a menyecske, és sokáig gyötörte a kívánság, hogy odamenjen a kérdezőhöz.

– Innék egy kis kvaszt – szólt hangosan és nyugtalanul. A macska felugrott a kemencére, és zizegve hullott le az aprófa. Jermolaj Grigorjics összerezzent. Csak hajnal felé aludt el.

Gyötrő nyugtalanság lett úrrá rajta attól a naptól fogva. Hamar dühbe gurult, szófukar lett, s amikor egyszer a lányai a postára készülődtek, hogy fölvegyék a pénzt, csúnyán lehordta Kondratyijt: nem bízik a feleségében – mondta –, azért küldi a lányoknak a pénzt. Anna csodálkozva nézett rá, de csodálkoztak a többiek is. Ettől fogva nem múlt el nap úgy, hogy Jermolaj Grigorjics ne szidta volna a fiait, főként Kondratyijt. És amikor szitkozódott, mintha csillapult volna a nyugtalansága. A munka rosszul ment, különben is, olyan zsugori fiúkra dolgozni, akik az első adandó alkalommal biztosan elkergetik, az ilyen munkát megalázónak találta. A lányai változatlanul előzékenyek voltak iránta: egyszer kórusban kérdezték tőle, milyen lekvárt főzzenek neki télire. Ez az előzékenység még inkább nyugtalanította Jermolaj Grigorjicsot, mintha arra számított volna,

hogy egy szép napon hirtelen kipakolják előtte a sok mérget, ami felgyülemlett bennük.

Egyszer, amikor éppen ilyen gondolatok foglalkoztatták, találkozott Annával: egy nyaláb nehéz hasábfát vitt a fürdőbe.

– Add ide, segítek – mondta, s kivette a menyecske kezéből a hasábokat.

Anna szótlanul, értetlenül átadta neki a fát, s az arra haladó Vaszilisza odaszólt: „Minek neki segíteni, nem állapotos!" Bár hangja most is kedveskedő volt, bosszantotta Jermolaj Grigorjicsot. Anna, még mindig értetlenül, ment utána, s amikor a köves kemencénél ledobta a fát, s a menyecske lehajolt, hogy megrakja a kemencét, Jermolaj Grigorjics megfogta a vállát, és azt mondta:

– A szénapajtában vess nekem ágyat, Annuska.

– Miért, fülledt a levegő a szobában? – kérdezte a menyecske anélkül, hogy hátranézett volna.

– Fülledt.

Ekkor megfordult, bátortalanul Jermolaj Grigorjics arcába nézett, és szinte suttogva mondta:

– Jó, oda ágyazok.

Jermolaj Grigorjics szigorú képet vágott, felhúzta a szemöldökét, mégis neki kellett támaszkodnia az ajtófélfának, amikor kimondta:

– Éjjel gyere ki hozzám.

– Szent isten – kiáltott fel vinnyogva Anna.

– Majd adok én neked istent – felelte szigorúan Jermolaj Grigorjics. Parancsoló, durva volt a hangja egész nap, és ebédnél kapkodva és szigorú képpel evett, s a lányai féltek rápillantani.

Az edények leszedése közben Anna megkérdezte Vasziliszától:

– Megharagudott a papa? Ha megharagszik, képes elvenni a házat. Folyton szidja a fiait...

Vasziliszának nem tetszett, hogy Anna tiszteletlenül szól az apjáról, és magabiztosan mondta:

– Ha akarja, el is veszi. A cári időben hány Szent Györgykeresztje volna ... Hova öntöd a mosogatóvizet, a tejbe!

– A tejbe – mondta Anna halkan.

Jermolaj Grigorjics korán lefeküdt, elnyújtózva hevert tüzelő testtel, takaró nélkül, s még a sötétben is ráncolta a szemöldökét. Mellette a rekeszében hangosan fújtatott a tehén. A szénának alig volt illata, és a szénapajtában erősen érződött a rothadt tetőszalma szaga. Jermolaj Grigorjics biztosra vette, hogy Anna kijön, és valóban megjelent. „Ne félj" – mondta, miközben megfogta az asszony nyakát, és Anna szótlanul, moccanás nélkül elnyújtózott mellette. Jermolaj Grigorjics magabiztosan, mint ahogy mindent magabiztosan csinált, átkarolta őt, és valóban, Anna hamarosan kéjes gyönyörrel szétnyitotta az ajkát, és vacogó fogai végigfutottak a férfi arcán, és fáradt nyögése elnyomta a tehén hangos fújtatását. „Feküdj" – mondta Jermolaj Grigorjics, amikor kezdte elnyomni az álom. Anna szófogadóan fekve maradt. Aztán vidáman kukorékolt a kakas, és szárnycsattogás szállt udvarról udvarra. Anna is elaludt, s azt álmodta, hogy hazajött a városból Kondratyij, új zakóban és sárga cipőben, gyengéden átöleli őt, mint mindig, és elvezeti a szénapajtába. Kondratyij nagyon vágyott már az asszony után, és szokásához híven hamarosan elaludt a felesége mellén, és Anna boldogan feküdt, maga mellett érezve a fiatal férfitestet, amely csak őmellette és vele volt boldog.

Felébredt. Hajnalodott. A kertkaput elfelejtették becsukni, és a tehén nyugtalanul járkált a rekeszében. Jermolaj Grigorjics háton feküdt, és püffedt, öreges hasa – csupa ránc volt – biztosan és könnyen hullámzott fel-alá. Anna letörölte a könnyeit, és lopva visszasurrant a konyhába.

Jermolaj Grigorjics még vagy kétszer hívta őt, aztán már magától járt ki. Úgy látszott, igazat ad Jermolaj Grigorjicsnak, mikor azt mondta, hogy mindenben lepipálja Kondratyijt. A munkában is mintha fürgébb lett volna, és amikor Jermolaj Grigorjics a fiait szidta, úgy nézett rá, mintha nyomban valami

nagyon sértő igazságot akarna kimondani róluk. Bár Jermolaj Grigorjics gyakran elégedetten gondolta: „Jobban nem is állhatnék bosszút a dölyfös fiamon" – a szorongása csak nem akart megszűnni. Még mindig nem tudott úgy igazában munkához látni, s hogy mentse magát valamiképp, a rossz közérzetére kezdett panaszkodni, és undorodva tapasztalta, hogy a lányai hisznek neki. Egyszer aztán ebéd közben, amikor zsörtölődött, hogy a fiai kiszáradtak a nagy zsugoriságukban, és nem lesz kire hagynia a vagyonát, Anna hirtelen letette a kanalát, és halottsápadtan kiszaladt a konyhába. Vaszilisza utánament, és amikor visszajött, egészen elváltozott arcában. Jermolaj Grigorjics tüstént elhallgatott, félbehagyta az ebédet és kiment, fülsiketítő csattanással becsapva maga mögött az ajtót. Anna a konyhában sikongott, Vaszilisza pedig letérdelt az ikonok előtt és imádkozott. Amint végzett az imával, elment a tanácsházára, onnan pedig a járási végrehajtó bizottsághoz irányították. Esős, csatakos idő volt, a járási székhely vagy tíz versztányira esett. Vaszilisza kendő nélkül, a szántókon át ment, hogy lerövidítse az utat. Gyér, nedves haja a szemébe hullott, kézbe fogta a tincsét, szemügyre vette – sok volt közte az ősz hajszál, és akkor hirtelen elhagyta az ereje, a kalászok mellett leült a puszta földre, és sokáig, csukott szájjal sírt. Egy rendőr jött vele vissza a faluba. Az edényeket még mindig nem szedték le, és a göndör hajú, pisze orrú rendőr szigorúan megparancsolta, hogy takarítsák le az asztalt. Aztán behívta Annát, és szánakozva kérdezgette. Kihallgatta Jermolaj Grigorjicsot is, majd megvetően azt mondta: „Olyan vagy te, mint a nyírfa: két bőr van rajtad, az ilyesmiért nem dicsérnek meg – pá-á-rttag" – és amikor Jermolaj Grigorjics tiltakozott, rákiáltott: „Hallgass!" – és önelégülten a pisztolyára bökött.

Jermolaj Grigorjicsot először a járási székhelyre vitték, aztán tovább küldték a megyeszékhelyre, vádat emeltek ellene nemi erőszak miatt, és nemsokára kitűzték a tárgyalás napját. A fiai nem jöttek el, nem akarták a tárgyalás miatt otthagyni

a munkájukat, az évi szabadságuk pedig késő őszre esett. Vaszilisza jelent meg. Szüntelenül attól félt, hogy az egész város eljön a szégyenükben gyönyörködni, s most öt-hat ember lézengett a szobában, közülük is három hamarosan elment. Előre kigondolta, hogyan fogja mentegetni az apját, de kiderült, hogy ezekre az érvekre nincs szükség a tárgyaláson, mindenki egészen másról beszélt. Zavar és némi elégedettség tükröződött az arcán. A tárgyalás előtti napokban, sőt a tárgyalás ideje alatt is Jermolaj Grigorjics ugyanolyan szorongást és félelmet érzett, mint korábban. Aztán megjelent a vörös drapériás asztal előtt Anna, lefogyva, feltűnően kidomborodó hassal (egyébként nagyon meghatotta a bírákat a kiugró válla, meg hogy kis folt éktelenkedett a blúzán, a válla alatt), és Jermolaj Grigorjicsnak oldalt fordulva vallomást tett, és olyanokat mondott, ami meg sem történt: hogy Jermolaj Grigorjics mindenütt zaklatta, ajándékokkal szédítette, azzal fenyegette, hogy elveszi a fiaitól a házat, késsel kényszerítette őt, hogy feküdjön le vele, és ő csak azért feküdt le vele, mert ez nem olyan feltűnő, mint a molesztálás. „A férjemmel szeretjük egymást, mint a galambok" – jelentette ki, és a bírák szánakozva elmosolyodtak, és bár Jermolaj Grigorjics sajnálta, hogy Anna hangjából nem lehetett kiérezni, melyik szavai őszinték, mégis megsajnálta az asszonyt, és megsajnálta önmagát is. Felállt, katonásan kihúzta magát, hogy könnyebb legyen beszélnie, és körülbelül ezt mondta: „Hibáztam. Megrontott a háború, hozzászoktam, hogy az asszonynéppel cudarabbul bánjak, mint az állattal. Minden úgy történt, ahogy ez az asszony mondta: megöltem volna, ha nem fekszik le velem" – és elkeserítő volt látni, hogy mindenki elhitte, amit mondott. Egy ismeretlen nő, aki annyira ki volt festve – a haja, az ajka, az arca –, hogy a szeme is festettnek tűnt fel, rémülten nézett rá, és gyorsan és kéjes gyönyörrel malmozott az ujjaival. Kihirdették az ítéletet. Vaszilisza felzokogott, az őr pedig halkan odasúgta a mozdulatlanul ülő Jermolaj Grigorjicsnak: „Menjünk, uborka!" – és jót nevetett a maga kitalálta

gúnynéven. És Jermolaj Grigorjics Uborka gúnynéven vonult be a börtönbe.

Késő ősszel hazaérkeztek Tosába Jermolaj Grigorjics fiai; örültek, hogy egyszerre mehetnek, és hogy olyankor sikerült szabadságot kapniuk, amikor még nincsen hó, és már vége a koraőszi locspocsnak, így felkészíthetik télre a gazdaságot annak rendje-módja szerint. Kondratyij leszállt a szekérről, a kapuból előszaladt hajadonfőtt Anna, és térdre hullott a férje előtt. Kondratyij a fivérére pillantott, az értetlenül vigyorgott, és Kondratyij is elvigyorodott értetlenül.

– El kellett volna jönnöd hozzám, elvétettük volna, de most már, láthatod . . . – mondta, és csizmájával hasba bökte az asszonyt –, olyan az ábrázatod, mint a színtelen kő. Ilyen pocakkal akarsz dolgozni, mi? . . . Tedd föl a szamovárt.

– Már föltettem a szamovárt – felelte halkan Anna, és a hangja rekedt volt, idegen.

Teázás közben nem akart megindulni a beszélgetés, a lányok arcán ijedt várakozás látszott, és hamarosan Kondratyij is várt magától valamit, maga sem tudta, hogy mit. Mindjárt teázás után ki kellett volna menni a gabonaszárító csűrbe, ehelyett az utcára ment, körülnézett; a nővérei felderült arccal néztek utána, mintha kitalálták volna, hová indul – és elindult. Aztán úgy esett, hogy mindenki restellt szóba elegyedni vele, és kénytelen volt leinni magát, bár semmi kedve nem volt az iváshoz, és végül is minden úgy történt, ahogy a nővérei remélték. Nem szokta az ivást, felböfögte a kisüsti pálinkát, és úgy érezte, mintha petróleummal öblögette volna a száját. Három vagy négy napig egyfolytában ivott, többször véresre verte a feleségét, duhajkodott, ordibált, hogy most már tönkre van téve az egész gazdaság – és mindenki hallgatott, mintha helyeselnének neki. Egyszer a kezébe került egy kés, amelyik úgy volt kiköszörülve, hogy mélyedés keletkezett a közepén; zsebre tette, s amikor reggel felébredt, és megérezte a zsebében, elborzadt és jókedvre derült egyszerre. Megparancsolta – nem ő maga tette meg, ha-

nem megparancsolta –, hogy fogják be a lovat, és elhajtott a megyeszékhelyre, a börtönhöz, ahol az apja ült. Ércesen csattogott a megfagyott földön a ló tegnap felvert patkója, az ég tiszta volt és magas, és a kerekek abroncsa szinte fehér.

Amikor odaléptek Jermolaj Grigorjicshoz és a fülébe kiáltották: „Uborka, eridj beszélőre!" – éppen a cella faliújságja előtt állt, és keserűséggel meg félelemmel eltelve egy cikornyás betűkkel írt versikét olvasott figyelmesen:

Hogy elkerüld a javítót
és a fegyintézetet,
korlátozd a vodkaivást
és a kártyát félretedd!

Körmével pásztázta a sorokat, aztán végignézett magán: bozontos szakálla nőtt, vitorlavászon inge és pantallója piszkos volt és gyűrött. És hirtelen megértette, miről szól a vers. „És a kártyát félretedd!" – ismételte gúnyosan mosolyogva, és megkérte a szomszédját, egy koromfekete szakállú szektahivőt, akit lótolvajlásért ítéltek el, hogy adjon kölcsön egy tiszta inget. Szorosan megkötötte a zsinórt az ing nyakán, s azon töprengett: „Ki jöhetett?", de nyomban el is döntötte: nem jöhetett más, csakis Kondratyij. Kioldotta a zsinórt, majd újból megkötötte. „Nem jó szándék hozta ide" – gondolta, és a keserűség és félelem, amely eddig elviselhetetlenül gyötörte, most megszűnt, és még érthetőbbé vált számára a vers. „Korlátozd a vodkaivást, és a kártyát félretedd!" – mondta a szektásnak, és a szektás, amikor meglátta felderült arcát, miért, miért nem, rákacsintott. Jermolaj Grigorjics egy ronggyal megtörölte ormótlan katonabakancsát, amelyet szintén a szomszédtól kért kölcsön, és óvatos léptekkel megindult a hosszú, félhomályos és büdös folyosón. És ő is, akárcsak a fia, észrevette, hogy magasan és fényesen ragyog a nap. Az egész börtönudvart ellepte a fű, és Jermolaj Grigorjics érthetetlen hála és megnyugvás érzésével eltelve

könnyed és kissé mulatságos járással lépkedett a zörgő, sárga füvön a fia felé. Kondratyij a fal tövében ült, egy téglarakáson. Mielőtt bejött a börtönbe, megivott félüveg vodkát, a mámor még nem járta át a testét, csak valahol a szíve táján érzett némi bizsergő zsibbadást, akár a dohányfüsttől. Jermolaj Grigorjics megállt a fia előtt hátraszegett fejjel, és várakozó, de nyugodt hangon megszólalt: „Nos?", és akkor Kondratyij felállt, lassan belenyúlt a zsebébe, és a késsel hasba szúrta az apját. A kés valahogy túl hamar kifordult, és Kondratyij ismét szúrt. Jermolaj Grigorjics foga összekoccant, ujjaival bajuszához kapott, aztán a szeméhez, és megrogyott a térde. Keze a mellére esett, és ott is maradt, megmarkolva a zsinóros gallérú, tiszta inget. Kondratyij csak ekkor pillantotta meg apja lábán a gondosan megtisztított, otromba bakancsot, amelyet vastag bőrszíj fűzött szorosra. Most hirtelen fejébe szállt a szesz, megtántorodott, és fáradtan leroskadt a téglarakásra. Harsogott már az ijedt sípszó, nedves, nyitott szájjal foglyok szaladtak a holttesthez, s az áldozat arcára egyre észrevehetőbben kiült a nyugalom és a hála.

1926

Maráz László fordítása

A szerelem és a vágy vért kíván

Afonyka Petrovnak meghalt a bátyja, Filipp. Az esküvője napján halt meg, a nászágyon. Pedig de régen készült az esküvőre; apósa jómódú molnár volt, befogadta vőnek a házába, de sok pénzt követelt tőle a gazdaságba. Filipp csavargott egy ideig a járásban, de szegény volt a járás, nem akadt benne kereset, s mivel Glafira, a menyasszonya, igencsak befészkelte magát a szívébe, elhatározta, hogy a városban próbál szerencsét. Ott is maradt több mint egy esztendeig, s amikor visszatért, semmiről sem tudott mesélni, csak arról, hogy ott feketék és aranybetűsek a cégtáblák, de alighanem azért látott csak ennyit a városból, mert Glafirának a szalmaszínű haja alatt rozsdabarnán csillogott a szeme. Minden bizonnyal, azért. S azért volt, hogy abban a néhány rövid órában, amely alvásra maradt neki a városban, sajgó teste folyton e rozsdabarna szemről álmodott. És aztán az esküvő előtti napon saját, aranyozott jármú, csengettyűs trojkáján elvitte a szerzeményt apósának. A nép összefutott, hogy megbámulja Filippet, a molnár pedig meghatódottan, könnyekkel egymáshoz közel ülő hatalmas szemében, s kissé ittasan megölelte a tornácon. Később taratajkán megérkeztek Filipp szülei: Alekszandr Iljics és Marja Jegorovna, ugyancsak ittasan és beszédes hangulatban; megjött Afonyka is, a ragyás képű kisebbik fiú – bizonytalan járással, sötétkék, új szemellenzős sapkában, vastag gyapjúkesztyűben. Mindannyian egymást átölelve ültek az asztalnál, és szüntelenül kérkedtek. Az öreg Petrovék azzal, hogy az ő Filipp fiuk kitartó, és kiverekszi helyét az életben,

a molnár pedig szépséges leányával, s az egész négyszobás házban visszhangzott a hangja, úgy bömbölte, hogy Glafira szeme olyan tiszta, mint a kút, és hogy ilyen szemmel bűvölte el ő is az asszonyok tucatjait fiatal korában. Glafirának csakugyan olyan volt a szeme, mint a puska halált rejtegető csőtorkolata, és nem nézett a vőlegényére. Filipp nyílt, szigorú tekintettel és kissé sápadtan, de azért nyugodtan ült mellette, és csak a szíve bizsergett, mintha méhecske röpködnék benne, s olykor-olykor megszúrná a fullánkjával.

Ismét befogták a trojkát, és elhajtottak a Tanácsba, habár egyetlen utca választotta el a háztól. Gyorsan bejegyezték őket, majd az elnök, ugyancsak vidám hangulatban, sőt hajadonfőtt, felült a molnár mellé, s az egész menet elindult a templomba. Éppen tavaszelő volt – a lovakra aggatott pántlikák nyirkosan lobogtak a szélben, a sörényük között kéklett az ég, és a kocsis végighajtott a falu minden utcáján. A verebek, amelyek a házak előtti földpadkákból cibálgatták a tiszta szalmaszálakat, gyönyörködtek a lakodalmas menetben, a gyerekek pedig futottak mellette meg utána, s a levegőben elkapdosták a paták és kerekek alól sűrűn felröppenő, kék sárrögöket. Hamar elfáradtak, arcukon látszott az erőlködés, de nem tudtak elszakadni a menettől, a hangos tavaszi csengettyűktől és a megrészegült ló- meg emberi szemektől.

A násznép visszament a molnár házába, és folytatta az ivást, a hangos nótázást meg a kérkedést. Az elnök azt üvöltötte, hogyha megtehetné, túlharsogná akármelyik papot; csakugyan rendkívül féktelen és átható volt a hangja. Filipp most is nyílt, szigorú tekintettel ült, csak az abrosz alatt fogdosta menyasszonya kezét, s úgy szorongatta, gyúrta, mintha át akarta volna préselni belé mindazt az erőt, amit másfél év alatt összegyűjtött – de nem bírta. Glafirának fájt is meg jól is esett, a keze elzsibbadt, s ez a zsibbadás átterjedt a szívére – és sehogyan sem tudta felemelni rozsbarna tekintetét. Aztán a fiatalokat elkísérték az ágyig, a molnár sokáig és ügyetlenül táncolt a lánya előtt,

folyton kacsingatva egymáshoz közel ülő, hatalmas szemével. A vendégek már-már szétszéledtek, de aztán visszaültek az asztalhoz, és megint elkezdtek inni, táncolni. A szundikáló harmonikás is felébredt, ujjai ismét táncoltak a hangszer gombjain, aztán felkelt a nap, az is táncolt a harmonikás ujjain, és a vendégek ledőltek, ki hová tudott. Filipp édesanyja, Marja Jegorovna keveset ivott, de ő volt a legvidámabb és legboldogabb, s különösen akkor volt elégedett, amikor a vendégek mind lefeküdtek; ekkor odament mindegyikhez, keresztet vetve, betakarta őket subával – már akire jutott. Afonyka az udvaron aludt, a szekéren; édesanyja két bundát terített rá, azonkívül egy pokrócot is, és jólesőn gondolt arra, hogy könnyű és szép lesz öregkora, és hogy a kisebbik fiának – véznább volt, mint Filipp, és kevésbé erkölcsös – vidámabb menyasszonyt kell választani és Filippénél is nagyobb lakodalmat csapni, hogy erősebb legyen a szerelmük. Aztán Marja Jegorovna visszament a házba, de nem volt kedve aludni, s elhatározta, hogy megfeji a teheneket. Fogta a sajtárt, már-már kilépett a tornácra, de megint elöntötte a boldogság, és visszafordult. Óvatosan, nehogy zajt csapjon, letette a sajtárt az ételmaradékok és összetört tányérok közé a padlóra, odament a fiatalok szobájának az ajtajához, lassan keresztet vetett rá, ejtett néhány csepp könnyet, aztán megint keresztet vetett az ajtóra. Ekkor tompa nyöszörgés hallatszott bentről, és Marja Jegorovna, azon a hangon, ahogy a tehenekre szokott rászólni, azt mondta maga elé:

– Nem baj, kislányom, nem baj . . . kibírod – és lassú léptekkel visszament a sajtárért, majd kilépett a tornácra.

De ott már eszelős jajgatást hallott, és kezéből a sajtár csörömpölve legurult a lépcsőn.

Az erősen felindult Glafira egy szál alsóban kiszaladt, és ráborult az öregasszony vállára.

– Rosszul van, Filipp rosszul van! – kiáltotta.

Az öregasszony végignézett rajta, kedvesen ráterítette nagykendőjét a csípőjére, és ugyanolyan kedvesen azt mondta neki:

– Nem baj, kislányom, elmúlik, az izgalom teszi.

Fogott egy merőkanál vizet, keresztet vetett rá, és bement a szobába. Filipp a tőle megszokott nyílt és szigorú arccal feküdt az ágyon, csak éppen mintha csodálkoznék azon, hogy szenvedéséért és türelméért mégiscsak megkapta a jutalmat.

Aztán eltemették, és a temetőből már egészen más emberekként jöttek vissza. Kezdődött azzal, hogy a molnárnak úgy rémlett: nem olyan mély a sír, mint kellene, hogy még itt is be akarják csapni. Leereszkedett, és megmérte a sírgödröt. Hazafelé pedig a legnagyobb sárban ment, és azt dörmögte:

– Hogy meggyalázta a lányomat. Most nevet rajta az egész járás, tönkrement a lányom élete . . .

Az öreg Petrov, aki mellette haladt, szerette volna megvigasztalni, de nem tudta, hogyan, és szégyellte azt hazudni, hogy Filipp nem érintette a feleségét.

– Manapság hamar begyógyul minden – mondta végül, és maga is megijedt a szavaitól.

Glafira arcáról nem lehetett leolvasni, mire gondol, s hogy tudja-e, mitől halt meg Filipp, egyedül csak Afonyka látta a szemét és fénytelen, nedves ajkát, véletlenül pillantva meg a tornácon, amikor a koporsó fedelét vitték be a házba. Glafira megállt az ajtófélfánál, és úgy simította végig kezével a szemét és a száját, mintha egész életére magába akarná zárni azt az örömet, amelyet egyetlen éjszaka kapott. Fájdalom hasított ekkor Afonyka szívébe, berohant a házba, és sírós, irigy hangon azt kiáltotta:

– Bár én is megdöglenék!

Marja Jegorovna csodálkozva ránézett, és tagoltan, mintegy az egész világnak azt mondta:

– Ó, Istenem, hogy összegabalyodott az élet. Mán te is oda kívánkozol!

A halotti toron, a palacsinta után, Filipp apja megemlítette, hogy a trojkát azt vissza kell adni. A molnár, mintha csak várta

volna a beszélgetés ilyetén alakulását, nyomban rátámadt, sőt a kanalat is odaverte az asztalhoz:

– Hogyan, hát a lányomat ért szégyen nem ér meg három lovat?! Minket nevet most az egész járás. Rontást hoz a molnár, aszongyák, meg a lánya is. Ki veszi el ezek után? Kiszáradt kóró lesz, vagy katonák prédája. – Ekkor Glafira hirtelen megcsóválta a fejét, végighordozta apjáéhoz hasonlóan egymáshoz közel ülő nagy, rozsbarna szemeit, és vontatottan azt mondta:

– Úgy látszik, a Jóisten ezt . . . – és nem fejezte be, hogy ezt mérte rá, és őt senki meg nem kérdezi.

De az öreg Petrov, ahogy ivott, bátorságra kapott, elkezdett alkudni, és végül kialkudta a molnártól az egyik lovát, a szerszámmal együtt, de a pénzt, amelyet Filipp vitt, a molnár semmiképpen sem akarta visszaadni. A visszaalkudott lovat odakötötték a rúdhoz, de megmakacsolta magát, nem akart elindulni, pedig a szeme ugyanolyan vidáman csillogott, mint az esküvő napján.

E néhány nap alatt alaposan megváltozott a mező. A dombokon kisarjadt a növényzet, fűillatot árasztott a föld, és csak a szakadékokban, szurdokokban fehérlett még itt-ott egy-egy ragyás, szélmarta hókupac. Halvány köd ült a szakadékok felett.

Az öreg Petrov mindjárt a vetésekről beszélt, hogy véleménye szerint meleg lesz a tavasz. Ugyanúgy hangzottak a szavai, mint az előző tavaszon, de Afonyka most nem hitt nekik, és nehezére esett odafigyelni.

A falutól két versztára elágazott az út: az egyik, a keskenyebb, Afonykáék falujába vezetett, a másik, a szélesebb és sárosabb pedig az állomásra. Néhány, rönkfával megrakott fogat szomorúan vánszorgott az úton, a lovak hasa majd beleért a sárba, és egy cingár paraszt futkosott a szekérsor mentén, miközben rendkívül mesterien csattogtatta az ostorát. Egy vörösbarna kutya vonított mellette – nem tudni, miért.

Afonyka rájuk nézett, még jobban összeszorult a szíve, me-

gint eszébe jutott Filipp halála és Glafira földöntúli örömet és megelégedést sugárzó szeme. Leugrott a taratajkáról, és azt mondta, hogy vasúton megy haza. Annak ellenére, hogy vasúton vagy negyven verszta volt az út hazáig, földúton pedig hatvan, vagy még több, mindig csodálkoztak, ha valaki vasúton utazott. Most is csodálkozott az öreg Petrov, de nem szólt semmit, csak még feszesebbre fogta a gyeplőt, és ráhúzott a vesszővel Filipp makacskodó lovára.

Afonyka úgy sietett az állomásra, mintha ott várta volna a vonat, s amikor odaért, kiderült, hogy nem volt érdemes sietni, meg aztán talán vonattal utazni sem. Az állomáson rönkfát szállító parasztok cigarettáztak; két katona – szabadságról mentek vissza az alakulathoz – hangosan olvasta a *Kresztyjanszkaja gazetá*-t, s valamelyikük folyton megszakította az olvasást különféle falusi hírekkel. Afonykát nem vették be katonának, a szűk melle miatt, bár értelmes arca volt, csak az ajka volt nagyon duzzadt és hosszú. Irigyelte a jókedvű katonákat, kért tőlük egy lapot az újságból, de nem tudott beszélgetésbe elegyedni velük. A piszkos és hideg ablakok alig engedték át a fényt, és hamar beesteledett; négy órát kellett várni a vonatra. A vasúti őr, egyik kezében csörgő kulcscsomót szorongatva, elkezdte söpörni a várótermet.

– Emeld fel a lábod! – kiabált rá váratlanul Afonykára.

És ekkor Afonyka elkezdett hadonászni az újsággal, ő is kiabált és követelte, hogy vegyék a dolgot jegyzőkönyvbe. Először a parasztok is, meg a vöröskatonák is csodálkozva ránéztek: gondolták, hogy részeg, vagy verekedni akar, de aztán mintegy sajnálkozva elfordultak, és folytatták a beszélgetést. Ez a nézeteltérés kissé felélénkítette Afonykát, de nemsokára megint elunta magát, és mindinkább úgy rémlett neki, hogy a kályha mellett álló koszos bundakabátos, kezében piszkos seprűt tartó vasúti őr valami olyan fondorlaton töri a fejét, amivel őt egész életére megszégyeníti. És amikor az őr hirtelenül tele torokkal elkiáltotta – a vöröskatona ijedtében kiejtette kezéből az újságot

–, hogy a vonat három órát késik, Afonykát olyan kellemetlen érzés fogta el, hogy kiment, és bevágta maga után a hatalmas ajtót. Nyirkos szél fújt, a kelletlenül szitáló esőt ráverte az állomáscsengő mellett bandzsán világító lámpára. Petróleumszagot árasztó, csakis állomásokra jellemző síkos latyak csillogott a lába alatt, és mintegy benne tükröződött a nap minden förtelme: az eső rekedt kopogása, a bádog náthás horkolása a tetőn, a vezeték tüdőbajos süvítése. Közvetlenül az állomás mellett, a pályatest mindkét oldalán erdő húzódott: magas fenyvesek, de most azok is valahogyan idegenek voltak, zúgás, illat nélkül, mintha hínár nőtte volna be őket. Afonyka megfordult, hogy visszamenjen. S ekkor lassan, csikorogva begördült az állomásra a tehervonat. Elöl álltak a fűthető tehervagonok, hátul pedig két, kőszénnel megrakott pőrekocsi feketéllett lapos háromszög alakban. Afonykát az is nagyon meglepte, hogy úgy szállítják a szenet, mint a homokot: se teteje, se oldala a rakománynak. A kötekedő vasúti őr, most már csuklyában és kesztyűben, végigment a vagonok mellett, és lámpájával mindegyikbe bevilágított. A szenes pőrekocsikat nem vizsgálta meg. Afonyka futva megkerülte a mozdonyt, a kopasz masiniszta egyik cigarettát a másik után szívta, mintha lopná a tüzet. Afonyka belekapaszkodott egy fadarabba, amely oldaldeszkául szolgált, és felugrott a szeneskocsira. A mozdonyvezető izzó cigarettája, amely eddig ott villogott a szeme előtt, most hirtelen kialudt. Eszébe jutott, hogy új, steppelt, bolyhos gyapjúszövet kabát van rajta, és bekoszolódik a szénen. A vonat előrelendítette. A szén megcsikordult a deszka alatt, amelybe fogózkodott. Kiderült, hogy kényelmetlenül esik rajta az ülés, mert mozog, ő meg folyton lefordult róla, az apró és nedves szén pedig bemászik a kabátujjába, a csizmaszárba, csiklandozza az orrát, és sehogy sem sikerül kitapogatnia egy nagy darab szenet, hogy belekapaszkodhatna. Később a szén elkezdett csúszni lefelé, Afonyka alá, és úgy rémlett neki, hogy nemsokára magasabbra kerül a deszkánál, ha pedig a deszka erősebbet billenne ... Minden erejével belekapaszkodott.

Aranyszínű szikrabábu ugrált a sötét égen – felugrott, aztán kialudt. A kerekek dübörögve és sziszegve üldözték a bábut, a lejtők a hirtelen felébredt fenyők süvítésével válaszoltak a vonat zajára, és amikor Afonyka egyszer kihajolt – a sínek úgy csillogtak, mint két szarv. A deszka mind jobban és jobban elmozdult a helyéről, mind hidegebb lett, és csúszott a kéz alatt. Afonyka megpróbálta a lábával átfogni, de a deszka egészen megdőlt, és akkor magán kívül elkezdte kézzel-lábbal széttúrni a szenet. Kezébe akadt egy éles, jégdarabra emlékeztető szénrög. Ekkor az aranyszínű szikrabábut megállította egy kitérőállomás, és az állomásparancsnok cigarettát kért a mozdonyvezetőtől. Afonyka le akart ugrani a kocsiról, de eszébe jutott, hogy csupa szénpor a kabátja – kinevetik, és ekkor arra gondolt: fent, a szén tetején, könnyebben tud kapaszkodni. Felmászott oda. A mozdonyvezető eldobta a cigarettacsutkát, amelyet maguk alá kaptak a kerekek, az ütközőláncok helyeslőn megcsörrentek, és a vonat ismét elindult.

Afonyka nemsokára észrevette, hogy a szén tetején, tőle egy rőfnyire, még egy ember ül. Amikor megnézte, odahajolt hozzá, az ember mondott valamit. Afonyka nem értette a szavát, de bánatos panaszt érzett ki belőle. Gyufát gyújtott a tenyerében, odatartotta az idegen arcához. Jóságos nagy szemeket, csontos öregasszony arcot és félénken összezárt ajkakat látott. Szomorú jókedvvel rákiabált:

– Hová utazol, öreganyám?

Az öregasszony félénken megigazította vállán az általvetőjét. Nemezcsizmáival egy nagy szénrögbe kapaszkodva ült. Kicsi volt itt fenn a hely, azonfelül a két ember súlya alatt csúszni kezdett lefelé az apró szén, és Afonyka egy idő után kénytelen volt vállal nekitámaszkodni az öregasszonynak. Az könnyedén, valószínűleg gyapjúkesztyűs kezeivel, oldalba lökte, majd nekibátorodva taszított egyet rajta. Afonyka alaposan le akarta hordani emiatt, de abban a pillanatban füttyentett a vonat, a fütty után pedig már jobbnak látta, ha nem veszekszik, azonkívül az

öregasszony is meghúzta magát, nem sokkal később pedig általvetőjével gyengén nekitámaszkodott. Kemény volt a tarisznya, akárha fával tömték volna ki, bizonyára száraz kenyeret rejtett magában, és Afonykának úgy rémlett, hogy bátyja halotti torán látta ezt az öregasszonyt. És ekkor megint elöntötte az irigység, és érthetetlen vágyakozás kerítette a hatalmába, s megkérdezte:

– Sokat összeszedtél Filipp halotti torán?

Az öregasszony megint morgott valamit, érthetetlen és panaszos hangon.

Afonykának nemsokára megfájdult a háta, nagyon kellemetlenül esett így az ülés, és amikor a vonat megállt a következő állomáson, arra gondolt, hogy átszalad a másik pőrekocsira, bár azon is ülhetnek emberek – a sötétben széttúrt szénaboglyának látszott. Azonkívül a kalauzok is járkáltak lámpával a kezükben, vízhatlan köpenyt emlegetve. Egyikük mondott valamit a kocsiról leszóródott szénről, és ekkor a sötétben hirtelen felhangzott egy gonosz basszus: „Azt is lopják az ingyenélők!" Olyan megvetés és hatalmi gőg áradt a hangjából, hogy amikor a kalauzok már régen elmentek, és a vonat is elindult, Afonyka még mindig meg-megborzadt, és rosszallóan sóhajtozott.

– Nem itt szállsz le, öreganyám? – kérdezte útitársától halkan.

Az öregasszony egész testében megingott, és Afonykának hideg lett a halántéka. Ilyen hideg és lüktető halántékkal ült sokáig, amíg fel nem fogta, hogy nagyon gyorsan megy a vonat, és hogy folyton az öregasszonyon jár az esze. „Ha most hátba bökném – gondolta –, ha meglökném a kemény púpját, aztán meg a vállát – az öregasszony lecsúszna a rézsűre, és felszabadulna a helye. Mert ő is lelökhet engem." De jól tudta, hogy az öregasszony őt nem löki meg, ám mégis kapóra jött ez a gondolat, mert elterelte figyelmét Filipp büszke haláláról. És az öregasszony mintha megérezte volna szándékát, megmozdult, és könnyű, kesztyűs keze odafurakodott Afonyka könyökéhez. Afonyka ellökte a kezet, és az öregasszony púpját megcsörrenni érezte a

vállánál. Gyorsabban vert a szíve, és elkezdett tízig számolni. De a kerekek zakatolása eltérítette a számolástól meg a szándékától, ám ekkor a szívét ingerlő gonoszság felszökött a fejébe. Széles, sötétkék felhő bukkant fel az égen. Afonyka folytatta a felesleges számolást. „Hat, hét . . .” – mormogta, és közben úgy helyezkedett a lábával, hogy jól megtámaszkodhasson, s könnyebben meglökhesse az öregasszonyt. A zakatolás megint elterelte egy pillanatra a gondolatát, de a gonoszság zsibongó melege ismét elnyomta a zakatolást. Már kinyújtotta a lábát, ökölbe szorította a kezét, amikor hirtelen megérezte, hogy a lábát, amely térdben kissé meg volt gémberedve, fogják a kesztyűk – és az öregasszony púpja a melléhez nyomódik. Az öregasszony felvisított, és arcát nekiszorította Afonyka bolyhos kabátjának.

– Mi az, öreganyám, meghibbantál?! . . . – mondta neki, és olyan volt a hangja, hogy maga is megijedt. Eszébe jutott, hogy bepiszkolódik a kabátja, és el akarta tolni az öregasszony mindkét kezét, de azok őrült erővel szorították, majd az egyik belekapaszkodott a zsebébe, ahonnan még nehezebb volt letépni, annál is inkább, mert Afonyka (tudattalanul) attól félt, hogy leszakad a zsebe. És Afonyka elkezdett káromkodni, amitől nemsokára elszállt a haragja; de az öregasszony csak nem eresztette el a zsebét, így most már nem azon gondolkozott, hogy miért kell lelöknie a vonatról, hanem azon, hogyan lökhetné le úgy, hogy őt ne rántsa magával. Azonkívül mind erősebb lett benne a meggyőződés, hogy ha elengedi az öregasszonyt, az löki le őt. Ám az öregasszonyt sem hagyta el a ravaszsága: mire Afonyka észbe kapott, úgy elfordította ültében, mint egy bábut. Ekkor döbbent rá arra, hogy az utolsó éjszakákon alig aludt valamit, folyton az édesanyját vigasztalta, meg édesapjára is ügyelnie kellett, és őt magát is súlyos, érthetetlen gondolatok gyötörték. Tegnap is, ma is szinte semmit sem evett – szédült, elernyedt a lába, és egész testével ráesett az öregasszonyra, mellel a púpjára, de az továbbra sem engedte el a zsebét.

– Vedd el a kezedet, boszorkány! – kiáltotta.

– Nem veszem – vágta rá az öregasszony rekedten és tagoltan.

Ekkor Afonyka elkezdte köpködni a púpját, a sálkendőjét, s minél jobban köpködött, annál jobban kitágult a torka, és szinte már édeskés-keserű pempő jött ki belőle. Végül megfájdult a karja, a sálja előrecsúszott a szájára, és alig kapott levegőt. De ekkor elővillant a szemafor, a vonat beért az állomásra, bágyadtan megcsikordultak az első vagonok ajtói. Az öregasszony elengedte Afonykát, és lemászott. Afonyka megmasszírozta tagjait, mondott valami nagyon sikamlósat és sértőt az öregasszonyra nézve, és leugrott a vagonról. Ezen az állomáson kellett leszállnia, innen már csak öt versztányira volt a faluja. Az állomás lámpájánál megnézte a kabátját: nem piszkította be annyira a szén, amennyire gondolta – könnyen letisztította hóval. Hogy ne ütközzön bele az öregasszonyba, nem ment be a váróterembe, hanem megkerülte az épületet, és nekivágott a hazafelé vezető útnak.

Másnap vasárnap volt – és megint halotti tor. Összejöttek a rokonok, hosszasan sajnálgatták Filippet, és azt mondták, hogy mindennek a háború az oka, mert minden katona szíve megsínyli a háborút. De Glafirát egy szóval sem említette senki, s amikor mindenki elment, az öreg Petrov, ki tudja miért, leakasztotta a kantárt a fakampóról, s kezében tartva, mint valami ajándékot, megkérdezte Afonykától:

– Hogy értél haza?

– Szerencsésen – mondta Afonyka izgatottan.

Az apja hangjából érezni lehetett, hogy kieszelt valamilyen agyafúrt dolgot, Afonyka izgatott válasza pedig azt jelentette, hogy egyetért apjával. Úgy is volt. Apja meglegyintette vállát a kantárral, és azt mondta:

– Hallgass ide. El lehet ezt igazítani bírósági ítélet nélkül is. Azt mondjuk, hogy Filipp egyáltalában nem hált együtt Glafirával, így hát érintetlen hagyta. Kinek van máma kedve pereskedni? Mindenki meglapul. Szóval, Filipp elkezdett vetkőzni,

osztán akkor történt vele. Hiszen anyádon kívül senki se látta Glafirát levetkőzve ... akkor hát hogyan lehet Filipp asszonya? ... Mégis szétviheti a járásban valami boszorkány, mindenféle mendemonda ... A molnár szégyenére. Azt mondom én: befogad téged vőnek, Afonyka. Nem él mán az öreg sokáig, folyton panaszkodik a lábára, oszt ott van a négyszobás ház, meg a tudj'isten, hány járatos malom ...

– Úgy ám, a malom – szólt közbe hízelgőn a felesége. Azt hitte, hogy így talán elrendeződik az életük, s ha Afonyka összeházasodik Glafirával, akkor Filipp is mintegy visszatér. Afonyka szótlanul kivette apja kezéből a kantárt, és visszaakasztotta a kampóra.

Az öreg várt egy ideig, mert azt hitte, hogy a fia mond valamit, de Afonyka hallgatott, és apja arra gondolt, hogy mindig féktelen volt, de szófogadó. Erre gondolva, úgy zárta le az ügyet, hogy megoldódott Filipp lovainak a sorsa. Kiballagott. Marja Jegorovna odament az ablakhoz, leült a lócára, és megigazította az összegyűrődött terítőt, s láthatólag enyhíteni igyekezve a számára még mindig megmagyarázhatatlan vétket, elkezdett mesélni valamit. Afonyka csak állt a kampó alatt, és nem hallotta, mit beszél neki az anyja. Megbántódott, hogy ilyen hamar kiment az apja, s nem kételkedett az ő beleegyezésében. Afonyka maga is tudta, hogy nem mond ellent, és fel sem fogta, hogy miért. Tudta, hogy üres, kiégett szemek mellé fekszik be az ágyba, és egész életében éhes kutyaként forgolódik majd Glafira teste körül, de az ő szíve bírni fogja hosszú éveken át. Afonyka szíve más, mint a bátyjáé ... „Elviseli" – villant át az agyán megvetően. És Glafira sem mehet már sehova, ő is megmarad Afonyka mellett – vele és nélküle –, és tűri majd a szidalmazást, a verést és a sötét őszi éjszakákat ...

– Kirül beszélsz? – kérdezte Afonyka hirtelen, ahogy odafigyelt az anyjára.

– Egy kódisasszony mászkál itt a környéken, elmesélte az

egész életét a születésitül kezdve . . . olyan az élete, hogy reggel odaültünk köré, oszt nem lehetett otthagyni. Öreg ugyan a szeme, de nagy és jóságos. Szenvedek, aszondja, szenvedek, de itt akárhová nézek, akad egy jólélek, aki jó cselekedettel felmelegíti a szívemet. Így kéne neked is Glafirát felmelegítened. Azt beszéli, hogy a szén tetejin utazott, fedetlen kocsin, oszt amikor meglátta a kalauz, lehívta onnét, bevezette a fülkéjébe, megkínálta teával, aztán egy félrubelest is adott neki útra. Arra gondolt, aszondja, hogy tán földije neki, de egészen más vidékrül való, egyszerűen csak kedves ember.

– Kedves ember, aszondod? Púpja van?

– Kinek?

– Hát az öregasszonynak.

– No persze, kódistarisznya, általvető, hiszen abban tartja . . .

Afonyka felkacagott, egyszerre jókedve támadt, és mintegy a világ is megkönnyebbült, megifjodott a számára. Tenyerével rácsapott a kantárra, lábbelit váltott, s megváltozott még a járása is. Ekkor beszóltak neki a barátai, esti szórakozásra hívták. Messze volt még az este, de időbe tellett, amíg vodkát szereznek, megállapodnak a harmonikással meg a lányokkal. Vodkát hamar találtak, meg is itták egykettőre. Megérkezett a harmonikás egy új, rendkívül éles hangú harmonikával. Afonyka kihívta barátait az utcára. A legények, a pitvarban összeölelkezve és sokáig lökdösődve, kimentek.

Ragyogó nap volt, sapkájukon úgy csillogott az ellenző, akár a tükör. A falujuk dombon állt, és olyan vidám, olyan derűs volt, mintha nem tudna betelni azzal, hogy ilyen magasra jutott, ahonnan annyi föld látszik, amennyit ha egy életen át szántanak, akkor se tudják felszántani, egy életen át vetnek, akkor se tudják bevetni.

A legények kapóst játszottak a hombárok mellett, és a csontocskák úgy csillogtak, akár a víz tetején ficánkoló halak.

– Megnősülök, fiúk, a vendégeim vagytok! – kiáltotta váratlanul Afonyka, és még nagyobb lett a vidámság.

A legények felzúgtak, és az ivászat reményében elkezdték találgatni, ki lesz a menyasszony, hízelgőn felsorolva a járás legszebb hajadonait. És megint nem említették Glafira nevét. És az a tény, hogy senki sem hozta szóba Glafirát, szörnyű és elmondhatatlanul derűs izgalommal töltötte el Afonyka szívét. Kivárta, amíg megnevezik a legszebb és leggazdagabb hajadont: Annuska Bolenykovát. És akkor felkiáltott:

– Meglehet, hogy őtet! . . . Három litert fizetek! – és a legények elmentek a kocsmárosnéhoz. Afonyka megbotlott a csapszék küszöbében, és megint elmondhatatlan félelem és vidámság kerítette hatalmába. Ljubkát, a kocsmárosnét nem találták otthon; unokaöccse, a szikár Mitya, csúfnevén „Arkangyal", fogadta őket. Azt beszélték a faluban, hogy vele él a kocsmárosné, a városból hozott szerelmi mutatványokkal kötve magához, amelyeket szakácsnő korában tanult. Mityának száraz szeme volt, mint amelyikből kiszívták a nedvet, és pöszén beszélt. Csak egy üveg vodkát adott a legényeknek, és a csizmaszárba, a harisnyába dugta a pénzt, mint az asszonyok. Nem mert kiadni még egy üveggel a kocsmárosné engedélye nélkül, s a legények kérdésére azt mondta, hogy Ljubka elment az iskolaszolgánéhoz, akinél ott ül valamilyen koldusasszony. „Afonykárul mesél" – tette hozzá Mitya, s valahogy ügyetlenül megnyalta a száját. A legények azt indítványozták, hogy várjanak, de Afonykának az elfogyasztott vodkától még jobban belesajgott a szíve, és elhívta pajtásait az iskolaszolgáékhoz. A legények ráálltak, s harmonikaszó kíséretében mentek Afonyka után, és a nap eközben láthatólag megnagyobbodott, alacsonyra bukva a házak fölé, betöltötte majdnem a teljes égboltot. De az iskolaszolgáné, a kocsmárosné meg az ismeretlen koldusasszony már átmentek egy másik házba: az özvegy Paraszkevához. Afonyka kopogott az ablakon, és hívogatón intett az ujjával – tudta, hogy ki fog jönni. És igaza lett: a tegnapi koldusasszony jött ki. Ásított

egyet, kedvesen végignézte a legényeket. Rózsaszínű volt az ínye és kenyérmorzsás. Afonyka arra gondolt, hogy az öregasszony nem néz rá, pedig ránézett, csak nem ismerte fel.

– Küldd ki a kocsmárosnét! – kiáltott rá Afonyka.

De az öregasszony a hangjáról sem ismerte fel, szótlanul, még mindig kedvesen mosolyogva, megcsattogtatta a tolózárat, és bement.

Kisvártatva megjelent Ljubka, a kocsmárosné – nagy mellű, vastag ajkú nő volt –, s mivel mindenki őrá volt szorulva ital dolgában, elkezdett siránkozni, hogy nehezebb lett a beszerzés a városban, s kimerítette ez a nehéz munka; láthatólag felárat akart, vagy egyszerűen csak kérette magát. És Afonyka megint kiabált:

– Áldomást iszunk, én fizetem, kérj, amennyit akarsz!

És utolsó szavaira ismét megjelent a koldusasszony a tornácon. Éles szemmel ránézett Afonyka szétterpesztett lábára – bőkezűség sugárzott a legény egész alakjából –, könyökével megigazította vállán a nemlétező általvetőt, és lement a lépcsőn. Ott állt Afonyka mellett, de még mindig nem ismerte fel. Ekkor Afonyka odahajolt hozzá, és az arcába kiáltotta:

– Mibül élsz, öreganyám?!

Az öregasszony kedves szeme hirtelen összeszűkült, ő maga hátralépett, és olyan mozdulatot tett, mintha bele akarna kapaszkodni Afonyka zsebébe. Szét akarta nyitni beesett ajkát, de Afonyka, a maga számára is váratlanul, teljes erejéből belevágott a szájába. Az öregasszonynak kissé balra billent a feje, de Afonyka balról is megütötte, nyakszirten vágta, s amikor elesett, halántékon rúgta a csizmája orrával, és elment onnan. A legrészegebb legény felüvöltött, ököllel elkezdte ütni az öregasszony oldalát, de aztán elugrott onnan, és bárgyún rámeredt Afonykára. A többiek fel akartak kiáltani: „Úgy kell neki!" – bár egyikük sem tudta, hogy miért úgy kell neki, de aztán figyelmesen megnézték az öregasszonyt. Meg-megrándult a lába. Nekiestek Afonykának. Nem védekezett, csak artikulálatlan han-

gon ordított, és amikor elkezdték ütni, kezével védte az arcát. Sokáig ütötték-verték, ügyetlenül és valahogyan zavartan. Sok férfiember összefutott, és senki sem akart a pártjára kelni, igaz, hogy a legényeket se biztatták. Amikor megérkezett az öreg Petrov, elengedték Afonykát; véresen és mocskosan feküdt a földön, nem messze az öregasszonytól, aki valahogyan tisztának látszott mellette – valaki már keresztbe tette mellén a kezét. Az öreg Petrov állt egy ideig, simogatta vékony szakállát, mondani akart valamit, de nem tudott. Megpróbálta felemelni a fiát karjánál fogva, de azt sem bírta. Akkor a férfiak ráérősen, szótlanul megfogták Afonykát, és bevezették a hűvösre.

Másnap reggel beszállították a városba. Ott ült a börtönben a tárgyalásig, s amikor a bíró – eleven mozgású és önhitt ember, aki rögtön megállapította, hogy Afonyka lókötő, kártyás és részeges – megadta neki az utolsó szót, felállt, el akarta mesélni, hogyan utazott a bátyja temetéséről hazafelé a szén tetején, de nem jutott eszébe, minek nevezik azt a hosszú micsodát, amelyen a szenet szállították. Zavarba jött, és a szavak összekeveredtek a fejében. Aztán elkezdte, és hosszasan beszélt valamilyen kalauzokról, és ügyetlenül meg feleslegesen hazudott. Körülnézett, topogott. Az öreg Petrovon kívül senki sem jött el a tárgyalásra, de ő maga is inkább panaszkodni akart, hogy betegeskedik a felesége, széthull a gazdaság, még Filipp lova is, amelyet a molnártól visszakaptak, még az is lesántult. Maga a molnár iszik, Glafira lefogyott, elhagyatottan, ájtatosan tengeti az életét... Az öreg szemrehányón nézett Afonykára. A bíró összeráncolta a homlokát, és arra gondolt: Afonyka láthatóan azért verte agyon az öregasszonyt, hogy elrejtse egy s más olyan bűnét, amiről az tudhatott.

– Semmi mást nem akar mondani ? – kérdezte a bíró szenvtelenül, és maga is elégedett volt a hangjával.

– Nem – felelte Afonyka, és csak ekkor döbbent rá, hogy semmi értelmeset nem tudott mondani az embereknek, és visítva, mint a kisgyerek, sírva fakadt. Édesapja is sírva fakadt, a

bíróság pedig elvonult ítéletet hozni. A bíróság hamarosan visszajött. Afonykának ismét száraz és fénytelen volt a szeme, sokáig és mereven nézte az apját, a bíró előtt pedig olyan mélyen meghajolt, ahogy apja előtt egész életében soha, ferdén elmosolyodott, és elvezették a börtönbe, hogy leülje a kiszabott büntetést.

1926

Bárány György fordítása

Glinyiscsének hívták a falut, nevét a kis folyóról kapta.

A falubeli parasztok azelőtt harangozásból éltek, amit úgy kell érteni, hogy megpörköltek egy kocsirudat, megperzselt nyakhámot húztak a gebére, egy ócska szekérre felrakták a harangot, és kormányzóságról kormányzóságra járva, adományokat gyűjtöttek a leégett templom felépítésére. Ősszel hazatértek, a szekeret harangostul betolták a pajtába, lakkcsizmát és buggyos bársonynadrágot öltöttek – és egész télen át ittak és verekedtek. Mikor kitört a forradalom, elvették tőlük a harangot; a parasztok unatkozva ültek a lócán színesre mázolt házuk előtt, és bánatosan nézték, mint mállik le a festék a zsalugáterről. Azt rebesgették, hogy némelyikük fosztogatásra adta a fejét, az állomás mögött húzódó kiserdőben.

Ekkoriban érkezett vissza a városból Jevszej Korobkov. Jevszej gyermekkora óta uraságoknál szolgált: sértette az önérzetét ez a vándorharangozó-mesterség, inkább elment a városba. A forradalom alatt Jevszej utolsó gazdája meghalt – az is lehet, hogy valami tömegsírban fejezte be életét. Jevszej nemigen beszélt erről. Kirojtosodott paszományú libériában üldögélt valamelyik rönkön, s hideg, szürke szemével, amelyet félig eltakart sima, fiatalos szemhéja, a csenevész rozskalászoktól aranyló földeket nézte, vagy az erdők között csillogó távoli templomokat, s folyton azon morfondírozott magában, hogy milyen más minden, mint ahogy képzelte: ő azt remélte, hogy itt csendet talál, és tisztelet fogja övezni, ehelyett azonban duhaj nótaszótól

hangos szekerek dübörögnek szüntelenül el mellette a homokos úton, s a muzsikok cifrán szitkozódva átkoznak mindent, ami jó csak létezik ezen a világon. Egyik kedvenc szavajárását csúfolva, a falubeli kölykök csak „Józanész"-nek hívták Jevszejt, s valahányszor meglátták, kórusban kiáltozták utána:

– Józanész! Józanész!

Jevszejt ilyenkor ismét elöntötte a düh, amely oly gyakran kerítette hatalmába a városban. Egy nap, mikor valami csődület mellett haladt el, egy jókedvű, szeplős muzsik odakiáltotta neki:

– Komám, te az egész életedet okos emberek közt töltötted, mondd meg nekünk, mihez kezdjünk most, hogy elvették a harangunkat?

Jevszej el sem tudta képzelni, hogy a muzsikokkal másképp is lehet beszélni, mint oktató hangon, s örült, hogy most tanácsot kérnek tőle. Noha az elhunyt uraság korhely és tékozló volt, Jevszej azzal kezdte, hogy áradozott róla, milyen jó gazda volt a nagyságos úr. Ekkor eszébe jutott, hogy amikor a katonák elfoglalták az úr szobáit, egyikük duhaj kedvében letaszította a puskatussal a japán vázát, amely két és fél ezer rubelbe került, és amelyet Jevszej tizenegy éven át napról napra vattával törölt le. Jevszejt megint elfutotta a düh. Arra gondolt, hogy azok a katonák is ilyen muzsikok voltak, talán éppen az ő járásából valók. Felállt a lócáról, és azt mormogta:

– Odafenn Pityerben otthagyták az emberek a gyárakat, és elmentek krumplit ültetni... Hát ültessetek ti is krumplit, ha nincs bennetek annyi józan ész, hogy úgy éljetek, ahogy kell.

Hogy véletlenül fogékony elmére találtak-e Jevszej szavai, avagy más volt az oka, nem lehet tudni – elég az hozzá, hogy a muzsikok megfogadták a tanácsát. Glinyiscse körül száraz, homokos a talaj; a nyár nem volt sem túlságosan esős, sem túlságosan forró: s a Kazanyi Szűz napjára öklömnyi nagyságúra nőtt a burgonya, olyan termés volt, amilyenről álmodni sem mertek. A szerencse olyan, mint a kövér föld: kimeríthetetlen bőségszaru. A muzsikok arca kigömbölyödött, kiöltözködtek, a kis

kölykök már nadrágban szaladgáltak, a zsalugátereket is átfestették – de Jevszej mellében mintha csont nőtt volna a szív helyén. Arcszíne fakó lett, megráncosodott, deresedő haja valami taszító, piszkos színt öltött. Senki sem emlékezett meg egy szóval sem arról, hogy az egész falu az ő tanácsának köszönheti felvirágzását. Ehelyett a legények, akik soha a színét sem látták az uraságnak, esténként kuncogva hallgatták Jevszej dicshimnuszait arról, milyen jó gazda volt a nagyságos úr.

– Nem tudom, melyik bolondnak támadt az a gondolata, hogy a méheket együtt tartsa a borjakkal. Hát meg is döglöttek azok a méhek: a méh nem pondró. Bezzeg a nagyságos úrnál úgyszólván minden méh külön kamrácskában élt... A halálos ágyán a nagyságos úrnak bort kellett volna inni, de ő sajnálta felbontani a palackot, inkább úgy halt meg!

Jevszej már maga is elhitte, hogy a nagyságos úr valóban takarékos ember volt. Az egykori urasági inas rosszallóan nézte a muzsikok pazarlását. Lám, most hidat építenek, amely közvetlenül összeköti a falut a folyó túlsó partjával, mert lusták két verszta kerülőt tenni. Szegekkel verték ki a hidat, akár a cipő sarkát. Jevszej az unokaöccsénél élt. Úgy látszik, ez az unokaöcs unta már hallgatni Jevszej történeteit, mert már csak ételmaradékokat vetett oda neki, és még ezt is felhánytorgatta. Nehéz élete volt Jevszejnek, de mégis dicsérte unokaöccsét a takarékosságáért. Mással nem tudta hasznosítani az idejét, mint horgászattal; a Glinyiscsében azonban kevés volt a hal, csak menyhalak úszkáltak benne, de a parasztok ezeket semették, mert undorodtak a szálka nélküli halaktól – olyan, mintha békát falna az ember. Egyik délben tehát Jevszej horgászfelszerelésével elindult az épülőfélben levő hídon át, hogy halat fogjon. A pihenő ácsfejszék fokán szemkápráztatóan tükröződtek a gyér felhők, a nap mintha nem fért volna el a fejszéken, szikrákká szóródva csillogott a gerendák gyantáján. Szőke ácsok lubickoltak nevetgélve a folyóban. Egyikük, egy aranysárga hajú legény, újra meg újra a víz alá bukott. Jevszej a híd gerendáin lépdelt,

amelyek arra szolgáltak, hogy majd végigfektessék rajtuk a fapadlózatot.

– Józanész halászni megy! – rikkantotta a víz alá merülő ács.

Szemlátomást igen jól érezte magát, s mintha csak az egész folyót saját tulajdonának tekintené, odakiáltotta Jevszejnek:

– Bepanaszollak, Józanész!

Jevszej mindjárt látta, micsoda kapzsi emberrel van dolga, és dühösen válaszolta:

– A folyami halászok is meglopják a gazdákat, mégsem panaszkodik senki.

– De te nagyon sokat lopkodsz össze – ugratta tovább az ács.

– A tested fehér, mint a gyertya, és a kobakodat arany fedi, de a lelked helyén kapcarongy van – vágott vissza Jevszej.

Az ácsok hahotában törtek ki, és Jevszej most már szerette volna porig alázni az aranysárga hajú ácsot. Jobbra tartott, a kis öböl felé. Három fűzfa csüngette alá csaknem a víz színéig ágait; lombjaik közt szürkéskék szitakötők csapongtak, félig aléltan a rekkenő hőségtől és a gyönyörűségtől. A víz tükre mozdulatlan, kékesfekete volt, csak valamivel távolabb, vagy három öllel odább volt egy forgó, amelyet alig észrevehetően ringó tündérrózsák öveztek. A szirmokon itt-ott vízcseppek remegtek, mintha a túlcsorduló gyönyörűségtől szüntelen sírnának ezek a tündérrózsák. Jevszej ingerült és türelmetlen volt, remegtek az ujjai, s két gilisztát elejtett; máskor bizony utánuk kapott volna, s mindjárt mesélt is volna valamit az ő takarékos gazdájáról, aki egyetlen gilisztából is nagy hasznot tudott húzni. A nádúszó hamarosan alámerült; Jevszej megrántotta a horgászbotot: egy vágó durbincs volt a horgon. A vágó durbincs mélyen szokta bekapni a horgot, ráadásul Jevszej sietett is, így hát többször megszúrta a kezét. Igen, a nagy sietség miatt összeszurkálta magát a horoggal – pedig nem volt érdemes. A vesszőre felfűzött durbincs már rég megdöglött, a hídon már régen csattogtak a fejszék, de a hal nem harapott. Jevszej háromszor is helyet változtatott, hol magasabbra emelte, hol mélyebbre eresztette a horgot,

ráköpött a gilisztákra – semmi sem használt. Sapkája alaposan áttüzesedett a naptól, egy bögöly vette célba izzadt nyakát, de Jevszej rendületlenül kitartott, abban a reményben, hogy az úszó mindjárt alámerül, s egy dévérkeszeg vagy egy kétfontos sügér akad a horogra. Akkor aztán lomha léptekkel elsétál a pimasz ácsok mellett, nekik ajándékozza a sügért, s úgy mellesleg elmeséli, hogy a nagyságos úr birtokán is építettek hidat, de az fele annyiba került, mint ez itt, pedig legalább kétszer olyan széles volt, de hát ott az emberek tudtak takarékoskodni, józanul gazdálkodni a saját erejükkel meg másokéval.

Sárga selyemben pompázó, egyenes lábú méh repült el az úszó mellett. Jevszej, ajkát mozgatva, azt suttogta, hogy manapság már a méhek sem oda repülnek mézért, ahova kell. A bojtorjánon ugyan hiába keresnek mézet! Ebben a pillanatban összerezzent, mert csaknem a fülébe visította valaki:

– Józanész, pedzi!

Mityka, az elnök fiacskája állt a fűzfa alatt, új ingben és kék nadrágban. Eleven, elbizakodott kölyök volt, szakasztott az apja; egyenetlenül volt megnyírva, darabosan, ahogy a juhokat nyírják, de alighanem ezt is csak fogcsikorgatva tűrte.

– Ne kavard fel a vizet – szólt méltósággal Jevszej, s maga sem tudta, miért, kihúzta a vízből a horgot, és kicserélte a gilisztát.

A kisfiú mintha csak erre várt volna: nagyot rikkantott, ugrott egyet, s noha nyilván esze ágában sem volt fürdeni, mégis átbújt a bokrok mögé, és onnan kiáltotta:

– Józanész, hagyd abba, ne melegítsd nekem itt a vizet!

„Elriasztja az összes halat" – bosszankodott magában Jevszej.

S csakugyan, a következő pillanatban megzörrentek a bokrokban az ágak, s tompa csobbanás hallatszott. A kisfiú nyilván szitkokra számított, de Jevszej nem szitkozódott: mozdulatlanul meredt a tündérrózsákra, amelyeket könnyedén ringattak a vizet felkavaró fiúcska felől gyűrűző hullámok. Itt-ott a tündér-

rózsák leveleinek kellős közepére szivárgott a víz, s onnan lassan lecsepegett, el-elidőzve a levelek olajos felületén. Miután a kisfiú látta, hogy hiába várja a szitkozódást, elvesztette türelmét, és csapkodni kezdte a vizet, előbb csak gyengén, de aztán egyre hevesebben és hevesebben; zavaros víz töltötte meg lassacskán a forgót, amely mellett Jevszej kuporgott. Gyűrűzve terjedt a felkavart iszap. Jevszej elkeseredetten nézte, mint tűnnek el benne fokozatosan a tündérrózsák hullámos szárai, meg bozontos virágaival a nádas. Eltűntek a szárak közt cikázó szürke ebihalak is, és megrövidültek a szomorúfűz ágai. Ám miközben Jevszej ezeken búslakodott, egyszerre csak sikoltás hallatszott, s valaki, aki bugyborékoló hangjáról ítélve vizet nyelhetett, rémülten kiáltotta:

– Segítség, megfulladok!

Jevszej összerezzent, de nem a kiáltástól, sőt az sem biztos, hogy egyáltalában hallotta-e. Egy csuka vetődött a forgójába, talán a felkavart vízzel került oda; annyi tény, hogy az úszó egyszerre megrándult, mintha beszippantotta volna a víz, a horogzsineg is csaknem teljesen a víz alá merült, s a horgászbot megvonaglott Jevszej kezében. A csuka egy pillanatra a víz felszínéig vetődött – nyilván megvadította a soha nem érzett fájdalom –, s Jevszejnek úgy rémlett, hogy látta is nedves és félelmetes hátát. Az úszó felbukkant, büszkén megcsillant a napfényben, majd ismét rohamosan alámerült. A csuka megpróbált kifelé evickélni a forgóból, de mivel a fájdalom nem szűnt meg, visszafordult, még mielőtt a nádasig jutott volna, s a part felé igyekezett. A horogzsineg engedett, Jevszej megtántorodott, elcsúszott, és kiejtette kezéből a horgászbotot. Mikor feltápászkodott, először a víz alá merülő horgászbotot pillantotta meg, aztán ismét megütötte fülét a kétségbeesett üvöltés:

– Segítség, megfulladok!

Ekkor eszmélt rá, hogy Mityka kiált segítségért.

Úgy látszik, a hídon dolgozó ácsok is ráeszméltek, miről van

szó, mert a fejszék csattogása elhallgatott, s egy igen magas, rekedt hang azt kiáltotta:

– Fuss!

Jevszej lerángatta lábáról sokszor megtalpalt, ócska nemezcsizmáját (unokaöccse már nem adott neki lábbelit), ledobta nadrágját – úgy érezte, nagyon hideg van –, s már-már elindult a bokrok közé. De még nem indult (mivel még mindig nem tudta levenni szemét a forgóban alámerülő horgászbotról), csak magában latolgatta:

„Ki kéne menteni ezt a legénykét, de itt a csuka!!"

Mikor ezt elgondolta, egy régi emlék tolult fel benne: a Moszkva környéki nyaraló tava jutott eszébe, és Pichot, az angol vadászkutya, amint a nagyságos úr parancsára a vízbe ugrik, hogy kihozza a vízbe dobott botot. Ragyogó meleg nyár volt akkor. Jevszej fiatal volt, szép fizetést kapott, és házasodni készült. A horgászbot egyre mélyebbre merült.

„Átharapja a horogzsineget, elszabadul – gondolta Jevszej. – Bezzeg a nagyságos úr takarékos ember volt . . . A nagyságos úr nem engedett volna ki a kezei közül ilyen csukát . . ."

S noha szégyenkezett miatta, mégis belépett a vízbe; azzal nyugtatta meg magát, hogy az a fürge, aranysárga hajú ács már bizonyára úgyis úton van Mityka felé, és kihúzza. Egy víz alatti tuskó csúnyán megszúrta a lábát; Jevszej lebukott; csak most jutott eszébe, hogy vagy húsz éve nem úszott a víz alatt – s egyszerre jeges hideget érzett a szíve körül. Kibukkant a vízből; csodálatosan melegnek érezte a levegőt, hosszú haja a szemére tapadt, de nem volt annyi ereje, hogy kidugja kezét a vízből, és hátrasimítsa a haját. Rémület fogta el. Egy szempillantás alatt megfeledkezett a horgászbotról is, az úszóról is, Mitykáról is, s csak egyetlen gondolatfoszlány motoszkált a fejében, azok a szavak, amelyeket akkor gondolt magában, mikor belépett a vízbe a csukáért:

„Huncut és alattomos ám ez a folyó!"

Aztán már túlságosan megerőltető volt ez a gondolat is. Csak

evezett a kezével, egyre tovább és tovább. Egyszerre csak egy ragadós, síkos valami került az ujjai közé.

„A csuka! – gondolta örvendezve, s erősen megragadta azt a síkos valamit: – Mégis csak elcsíptem." Kinyitotta a szemét. Bojtorján! Nem, a csuka! A szíve elhűlt. S ekkor csípős víz tódult a szemhéja alá.

– Segítség, megfulladok! – kiáltotta.

S valahogy úgy tűnt neki, hogy ezt Mityka kiáltja. Pedig Mityka már nem kiáltozott: az aranysárga hajú ács valóban idejében odaért a partra, s úgy, ahogy volt, ruhástul beugrott a vízbe. Kihúzta a gyereket a partra, könnyedén rápaskolt a fenekére, s azt mondta neki:

– Most aztán lógás a faluba, mert megmondlak az apádnak.

Jevszej segélykiáltását senki sem hallotta meg, csak este vették észre, hogy eltűnt. A nádasba gabalyodva találták meg, nadrág nélkül.

Mikor az aranysárga hajú ácstól megtudták, mi történt Mitykával, mindenki úgy vélte, hogy ezzel megoldódott Jevszej halálának titka is: az öreg ki akarta menteni a kisfiút, de úszás közben belegabalyodott a nádasba, s így fulladt a vízbe. S most egyszerre az is eszébe jutott mindenkinek, milyen jó tanácsot adott az öreg, mikor azt ajánlotta, hogy ültessenek krumplit. Meghatottan gondolt rá az egész falu, s habár az öreg soha senkivel sem tett jót, mindenkinek eszébe jutott valami jótétemény, amit Jevszejnek köszönhetnek. Még azt is feleleventették, amit a méhekről mondott az öreg, és szemrehányást tettek egymásnak, amiért továbbra is együtt tartják a méheket a borjakkal.

Az elnök azt indítványozta, hogy díszsírhelyet adjanak az öregnek, az épülő híd mellett. Jevszej unokaöccse megígérte, hogy kerítéssel veszi körül a sírt. A rőt hajú ács hatalmas keresztet gyalult ki, fehérre festette, s irigykedve mondta:

– Bár nekem volna ilyen . . .

Az öreg temetésére kivonult az egész falu, s reggel, a temetés előtt az elnök elnáspángolta Mitykát.

– Miattad halt meg az a derék ember, te haszontalan kölyök!

Mityka új ingben, kisírt szemmel, büszkén állt a gyászolók közt. Mikor a tömeg szétoszlott, pajtásai kíséretében elindult, hogy megkeresse azt a helyet, ahol ő majdnem a vízbe fulladt, s ahol – a közfelfogás szerint – miatta halt meg Jevszej bácsi.

Áttetszően tiszta, kékesfekete és mozdulatlan volt az örvénykút tükre, s közvetlenül a part mellett, fehér hasát felfelé fordítva, egy nagy, döglött csuka feküdt. A gyerekek óvatosan kivonszolták a partra; már megbüdösödött, odadobták egy kutyának. A kutya megszimatolta, aztán behúzta a farkát, s elkullogott. A gyerekek erre megszeppenve, szótlanul hazaindultak.

1926

Tábor Béla fordítása

A szamovárt leszedték. A tyúkok felcsipegették a morzsákat, aztán hátraszaladtak a fürdőházhoz, s ott kapirgáltak unalmukban a tavalyi trágyában. Az aranyszínű napfény, áttörve az almafa lombján, lassan továbbkúszott az asztalterítőn. Jegor Ivanicsnak ahhoz sem volt már kedve, hogy felkeljen az asztaltól, hogy egyáltalán elmenjen onnan. Amikor Jegor Ivanics az elbocsátását követő sok-sok lótás-futás után rájött, hogy el kell hagynia a várost – reggelenként ráadásul erős fejfájások kínozták, úgy érezte, mintha kiégett pusztaság tátongana a szíve helyén –, akkor fogta magát, s falura utazott az apjához. Apja kék vászoningében, kifakult barna sapkájában s ősz fejjel is megőrzött hiszékenységével fogadta, mosolyogva tolta félre a kaput helyettesítő póznákat, aztán egész héten át azon töprengett, hogy kik és miféle okból merészelték elbocsátani az ő ügyes és kitűnő eszű fiát, miközben állandóan arra várt, hogy jön majd a postás, s táviratot hoz, amelyben a városba hívják vissza Jegor Ivanicsot.

– Pihend ki magad szépen, nehéz munkátok lehet – mondta naiv lelkesedéssel, s bizalmasan fiára kacsintott.

Jegor Ivanicsot kezdetben idegesítette a falusi csönd, de mindig megkönnyebbült, ha feltámadt a szél, s megrezegtette az ablakuk előtti nyírfák leveleit, a távoli városra emlékeztette ez a zaj; aztán megszokott itthon, már órákig – mint most is – képes volt tétlenül ücsörögni az almafa alatt s únottan lesni, milyen lassan kúszik tovább a terítőre vetődő aranyszínű napfény. Esténként a kaszálóról hazatérő elnöknek segédkezett Jegor Iva-

nics, s örömmel figyelte közben, hogy a kopasz elnök, mindenben cselszövést sejtve, egyetlen papírnak sem hisz. Ezért a tényekdéséért, nem tudni, milyen alapon, havonta háromhetvenet fizettek Jegor Ivanicsnak, aki látva, hogy apja milyen sugárzó arccal teszi félre ezt a nyomorúságos három rubel hetvenet is, legszívesebben elsüllyedt volna szégyenében. A kaszálóról mostanában különösen sokat beszéltek az emberek. Nemrégen történt ugyanis, hogy összevonták a morsihini és a vjazovói járást. Az összevonást persze könnyen elintézték, a kaszálókat azonban úgy összekeverték közben, hogy a morsihiniak Vjazovón is túlra, a falujuktól húsz versztára kutyagolhattak kaszáikkal, a vjazovóiak pedig huszonöt versztányira Morsihinon keresztül érték el a nekik juttatott rétet, ráadásul még a fű is rossz volt, a Vjazovón átszekerező morsihini parasztok emiatt igencsak foghegyről köszöntek a helybelieknek, akik viszont legtöbbször nem is fogadták a köszönést.

– Annyi baj legyen – legyintett Jegor apja, az örökké bizakodó Ivan Mitrics –, annyi baj legyen. Majd szénahordáskor akasztják össze a vasvillát. Megölnek három-négy embert, aztán kibékülnek. Türelmes errefelé a nép.

Néhány kövér esőcsepp koppant s gurult végig az almafa levelein, Ivan Mitrics a szamovár alatti tüzet élesztgetve a pitvarból kiabálta:

– Jegor, nicsak, mindjárt zuhog. Legalább leveri a homokot, a nedves homokon maga a cár is eljárhatna.

Jegor majdnem közbeszólt, hogy igen magasan van a felhő, sohasem lesz abból eső, de eszébe jutott, hogy apja máris örül az esőnek, amely megöntözi és életre kelti a tartós szárazságtól tikkadt zabot, a zab kivirágzik, s termést hoz. Nem szólt hát, csak gyengéden elmosolyodott.

– Na, na, galambocskám – hallatszott be az utcáról.

Hirtelen kocsizörgés törte meg a csendet, s az egész udvart betöltötte a kerekek csikorgása, amint a kocsi a süppedős homokot elhagyta. A tyúkok ijedten futottak a fürdőház előterébe.

– Jön a járási elnök. Nézd csak, micsoda korán idekecmergett, elrendezte, úgy lehet, a kaszálók ügyét... tán azt akarja kihirdetni – kiabálta Ivan Mitrics.

Az elnök szekere most tűnt fel az utca sarkánál. A kocsis, fiatal vörös legény, a szekéroldalon ült egy fekete esernyő alatt, szemlátomást büszkén, hogy az elnököt kocsikáztatja, s ilyen kitűnő esernyője van. Az elnök, Grigorij Lobacsev, komor ember, szénakötegre terített ponyván ült. Aki csak egyetlen pillantást vetett Lobacsev lábára, amely méltóságteljesen lógott le új csizmájában a szekér oldaláról, rögtön megérthette, miért állt a kommunisták közé ez a jómódú, istenfélő paraszt. Kihúzta magát, nem nézett se jobbra, se balra, mintha ládában ülne; kecskeszakállt s enyhén félrecsapott ellenzős sapkát viselt. „Biztos az iskolához" – gondolta Jegor Ivanics, felkelve az asztaltól. Valóban, arrafelé tartott a kocsi.

– Tán gyűlés lesz? – kérdezte Ivan Mitrics a pitvarból. – Ez a tűz is csak pislog, akár a gyertya, parazsa volna inkább.

Jegor Ivanics nem válaszolt az apjának, az asztalt járta körbe. Legalább öt ölnyire nyúlt már az almafa árnyéka. Jegor Ivanics leheveredett a fűre. Elcsendesedett a falu. Sípszó hallatszott a folyó felől, sípjába fújt valamelyik gyerek, majd elhallgatott. Jegor Ivanics leszakított egy útifűlevelet, a tenyerére fektette, aztán elhajította. A gyűlést estére tűzték ki, de az elnök már ebéd előtt megérkezett. Megértő mosoly szaladt át Jegor Ivanics arcán. A vjazovói tanítónő, Jelizaveta Fjodorovna, második éve lakik anyjával együtt az iskolában. Nem valami különleges szépség a tanítónő, fekete szeme s puha, hollófekete haja izgatja legfeljebb a férfiakat. Errefelé világosszőkék az emberek; az elnökre is, úgylehet, a fekete szemével hatott Jelizaveta Fjodorovna. Sokan persze a maguk együgyű eszével azt hiszik, hogy Lobacsevet csupán a hivatali rang, a tekintély állította a kommunisták mellé, az igazság pedig az, hogy Lobacsev egyenes lelkű, okos parasztember volt, a sajátjában gazdálkodott, s míg élt a felesége, a közügyektől távol tartotta magát. Az asszony

halála után azonnal beállt a kommunistákhoz, felhagyott az ivással, és sűrűn látogatott Vjazovóba. Jegor Ivanics megint csak mosolygott. Az asszonyoknál kedvezett a szerencse Jegor Ivanicsnak, szemrevaló embernek tartották, s tetszett a nőknek a szinte cakkozott szélű szája, még sápadtsága is. Fiatal korában kitalált egynéhány frázist, s azokat ismételte minden nőnek, akit megkívánt. Egészen egyszerű szavakat mondott, de fordulatai a sok ismétlés után valóságos varázsigékké váltak, már maga Jegor Ivanics is hitt erejükben. Később, a városban, a szavak mellé egy-egy mozi is járt, de Jegor Ivanics nem szórta oktalanul a pénzt, moziba hát ritkán ment el. Itthon keveset gondolt az asszonyokra, rendkívül nyomasztóan hatott rá az a szégyenletes háromhetven, s most mégis elkeseredett, amikor azt látta, hogy Lobacsev a tanítónőhöz megy be. Három-négy alkalommal Jegor Ivanics is találkozott Jelizaveta Fjodorovnával, sétálni is elmentek egyszer, messzire elgyalogoltak a homokos mezei úton. Jegor Ivanics a nyomorúságos háromhetvenről beszélt a tanítónőnek, hozzátéve, hogy apja tette tönkre az életét.

– Semmi értelme, hogy paraszti munkához fogjak, időm sincs rá. Azt ígérik, hamarosan talpraállítják a köztársaságot, s elkezdődik ismét a munka. Szóval várhatok.

– Várjon – mondta a tanítónő, megérintve a férfi karját.

Jegor Ivanicsnak jólesett, s mégis valami bántót érzett ebben a mozdulatban, sietősen visszafordult hát a falu felé.

Az almafa lombját itt-ott féregrágta levelek tarkították. Jegor Ivanics könyökére hajtotta fejét, s az utcára bámult. Megsárgult nyírfalevelek, hosszú szalmaszálak s apró fadarabok hányódtak szerteszét a lábnyomokkal teli, homokos kerékvágáson. Talán éppen teázik most az elnök, s kiizzadva a forró italtól, azon bánkódik magában, hogy nem képes úgy igazából szólni a saját életéről. Jelizaveta Fjodorovna sem vidám, régóta sejti, miért jár hozzá az elnök, akihez feleségül kell mennie, bár semmi kedve hozzá. Anyja folyton azt hajtogatja, egykettőre elfogynak ám az évek, mögöttünk sok lesz, előttünk alig marad,

s mi tagadás, könnyebb mostanában az élet, ha van otthon egy kis gazdaság: erre gondolva Jelizaveta Fjodorovna lesüti szépséges szemét, amelyért apját-anyját el tudná hagyni az ember, s a kistányérra bámul. Hirtelen elszállt az a jóság, amely hosszú idő óta fogva tartja már Jegor Ivanicsot. Hanyatt feküdt ismét a fűvön.

– Nem törülköző ő, hogy mindenki beletörölhetné a kezét – mormogta maga elé, meglepődve szinte, hogy megint Jelizaveta Fjodorovnára gondol.

Az elnök új inget vett fel, kabátzsebéből nikkelezett óralánc fityeg. Akármilyen útra nem visz magával órát az ember. Az óra valósággal sietteti a gazdáját. Lobacsev az egész szamovárt kiissza, hangosan ásít egy sort, aztán félrehívja az öregasszonyt – hisz forradalmár, kommunista ő, hogy küldhetne lánykérőket maga helyett –, s azt kérdezi mély, dörmögő hangján:

– Hát hajlandó-e a lánya?

Az állomás melletti piacra készül az öregasszony, s menne is minél hamarabb. A lányát áttessékeli a tanterembe. Nem fog az nemet mondani – no meg mire, meddig várna még? –, két hét múlva akár a lakodalmat is megtarthatják, csörgődobbal, harmonikával, nagy eszem-iszommal. A legények csasztuskákat ordibálnak az ablak alatt. Lobacsev szívós, okos paraszt, egyedül ő tudná lecsillapítani s kibékíteni a kaszáló miatt háborúskodó két falut. Egy szavába kerülne a feleségének, s Jegor Ivanicsot is bevinné a járáshoz.

Olyan sűrű lett a csönd, hogy Jegor Ivanicsnak már-már úgy tűnt, mintha a kerekekre ragadt homok száradását, lassú szemerkélését s még azt is hallani lehetne, amint lehull a földre egy-egy szalmaszál a szérűn. Jegor Ivanics behunyta szemét, egy pillanatra könnyű fátylat lebbentett pilláira az álom, amikor hirtelen egy éles rikácsoló hangra, egész testében megremegett.

Feltápászkodott – sütötte fejét a nap –, felült. A kakas: hatalmas, aranyvörös farkú, véreres szemű állat, a kerítés tetején egyensúlyozta nehéz testét: egyik szárnyát félig lelógatva resz-

ketett izgalmában, s olyan volt, mintha verejtéktől csillogna egész tollazata. Néhány tyúk, nyilván rikácsolásától megijedve, a fürdőház gerendáihoz lapult. A kakas pedig, mint a vízbe ugró, leszegve, majd magasba emelve fejét, kitátotta a csőrét, és elordította magát. Jegor Ivanics hiába hessegetné, erővel sem tudná elkergetni. A tyúkok megadóan bújtak össze a fürdőháznál, az egyik elhaló hangon kotkodácsolni kezdett, a kakas rásandított, de átnézett rajta, mintha ott sem volna. Majd nehézkesen lehuppant a földre, hosszú karmaival felkavarta a port, s a fürdőházhoz rohant. A tyúkok káráltak mozdulatlanul. A kakas mindjárt a legszélsőt kapta el, karmait keményen tollába vágva ráugrott. Csőrével kapkodva tépte a tyúk tarkójáról a tollat, az meg felnyögött, s a földre bukva hol meggörbült, hol kiegyenesedett a kakas alatt. A fű megfeszült körülöttük, legalábbis Jegor Ivanicsnak tetszett úgy, s kiegyenesedett az elvadult almafa, terméketlenséggel gyalázott ágait nyújtogatva az égre. Valahol, az utca túlsó végén, forgószél kerekedett, s nőtt óriási feszültséggel egyre magasabbra. Gyerekkorukban, emlékezett Jegor Ivanics, ilyenkor rohantak késért, hogy a forgószélbe szúrják, s attól – úgy hitték valamennyien – véres lesz majd a késük. Jegor Ivanicsnak sajogni kezdett a szíve. Lassan felkelt, kiköpött. Valósággal kiszáradt a teste, lábába fájdalom nyilallt, s kibírhatatlan forrónak, szúrósnak érezte a homokot. Úgy, ahogy volt, kigombolt ingben, hajadonfőtt átmászott a kerítésen. A kakas nem vette észre, felajzottan, díszeit felborzolva, egy másik tyúkot hajkurászott már.

A ló, kifogva a kocsiból, csendesen bóbiskolt az iskola hűvösében. A vörös hajú kocsis is aludt, biztonság kedvéért lába között szorongatva ernyőjét. Az ablakokat kitárták, zöld rétek s távoli dimbes-dombos rozstáblák tükröződtek a terebélyes szamovár oldalán.

Jegor Ivanics megbotolva a benyíló küszöbén, feldöntött egy szénnel teli jókora vékát. Jelizaveta Fjodorovna sápadtan s ideges sietséggel szaladt ki a zajra, karján, a könyökhajlatokban

kék erecskék csillogtak. Távoli fény derengett fel szemében is, amint Jegor Ivanicsra nézett.

– Én meg azt hittem, ön részeg – suttogta.

Az elnököt pontosan abban a pózban találta, amelyben előzőleg is képzelte, a saját helyzetét meg nevetségesnek s egyben ijesztőnek érezte Jegor Ivanics. Egy csészét félrelökött az asztalon, az elnök pedig a félrelökött csészét s Jegor Ivanics zavaros tekintetét látva, vérig sértődött, még el is pirult, noha sohasem használt ilyen szavakat, most azt mondta:

– Engedelmet kérek . . .

S mindegyikük azonnal megértette, hogy ide többé nem teszi be a lábát az elnök, sőt Jegor Ivanicsnak felrémlett, hogy ma esetleg még a kommunistáktól is kilép Lobacsev, falu falura támad, megkéselik egymást a népek, s vedelik hozzá a pálinkát meg a bort.

Az öregasszony Jegor Ivanicsra uszítja lányát, feljelenti a bíróságnál, a testületeknél panaszt tesz ellene, őt eltanácsolják innen, menjen csak messzebb a bűntől.

A városban nincs lakás, hamarosan itt lesz az ősz, az ágyrajáró helyek meg túlzsúfoltak, s felfordul, mert az éhezést nem sokáig bírja.

Mindezt Jegor Ivanics és a többiek is igen jól tudták, de hallgattak, mintha megnémultak volna, miközben Lobacsev útjára indulva, durván felrázta a kocsist, aztán elnyúlt a szekérderékban, s nyugodt, szigorú szemmel a rétek távolába nézett.

Jegor Ivanics zavartan mosolygott; kezét a nadrágszárára lapította, s merev tekintettel bámult a szamovárra, amelynek párás felületén a saját arcának aranyzöld színű, elgörbült tükörképét látta. Aztán Lobacsev elszekerezett, az öregasszony az edényfogó vassal csörömpölt a konyhában, majd megjött érte a kocsi, hogy az állomáshoz, a piacra vigye. Jelizaveta Fjodorovna halkan, s nem éppen meggyőző hangon arra kérte anyját, maradjon inkább itthon. De az öregasszony, összeszorítva ajkát, felöltötte hosszú szoknyáját, s fölcihelődött a kocsira. Akkor meg-

fordult Jelizaveta Fjodorovna, ott állt sápadtan Jegor Ivanics előtt, még a szemhéja is, melyet most sűrűn lehunyt, igen, még a szemhéja is elsápadt. Jegor Ivanics pedig, noha változatlanul arra gondolt, hogy semmi értelme az egésznek, mégis odament hozzá, és megfogta a vállát; a lányon hirtelen remegés futott át, s amikor elsírta magát, Jegor Ivanics úgy érezte, mintha a vér sós ízével telnék meg a szája, akkor megragadta Jelizaveta Fjodorovnát, s ügyetlenül, foltozott cipőtalpával karistolva a padlót, bevonszolta a szobába. A lány egyik karja, amikor Jegor Ivanics lenyomta őt az ágyra, a háta alá hajlott, s nem vette el onnan; a férfi a lecsukott, sápadtan kékes szemhéjakat nézte, egyszerre émelygés fogta el, s behunyta ő is a szemét.

Az öregember, Ivan Mitrics, a kakas lábát kötözte össze, közben így dünnyögött magában: „Micsoda sarkantyúja van, pedig nem is komisszár" – hisz a kaszáló dolgában beszél fia az elnökkel, itt is lesz mindjárt, valamivel csak megkínálják az elnököt?

A kakast a favágóra fektette. Vérben forgott most is a kakas szeme, akár az imént, amikor fent ült a kerítésen.

– Örvendezel! – suttogta nyájasan az öreg, s baltájával lecsapta a fejét. – Örvendezzél, jogod van hozzá, a népekkel teszünk jót, mi hozzuk nekik a békét. Ennek örülj! . . .

1927

Gerencsér Zsigmond fordítása

MATVEJ, AZ ISTEN

Az ezred már három hete próbálta elfoglalni a gázlót az Ik patakon. Mert kitűnő gázló volt. Még borús napokon is messzire ragyogott a kis patak fövenyes medre. És e vidám ragyogás láttán mindenki úgy képzelte, hogy csak át kell lábalni ezen a gázlón – és máris könnyű, vidám háború kezdődik; a fehérek özönével menekülnek a vasútvonal mentén, az ezred mindennap új városba fut be, és gabonával dúsan megrakott szerelvények (a boldogságtól szinte elalélva) kúsznak Oroszország felé!

Alekszandr Petrovics Gyenyiszjuk, az ezred komisszárja, nyugodt és gyakorlatias ember volt. Elkeserítették a gázlónál elszenvedett kudarcok. És még elkeserítőbb volt az, hogy az egyre fokozódó sietségben sehogy se sikerült felszentelni a nagy fáradsággal és nagy takarékossággal szerzett, avasszalma színű, kitűnő, ünneplő zubbonyát és csizmanadrágját. Még be se köszöntött az ünnep, amikor támadást parancsoltak, e három hét alatt pedig, bosszúságára, nem volt egyetlen forradalmi ünnep sem, egyházi ünnepre pedig utálta volna felvenni a szerzeményeit. Talica falu, amelyben az ezredtörzs állomásozott, többször is átkerült a fehérektől a vörösökhöz. A parasztok belefáradtak a háborúba, így hát semmi csodálatos nem volt abban, hogy egyszer azt jelentették Gyenyiszjuk komisszárnak: az előretolt vonalakban megjelent egy talicai lakos, Matvej Mitrofanovics Kosztyakov, aki Matvej istennek nevezi magát, és kijelentette, hogy őt nem járja golyó, és megparancsolta, hogy hagyják abba a háborút!

Genyiszjuk nem nagyon bízott a kulturális felvilágosító munkában, de amikor felbukkant az előítéleteknek egy ilyen élő megtestesülése, elégedetten így szólt: „No, szemünkre vetik, hogy nem végzünk kultúrmunkát. Hát most írunk nekik olyan jelentést, hogy na . . .” És maga elé vezettette az istent.

Matvej isten Gyenyiszjuknál egy fejjel alacsonyabb, apró termetű parasztocska volt. Az isten térden alul érő, tiszta gyolcsinget viselt. Arca sápadt volt és ihletett, mécsolajjal megkent, felfelé álló kicsiny szakálla csillogott, és ugyancsak ragyogott széles szájának sarka is. Gyenyiszjuk szerette az elégedett embereket, ő maga is elégedett volt sok mindennel: az ezred sikeres előrenyomulásával, katonáinak bátorságával és a sajátjával egyaránt. Valóban bátor volt, mégpedig valahogy plakátosan, nagyon vidáman bátor; például valahányszor az ezred élén futva elkiáltotta magát: „Éljen a forradalom!” – és közben valami kihívó kézmozdulatot tett a fehérek felé, ez mindig könnyekig meghatotta és fellelkesítette a katonákat. Gyenyiszjukot felterjesztették kitüntetésre, az újság többször is írt róla, ő pedig gondosan kivágta ezeket a tudósításokat, és egy papírlapra felragasztva hazaküldte az anyjának. Matvej, az isten, megtetszett neki, bár egy kissé zokon esett, hogy Matvej nyilvánvalóan lekezeli. Nagyjából a következő párbeszéd folyt le közöttük:

– Te csakugyan istennek tartod magad?

Gyenyiszjuk mindjárt érezte a kérdés ostobaságát, Matvej pedig alighanem észrevette ezt, mert még leereszkedőbben válaszolt, mint eddig:

– Hát hogyne, igenis én vagyok az isten. Azért jöttem ide, hogy figyelmeztesselek: nem szabad harcolni – ez ostobaság –, hanem békében és boldogságban kell élni. Azért nem jár engem a golyó. Megtiltottam neki!

És megint úgy nézett Gyenyiszjukra, hogy a komisszár szinte zavarba esett – és ismét leereszkedően ragyogott Matvej isten széles szája szöglete. Gyenyiszjuk, bár jól tudta, hogy kár a szóért, mégis mondott egy újabb ostobaságot:

– Én pedig gondolok egyet, és kiküldelek az első vonalba. – És mindjárt egészen kellemetlenül érezte magát, mert Matvej isten már el is fordult, mintha szégyellné azt felelni: „De hiszen az első vonalban voltam, minek kellett iderendelni?" És ahogy elindult, még jobban ragyogott a szakálla, az arca, a szája; a katonák szánakozó és szorongó mosollyal engedtek utat neki. Gyenyiszjuk azt gondolta, legfőbb ideje, hogy mondjon valami fölöttébb épületes dolgot, például olyasmit, hogy lám, a babona meg a sötétség mindenkinek csak láb alatt van, mint a küszöb. A szóáradat hosszúra sikeredett, és nem volt benne meggyőző erő.

A hadosztálytörzstől sürgöny érkezett – őt hívták. Megfeledkezett ugyan Matvej istenről, de mégis valami enyhe türelmetlenség fészkelődött benne; ez okozta, hogy az ülésen tőle szokatlan hevességgel bizonygatta az azonnali támadás szükségességét. Javaslatát elvetették. Pontos értesüléseket kaptak arról, hogy a fehérek át akarnak kelni az Ik patakon, máris jelentős erőket vontak a gázlóhoz. Gyenyiszjukot máskor felvillanyozták az ilyen értesülések – túlságosan is biztos volt a hadi szerencséjében. Most pedig szorongva tért vissza az ezredhez. Önmagával szemben érzett ellenszenvvel hallgatta meg a politikai vezető jelentését. Poltavszkij, a politikai vezető – magasan álló, hegyes fülű, zömök, ragyás ember – gyakran mondogatta magáról: „Én olyan vagyok, akár a pióca: vért szívok, de ha kell, életet adok. A forradalom sikere szempontjából a kíméletlenség a legfontosabb." Most is elismételte ezt a szokásmondását, és hozzátette, hogy az első vonalakban fel vannak zaklatva a katonák: a lövészárkok előtt többször is sértetlenül elsétált Matvej isten. A politikai vezető szerette Gyenyiszjukot, így hát láthatólag kellemetlen volt ezt elmondania, de ugyanakkor szinte gyönyörködött a tehetetlenségében.

A beszélgetés egy parasztházban folyt. Gyenyiszjuk már rég észrevette, hogy azoknak a házaknak a belső berendezése, amelyeket az utóbbi hónapokban látott, valahogy mind nagyon ha-

sonló egymáshoz: a parasztok eldugnak minden fölöslegest, a megmaradó nélkülözhetetlen holmi pedig minden házban egyforma. Ennek a háznak a gazdája bizonyára nagyon vallásos ember volt – a szentképtartón ott maradt az ezüstlemezzel díszített ikon. És a házigazda valahogy gyanúsan nyugodt tisztelettel hallgatta a beszélgetésüket. Gyenyiszjuknak roppant kellemetlen volt mindezt látni és tudni; de ugyanakkor azt is felismerte, hogy képtelen megoldást találni, és még sokáig fogják környékezni a parasztházak, a szentképek és a gazdáik körül forgó fölösleges gondolatok.

Kilovagolt az első vonalba. A lövészárkokat sebtében ásták a homokos talajba, de már kapcák otthonos szaga lengett bennük, mindenütt cigarettacsutkák hányódtak, és hihetetlen vastagságuk a háborút juttatta az ember eszébe.

Matvej, az isten egy nagyon piszkos, üres heringeshordón ült a lövészárokban. Egy teáskannába mártogatva, jó étvággyal evett egy nagy darab fekete kenyeret.

– Adjatok neki csuprot – mondta Gyenyiszjuk, maga se tudta, miért.

Egy vöröskatona, aki azt figyelte, hogyan eszik az isten, félig zavartan, félig tisztelettudóan azt válaszolta:

– Adtunk már neki csuprot, de ő elfelejtette letenni, amikor a sétájára indult, és egy golyó kiverte a kezéből.

Matvej istenen már piszkos és gyűrött volt az ing, és különösen ingerelték az ingéhez tapadt heringpikkelyek.

Gyenyiszjuknak úgy rémlett, hogy a katonák már nem az eddigi barátsággal és szeretettel néznek rá, amelyet megszokott: most már valahogy mesterkélt ez a barátság. Lám, gyorsan összeveröd nek, és dohányt kunyerálnak, holott csak tegnap kaptak. Ez is nyugtalanította. Verőfényes nap volt. A patakon túl, a fehérek lövészárka fölött egy varjú szállt, és tisztán lehetett látni: ahogy csap a szárnyával – egy kissé fáradtan és talán boldogan –, leválik egy-egy tolla. Egy toll dugóhúzó formájában

kerengve lassan és szinte melegen lehuppant a földre. Fellobbant és kialudt egy géppuska tüze.

Matvej isten megette a kenyeret, inge aljában összegyűjtötte a morzsát, és be akarta kapni, de aztán kidobta a lövészárok mögé.

– Hadd egyen a madár is . . . – mondta nyilvánvalóan mesterkélt, hamis, vékony hangon, de aztán már gyakorlatiasan tette hozzá: – Te nem láttad, Alikszandr Pitrovics, hát megmutatom neked. Nem szabad harcolni, Alikszandr Pitrovics!

Helyrerántotta az ingét, megigazította a vékony övet, félretolta a kis hordót, és halkan krákogva kimászott a lövészárokból. A fehérek nyomban tüzet nyitottak. Matvej isten a száját az egyik kezével szüntelenül törölgetve, oldalvást kihívóan Gyenyiszjukra pillantgatva, apró léptekkel kétszer is elsétált a lövészárkok mellett, gondolkozott egy darabig, ravaszul, talányosan elmosolyodott, majd letépett egy kellemetlen szagú kis sárga virágot, és visszatért a lövészárokba. A virágot odanyújtotta Gyenyiszjuknak. A komisszárt nem az lepte meg, hogy Matvej isten sértetlenül visszatért, hanem az, hogy a vöröskatonák nem viszonozták a fehérek lövéseit, meg az, hogy ő, Gyenyiszjuk, nem vezényelt nekik tüzet. Egy vállrándítással el kellett volna mennie, és magával vinnie ezt a hóbortos megszállottat, de jól tudta, hogy nem teheti: a katonák szánakozva, szigorúan és ugyanakkor elragadtatással néztek Matvej istenre, úgyhogy a komisszárba belenyilallott a riasztó gondolat: „Megszöknek!" Mint a legtöbb embert, őt is mindig akkor lepte meg a félelem, amikor már megesett a szörnyű baj. Most nem történt semmi szörnyűség, de mégis megszállta a félelem. Durván és tömören kifejezve, úgy érezte: a katonák máris szöknek, mégpedig őrajta, az ő szerencséjén futnak át, és sárba tiporják a forradalom és az önmaga szolgálatában szerzett érdemeit . . .

– Egyszer majd ledurrantanak! – kiáltotta kamaszos hetykeséggel.

– Sose durrantanak le! – rikkantotta ugyanolyan hetykén, sőt

egy kissé talán még fölényesebben Matvej isten, és még dobbantott is egyet. – Hát isten vagyok én, vagy nem?!

Gyenyiszjuk a katonák felé fordult. A vöröskatonák hallgattak. De töprengésre nem volt idő, sietni kellett.

– No, majd rendezek én neked egy érdekes mutatványt – mondta bágyadtan.

– Mi lesz az? – kérdezte odafordulva, vidáman Matvej isten.

– Próbatétel – válaszolta határozottan és nyersen a komisszár.

Erre Matvej isten egyszeriben elcsendesedett. Visszaült a kis hordóra, és oktató hangon így szólt:

– Mi ketten ég és föld vagyunk: két bika öklelődzik, mert sehogy se fér össze... De azért volna még szavam hozzád.

És lassú, gyakorlatias, paraszti beszédmodorában magyarázni kezdte a komisszárnak, hogyan képzeli el a próbatétel megrendezését. Kiválasztott egy mezőt, mondván, hogy a közepén van egy topolya, mely a szélhez hasonlít. Ez a hasonlat nem tetszett Gyenyiszjuknak; azt vetette ellene, hogy ő ilyen topolyát nem látott sehol. Erre Matvej isten hozzátette, az ilyen topolya egyenest arra való, hogy tanítsanak és példabeszédeket mondjanak alatta. Őneki van egy példabeszéde... A komisszár siettette, úgyhogy az isten csak rákacsintott, mintha azt mondaná: egyszer majd elmondom. Bár nyugodtan és határozottan beszélt, Gyenyiszjuk, ha nem is egészen, de mindinkább valószínűnek tartotta, hogy Matvej begyullad a próbatétel előtt, és mégse vállalja. A komisszár visszanyerte jókedvét, a pisztolytáskáját megpaskolta, magabiztosan járkált a lövészárkokban, és megint egyszerűnek, vidámnak látta az életet. A próbatételt másnap estére tűzték ki. Poltavszkij, a politikai vezető este betért hozzá, egy darabig ott toporgott, valami mulatságos levélről beszélt, és zavartan megjegyezte, hogy a házigazda nem dugta el az ezüstborítású szentképet.

– Biztosan elfelejtette – mondta; odalépett a kemencéhez, és rákönyökölt, olyan arckifejezéssel, mintha fázna... Hamar

elment, anélkül hogy elmondta volna a gondolatait, bár hát aligha volt valami egészséges ötlete – akkor segített volna rajta a kíméletlenségbe vetett hite. Gyenyiszjuk nemsokára elaludt.

Száraz, meleg napra virradtak. Amikor Gyenyiszjuk a fák alatt haladt, karjára, vállára őszi levelek hulltak – melegek, aszottak; furcsa égésszaguk volt. A mező közepén álló topolya valahogy csakugyan a szélre emlékeztetett. Távolabb, az öregesen fakó, zörgő füvön túl a nyárfák rezgő bíbora látszott. A katonák izgatottak voltak, a szemük meg duzzadt: bizonyára rosszul aludtak. Mellette egy nyergeletlen lovon Matvej isten igyekezett a nyárfás felé. Napközben kapott egy negyedfont szappant, ellenséges tűzben, válljármon hozott a patakból két vödör vizet, és kimosta az ingét... Az ing megszáradt, egy kissé hullámos lett – a ráncok most is világosan kirajzolódtak a két oldalán. Fehér lovat választott. Azt is lemosta. Egy pillanatra megállt, és anélkül, hogy a katonákra nézett volna, felajzva, vidáman odakiáltott nekik, hogy akkor lőjenek, amikor a nap éppen megy lefelé... A katonák szótlanul és izgatottan nézték a tiszta ing alatt mozgó, hegyes lapockáját. A ló könnyű ügetésben elindult. Gyenyiszjuk felpillantott az égre: a nap a katonák háta mögé ereszkedett, tehát Matvej istennek az arcába fog sütni. Gyenyiszjuk azt parancsolta, hogy vaktölténnyel töltsék meg a puskákat. A katonák egy pillanatra elmosolyodtak, de aztán bizonyára megfeledkeztek a vaktöltényről, és puskájukat keményen szorítva, nyugtalanul és fáradtan néztek a nyárfás felé, ahonnan zsoltárének hallatszott. Sem a komisszár, sem a katonák nem értették tisztán a szöveget, amely így hangzott:

Még egy kevés idő, s nem lesznek többé bűnösök,
Feléjük nézel, és csupán
Helyüket látod.
A jámborok öröklik a földet,
S a világnak bőségét élvezik...

Matvej isten megszokta a zsoltárokat. Miközben énekelt, arra gondolt, hogy az ének olyan, mint a hagyma: fájdalom és bánat nélkül is könnyre fakasztja az embert. És valóban sírt is, részint a büszkeségtől, részint örömében. Gyenyiszjuk komiszszár pedig várta, mikor száll le a nap; három lépésre állt a belső borzongástól remegő katonáktól, és homályosan arra gondolt, hogy ez a pirospozsgás, göndör hajú legény (Petrov vagy kicsoda), ha nem találja el az istent, fogja magát, eldobja a puskát, és elfut a lövészárokból. Az ének erősödött.

A ló feje előbukkant a nyárligetből. A fehér lovon lassan megjelent Matvej, az isten – bíbor ragyogás lebegett a feje fölött. Vakított a fény. „Micsoda hülyeség" – gondolta szégyenkezve és haragosan Gyenyiszjuk, majd a földre nézve elkiáltotta magát:

– Tűz! – Holott már a parancs előtt durrogni kezdtek a puskák.

A katonák rendetlenül lövöldöztek. A ló, amely megszokta a fegyverropogást, nyugodtan igyekezett elérni a füvet – ezért Matvej istennek feszesen ki kellett nyújtania a karját, gyakran megszakadt az ének, és ez bántotta, mert azt gondolta, hogy a katonák ezt esetleg a gyávaság jelének tartják. Folytatta hát az éneket, de nem győzte hanggal.

A fény mind jobban és jobban a szemébe vágott. Ekkor Gyenyiszjuk felkapta puskáját. Gyorsan beledugott egy éles töltényekkel teli tárat, amely megnedvesedett a kezében. Az isten még mindig ide-oda mozgott. A lovat most már háborgatták a közel röpködő golyók, úgyhogy nem tépdeste tovább a füvet. A vaktöltények elfogytak. A katonák ugyanolyan arccal lőttek az élesekkel is, nyilván az elején se hitték el, hogy vaktölténye-ket kaptak. A pirospozsgás Petrov igyekezett a legjobban! A lövések mind ütemesebbé váltak, és nemsokára sortűzzé sűrűsödtek; amikor egyenlő időközökben három ilyen sortűz dördült el egymás után, Gyenyiszjuk eldobta a puskát, a katonák arcába tekintett, és – elfordult. A keze úgy remegett, hogy nem talált

bele a zubbony zsebébe, az arca nedves volt. A sortüzek abbamaradtak. A komisszár előrepillantott.

A földön, a fejét veszettül ide-oda dobálva, az utolsókat rúgta a ló. A katonák futvást feléje indultak, de Matvej isten feltápászkodott. Egy pillanatra a katonák is megálltak. Sima füstgomoly röppent fel a fejük fölött. Továbbfutottak. Az isten elesett. A komisszár megigazította a forgópisztolyát – maga se tudta, miért –, és gyorsan odaszaladt Matvej istenhez, akinek nedves és bíborvörös volt a válla, de önelégülten és jámboran mosolyogva próbálta felemelni a kezét – nem tudta. Vékony szalaggal egy tükördarab volt a homlokára kötve. Ahogy meglátta a komisszárt, még önteltebben elmosolyodott, és lassan megszólalt:

– No, mit mondtam neked, legény: engem nem lehet lepuffantani! Ki tudna lepuffantani – engem? Isten vagyok hát, vagy nem?!

Gyenyiszjuk ekkor (tudta, hogy ezt nem szabad megtennie, de nem tehet másként) gyorsan benyúlt a pisztolytáskába; az a körülmény, hogy nem volt bekapcsolva, valahogy felbátorította – talán mint annak bizonyítéka, hogy ez valahol a lelke mélyén már eleve el volt döntve –, gyorsan kikapta revolverét, és egymás után három golyót eresztett Matvej istenbe. Körülnézett. Most még jobban elkomorodtak a katonák. A pirospozsgás, göndörhajú bizonyult a legfürgébbnek. Máris futott ásókért.

Matvej istent a topolya alatt temették el a katonák, csak sekély sírt ástak neki, mert Gyenyiszjuk sürgette őket, azt mondta, vihar készül – valóban olyan száraz is volt a levegő, hogy ha az ember végighúzta a kezét a haján, csak úgy pattogott: vihar lesz! A vacsorával is sietett, sőt be se fejezve felugrott, és bár egyáltalán nem volt ilyen utasítás, megparancsolta, hogy induljanak előre; mintha félt volna, hogy elfut tőle a hadi szerencse.

Az ezred helyeslően felzúgott; a katonák kezében meglendültek a puskák – és a hadi szerencse valóban nem hagyta el Gyenyiszjukot: reggelre elfoglalták az átkelőhelyet, a fehérek,

ágyúikat és szekérkaravánjukat otthagyva, visszavonultak; ő maga, Alekszandr Petrovics Gyenyiszjuk komisszár pedig az ezred élén hősi halált halt! Megbocsátották neki az önkényességet, amelyért hadbíróság elé akarták állítani, és katonai pompával temették el. Zászlókkal borítva vitték a nyárfáson, majd az öregesen fakó, zörgő fűvön át a topolyához, amely valóban a szélre emlékeztetett. Vihar mégse jött, tovább tartott a nagy szárazság. Poltavszkij, a politikai vezető terjedelmes beszédet mondott, és letörölte könnyeit – és még sokan letörölték a könnyüket.

Óriási tömeg vette körül a topolyát, és senki se vette észre, hogy Matvej isten sírját a föld színével egyenlővé taposták – ráadásul a homok hamar kiszárad és szétmállik. Matvej isten kis halma eltűnt. Gyenyiszjuk sírjára pedig valami méltó emléket akartak állítani az ezredtársai, és mivel azon a napon lelőtték a fehéreknek egy repülőgépét, a sírhantba beásták a légcsavarját, és tintaceruzával vastagon rákanyarították: „Hősi halált halt" – és az ezred továbbvonult. Arra a napra éppen nagy forradalmi ünnep esett, így hát Gyenyiszjuk komisszárnak végre-valahára sikerült felszentelnie új ruháját: derűs, avasszalma színű új zubbonyába és csizmanadrágjába öltözve, büszkén és egyenesen feküdt a sírjában.

1927

Makai Imre fordítása

Nyurka még Melitkánál is csúnyább lánynak számított a faluban. A szeme még fénytelenebb volt, a járása még lomposabb. Történt egy nap, hogy Melitkát elküldték a háziak, keresse meg az elkódorgott lovat. Csak annyit mondtak neki: a ló elhagyta a béklyót, eredj, keresd meg, de nem magyarázták meg, hol és hogyan hagyta el a béklyót. Melitka tehát megindult az erdőn át. A bő esőzések után a kékes fenyőágak gombától illatoztak és összeragadtak, s minduntalan a lábához tapadtak. Egyszerre csak valami csodálatos lágy fuvallat állította meg Melitkát. Isten tudja, miért remegett a keze, mikor széthajtotta az ágakat. S lám, a mohán Nyurka feküdt egy legénnyel. Melitka megpillantotta Nyurka nedves halántékát, s áttetszően kék, sugárzó és különös fényben csillogó szemét. Ez a szem Melitkára nézett, de nem látta őt. Boldogságtól lüktető homlokán egy remegő áfonyalevél aranylott, akár az ikonok díszítőlemezei.

Melitkát hirtelen álmosság fogta el. Mikor hátralépett, megcsúszott, s megzörrentek a fenyőágak, de a szerelmespár meg se hallotta a neszt. Melitka egy tuskóba kapaszkodott, s keze a mohába ért; a moha emberi test illatát árasztotta feléje. S Melitka ekkor eszmélt rá, hogy soha életében nem volt része szerelemben, amiből pedig még Nyurkának is kijutott. Soha életében nem szólították meg az atyai nevén, vagyis Melityina Kirillovnának, hanem mindig csak Melitkának. Amíg az apja élt, még nem dörgölték annyit az orra alá, hogy odahaza nem sok haszon van belőle, hogy lomposan, kacsázva jár, s nemcsak

hogy kérők nem legyeskednek körülötte . . . Az apja két évvel ezelőtt meghalt, elvitte a vodka, s most Melitkának gyakran eszébe jutott, hogy az apja mindig fel szeretett volna menni a városba, könnyebb kereset után nézni.

Száraz, szeles nyár volt, a sovány kalászok úgy zörögtek, mintha bádogból volnának. A termés gyengének ígérkezett. Az aratási istentisztelet előtti napon zuhogott az eső. Befülledt takarmány szaga áradt a földekről. A parasztok vigadoztak. Melitkának megdermedt a szíve, ahogy elnézte boldog arcukat. Az országúton egy szekér döcögött a város felé, szálfákat szállított. Melitka felkéredzkedett rá. „Ülj fel" – bólintott a görnyedt hátú kocsis. Az esőtől fénylő, friss szálfákon az útmenti topolyák tükörképe csillogott. Zötyögtek a félfák, egy szitakötő libegett a rönkök felett.

Valamikor zajosan nyüzsgő kereskedők és részeg rakodómunkások lármája töltötte be a várost. Most azonban még a Volga is lassabban hömpölyög, kihaltabb és félelmetesebb. És az a sok vihar és áradás! Ebben a városban történt a következő eset. Egy részeg muzsik egy szekér szalmát fuvarozott. A szekér felbillent, a szalmarakomány leesett róla; a muzsik nagy nehezen összeszedte a felét, de a másik fele ott maradt az utcán, s a szél, a vihar meg a patakokká dagadt esővíz három éven át hajtotta végig a városon. Most tavasszal, mikor megolvadt a hó, a víz áradata a székesegyház kerítéséhez sodorta ezt a halom szalmát. A muzsik, aki már rég elitta lovát is, szekerét is, toprongyosan, részegen arra haladt egy utcalánnyal, aki ugyancsak részeg volt. A muzsik meglátta a szalmát, ismerősnek tűnt neki, lehevert rá, s felgerjedt benne a vére. Úgy összenyomta a szalmát, hogy a szél már nem tudta felkapni – és ekkor elrothadt a szalma! A városban azóta is rothadó szalma enyhe bűze terjeng, egybekeveredve a lassan hömpölygő Volga vizének szagával.

Egy ismerős szakácsnő állást szerzett Melitkának. Melitkának a kezébe nyomtak egy kis könyvecskét, s megmondták neki an-

nak a hivatalnak a nevét, ahol dolgozni fog; ezt a nevet egyébként tüstént el is felejtette. Egy házmesternél kapott szállást; azt nem engedték meg neki, hogy a hivatal épületében aludjon. Itt is Melitkának szólították, akár a faluban, s itt is sikált, ablakot pucolt, söpört, mint odahaza, de a hivatalban minden továbbra is ragadt a piszoktól. Az ablakokon az utca sara csillogott, s olyan tolakodóan csillogott, hogy néha úgy rémlett, mintha az ablakok ilyen valószínűtlenül sivár színre volnának festve. Ha pedig az ember kinézett az utcára, ott még félelmetesebben és még valószínűtlenebbül csillogott a sár. Egyhangúan kattogtak az írógépek, egyforma hosszúak voltak a cigarettavégek, és egyformák voltak a papírkosárba dobott üres cigarettadobozok is. A hivatalban semmin sem csodálkoztak, legfeljebb a központból érkező új rendelkezéseken. De ez is olyan fegyelmezett csodálkozás volt, hogy csak egy-egy alig észrevehető szemöldökrándításból sejthette a kíváncsiskodó, miféle indulatok dúlnak ezekben a papírlelkekben.

Melitka seperte és sikálta a padlót, kiporolta a lábtörlőt, lefújta az asztalokról a port, sok mindent megértett a maga módján, és sok mindennek örült. A házmester írt helyette leveleket haza a faluba. Ezek a levelek nagyon hasonlítottak egymásra: „itt küldök egy kis pénzt" – íratta a levél közepe táján, azután Melitka tanácsai következtek arra nézve, mit kellene rendbe hozni a gazdaságban. Ezek a levelek egyaránt ámulatba ejtették Melitkát is, meg a falubelieket is, s ez így ment egy darabig. Egészen addig, míg egy nap a hivatal főnöke, Jasztrzsemszkij, ez a kövérkés, szőke vidéki jogász és költő átiratot nem kapott a központból, amelynek következő sorait csak igen nehezen bírta ésszel felfogni: „az olyan hivatalokban, ahol függetlenített irodagondnokok nincsenek, ilyeneknek tekintendők a portások, vagy a takarítói minőségben alkalmazottak, amennyiben nevezett hivatalokban portások nincsenek" ... Jasztrzsemszkij hívatta Melitkát.

– Rendelet jött, hogy az olyan személyek, akik a tiédhez

hasonló munkakört töltenek be, ezentúl irodagondnokoknak nevezendők – közölte vele Jasztrzsemszkij. Melityina nem válaszolt. S Jasztrzsemszkijnek eszébe jutott, hogy egy nap elküldte Melitkát valami csomaggal, s a lány nem találta meg a szomszéd utcát. „Eh, te natáli piton . . .” – legyintett akkor bosszúsan, s azóta csak így hívta a lányt. Még aznap felvette kifutónak Nyikolka Zujevet.

– Úgy bizony, natáli piton!

Melitka bágyadtan állt az ajtóban. Szűk homlokú, álmos arcára parányi malterdarabka tapadt. Az előszobát vakolták, s arra mentében Melitka csodálkozva felbámult. Mire való volt úgy elcsodálkoznia? A malterdarabka épp az arcára pottyant.

Jasztrzsemszkij elfintorította az orrát, és megismételte: „Irodagondnok!” – de nyomban meg is haragudott magára ezért: olyan színezete volt a dolognak, mintha ő, aki mindig tiszteletben tartotta a felülről kapott utasításokat, mégis berzenkedne ellenük. Becsülte magában ezt a bátorságot, de azért mindig úgy járt el, ahogy ezekben az iratokban megkívánták tőle. Most tehát kiment az alkalmazottakhoz, s idézettel tarkított rövid szónoklatot tartott, amelynek veleje az volt, hogy a központ utasítása értelmében Melitkát mától fogva irodagondnoknak kell nevezni. A tisztviselők szenvtelenül pillantottak Melitkára. „Irodagondnoknak” – ismételte meg még egyszer Jasztrzsemszkij. Melitka szoknyája fel volt tűrve; kezében egy pohár halvány színű tea; az arca fáradtnak látszott, pedig még kora reggel volt. Irodagondnok! A tisztviselők munkájuk fölé hajoltak. Csupán az iktatónő keskeny arcán futott át gúnyos mosoly, s bizonyára ő sem azon mosolygott, hogy Melitkát irodagondnokká nevezték ki, és hogy ennek a szónak beláthatatlan következményei lesznek életére és gazdaságára nézve.

Jasztrzsemszkij kissé zavart arccal távozott. Az iktatónő felkuncogott, aztán elhallgatott. „Irodagondnok” – hangzott fel a szoba egyik sarkában, majd valamivel hangosabban a másikban, s ez a szó máris gyökeret vert a tekintélytisztelő papíragyakban.

Melitka körülnézett, lesöpörte arcáról a malterdarabkát – s megpillantotta Nyikolka Zujevet.

Nyikolka Zujev alig egy hónapja jött fel a falujából, de már sok mindent értett, és sok mindent megtanult. Jasztrzsemszkij szakácsnője volt a szeretője, s Nyikolka kivakaródzott mellette, fehér inget viselt, s hivatalos idő után is szívesen futkosott Jasztrzsemszkij ügyeiben. Szürke szeme csupa vidámság; egyszer még tekintélyes gazda lesz belőle; Jasztrzsemszkij az atyai nevén fogja szólítani, s a szakácsnő büszkén fog visszaemlékezni a szerelmére! Most fényes csizma van a lábán, gőgösen magasba szökő csizmaszárral, a haját simán hátrafésüli, mindenkit ismer a városban, és őt is sokan ismerik. Melitka félt tőle.

Tükörfényes csizmája csillogott-villogott, mikor odalépett Melitkához, s csendesen így szólt:

– Aggyisten, irodagondnok elvtársnő.

Egyszerűnél is egyszerűbb szavak voltak, de mégis kicsendült belőlük a rejtett értelem: szó se róla, vacak kis állás a tied, de azért egy rászoruló rokonomnak vagy barátomnak kenyeret jelenthet, ne is álmodj tehát róla, Melitka, hogy sokáig élvezed ezt a helyet. Hidegen és szürkén csillogtak az ablakok. Az írógépeken csak úgy röpködtek a betűk, akár a legyek.

Egyszer, mikor kihúzta az íróasztal alól a teli papírkosarat, Melitka látta, hogy a könyvelő aranyosan fénylő tollhegyeket vesz elő egy kék dobozból. Melitka ekkor arra gondolt, hogy majd ha meggazdagszik, vőlegényre is szert tesz, aranysárga hajú, göndör legényre. S noha tudta, hogy ezeknek a tollhegyeknek nincs különösebb értékük, attól fogva, valahányszor a tisztviselők az asztalon felejtették a tollszárukat, kiszedte belőlük a tollhegyet, téglaporral fényesre dörzsölte, s elrejtette a ládájába, egy gyufaskatulyába.

Ezen a napon azonban elfelejtette kiszedni a tollhegyeket, pedig három tollat is otthagytak az asztalon. Melitka szívét bánat szorongatta.

Langyos este volt. Tutajok nyirkos szálfáinak szaga áradt

a folyó felől. A közeli ligetből szokatlanul erős horkolás hallatszott. A száraz fákon könnyedén himbálództak az óriási varjúfészkek. Esténként most is ott üldögéltek az emberek a kapu előtt, napraforgómagot, cirbolyamagot, mogyorót és diót ropogtatva. A ligetben ittak és verekedtek. De mégis érezni lehetett, hogy sem az emberekre, sem arra, ami körülöttük történik, nem jellemző többé a régi lomhaság és tunyaság. Felbukkantak már azok a komor, konok, vagy Nyikolka Zujevhez hasonló hetyke legények, akik, miután egy-két évig ott ácsorogtak a kapuk előtt, eltűntek, hogy egy évvel rá irattáskával a hónuk alatt rohangáljanak az utcákon.

A kapu előtt őgyelgők olykor meghallgatták – félig érdeklődéssel, félig irigykedve – azt is, amit Melitka mesélt nekik. Ez rendszerint fizetésfelvétel után történt. Ilyenkor elmondta, hogy most küldött haza pénzt; hogy a faluban nemsokára Melityina Kirillovnának fogják szólítani; hogy apja sírjára öntöttvasból csináltat keresztet. Két tehenet már be is szereztek az ő pénzén . . . Ezen az estén azonban, mikor megjelent a kapuban, általános röhögés, üvöltözés fogadta, egy kis kölyök fülsiketítően füttyentett, s a zömök házmester, akiről kiderült, hogy Melitka távoli rokona, morcosan mondta:

– No, te híres irodagondnok. Mutasd magad, hadd lássunk. Úgy ni, most fordulj meg, nézz hátra! . . .

Melitka nehézkesen forgatta ide-oda a fejét, de engedelmeskedett, mivelhogy a házmester történetesen a rokona volt. Szépen megfordult, úgy, ahogy parancsolták. Piszkos szoknyái hangosan verdesték lábikráját. És micsoda lábikrája volt – olyan vastag, akár a gerenda! Valóban, ki látott már ilyen irodagondnokot?! A kapu előtt összecsődült népség mind harsányabban hahotázott, zihálva, köpködve, fuldokolva. Nyikolka Zujev kifújta az orrát, peckesen kihúzta magát, és felvonva a vállát, elindult a főnök lakása felé. Akad-e még egy ember a földkerekségen, akinek ilyen tiszteletet parancsoló, biztos járása van? Megállt a kapu előtt a postás, gyakorlott pillantással átfutotta

a borítékokat, amelyeket legyező alakban terített szét vörös tenyerén. Megkérdezte, min nevetnek. – „Hát csak azon, hogy ezt itt kinevezték irodagondnoknak." – A tekintélyes külsejű, pocakos postás Melitka savószínű, kidülledt szemébe pillantott, és szintén elnevette magát: „Tényleg, pont úgy fest, mint egy irodagondnok . . ." A sokaság visítozott elragadtatásában, a postás pedig oktató hangon folytatta:

– Beszéljünk példának okáért az arcáról. Neked, babám, nem arcod van, hanem az arcod helyén egy megcímzetlen boríték, vagy hogy úgy mondjam, inkább vatta. Pedig ebben a mai korban az embernek az arca is, meg a lelke is téglából kell hogy legyen, hogy úgy mondjam. Bizony . . . – S oly sokatmondóan fordította a többiek felé rombusz alakú arcát, hogy egy pillanatra mindenki elhallgatott, s döbbent tekintetükön átsuhant az eljövendőktől való félelem.

Ettől fogva Melitkának nem volt többé nyugalma. Még a házmester tisztelettudó, barátságos gyermekei is megváltoztak vele szemben. Reggel, alighogy kiugrottak az ágyból, elrikkantották magukat: „Irodagondnok!" Ha mulatozó legények sétáltak el arra, s meglátták a kapuban bánatosan álldogáló Melitkát, szélesre kihúzva harmonikájukat, különféle hangnemekben üvöltözték: „Iroda-gond-nok, iroda-gond-nok!" S Melitka megértette, hogy tennie kell valamit: valamit, amiből a házmestergyerekektől a legényekig mindenki csodálkozva látja majd, hogyan tudja megváltoztatni az életét egy ember. Csak egyetlen kis lépés . . . Hiszen eddig is úgy viselkedett, ahogy kell: megvonta szájától az ételt-italt, minden pénzét hazaküldte a falujába, abban a tudatban, hogy így jóra fordul az élete, minden úgy lesz, ahogy kívánja, lesz vőlegénye, megismeri a szerelmet, gazdasága is lesz, és tisztelni fogják. De akkor közbejött ez a szó: „irodagondnok" – és egyszerre minden megingott. Jelentéktelen kis szó, de hogy lehet megbirkózni vele? Most tehát tennie kell valamit, csak egy kis lépést – de milyen lépést, és milyen irány-

ba? . . . Melitka gyötrődött magában; egyszer már meg is indult Nyikolka Zujev felé, hogy megmondja neki, milyen jó ember . . . Nyikolkának csillogott a csizmája meg a szeme, és bizonyos, hogy nem volt rossz ember: nem káromkodott, nem csapott be senkit. De Melitka végül is szótlanul elsomfordált mellette – és utána még jobban gyötrődött. Napról napra gyengébb lett, zúgott a füle, a szeme folyton leragadt az álmosságtól. Olykor mintha hirtelen megvilágosodott volna benne minden, úgy érezte, megtalálta azt a szót, amivel visszaverhet minden gúnyt . . . de ez a fellobbanó fény hamar kihunyt, s a világ ismét homályba borult. Többször is előfordult, hogy a könyvelő az asztalon felejtett egy-egy aranyló tollhegyet, Melitka hosszasan rámeredt a tollhegyre, s megpróbált valamit felidézni emlékezetében. Az üvegezett válaszfal mögött fel-felderengett az asztal fölé hajoló főnök aranyosan csillogó feje. A telefon mint egy kutya akaszkodott bele az asztal zöld posztójába. A főnök száraz, zörgő papírhangon beszél. Melitka többször is az ajtóhoz lépett, de csak a tekintélyt parancsolóan meggörbülő, feketére fényezett kilincsig jutott: neki nem engedi meg ez a kilincs, hogy hozzányúljon, legföljebb olyankor, amikor ki kell fényesíteni, vagy le kell törölgetni róla a port! . . .

Egyre szárazabb, egyre perzselőbb szél fújt a kapu előtt. Égette az ember torkát, és vakította a szemét. Melitka körbe-körbe járt az udvaron. Ugyanilyen gyötrelmes köröket járt be a lelke is. Papírfoszlányokra emlékeztető galambok röpködtek nesztelenül és jóllakottan az udvar fölött. A kölykök utánafutottak, s ütemesen visítozták: „Iroda-gond-nok, vastag-lá-bú iroda-gond-nok!" Éjszakánként mintha kövekkel álmodott volna. Ezek a kövek nagy magasságból zuhantak a testére.

Egyszer késő éjszaka felébredt. Részeg torkokból előtörő hortyogás töltötte be a házmesterfülkét. A feketéllő ajtó olyan volt, mint a Melitka álmában alázuhanó kő. A keskeny és haragos szentképek előtt mécses pislákolt. Melitka a küszöbre lépett.

Az ajtó lassan kinyílt. A holdfénnyel kikövezett, óriási udvar harsány kiáltással fogadta: „Iroda-gond-nok, iroda-gond-nok!" A visszhang végigdübörgött a város felett, a háztetők füttykoncertbe kezdtek, csapkodtak szárnyaikkal.

– Istenem, Istenem – mormolta Melitka.

Reggel megvárta az előszobában Jasztrzsemszkijt, s elébe állva, halkan így szólt:

– Tessék elszámolni a járandóságomat, én elmegyek innen.

Jasztrzsemszkij gyors pillantást vetett Melitka savószínű szemébe, amelyben mintha száraz, perzselő szél kavargott volna. Feldúltan rikácsolta a legközelebbi asztal felé:

– Állítsák össze Melitka irodagondnok részére a végelszámolást . . .

– Vég-el-szá-mo-lás . . . – zizegett végig a himbálódzó asztalokon. Csak úgy sistergett a papír az ujjak alatt. Összesúgtak-búgtak a számjegyek. Hatvanhat toll koppant a tintatartókon. Melitka kisurrant az előszobába. Homlokáról és arcáról csurgott a veríték.

Persze, a faluban is tudtak már az irodagondnokról. (Melitka már régen elfelejtette, hogy maga kérte meg a házmestert, írja meg a dolgot a családjának.) A homokdombot üröm nőtte be. Az aszott mezők is ürömillatot árasztottak. A pásztor nyakában ott csüngött a hosszú kürt, s amint meglátta Melitkát, azt harsogta: „Jön az irodagondnok!" Kedves, ferde szarvukat lehorgasztva, döbbenten bámultak a hazatérő Melitkára a tehenek. Még ők is elviselhetetlennek érezték ezt a hangzatos, előkelő címet. Melitka csak nézte a csordát, és sehogy sem tudta kitalálni: melyik az a két tehén, amit a pénzén vásároltak? Illatos, lomha ősz zsongott a mezők felett, s az a torkot szárító szél egy pillanatra sem csendesedett el.

Amint az otthoniak Melitka szemébe pillantottak, egyszerre halkabbra fogták hangjukat, és leültek a lócákra. Berontott egy kis legényke, s már-már elrikkantotta magát: „megjött az

irodagondnok! . . ." – de karja hirtelen lehanyatlott, s a rémület nyála csorgott végig állacskáján.

Melitka végigment a falun. Imbolyogva izzott a napfényben a süppedős homokkal borított utca. Egyhangúan és bágyadtan zsongtak a mezők. Melitka szíve elcsitult, torkát édesség öntötte el. A falu népe némán nézte, nem üdvözölték. Proszkugyin, ez a gyáva muzsikocska, kezében a kantárszárral az elnökhöz rohant. – „Felgyújtja a falut, nézz csak a szemébe" – hörögte. Az elnök Melitka szemébe pillantott, s ő is úgy vélte, hogy ez a lány csakugyan felgyújthatja a falut. Melitkát tehát kocsira ültették, hogy beszállítsák a városba. Nézte az elviselhetetlenül sárga, letarolt földeket, háta kiegyenesedett, hangja érdes lett. Proszkugyin vitte őt a városba. Melitka hajtani kezdte a lovat, és azt követelte Proszkugyintól, hogy beszéljen vele nagyobb tisztelettel.

– Elrothasztlak! – kiáltott rá hirtelen.

Proszkugyin ijedten körülnézett. Szembejövő szekerek bukkantak fel a dombon. Proszkugyin segélykiáltására odasietett két muzsik. „Meg akar rontani!" – ordította ekkor felbőszülten Proszkugyin, s halántékon vágta Melitkát. – „Törd össze a bordáit!" – biztatták a muzsikok, s ökölbe szorult kezük megremegett.

Melitkát megint Karnaluhov városába vitték. Egy darabig rács mögött tartották, de mivel hamarosan lecsendesedett, később kiengedték a rács mögül. Az alacsony, kék épületet kert veszi körül. A lomha járású, meleg nap elárasztja fényével a kertet. Azt beszélik, hogy a kert egyik zugában egy róka él, s ha nappal rávizelnek a rókalyukra, holdfényes éjszakákon előbújik, és meséket mond. Minden meséje csupa boldogság, s a kék ház lakói közül sokan igyekeznek éjszakánként kijutni a kertbe, de Melitka nem tartozik ezek közé, ő így is elégedett. Nyugodt járásán is látszik, milyen boldog. Arcán üdvözült mosoly ül, tekintete tiszta és derűs, s a szembejövők tisztelettel meghajolnak előtte, és kitérnek útjából. Mindenki Melityina Kirillov-

nának szólítja, ő pedig mindenkivel elégedett, és mindenkit dicsér. S akikkel csak találkozik, lelkesen erősítgetik egymásnak, hogy nincs a világon még egy olyan derék, megbízható, előzékeny és tiszteletre méltó irodagondnok, mint Melityina Kirillovna.

1927

Tábor Béla fordítása

TÁJKÉP

A kikötőlánc csörögve hullott a homokba ásott ágyúra. Egy matróz a hideg reggeli vízbe eregette az összelapított kötélkarikákat. A kikötő fölött kőszéngáz terjengett. Lebocsátották a feljárót, és álmos, fülledt levegő, rosszul sült kenyér szaga meg rosszul mosdott emberek testszaga úszott a tömeg nyomában. A nedves kerek szájú álmos másodkapitány köpködve meg dünnyögve kapkodta az utasok kezéből az összegyűrt hajójegyeket. Elnyújtott hangon, Vjatka vidéki tájszólással kiabált, hogy ne tolakodjanak. A révhajó uszálya hamar kiürült. Aztán kialvatlan matrózok szótlanul kirakodtak néhány bála papírt az üres raktárakba. Az átvevő, egy sovány ember, hatalmas és rozsdás kulcsköteggel a kezében, a bajuszát harapdálva, unott képpel nézegette cipőjét, amelynek az orra lehetetlenül kidudorodott, mint a biliárdgolyó, titokzatoskodva hosszan beszélt „róla", s nem kevésbé titokzatoskodva emlegette a raktári patkányokat. Végül a hajóraktárból előbukkant egy nagy tölgyfa koporsó. Az átvevő tisztelettudóan megemelte a fél karjával. A raktár mellett néhány hasábfára helyezték a koporsót. A kormányzósági végrehajtó bizottság elnökségi tagjának, Ogyincov elvtársnak a holtteste feküdt benne – fürdés közben vízbe fulladt; a víz sebes folyású, messzire sodorta a tetemet. Az átvevő álmosan leereszkedett az őrbódé küszöbére, tisztelettudóan egy-egy kulcsot húzott mindegyik ujjára, hogy ne zörögjenek, és sokáig szemlélte a koporsót. A hajóból előjött egy magas, toprон-

gyos parasztember, aki mintha ágaskodó lóra hasonlítana, olyan merész és bús szeme volt. Ez a férfi egy pufók és szeszélyes képű kisfiút vezetett kézen fogva (a férfit Jelizar Taraszics Latirevnak hívják, s a kisgyermek a fia). Jelizar Taraszics leült egy gerendára a koporsó mellé, és gyűrött bársonyzacskót húzott elő. A kisfiú az apja két térde közé dugta a fejét, és azon nyomban elaludt, s most látszott csak, hogy úttörőnyakkendő van rajta. Apja könyékkel megsimogatta a gyermek fejét, és mélyet, nagyot szippantott.

„Őrködsz felette?" – kérdezte az átvevő, és álmosan csoszogva bement az őrbódéba.

A nyárfa mögül melegen süt a nap. A raktárház hatalmas árnyéka nedves: az éjjel sok harmat esett. Harmat lepi a gyékényt is, amely a halomnyi sószsákot takarja. Ott áll két kévekötő gép is, ügyetlenül és hanyagul becsomagolva. Napfény csillog a gépek nedves festésén. Ennyiből áll a kikötő egész export- és importkészlete! A gőzös abbahagyta a füstölést, s az uszálytól most csak a tatja látható a felvont csónakkal, meg a hajóorr, ahol a kötélcsomón az őrmatróz alszik furcsa pózban (térde az állát éri, karja a padlón). És ekkor megérkezett a kikötőbe Hanyikov Ignatyij Tyimofejevics. Katonai pufajka van rajta, amelyet télen-nyáron le nem vet, télről rajta maradt még a nyúlprém gallér is. Az arca elgyötört, rég látott borotvát, a szeme kivörösödve. Lustán kószált a kikötőben, megsimogatta a kévekötő gépet, akárcsak tegnap és tegnapelőtt is, és hosszan elnézte, mint sodor az ár a hajó orra mellett egy fűzfalevelet. Kígyózik a levél, lemerül, újra felbukkan, nem tud végleg eltűnni. Hanyikov nem is várta ki, míg megsemmisül, odament a koporsóhoz; leguggolt a paraszttal szemben, dühösen nézte az állát, s megkérdezte: „Ogyincovot hoztad meg?" Jelizar Taraszics pilledten megsimogatta az állát, és kérdéssel felelt: „A rokona vagy?"

– Bár a rokona volnék! A rokon kezéből a szenvedést is szívesebben fogadja az ember, a rokontól legalább remélni lehet, hogy megsajnál. De ez mért sajnált volna meg engem? Magam

városból származom, itt csak két esztendeje vagyok, alig ismerem a betűt, és mégis . . . Hanyikov a tisztes nevem, de később más nevem volt: Közepes . . .

– Nem tetszett a sajátod? Megesik. A mi járásunkban ismerek egy embert, akinek Durakov a neve. E-e-egen . . . Hat éve készül, hogy nevet változtat, mindig újat akar, egyik sem felel meg neki! Válogatós ember. – Jelizar Taraszics megszomjazott egy csésze teára, meg akarta kérdezni a jövevényt, kinyitott-e a kocsma, és hány óra van, de olyan búskomor képe volt ennek a Hanyikovnak, hogy Jelizar Taraszics nem szólt, csak a lábát csusszantotta arrébb.

– Nem arról van szó, hogy nem tetszett, hanem írogatni kezdtem az újságokban, hírlapokban, és ott az a szokás, hogy mindenki megváltoztatja a nevét. Gondoltam, jó hecc lesz, megváltoztattam én is . . . A villanytelepen dolgozom, fizetést kapok, meg a cikkekért is jön a pénz; azokért, amiket írok.

– Pénz? . . .

– Pénznek nevezni túlzás, majdhogynem alamizsna. Egyszer leiszod magad, és volt pénz, nincs pénz, írhatsz megint. Írni nehéz, és nincs is gyakorlatom. Azt gondolná az ember, gyerekjáték írni, hiba is akad elég, aztán ha nekiülsz, elgondolkozol – és kiderül, hogy minden a legnagyobb rendben van. Eljártam értekezletekre az újsághoz – csak még jobban megzavarták a fejemet. Meg az is, aki az újságot csinálja, mármint a szerkesztő, egy nagyon derék ember – folyton felcserélte a fejlécet az újságban, bal oldalról átrakta jobbra, és fordítva. Odáig fajult, hogy sokan már találgatták: „Hol lesz ma a fejléc" . . . Ez az Ogyincov valami főnökféléje volt. Hívatja a szerkesztő azt a Papirint, akihez be voltunk osztva, és azt mondja neki: „Mért van az, hogy más kormányzóságokban sorra gyilkolják a levelezőket, nálunk pedig még egyet sem öltek meg? Azt hihetik, hogy nekünk nincsenek levelezőink, vagy hogy rosszul írnak." Papirin elszontyolodva jött vissza. Én meg éppen akkor állítok be hozzá, és elpanaszolom, hogy miféle história esett velem. Egyszer szom-

baton elmegyek a főmérnökünknek, Nacsapinszkijnak az ablaka alatt. Hallom, hogy odabent dőzsölnek és ordibálnak. Megállok, leskelődök, éppen előbújik a hold, és mit látok: Nacsapinszkij felesége Grigorov mérnökkel kettesben alszik a heverőn. Az utóbbi időben begyemben volt az asszonynép, meg különben is: mért éppen a heverőn, közvetlen az ablak alatt? Cikket kanyarintottam a dologról, jól kicirkalmaztam, hogy a „burzsoázia" így meg úgy, szóval, amint a rend és a szokás megkívánja. Vasárnap meg is jelent. Hétfőn aztán beállít a munkahelyemre Napacsinszkijné (meg kell hagyni, kedélyes, derék asszony, nem vártam volna tőle ilyen viselkedést). Azt kérdi: „Maga írta azt az ocsmányságot?" Becsületesen elismertem. És akkor se szó, se beszéd, bele a képembe. Én csak állok, töröm a fejem, ha panaszt teszek, gondoltam, kirúgnak, ha nem szólok, akkor is kirúgnak, mert hogy minek engedem ütni magamat. Kérdezte tán az a nőszemély, hogy engedem-e? Szeles volt az idő; az állomástól hat verszta járásra van a város, és egész úton azon töprengtem: panaszt tegyek-e vagy se. Közben telehordta homokkal a szememet a szél. De azért csak odaértem. No, és hát akkor láttam, hogy elszontyolodott ez a Papirin. Elmondtam neki, hogy s mint, ő meg majd kiugrott a bőréből: „Írd meg, azt mondja, vagy hogy gyorsabban menjen, diktáld le nekem, majd én kikerekítem." Lediktáltam neki. Nyomban hívták a fotográfust, lefényképeztek, és már tették is az újságba. Még hogy a mi levelezőinket nem verik, nem üldözik, hát ez mi? De ez még nem minden. Különszámot adtak ki. Meg is mutathatom, ha kell... – Hanyikov előkotorta levéltárcájából az újság különszámának gyűrött és összeragasztott példányát. Jelizar Taraszics elvette, és hosszan mustrálta, sehogy sem tudott rájönni, kire hasonlít ez a fancsali ábrázat, végül felfedezte, hogy távolról hasonlít a beszélgető társára. Jelizar Taraszics most már kezdte figyelni, miről is beszél a másik: – Az áll benne, hogy szabályos merényletet követtek el ellenem. Másnap, ha jól emlékszem, hosszú cikket írtak rólam, sok hazugság volt benne, de okosan

hazudtak. Minden a legjobb úton haladt. Aztán, ha jól emlékszem, másnap ez az Ogyincov – gonosz ember volt – hívatja Papirint, és – fel is út, le is út! Vele együtt az én szűrömet is kitették az újságtól. És akkor hirtelen rám sütötték a villanytelepen is, hogy nem felelek meg... Azóta kóborlok...

– Nem szabad ellenségeskedni, tűrnöd kellett volna – mondta Jelizar Taraszics, és ásítva belepislogott a zacskójába. – Ez az Ogyincov durva ember volt ugyan, de türelmes. Neked is tűrnöd kellett volna... Igaz, én egyszer sem találkoztam vele. De nekem is volt bajom miatta. Gyönyörű széna termett az idén; egy kaszavágás – majdhogynem egy boglya. És szúnyog sincs, az idő is kifogástalan, szénaszáradáshoz kívánni sem lehet jobbat. Úgy megszedhettem volna magamat, mint még soha... e-e-egen. Ogyincov, azt mondják, féktelen volt a dologban, és a sok munkától olyan hévbe jött, hogy olyankor nem lehetett elviselni. Sok minden megesik ezen a világon, ugye. Egyszer is munkához látott, talán egy hétig fel sem állt ültéből, annyit dolgozott, és megkívánta a sört. Pedig azt beszélik, soha nem ivott még sört, ez volt az első eset. E-e-egen... Nem ismered a históriáját? Nehéz rajtad eligazodni, először azt hittem, hogy rokona vagy; mintha hasonlítanátok... Elment sörözni, és rengeteget ivott. De ahelyett, hogy lehűtötte volna, egész belsejét égette a sör. És akkor elment fürödni. Úgy látszik, ezt is először csinálta. E-e-egen. Azt mondják, vidáman halt meg, nem kiabált, és nem hadonászott, és amikor megkerült, akkor se volt túl szomorú az arca, bár felpuffadt. E-e-egen. Azt hiszem, sok barátja volt. Te is, ahogy elnézlek, a barátja lehettél. Biztosan sajnálták, hogy eltűnt. Az is lehet, attól tartottak, legalábbis én így gondolom, hátha megszökött valami hivatalos pénzzel, amiről mások nem tudtak. Egy szó mint száz, hogy jó emlék maradjon utána, jutalmat tűztek ki: aki megtalálja a hullát, háromszáz rubel üti a markát! Tudod te, milyen árak vannak falun? Elég, ha annyit mondok, hogy háromszáz rubelért bármikor vehetsz (házhoz hozzák mutatóba) hat vagy hét tehenet, a teljes tulaj-

donodba megy át, és kulák lesz belőled. A parasztok otthagyták a szénakaszálást. A nap kiégeti a füvet. Az asszonyok óbégatnak. Átfésültek minden füzest. Van a folyónak egy holtága, a jó nép azt is felhajtotta. Hogy mért éppen a holtágat? Mit lehet tudni? Hátha egy esztelen hullám oda vitte. A csáklyának tüstént fölment az ára, a kerítőhálóról nem is szólva, azt hiszem, halálra rémisztették a halakat . . . E-e-egen . . . Világéletemben óvatos ember voltam, csak járjátok a bolondját, gondoltam. Jelizar Taraszicsot nem teszitek bolonddá. Befedtem a félszert, kikalapáltam a kaszákat, napszámosokat fogadtam, és hogy zavarba ne kerüljek, előre kifizettem a bérüket. Rendbe hoztunk három szekeret, pogácsát, kalácsot süttettem, s amikor már be kellett volna fogni, akkorra olyan kánikula lett, hogy azt gondoltam: „Megyek, megfürdök, szerencsére itt a folyó a ház mellett." Szólítom Jefimkát, ezt ni, aki itt alszik – gyanútlanul odamegyünk a partra. Sose szoktam víz alá bukni, legalábbis gyerekkorom óta nem, de most valósággal elvakított a nap, letoltam a gatyámat, nagyot rikkantottam és zsupsz! – bele a vízbe. A gyerek meg utánam. Egyszer csak mintha hal érne a kezemhez. Végigsimítom: arc, haj, ruha. Kihúzom a napfényre. Az arca mintha nevetne, a szakálla éppolyan, mint a képen. Jefimka a lábába csimpaszkodott, és ő is azt kiabálja: „Ő az, papa . . ."

– Micsoda szerencse – sóhajtott Hanyikov.

– Hagyd el. Másnak talán szerencse volna, de nem a magamfajtának. Kivonszoltuk a partra. Előre kell bocsátanom, hogy régóta irigykednek rám a faluban a gazdaságom miatt, és most, hogy meglátták ezt az Ogyincovot, csak most fogta el őket a sárga irigység úgy istenigazában. Meg is lehet érteni: a partmenti falvak másfélszáz versztán át mind a hullát keresték, mért éppen engem ért a szerencse? A falumbeliek szóba sem állnak velem. Hideg helyre tettük a hullát. Táviratot küldtünk a városba. Megérkezik néhány ember, megtekintik a gazdaságomat: „Kulák vagy te, azt mondják. Nem adhatjuk ki neked,

mondják, a háromszáz rubelt." E-e-egen. Előtted nem titkolom: nagyon megharagudtam, akárcsak te. Nem bírom elviselni az igazságtalanságot. „Ha így van, mondok, akkor minek fizettem ki előre a napszámosokat – és mért van úttörőnyakkendő a fiamon? Én a fiammal kettesben találtam rá Ogyincovra!" Akkor aztán ráálltak, hogy a pénz felét kifizetik a fiamnak, de nem egyedül neki, hanem az egész csapatnak, vagyis hát – fuccs az egésznek ... Én ebbe az ítéletbe sehogy sem tudok beletörődni, valósággal belebetegedtem. Azt mondtam nekik, elmegyek a legfelső bíróságig, de a háromszáz rubelemet nem hagyom. Nem tágítottam mellőlük, felszálltam a hajóra ... E-e-egen.

Az őrbódéból kijött az átvevő a kulcsaival, felpislantott a napra, köhintett, hosszú karjával benyúlt a bódéba, s lustán lehajolva elővett egy bádog merítőkanalat. Prüszkölve, szipogva mosakodáshoz látott. Könnyű pára szállt fel a földből. Egy kakas kotyogva odament, lábait szétvetve ivott a tócsából, amely az átvevő mosdóvizéből gyűlt össze. Ivás után kukorékolt, s mint aki megijed a saját hangjától, oldalazva elszaladt néhány lépésnyire, ott ismét kukorékolt ... Kifogytak a szóból, s Hanyikov, hogy valamiképpen lezárja a beszélgetést, azt mondta:

– Jó ember volt ...

– Mármint Ogyincov? Barátságos volt – felelte Jelizar Taraszics, és a dohányzacskójába nézett.

– És vidám ...

– De még mennyire ...

– Az ...

– E-e-egen ...

Imbolyogva, dübörögve megjelent a kapuban a halottas kocsi. Furcsa jármű volt, rendkívül magas rugókon, a színe vörös, és olyan fényes, mintha lakkozták volna. A város hosszú, földszintes, itt mindig homokot hord a szél, és folyton szárazság van. Fárasztó a városon végigmenni, ezért a temetést reggelre tették.

Álmos, kialvatlan emberek kezdtek gyülekezni – krákogtak, prüszköltek. Mindegyiknek gyűrött volt az arca, és máris poros. Csak a halottas kocsi tulajdonosa rendelkezett boldogan és büszkén, hosszú szárnyú frakkban és homokszín cilinderben. Neki támadt elsőnek a városban az az ötlete, hogy átfesse vörösre a halottas kocsit, sőt még a lovakat is színre válogatta össze – csupa vereset. Azóta ő kaparintott meg minden rendelést, úgyhogy a többi temetkezési vállalkozó ezek után restellte átfesteni a kocsiját. Megjelent egy ember trombitával, hatalmas sálba burkolózva, azonkívül katonasapkával és csontkeretes szemüveggel feldíszítve. A koporsót fáradtan és lassan föltették a halottas kocsira.

A zenekar felbömbölt. A kakas felröppent az ágyúra. Párás tekintettel bámulta, mint kavarog még mindig a keskeny levél a hajó orránál.

Hanyikov és Jelizar Taraszics beálltak a gyásznép közé, s amikor a halottas kocsi megindult, Jelizar Taraszics az első sorba húzódott, közvetlenül a koporsó mellé, s minthogy a pirospozsgás képű és szeszélyes kisgyereket Ogyincov fiának vélték, a kísérők utat nyitottak, s a gyerek elsőnek haladt a koporsó mögött.

1927

Maráz László fordítása

Alighogy megjelent a templom ajtajában a sekrestyés – szándékosan csörgetve kulcsait, hogy előzze álmosságát –, már fel is tipegett a templomtornácra Katyerina Alekszejevna. Valami kisebb egyházi ünnep volt. A harangozó sokáig latolgatta, melyik harangot kongassa meg, a légszomjban szenvedő, ősz hajú, süket plébános pedig késett. Az öregasszonynak tehát bőven volt oka az elégedetlenségre; széles, erélyes mozdulatokkal vetette a keresztet, s azt képzelte, a templomban mindenki tudja, hogy ő most haragszik, és mindenki fél a haragjától. Ezenkívül azt is képzelte, hogy ő most szigorú arccal, kiegyenesedve, talpig feketében áll a templomban; pedig toldott-foldott, zsírpecsétes steppelt kabátkájában hajlott háta még görnyedtebbnek látszott, mint amilyen volt. Petyhüdt arcát piszkosszürke szőrszálak borították, hegyes orra úgy hatott, mintha dagadt és izzadt volna, s mindez azért volt, mert Katyerina Alekszejevna ritkán mosdott szappannal.

Valahányszor letérdelt, pillantása Anfiszkát kereste, a szolgálatára rendelt leánykát. A kislány ilyenkor segítségére sietett, s olyan arcot vágott, mint mindenki más körülötte, vagyis igyekezett kifejezésre juttatni, mennyire fél Katyerina Alekszejevna haragjától. Lelke mélyén azonban Anfiszka azt gondolta, hogy az öregasszony csak szenteskedik, valójában nem is áhítatos, és csak azért jár templomba, mert hát mi mással róhatná le háláját gazdái iránt, akiknél csaknem ötven évig szolgált mint szakácsnő, s akik ezért élete végéig eltartják: ott lakhatik a

konyha mögött a kis kamrácskában, enni adnak neki és ruházzák, sőt még Anfiszkát is mellé adták, hogy kiszolgálja. De ugyan ki is talál élvezetet abban, hogy ott álldogáljon a rothadásszagú tömjéntől és olcsó viasztól bűzlő, fülledt templomban, mikor odakünn augusztus van! Érett, kissé már sárgálló levelek hullanak le lomhán a fákról, belefáradtak az élet örömeibe; egy-egy lehullott falevél fennakadt a kerítés vasfogain. Gyümölcsillatot árasztanak, és a piaci bódék is tele vannak gyümölccsel.

Verőfényes, nagy ősz bontja ki roppant szárnyait a város felett; zúg-zeng a város, madarak zengése tölti be a levegőt, és az ember lelke is csupa zsibongás! De az öregasszony fázik, több pár harisnyát húz a lábára, csupa gyapjúharisnyát, egyiket a másikra. A papucsa is vastag filcpapucs, kéreg nélküli, és amikor elindulnak a templom kijárata felé, Anfiszka mindig noszogatja az öregasszonyt: „Gyerünk már, gyerünk" – visítozza, és a kezénél fogva vonszolja. A templomtornácról már látni a kerteket, napfény ragyogja be, és szellő cirógatja a galyakat; az öregasszony mindig megbotlik a kötélből font lábtörlőben, Anfiszka pedig mindig elfelejt az öregasszony lábára figyelni, és az öregasszony minden alkalommal otthagyja a papucsát, és harisnyában megy végig az utcán.

Az utcán meg igazán más dolga van Anfiszkának, mint hogy az öregasszonyra figyeljen. Talpraesett, vidám parasztok állnak az utcasarkokon, vérvörös az ujjuk: nagyszemű késői málnát árulnak. A vevők nevetve nézik, mint borul ki a málna a kosárból; most a földön tornyosul nagy halomban, de így is ínycsiklandó és szívderítő látvány. Kéken csillog a szőlő az utcai árusok ládáiban. A szőlő bizonyára magába rejti illatát, és Anfiszka arra gondol, hogy szája sohasem fogja megismerni ezeket a titkos illatokat; ugyanezt gondolják az árus körül ácsorgó kisfiúk is, noha állítólag előfordult már, hogy valamelyik árus adott egy-két szem szőlőt a gyerekeknek. De Anfiszka nem ácsoroghat itt, mert haza kell kísérnie az öregasszonyt; egyébként pedig

nem irigyli azokat a gyerekeket, sőt örül a szerencséjüknek, habár nemigen hisz az egész dologban. Ezen a napon is minden úgy történt, mint máskor: az öregasszony feltipegett a lépcsőtornácra, megállt az ajtó előtt, és meg akarta törölni a lábát, hogy be ne vigye a sarat; igaz ugyan, hogy nem volt sár, az utca száraz és poros volt, de az öregasszonnyal nem lehetett vitatkozni. Katyerina Alekszejevna megmarkolta a kopogtató fogantyúját – és ekkor kiderült, hogy ismét ottfelejtette papucsát a templom lábtörlőjén. Anfiszka mindig szétterpesztve tartotta az ujjait (mintha az ujjai között még más, láthatatlan ujjak is volnának, és talán maga Anfiszka is így gondolta). Katyerina Alekszejevna ezekre a szerteigyekvő ujjakra pillantott, és lassan így szólt: „Eredj." Anfiszka el is indult, bár cseppet sem szívesen.

A templomban ilyenkor már teljesen áporodott a levegő, a sekrestyés morogva járkál fel-alá: nem szereti, ha gyerekek lábatlankodnak körülötte, a gyerekek szerinte csak azért járnak a templomba, hogy gyertyát lopjanak (mesterségére nézve a sekrestyés csizmadia, volt két lánya, de otthagyták az apjukat, elmentek a bulvárra szerencsét próbálni, vidámabb életet keresni – talán meg is találták, csak az apjukkal nem közölték). Katyerina Alekszejevna gazdáinak lakásában viszont egy lélek sem volt: ki hivatalba ment, ki randevúra, ki meg csak úgy sütkérezni a napra. Katyerina Alekszejevna – mint ilyen esetekben mindig – bejárta az egész lakást, mielőtt a kamrájába vonult volna. A szakácsnő nyitott neki ajtót, most a konyhában csörömpölt az edénnyel. Termetes, nagy fenekű asszonyság volt a szakácsnő; sehogy sem tudott gyereket szülni, s a férje, aki falun élt, azzal fenyegetőd̈zött, hogy más asszonyt keres magának. A szakácsnő váltig azt hajtogatta, hogy azért nincs gyereke, mert nem kap elég levegőt, s minduntalan kinyitotta a kis ablaknyílást, hogy szellőztessen, pedig a gazdái megtiltották: azt mondták, a konyhából behúz a hideg levegő Katyerina Alekszejevna kamrájába, és az öregasszony még meg talál fázni.

De nem azért mondták ezt, mintha igazán féltették volna Katyerina Alekszejevnát, hanem mert irtóztak a betegektől: azt hitték, minden betegség fertőző. A ház ura, a gömbölyű Fjodor Szergejics még arra is ügyelt, hogy lehetőleg ő csókoljon először kezet a hölgyeknek, nehogy megfertőzze azoknak a nyála, akik előtte csókolták meg a kacsókat.

Katyerina Alekszejevna azonban azt gondolta, hogy a szakácsnő szívesen látná, ha már elköltözne ebből az árnyékvilágból, mert fáj a foga a kis kamrájára. Éppen ezért nem is árulta el a szakácsnőnek, hogyan segíthet a meddőségén, pedig tudott egy biztos szert. A szakácsnő is tisztában volt ezzel, s mindketten évek óta készültek rá, hogy egyszer kibeszélik magukat egymással, de egyikük sem tudta rászánni magát. A szobák világosak és tágasak voltak, de valamilyen oknál fogva sötét kárpittal kitapétázva. Fent nagy, furcsa virágok díszítették a tapétákat – ilyen virágok nem is léteznek –, s a vendégek érthetetlen módon éppen ezért a sötétséget árasztó tapétáért és ezekért a faforgácsokra emlékeztető virágokért lelkesedtek legjobban, nem győzték őket magasztalni. De a lakás legszebb és legderűsebb darabja mégis a tálalószekrény volt.

Ez a tálalószekrény még azokból az időkből maradt, amikor az emberek nem szégyellték (úgy, mint ma), hogy sokat és jól esznek, míg mások éheznek. Igen, ez a tálalószekrény olyan emberek műve volt, akik sokat ettek – és amikor Katyerina Alekszejevna megállt vele szemközt, a kitárt ablakon beözönlő napfény bearanyozta a sötét tölgyfát. Bearanyozta az oldalajtókat díszítő faragott leveleket is; sötét szőlő kúszott fel az oldalajtóra, s ez a fából faragott szőlő is csillogott a napfényben, szinte áttetszően csillámlott. A tálalószekrény csaknem földig omló potrohát tölgyfából kifaragott vidám fiúcskák támasztották meg; izmos és gömbölyű hasuk volt, kemény, pufók arcuk évszázadok ujjongó életörömét őrizte. A tálalószekrény két szárnyát összekötő vastag tölgyfa polc egy darabból készült. Ebből a hatalmas félfából csónakot lehetett volna építeni, vagy

például egy egész sült ökröt is el lehetett volna helyezni rajta. De szép is volna! A sült hús illata betöltené az egész házat; az úr, késsel a kezében, odalépne, s a vendégek, várakozó pillantást vetve a sült ökörre, közelebb húznák magukhoz a borospoharat... Most egy ottfelejtett mártásos tál állt ezen a polcon; francia porcelánból készült, és halvány, szinte a semmibe enyésző rózsák díszítették. Ez a mártásos tál ahhoz a szervizhez tartozott, amely az egész család büszkesége volt – sőt több családé, Katyerina Alekszejevna gazdáinak egész soráé.

Ó, ez a szerviz! Katyerina Alekszejevna fél évszázadon keresztül szolgálta – több mint fél évszázadon át: hetvenöt évig! Falusi kislány volt, mikor megismerkedett vele, s az ősz hajú és jólelkű szakácsnő szigorúan kioktatta, hogyan kell óvatosan elmosni a porcelán készletet; ugyanazokkal a szavakkal oktatta, mint most Katyerina Alekszevejna ezt a másik kislányt, Anfiszkát. Sok vihart vészelt át ez a szerviz, háborúkat, bankcsődöket, még forradalmakat is (ilyen viharos időkben tűntek el a lakásból a perzsaszőnyegek és a kerman sálak, csillogó fehér köreikkel, kasmír szíveikkel), és halvány virágai arra emlékeztették karcsú, sovány gazdáikat, hogy vannak rózsabokrok, amelyek télen is virágzanak, és amelyeket nem tépáznak meg a ciklonok! Az ilyen gondolatokban sok ember örömét leli – és a tálalószekrény féltékenyen és boldogan őrizte potrohában a mélyértelmű, halvány rózsákat...

Katyerina Alekszejevna el akarta rakni a mártásos tálat, nehogy valaki véletlenül lelökje. Már ki is nyújtotta a kezét, hogy berakja a tálalószekrénybe, s már-már érezte bőrén a porcelán sima, hűs érintését, mikor egyszerre csak valami nyugtalanító, apró fájdalom nyilallt az oldalába. A fájdalom hamar elmúlt, és álmos bágyadtságnak adta át helyét. Ez is pillanatok alatt tovaszállt, de a nyugtalanság megmaradt, s Katyerina Alekszejevna nem mert dacolni ezzel a nyugtalansággal, inkább bement a kamrájába. A kamrácskába az előszobán át vezetett az út; a sötét kis folyosóból az egyik ajtó a konyhába nyílt, a másik

Katyerina Alekszejevna szobájába. Alacsony ajtó volt, oly alacsony, hogy a belépőnek le kellett hajolnia; Katyerina Alekszejevna már egy lépéssel az ajtó előtt le szokta hajtani a fejét, most azonban beleütötte a szemöldökfába, s a legkülönösebb az volt, hogy csak akkor érezte a fájdalmat, mikor megállt az ágya előtt. Magán a fájdalmon nem csodálkozott, csak azon, hogy nem érti, mi okozza; nem hitte el, hogy azért fáj a feje, mert beütötte, és azon is csodálkozott, hogy ezt nem hiszi el... Egyre álmosabb lett, olyan érzése volt – különösen a karjában –, mintha hosszú-hosszú ideje valami egyhangú munkát végzett volna – nem annyira fárasztót, mint inkább egyhangút. Ujjai, úgy érezte, összetapadnak; a szeme már régen leragadt, bár mindent tisztán és világosan látott. A rosszul mosott ablaktáblákat odaszáradt vízcsíkok barázdálták; Katyerina Alekszejevna szeretett volna ablakot nyitni. Szólt is a belépő Anfiszkának.

A kert fái már hullatták levelüket, mert a kert egy szeles dombon terült el; a fák közt látni lehetett a távoli kolostor kupoláit, tompán csillogtak, mint megannyi érett gyümölcs. Mikor Anfiszka visszafordult az ablaktól, az öregasszony elnyúlva feküdt az ágyon, s arca oly szigorú volt, hogy Anfiszkát félelem fogta el – csak most kezdett igazán szorongani. Az öregasszony szorosan összetett kezén a durva és vastag ujjhegyek ráncosak és piszkosak voltak. Katyerina Alekszejevna tagoltan, jól érthetően megszólalt:

– Eredj, hozz be egy tányért... de ne a konyhából, hanem a tálalószekrényből.

Katyerina Alekszejevna beszélni szeretett volna, és úgy tűnt neki, hogy suttogva beszél; persze, hiszen ő kiáltani akart, félig örömében, félig bánatában, valami ismeretlen, eddig soha nem tapasztalt érzés ösztökélésére. Elbiggyesztette az ajkát, de az ajka közben meg sem mozdult, s látta, hogy Anfiszka kapkodva sürög-forog, siet, de olyan ügyetlenül, hogy ez a sietség csak gátolja a mozdulatait; és amikor Anfiszka megjelent az ajtó-

ban, a tányérral a kezében, és a halvány rózsát átszelte az ajtókeret, Katyerina Alekszejevna megsértődött: miért adtak melléje olyan valakit, aki a legegyszerűbb szavakat és a legegyszerűbb kívánságokat sem érti meg? Anfiszka csak valami szörnyű haragot látott ezen a mozdulatlan és elvörösödött arcon, s ez a harag oly félreérthetetlen és oly nyomasztó volt, hogy Anfiszkát teljesen megbénította: tudta ugyan, hogy át kellene szaladnia a konyhába, és szólni, hogy baj van Katyerina Alekszejevnával, de nem volt ereje hozzá. S amikor az öregasszony dühösen ráförmedt:

– Hát te mit hoztál? Két tányért kell hozni! – akkor Anfiszka szó nélkül kiment, és behozott még egy tányért.

Az öregasszony megpróbált felemelkedni. Anfiszka a háta alá gyömöszölt egy párnát, de ez kevésnek bizonyult; Anfiszka erre odatette még a steppelt kabátkát, majd a nemezcsizmát is. Ekkor az öregasszony erőt vett kínzó álmosságán, megpróbálta mintegy kiegyenesíteni görcsbe rándult arcvonásait, és miután úgy gondolta, hogy ez sikerült, lassan szétnyitotta összetapadt kezét, s jobbjával is, baljával is megfogott egy-egy tányért; s ahogy a kezébe vette ezeket a tányérokat, egyszerre megvilágosodott benne, hogy most már senkitől sem kell félnie, és vadul meglengette mindkét karját; most vidámnak, könnyűnek és frissnek érezte magát, és mintha hirtelen támadt száraz szél fújta volna szemére az álmot. Nem hallotta már, mint ütődnek egymáshoz és mint törnek el kezében a tányérok, azt sem érezte, milyen éles az a porceláncserép, amelybe bevágódott lehanyatló kezének hüvelykujja. Arca bíborvörös volt, és az orra hegyéről kiinduló sápadtság csak lassan terjedt szét az arcán. Ez a fehér folt egyre szélesedett, betöltötte egész arcát, teste pedig mind egyenesebben és egyenesebben nyúlt el az ágyon.

Anfiszka ott állt az ágy mellett a zsámolynál, és minden félelem nélkül nézte, mint sápad el ez a bíborvörös, feszült arc; de hátborzongató rémülettel töltötte el az a megmagyarázhatatlan rejtély: miért törte össze az öregasszony a tányérokat? S csak

mikor átvillant az agyán: hátha azt fogják hinni, hogy nem is az öregasszony törte el a tányérokat, hanem ő, Anfiszka – csak akkor lélegzett fel megkönnyebbülten; az öregasszony mozdulatlan arcát most már félelmetesnek, de mégis ismerősen kedvesnek látta, és keserves sírásban tört ki.

1927

Tábor Béla fordítása

Jeremej Gyomin éhezett. Hiába keresett munkát, nem talált. Egy rőthajú férfi, összehúzva eszelős szemét, azt ajánlotta neki, hogy főzzön ki a hullákból csontvázakat az iskolák számára.

– Elvégre a felvilágosodás érájáért éljük – szisszegte.

Gyomint ebben az ajánlatban leginkább ez a szó hökkentette meg: „éra". Egy másik ember azt ajánlotta, hogy készítsen fémrögzítőket nyomorékok mankóihoz, s ő is mormogott valamit az éráról meg a szépségről – nem lehetett pontosan érteni, mit. Éjszakánként banditák nótázása hallatszott a félig romba dőlt házakból. A falvakba vezető utak kereszteződésein városlakók várták a parasztokat egykori jólétük maradványaival. Nem messze attól a háztól, ahol Gyomin lakott, az „ARA" raktárai voltak. A tágas és világos irodahelyiségekben értetlenül nyugodt arcú hivatalnokok ültek, hogy rendíthetetlenül és példás precizitással megmentsék az embereket az éhhaláltól. Gyomin többször is rajtakapta magát, hogy be szeretne menni az irodába, és megérdeklődni, nem küldtek-e neki csomagot Amerikából – noha Amerikában nem voltak és nem is lehettek ismerősei. Valami megmagyarázhatatlan elevenség szállta meg ezekben a napokban. A lakás elviselhetetlenül nyirkos volt, a konyhában füstszag terjengett: a szegények füstje volt ez, az éhség füstje, a tüzelőfa füstje, amely elnyomja az ételszagot. Gyomin gyakran álldogált a hátsó lépcsőházban. A szomszéd lakásból reggel kilenckor távoztak, és pont ötkor érkeztek haza a Csirkov nővérek. Állásban voltak. Rajtuk kívül még öreg

édesanyjuk lakott ebben a lakásban. Óriási lakás volt, ötszobás. Ennek ellenére, mikor csütörtökönként szállóvendég érkezett a Csirkov nővérekhez – a kormányzósági élelmezési bizottság komisszárja –, az öregasszonyt egész éjszakára elküldték lepényt árulni. Az öreg Csirkova néninek petyhüdt, de rendkívül makacs és eleven arca volt. Egyszer, mikor megpillantotta Gyomint a lépcsőn, így szólt hozzá:

– Magának is meg kellene próbálni lepényt árulni, fiatalember, nagyon jól kereshet vele. Én már gyenge vagyok ahhoz, hogy egész héten áruljak, a lányaim sem engedik, máskülönben nagyszerűen élnénk. Tudja, mi nagyon jól megvagyunk együtt, három nő, elválaszthatatlanul egymáshoz kötve, mint vesszőnyalábok a sövényben! . . .

Gyomin tisztelettudóan hallgatott, s elhitte, hogy a lepényeket veszik és eszik – és valóban vették ésették.

A várost véges-végig tenger mosta, hömpölygő hullámait nem érdekelte a pusztulás; betöltötte a nappalokat harsogásával és kibírhatatlan kékségével. Gyomin szeretett volna megszabadulni attól a fene nagy tisztelettudástól, s ezért gyakran kísérte el az öregasszonyt – de sok mindent talált benne, aminek tiszteletre méltó voltát nem vonhatta kétségbe. Az öregasszony szeretett azzal dicsekedni, milyen jól tudott vigyázni a lányaira: más lányok ezekben az időkben már ötször is szültek. Késő délutánig ácsorgott az öregasszony a kikötőben, egy csenevész nyárfa mellett, amely csupa maszat volt a prostituáltak hátától. Ezután a mozik elé ment, egyik mozitól a másikhoz. Plakátok rikoltoztak emberi hőstettekről. Szürkén gomolyogva tódult ki az ajtókon a bűz és a dohányfüsttel kevert hideg levegő. Az öregasszony rongyos sálja alá dugta petyhüdt kezét, s azt motyogta: „Meleg lepényt tessék, meleg lepényt . . .” Lassan elmúlt az éjszaka, bezártak a klubok; az öregasszony a lebujok elé ballagott, oda, ahova a selyemfiúk és a prostituáltak tartottak. Mikor aztán a gennyes fekélyekkel borított, rekedt hangú nők elindultak, hogy elkísérjék szeretőiket a kikötőbe, az öreg-

asszony már várta őket a kapuban. „Meleg lepényt tessék!" – kínálta portékáját. Egy nap felkereste Gyomint egy régi pajtása, akivel egy zászlóaljban szolgált; hogy, hogy nem, öt font kenyeret is hozott magával. Elbeszélte, hogy a felesége elhagyta, aztán hirtelen jókedve kerekedett, gondtalanul fütyörészni kezdett úgy, ahogy Gyomin szokott, s azt indítványozta, hogy fűrészeljék el a távíróoszlopot, amely ott áll a kis utcában: „Hadd melegedjünk fel egy kicsit". Szabályos hasábokra fűrészelték az oszlopot; már hajnalodott, s a fűrész rózsaszínűnek látszott, a fűrészpor pedig égszínkéknek. Akkor tért haza az öregasszony a lepényeivel; odajött hozzájuk, panaszkodott, hogy fáradt, s mikor Gyomin megkérdezte, miért nem megy akkor aludni, az öregasszony szokatlanul élénk szemét a sarki villanyórára emelte, s azt mondta, csakugyan ideje volna már aludni, de ő szeretne még egy kicsit beszélgetni, amiből Gyomin és pajtása megértette, hogy az öregasszonynak még korai volna aludni térni, és hogy a komisszárnak még mindig szüksége van mind az öt nagy szobára. Gyomin cimborája segített behordani a hasábfákat, a szobában gyantaszag terjengett; Gyomin pajtása megint búnak adta a fejét, eltávozott. Gyomin behívta magához az öregasszonyt. Az öregasszony teáját szürcsölgetve dicsekedett, hogy eladta az összes lepényt, és a lányai ezen a héten már nem fognak éhezni. Majd hozzátette – isten tudja, miért –, hogy valahányszor elmegy lepényt árulni, lányaihoz eljön vendégségbe a kormányzósági élelmezési bizottság komisszárja barátaival; fiatalok, szeretnek vigadni, nem lehet zavarni őket. Gyomin nagyon szerette volna tudni, hogy az öregasszony lányai közül melyikkel hál a komisszár. Neki jobban tetszett a fiatalabbik, világosszőke lány, akinek olyan gyámoltalan, széles szája van. Haragudott magára, amiért olyan tisztelettudóan hallgat. A szobában egyre melegebb lett. Az öregasszony elszundikált, álmában mozgott az ajka, mintha rágna valamit. Gyomin várt egy darabig, azt remélte, maga sem tudta, miért, hogy az öregasszony kikotyog valamit álmában; de aztán kinevette magát

ezért, s kiment a lépcsőházba. Nem sokkal később kinyílt a szomszéd lakás gyékénnyel bevont ajtaja, s egy sovány, szürke macska surrant le a lépcsőn. Utána kilépett az ajtón a kormányzósági élelmezési bizottság komisszárja, becsapta maga mögött az ajtót, s rá sem pillantva Gyominra, öntelt, határozott mozdulattal végigsimította halántékát, és lesietett a lépcsőn. Lent a lépcsőközben egy pillanatra felvillant kék sálja a sárga bekecs felett. Aztán kijött a két nővér is. Szemlátomást aggódtak már anyjukért. Kihajoltak az ablakon. Az udvaron tűzifát fűrészeltek, visítozó asszonyok fehérneműt mostak: „házilag főzött" szappant használtak, amelytől bűzlött az egész udvar; egy vézna hivatalnok teli vödröt cipelt a szennyvízgödör felé, de útközben megcsúszott és elesett, mire harsogó nevetés tört ki az udvaron. „A kedves mama nálunk alszik! . . ." – szólt gyorsan Gyomin. A fiatalabbik nővér kacéran felvonta bársonyos szemöldökét, az idősebbik szigorúan Gyominra pillantott. Hátának görnyedt tartásával és kövér kezével mintha félve elrejtette volna lecsüngő mellét. „Ez éli a világát!" – gondolta vidáman Gyomin, s kitárta előtte lakásának ajtaját. A fiatalabbik hadarva mormolta: „Polgártárs, lehetőleg ne beszéljen a házban a mi éjszakai szállóvendégünkről . . . – és gyámoltalanul mosolygott. – Folyton készül, hogy eljön a barátaival, de mindig közbejön valami. Elhozza az ennivalót, és minden ottmarad." Gyomin még egyszer rápillantott erre a vékonyka kis nőre, s most már tisztán látta, hogy köztük csak olyan viszony lehet, mint a padló és a mennyezet közt: csak nézhetik egymást, de nem közeledhetnek egymáshoz. Égő szomorúságot érzett. Kijött az idősebbik nővér. Az öregasszony álmosan csüngött kövér karján. „A koldusok megszabadultak vendégeiktől" . . . – szólt bágyadtan az idősebbik nővér. Hangja a komisszár kiélégültségtől duzzadó száját juttatta Gyomin eszébe. Buja nyál gyűlt össze a torkában. Az idősebbik nővér – természetesen büszkeségből – meghívta, jöjjön be hozzájuk. Gyominnak nem volt ereje visszautasítani a meghívást. A konyha padlóján húst lá-

tott gyékényzsákokban, egy köcsög tejet és kenyeret, amely hosszúkás és sötét volt, akár egy fahasáb. A fiatalabbik nővér rohant elrejteni az élelmiszert – az öregasszony egyébként észre sem vette. Boldogan mosolyogva leroskadt a díványra; az eladott lepényekért kapott szánalmas garasok kiborultak a zsebéből. A fiatalabbik nővér tüntető mohósággal felszedte. „Eredj ennivalóért, te naplopó . . .” – szólt rá szigorúan az öregasszony. A lakásban példás rend volt, az ágyak bevetve, az asztalterítők leszedve, a bútorhuzat kisimítva – s mindez azzal a kínos gondossággal, amely mögött vagy valami nagyon ocsmány, vagy valami nagyon jó dolog rejlik. Gyominnak még mindig sajgott a szíve. Alig bírta lenyelni a répateát. A fiatalabbik nővér behozta a fahasábra emlékeztető kenyeret, azt mondta, hogy most vásárolta, s az öregasszony csodálkozott: milyen olcsó. „Egyen” – szólt a fiatalabb nővér hűvös részvéttel Gyominhoz, s Gyomin szégyenkezve és bátortalanul nyúlt egy jókora szelet után; érezte, hogy nem volna szabad ennie, de mégis evett.

Ugyanezen a napon történt, hogy egy előkelő külföldi, aki Angliából érkezett, megszemlélte az „ARA” raktárait. Az előkelő külföldi kissé hősnek érezte magát, vállveregetően nyilatkozott sok mindenről, sok mindent gondolkodás nélkül eldöntött – úgy, ahogy még soha életében nem döntött és nem dönthetett el semmit. Igen eredeti sárga öltönyt viselt, kissé távolabbról nézve hagymához hasonlított benne; csupa folt volt. Ahova csak a revizorok lábukat tették, mindenütt seregestül ugrottak szét a patkányok. A külföldiek csak lépkedtek tovább, mintha mi sem történt volna, kihúzva amúgy is egyenes hátukat, de orosz kísérőik alázatos szolgálatkészséggel a feltépett úttest kockaköveit hajigálták a patkányok közé. Szürke, áttetsző felhők remegtek az égen, a könnyű szellő halkan zizegő, átlátszó papírlapokat sodort maga előtt a fűvel benőtt átjárókon. Az előkelő külföldi mélyértelmű megjegyzést tett: „Új hitet teremteni könnyebb, mint feltámasztani a régit. Az új hitnek csak a megcsontosodott maradisággal kell megküzdenie,

a réginek nemcsak a megcsontosodott maradisággal, hanem a széles körökben elterjedt, közkeletű bírálattal is . . .” – Majd megjátszott iszonyattal és kíváncsisággal, amelyet semmitmondó arcának játékával is igyekezett érzékeltetni, hirtelen ezt kérdezte: – „Mi az, ebben az országban talán nincsenek macskák?” Mire egyik orosz kísérője alázatos szolgálatkészséggel gyorsan azt felelte, hogy valóban, úgy látszik, nincsenek. Az előkelő külföldi nem győzött ezen csodálkozni, s azt ajánlotta, hogy tegyék közzé a következő hirdetést a napilapokban, vagy nem is a napilapokban, hanem inkább falragaszokon (szeretett volna ugyanis magával vinni egy ilyen falragaszt Angliába): „Minden macskáért egy ARA-csomagot adunk”.

Másnap reggel Gyomin valami megmagyarázhatatlan szorongásra ébredt. Felült az ágyán. Körülnézett a szobában: nedves foltok a falakon, vastag por a bútorokon. A tegnapi felajzottságnak már nyomát sem érezte, és mintha az ártatlanságát akarná hangoztatni, ezt mormolta magában: „Mit reszketsz oktalan, mint szélcsendben a nyárfa?” De most már nem úgy folytatódott a dolog, ahogy azelőtt szokott folytatódni: nem újult meg az önmagába vetett hite, nem kacagott fel, nem kezdett fütyörészni. Az udvarról visítás hallatszott; Gyomin a meleg ablakpárkányra könyökölt, a nap éppen szembesütött. Egy sovány kisfiú – csupa csont és bőr volt – riadtan kisurrant a kapun. Egy nő, akinek a fején nem volt kendő, és kezében piszkos törölközőt tartott, megpróbált utánafutni, de szemlátomást nem volt hozzá ereje. Eltorzult arccal, kezükben rongyos zsákkal rohangáltak a ház lakói, s eltűntek a hátsó lépcsőházak piszkos nyílásaiban. A házmester izgatottan ordítozott, látszott rajta, hogy elemében van. Aztán néhány ember felmászott a padlásra a keskeny, rozsdás vaslépcsőn. Lábak dobogtak a tetőn. „Mi történt?” – kiáltott le Gyomin. Senki sem felelt. Gyomin egykettőre kint termett az udvaron. „Két macska volt a házban – súgta valaki a fülébe –, az egyiket elcsórta egy kölyök, ott áll a gazdasszonya, epekedik utána, a másikat senki sem ta-

lálja." – „Kié az a másik macska?" – kérdezte Gyomin szinte őrjöngve. Megint nem felelt senki. Gyomin kirohant a kapun, bejárta az utcákat. Az udvarokon, a romhalmazok közt mindenütt emberek kutattak, turkáltak, kezükben kosarak, zsákok. Valaki azt mondta, hogy a temetőben sok a macska, mire az egész tömeg odatódult. Nyomukba szegődött Gyomin is. S mint a többiek, ő is fürkészve vizsgálgatta a hasadékokat, bekukkantott a kapuk alá. A temető előtt rendőr állt, vékony, nőies hangon ráparancsolt a tömegre, hogy oszoljon szét. Egy pillanatra mindenki megdöbbenve nézett rá, néhányan futásnak eredtek a kerítés mentén, hogy másik bejáratot keressenek, de a másik bejárat előtt is rendőr állt. Gyomin az „ARA" raktáraihoz szaladt. A raktár előtt már hatalmas sor állt, legalább háromnégyezer ember, s ennek a zúgva-bőgve, szűkölve-nyüszítve kígyózó sornak az éle a korrekt hivatalnokok pedáns rendben tartott, világos irodahelyiségeibe torkollott. Gyomin szorongva és reménykedve indult el a sor mentén. Sok ismerőssel találkozott; egy pillanatra megnevettette, hogy Grigorij atya, a pópa valamilyen oknál fogva tatárköntöst öltött magára, s főképp, hogy oly roppant büszke volt erre az ötletes álruhára. Mindenkinek a hóna alatt lágyan hullámzó zsák volt, az arcokon pedig fásult remény. A sor közepén Gyomin megpillantotta a Csirkov nővéreket. Kétségbeesés fogta el. A nővérek egymás mellett álltak, szorosan egymáshoz simulva; a szürke macska hiába próbálta kiszabadítani a hátát a beléje csimpaszkodó két kézből. A nővérek széles, bágyadt ajka nedves volt, és szinte ellenszenvesen gyűrött. Gyominnak eszébe jutott a kormányzósági élelmezési bizottság komisszárja, s riadtan hessegette el magától ezt a gondolatot. Fojtott hangon megszólította a nővéreket. Nem válaszoltak, nem ismerték meg. „Mind a ketten" – gondolta, és végigrohant a sor mellett. A sor végén meglátta az öregasszonyt is. Egy piciny fekete macskakölyökkel állt ott. Arcán magabiztosság és szilárdság tükröződött. A kismacskát oly erővel szorította magához, hogy szegénykének csak úgy

habzott a szája a halálos rettegéstől. A sor nőttön-nőtt. Néhány katona, ügyetlenül cipelve puskáját, az „ARA" irodája felé tartott. A nap a meleg égbolt közepére hágott. A város néma volt. Gyomin hazasietett. Még mindig a macskákra gondolt (noha lassanként egy másik, érthetetlen, még testszagú gondolat kerítette hatalmába az érzékeit). Benézett a pincébe. Patkányok százai száguldottak a pince zugai felé. Gyomin félreugrott. A hátsó lépcsőn megint találkozott egy patkánnyal. Vinnyogva, karmaival kopogva szaladt felfelé a lépcsőn. „Mind ide menekülnek a raktárakból" – villant át homályosan az agyán. A gyengeségtől támolyogva kószált tovább az utcán. A romos épületek tátongó nyílásain és az utcákon át most is elhallatszott hozzá a tenger harsogása, s most is vakította elviselhetetlen kéksége. Ez még növelte benne a félelmet. Egy lámpaoszlophoz támaszkodott, levette sapkáját. Egy matróz haladt el mellette; részeg volt, piszeorrú, csupa kék folt, de a maga módján mégis boldog; kivette Gyomin kezéből a sapkát, és visszatette a fejére. Hunyorogva csillogó szemével, mély meggyőződéssel így szólt: „Pajtás: csak az nem fordul fel éhen, akit eltart a macskája." Az a bizonyosság, amely Gyomint az imént megszállta, szemlátomást az eszelősségig fokozódva töltötte el ezt a matrózt. Gyomin világosan megértette: ő most nem találhat sem munkát, sem kenyeret. De ez a matróz mindent talál, még angóramacskát is . . . Gyomin ijedten nézett a matróz bárgyú és boldog arcába, és (miközben ugyanilyen bárgyún és boldogan azt gondolta magában: „vége!") sietve, harsányan válaszolta: „Úgy van! Nincsmittenni!"

1927

Tábor Béla fordítása

VALENTYIN PÜSPÖK BOLDOGSÁGA

Valentyin püspökkel (aki ifjúi törékenységével lágyította meg a polgártársak szívét, mert még a hangja is olyan volt, mint a tegnapi szó emléke) közölte Trofim Nyikolajevics Arhipov, az egyháztanács elnöke, hogy mivel a hívek szíve vérzett a püspökért, aki egy parasztnál lakik, összeszedték az utolsó morzsákat, és rendbe hozatták a padlásszobát, amelyben azelőtt a sekrestye helyezkedett el. Mindez nagyon meghatotta a püspököt, még Arhipov recsegő hangja is, amely örökösen ócsárolta a világot, bár a bőrrel és kis hordókkal kereskedő Arhipov iránt a püspök sok szempontból ellenszenvet érzett. Könnyen lelkesülő, lobbanékony ember volt ez az Arhipov, a vallással sem azért törődött, mert hitt istenben, sőt erősen kételkedett benne, és néha még istenkáromló folyóiratokat is átlapozott. De becsvágyó volt és merész. Arhipov apja hetvenkét éves korában felakasztotta magát üzlete kirakatában. Az egész forradalom alatt kereskedett az öreg, s lám, a nyolcadik évben mégis végleg elintézték, nem tudta legyőzni őket, és saját magát sem tudta legyőzni. A fiú az apjára ütött.

A hívek tisztelték a püspököt. Az egyházmegye kicsi volt, nemrég alakult: az egyházi központban nem is tudtak róla, hogy N. járási székhely kényszerűségből már egy fél éve községgé süllyedt. Még jó, ha tizenöt falu tartozott az egyházmegyéhez. A püspök mégis boldogan, reménnyel és szeretettel telve érkezett egyházmegyéjébe. A dolog úgy állt, hogy a püspök már egy éve beleszeretett egy lányba – nevezzük őt Szofjának –, aki

ugyan éppen olyan volt, mint a többi lány. Félt az élettől, ahogy illik, gondosan őrizte lányságát, és talán a püspököt is azért kedvelte meg, mert nem volt valami harcias, és csak egyszer csókolta meg az arcát. Valentyin püspök minden áldott nap levelet írt neki, hosszú levelet, tele sóhajokkal, könnyek nyomával és minden oldal végén ezzel a megjegyzéssel: „folytatás a túloldalon". A püspök magas, elnyűtt műszilszkin sapkáját a lány javította meg. A püspök csendesen gyönyörködött az egyenetlen kék öltésekben. Az utóbbi időben gyakran levette a sapkát, egyik vékony és sápadt kezéből a másikba tette, beszívta a kihalt kisváros hideg és mérhetetlenül tág levegőjét, és egyre gyakrabban támadtak szomorú gondolatai.

A székesegyházba menet Valentyin püspöknek a tűzifa- és szénpiac mellett vitt az útja. A fagyos fa és az álmos füvek lenge illata mindig is meghatotta. Városban nevelkedett, ritkán volt falun, a szánalom a parasztok iránt képek és könyvek alapján fejlődött ki benne. A falut szelídnek, de ugyanakkor könyörtelennek is képzelte, amely valamiképpen a gyerekkorára emlékeztette, és amikor kinevezték N.-be (tudta, hogy N. községgé süllyedt), hirtelen rájött, hogy a boldogság, amely őt Szofjával várja, itt van az egyszerű és nyugodt életben, a föld és az állatok közelségében, vagyis a testi vágyai szerinti világos létben. Itt jön el majd a boldogság, és haladéktalanul betölti napjait. Sőt néhány napig úgy érezte, mintha visszatért volna a gyerekkorába. Szobáját a parasztnál elárasztotta az állatok és a padló alatt lassan rothadó krumpli szaga.

De megkívánták tőle, hogy állandóan arra gondoljon, hogy ő, Valentyin püspök, isten és az élő egyház szolgája, aki apró egyházmegyéjében a Tyihon szektával harcol, és az ilyen apró püspökségeket azért létesítik, hogy az ostobák és értetlenek ivadékait elbűvöljék a püspöki szertartás fényével. A kenyér és a hívek megszerzése nehezen ment (még azt is meg kellett gondolni, hogy a nagy egyházi zeneszerzők műveiből mit adnak elő az istentisztelet során, mert mindig ott állt a kórus mellett az

ügynök, és adót vetett ki az énekek előadására, a hívek pedig aprópénzt dobtak a perselybe, de leginkább az bosszantotta a püspököt, hogy immáron egy éve a perselyben nap mint nap találtak egy cári húszkopejkást, és semmiképp sem sikerült lefülelni a huncutság elkövetőjét). A szelíd öröm, amelyet a püspök a parasztokkal találkozva érzett, lassan kihunyt benne.

Most is, a piacon áthaladva, Valentyin püspök hűvösen, ingerültséggé változó zavaros bánattal nézegette az ösztövér fogatokat, a rosszul szabott és rosszul varrt piszkos birkabundába burkolt parasztokat. Sok paraszt még a régi katonasapkát viselte, de a hajdani délceg mozgásuknak már nyoma sem volt. Világos, fagyos és mintegy távoli nap volt. A piac mögött, a csillogó hóbuckák közt mindjárt két ösvény képződött: az egyik, a fekete (bizonyára kiszórták a kormot, amikor a vascsöveket vitték a kemencébe) a padlásszobához vezetett, a másik, a széles és sárga, a rozzant székesegyházhoz. Ezt a kanyargós ösvényt gyönge női lábak taposták le. Még az ösvény is elárulta, milyen sovány és üres a hit! A székesegyház kék színben tündökölt, a múlt hangulata és vidám fenség áradt belőle.

Fekete subás, hosszú karú paraszt haladt át a piacon. Fején fehér sapka, amelynek egyik hatalmas fülvédője félig leszakadt. Beleütközött Arhipovba, az egyháztanács elnökébe. Arhipov leereszkedően félretolta a parasztot, de az nem engedett, és akkor az elnök messziről rákiáltott a püspökre. Arhipov visszahajtott szárú piperkőc csizmát viselt, amely úgy festett, mint valami felállított szántalp. A püspök lassan megáldotta az elnököt.

– Alig bírtam megszabadulni tőle. Még hogy nyolc kopejkát adjak neki! Nyolc kopejka nem hever az utcán. Jó hideg van, ugyebár? – jegyezte meg Arhipov, és ritka fogai közt fütyülve jött ki a hang. – A fagy felüdíti a lelket, ha tudja az ember, hogy otthon vár a pihenés. Sikerült fát szereznem a szobájába. A paraszt manapság pénzéhes, egy ölért isten tudja,

mit el nem kér, mindegy neki, hogy templomba vagy kocsmába kell.

Gyors, alattomos pillantást vetett a püspökre. Az ilyen pillantás mindig zavarba hozta Valentyin püspököt. Az ilyen pillantás után mindig az következett, hogy Arhipov kezdett megalázkodni, sőt azt kérte, hogy meggyónhasson, bűnei feloldozásáért könyörgött, és nem lehetett tudni, vajon nevet-e, vagy valóban szenved. Arhipov tovább szidva a parasztokat a hit hiánya miatt, a sárga ösvényen a padlásszoba felé lépegetett. A parasztok szerelmét a kutyáéhoz hasonlította – és ekkor a püspöknek újból eszébe jutott szerelme.

Utolérte őket az egyháztanács két másik tagja, a tüdővészes és puffadt szürke arcú, rendkívül kifejező tekintetű, alacsony, életvidám, állandóan építkező Ljubircev és a komor, valószínűleg még százéves korában is kicsattanóan egészséges, kemény üstökű Jegor Csirkov. Barátok voltak, szinte mindenben egyetértettek, csak különböző szenteket tiszteltek: az egyik Nyikolaj Mirlikijszkijt, a másik Egyiptomi Máriát. Arhipovot a törvények szakértőjének tartották, a püspököt pedig már megérkezésekor dicsérték nőtlensége miatt: Így könnyebb a Tyihon-szektával harcolni – mondták. A püspöknek eszébe jutott, hogy Arhipov akkor valamiféle titkos gondolattal megalázva magát, szenvedélyesen felkiáltott: „Azt hittük, zavar támad a hit körül. Eminenciád olyan, mint a láng." Valentyin püspök zavarba jött, és bár nem hitt Arhipovnak, azt gondolta: „majd később szólok nekik Szofjáról", de minél tovább élt köztük, annál nehezebb volt bevallani szerelmét. Levelei egyre hosszabbak lettek, gyakran írt verseket, a lány válaszában Dantéjának nevezte őt, magát pedig Beatricének, és a leveleket is így írta alá: „Beatricéd". Kellemetlen, de egyben örömteli is volt ezt olvasni.

Arhipov megfogta a mésszel telefröcskölt ajtókampót, és felkiáltott:

– Hogy mi ne értenénk az eminenciás úr szenvedését? Parasztnál lakik, deszkán alszik, annál a Mitrijnál több a poloska,

mint a szeg. És mindez a hit végett... Értem én ezt! Hit és tűrés, én ne érteném?

Mitrij, a püspök házigazdája, csizmadia volt, és poloska valóban sok akadt nála. A poloskák mellett a püspököt a hőség is kínozta: Mitrijen kívül három gyerek meg egy borjú aludt a szobában, s ott álltak az uborkával és káposztával teli bűzös hordók is. Mitrij görnyedt, anginás, nagyon csúnya ember volt, aki azt bizonygatta a püspök és az élő egyház előtt, hogy a keresztények követeljék az ikonok megsemmisítését: „Túl szép arcúak a szentek" – mondta dühös, rekedt hangján. Bizonyára a szerelemmel sem találkozott még életében.

Valentyin püspök hálásan nézett Arhipovra. Vidámnak érezte magát. Mielőtt a szobába lépett volna, boldogan nézett körül. A piac fagyos, csengő zaja meghatotta. A galambok sietős szárnycsapkodással húztak el a székesegyház fölött. A székesegyház kupolája homályosan emlékeztetett a szárnyra, valami kék szárnyra. És a szobába lépve minden sápadtkéknek látszott, még Arhipov csizmája is, és még az is megszépült. Mészillat terjengett. Az az egyszerű gondolat, hogy végre kedves női fürtök hullanak életére, legyőzhetetlenül hatalmába kerítette Valentyin püspök szívét. Verssorok melengették a keblét. Leült a padkára. Mintha csak megértették volna ellágyulását, a parasztok is leültek a padkára. A padlót nézték és hallgattak. A halinacsizmájukra ragadt hó fényesen és lassan olvadt az illatos fenyődeszkákon. Igen, éppen ilyen csendre van szüksége. A kis ablakot, a fehér festékkel befröcskölt üveget valószínűleg elfelejtik majd lemosni, de hát nem is szabad lemosni. Az ablakon túl hókupacok, olyan kemények, mintha százévesek lennének. Mögöttük fel-felvillannak a kék hajfürtök a székesegyház kupoláin, felettük pedig a hatalmas orosz ég. Csend, ellágyulás, hit... Megremegett, kiszállt belőle az erő.

Beszélni kell a parasztoknak Szofjáról. Most elég erőt érzett a harchoz, bárhogy is kiabáljanak majd a Tyihon-szektások az ő házassága miatt. Nem bánta, ha el is fordulnak majd a hivők

tőle, ha meg is szégyenítik papi méltóságát. Magasztos reszketés fogta el, keresztet vetett a sarokban. Mivel azonban a sarokban nem voltak szentképek, és a püspök az üres fal előtt vetett keresztet, a mozdulatot a parasztok sajátosan értelmezték. Meghatódtak tőle, és csak Arhipov gondolt futólag arra, hogy ez nincs rendjén, a ravasz pópa sértő módon arra céloz, hogy a szobát rendbe hozták ugyan, de az ikonokat elfelejtették elhelyezni benne. Biztos a hiúságra céloz! De Arhipov hitt magában, és biztos volt benne, hogy észre téríti majd a püspököt. Túlzott alázatossággal szólalt meg:

– A csend, eminenciás uram, a világon a legédesebb. Este már át is költözhet. Tágas helyiség. Csak a világi embernek unalmas egyedül...

A püspök zavartan körülnézett: a boltíves mennyezetet átvágta egy vasgerenda. Ezt is bemeszelték, és ettől duzzadtnak látszott.

És a püspök megerősítette, hogy a szoba valóban nagy. Arhipov aggódva nézett a szemébe (a püspök érezte, hogy most, e percben kell Szofjáról beszélnie) – de csak hallgatott. Arhipov valószínűleg rájött már egy s más dologra. Felkelt a padkáról, és akkor a püspök fogta a sapkáját, cikornyásan megköszönte a tanácstagok fáradozását, és kijelentette, itt az idő, hogy az istentiszteletre menjenek. Súlyosan és fáradtan kongott a székesegyház harangja. A sárga ösvényen öregasszonyok vonultak hosszú fekete ruhákban. A piacon, mintegy a harangszó bosszantására, hetykén csikorogtak a szánok. A tanács tagjai elmaradtak, a püspök magánosan lépkedett, lelkét könnyűnek érezte, Arhipov már nem nyugtalanította. Meghatotta a gondolat, hogy a székesegyház rozzant, csak a téli tornácon tarthatják az istentiszteletet, s a tornác egész hosszában húzódik az oltárhoz a vaskályha rozsdás csöve, a tömjén pedig sehogy sem tudja elnyomni a nedves fa szagát. A harang úgy szól, mintha ezer főből álló nyájat kellene hívnia. A hó behatolt sárcipőjébe. A püspök megállt, és amint felnézett, megpillantotta azt a fe-

kete bundás, hosszú karú parasztot, aki az imént Arhipovval vitatkozott. Sapkájának félig leszakadt füle deres szakálla mellett himbálózott. Kezében tartotta kétujjas kesztyűjét, néhány pénzdarab csörgött az alján. Arca szeplős volt, vékony és vidám ajkak díszítették, s erős karját úgy mozgatta, mintha még mindig fejszét fogna. Mindebből az látszott, hogy semmiféle munkától sem ijed meg, hogy az emberekkel leereszkedően bánik, és sok mindent (jót is meg rosszat is) megért már életében. Valentyin püspök szívesen gondolkodott a paraszt sorsán, és megkérdezte tőle:

– Hogy hívnak, kedvesem?

– Szumisevnak – felelte a paraszt fürgén, a püspök értésére adva, hogy a világon mindent tud, még azt is, hogy miért kérdezik a nevét –, Szumisev Mitrij Makszimics a nevem, atyám. Most beszéltem Arhipovval. Fúj, micsoda ember az... Adj, atyám, nyolc kopejkát!

– Minek neked nyolc kopejka? – kérdezte a püspök, és közben az járt a fejében, hogy az örömtől még a legutálatosabb hang is gyönyörűen cseng, és hogy nehéz megítélni, jó-e vagy rossz a paraszt hangja.

Ekkor odalépett hozzájuk Arhipov, de nem lökte el a parasztot, mint az imént, hanem a püspökhöz hajolt, és halkan közölte, hogy a hívek szegények, az egyházmegye pedig talán a legszegényebb az egész világon. A püspök fizetését nem fogják hamarosan emelni, a papság nem tud boldogulni. Odanyújtotta a lakbértörvényt tartalmazó kék könyvecskét, és a püspök zavartan olvasta, hogy a lakás minden négyzetszázsenyja öt rubelbe kerül. Arhipovra pillantott. „Öt négyzetszázseny" – felelte amaz halkan, és hátranézett az egyháztanács többi tagjára. A tanácstagok keze ökölbe szorult. Negyvenöt rubel! A parasztok összenéztek, de egyik sem szólt. Szumisev azt hadarta:

– Elválok, atyám. A válás hét és fél rubelbe kerül. Összekapartam azt a hét és fél rubelt, odamegyek, hát a fene egye meg! Nem elég nekik! Még húsz kopejkát követelnek a kér-

vény írásáért. Minek nekem a kérvény? Kiderül, hogy semmiképp se megy kérvény nélkül. Az egyik asszony azt várja, hogy elváljunk, a másik meg hogy megesküdjünk. A pálinka elő van készítve az esküvőre, a mama süti a pirogot, ahogy a nóta is mondja ... De húsz kopejkám hiányzik, a fene egye meg!

Szumisev feltűrte a kabátujját, pattintott az ujjával, sőt még dobbantott is, úgy látszik, nem tudta titkolni e mulatságos és megható világ iránt érzett lelkesedését. És aztán már nem is a paphoz intézte szavait (no meg a pap is a lába elé nézett, bizonyára saját magára figyelt), hanem azért beszélt, mert úgy tele volt elragadtatással, hogy szégyellte volna, és fájt volna neki, ha nem osztja meg örömét a többi hozzá hasonló boldog emberrel. A püspökre pillantott, de semmit sem vett észre rajta. Nem látta éles, fáradt arcát, vörös, duzzadt szemhéját, hosszú, rojtos ujjú kabátját és a sapkát, amelyet a fagy ellenére levett a fejéről, pedig vékony szálú és ősz volt a haja ... A püspök piszkos orenburgi kendőbe burkolt nyaka szokatlanul hosszúnak látszott, a feje pedig (ugyanattól a puha kendőtől) rémültnek és betegnek.

– Hogy húsz kopejkán múljék az esküvő, még mit nem, a fene egye meg! Mondom az írnoknak: „Várj, elvtárs úr, mindjárt hozom." S gyerünk a piacra. Azt kiáltom: „Elvtárs urak, adjatok húsz kopejkát a váláshoz. Vemhes a tehenem, mindjárt itt a tavasz, és tavasszal új házat kell építenem, a régi asszonnyal meg se kint sem vagyok, se bent, mint az ablakráma. Mi a csudának éljek ilyen asszonnyal? Már rég el kellett volna válnom tőle!" Azt kiabálják: „Válj el, Mitrij Makszimics Szumisev. Add a sapkádat vagy a kesztyűdet, gyűjtünk a válásra!" Az egész piac kiabál, úgy becsülnek ám. Nos, végigmentem a piacon. Szégyelltem, hogy figyeljem, ki mennyit ad. Mindenkihez odamentem. Nézem a kesztyűt, súlyosnak érzem, de mikor összeszámolom a pénzt, látom ám, hogy tizenkét kopejkát adtak. Nyolc kopejka hiányzik, atyám! Hogy másodszor is végigmenjek a piacon, azt az önérzetem nem engedte, meg aztán

talán már egy mákszemnyit sem adtak volna. Csak nem fordulhatok vissza nyolc kopejka miatt! Lehet, hogy a lány sem viseli el a szégyent, és meggondolja magát. De mi lesz velem tavaszszal ház nélkül? Új ház kell nekem, nem lakhatom nyárfa házban, fenyőfa házat akarok. Igazam van, atyám?

– Igazad van – felelte a püspök a paraszt hangos felkiáltására. De még csak gondolni sem szeretett arra, milyen igazság felől érdeklődik a paraszt. A püspöknek arra felé kellett volna fordulnia, ahová Szumisev Mitrij Makszimics nézett: nagy mellű, erős karú lány állt a szánok mellett. Olyan volt a tenyere, mintha fából faragták volna. Lábát festett nyersgyapjú takarta, erős száját kissé eltátotta, és várta, hogy eljöjjön az éjszaka a saját házában. Nos, Valentyin püspök nyolc kopejkáért neki ajándékozza azt az éjszakát. Keserű könny áztatta száraz orcáit. Gondolatokba mélyedve kezdett kutatni a zsebeiben. Három kopejkát talált. Odanyújtotta a parasztnak. Szumisev kisimította a kesztyűjét, beleszórta a pénzt a zsebébe, megcsörgette, és így szólt: „Rábeszélem őket, hogy tizenöt kopejkáért csinálják meg. Írják rövidebbre" – és futva elindult a hivatal tornácára. A püspök elejtette a sapkáját, Arhipov pedig alázatosan felemelte. És a püspök egyre szorongatva a sapkát, megszólalt:

– Nem vagyok jég, testvérek. Nem tudok hidat építeni deszka, fejsze és ék nélkül. A fagy megöl. A pénzem elenyészően kevés. Visszalépek. Számomra nyilván az a boldogság, ha megint ott leszek a parasztnál a kemencén.

A folyóra pillantott, amely havasan és duzzadtan tűnt fel a partszegély mögött. Arhipov és a tanács többi tagja reszketett az örömtől és a nyugtalanságtól. Örültek, mert mindenki láthatta, hogy a főpap szent ember, vértanú, és az aljas Tyihon-szekta elhagyja majd méltatlan pásztorait, és visszatér az igaz egyház ölébe, de nyugtalanította őket a sejtelem, hogy a szent ember hamarosan sok bűnt megért majd, amit azelőtt nem vett észre, sokat követel, elégedetlenkedik, és más, méltóbb munkatársa-

kat keres. A püspök újból elejtette a sapkát. De most nem nyújtották oda neki. Maga hajolt le érte.

A parasztok messze előre mentek. A székesegyház harangja erősen zengett. A püspök fagyos ujja ügyetlenül ráncigálta ki a sapkából a hosszú, könnyű kék fonalakat. Az alacsony forgószél felkapta az egyik fonalat. A kavargó hópelyhek halkan sziszegve forgatták a szálat, és elröpítették. Álmos és bolyhos felhő tűnt fel az árkok és a folyó mögött. Látszott, hogy hóvihar készül. A szél gombolyította a kék fonalat a hatalmas hóbuckából tehetetlenül kinyúló, vékony, barnás ágak körül. Micsoda sivárság, micsoda magány ... És milyen nehéz élni, ha az emberi boldogság abból áll, hogy az ember nem mer szembeszállni a világgal, nincs ereje, hogy elmeneküljön tőle, és kénytelen alávetni magát a föld legtitkosabb titkának, amelynek kis cseppjét ismerik a parasztok. A hó egyre sötétebb lett, a felhők egyre közeledtek. Még csak dél volt, még fényleni kellett volna a hónak ... A székesegyház kupolája olyan volt, mint valami kék szárny ...

1927

Tarisznyás Györgyi fordítása

AZ EMÍR TIZENHATODIK GYÖNYÖRŰSÉGE

I

Hála Allahnak, virrad már nemsokára, és lankad a tűz is: sietnem kell, hogy elmondhassam, amit akarok, rövidre fogom. Azt nem részletezem, miképp igyekezett Jersov, a nagy instruktor Kalej-Bigurtba – mert Zaravsanu-szerte az a hír járta, hogy a Kalej-Bigurt-i asszonyok még a férfiaknál is jobban megülik a nyerget, és a nagy instruktor hiába tudott nagyszerűen minden turkesztáni nyelven, hiába volt erős, kicsi keze és csinos, furfangos orra, három álló hónapig mind csak örvendezett a kényelmes nyeregnek, de mégse érezhette nyeregben magát, mivel hasztalanul sóvárgott az asszonymeleg után. A szépség sokszor mértéktelenségre kapatja az embert, s kilencven napi gyötrődés után rájött az instruktor, hogy milyen nagy ártalmára van a szépsége: elhanyagolta a kötelességét, csak futkározott a városba a megszokott nőkhöz. Mert amiért a puszta asszonya felfedte az arcát, azért még az övét nem oldhatja meg akárki fia!

A falu szélén megállította a lovát az instruktor. Keservesen bűzlött a bomló hulladék. Dühtől remegő, sovány kutyák csontot keresgettek közte. Az instruktor mérgesen átkozta az éhes szemüket. Elszorult a szíve. Maga a falusi tanács elnöke, maga Szaid Radzsab ment elébe: Szaid vörös hajszálerekkel befuttatott, kiéhezett, óriási szeme és ijedt-méltóságteljes arca boldogan tisztelgett a nagy instruktor előtt:

– Te is tanácsbéli és bölcs ember vagy, én is bölcs és tanácsbéli ember vagyok; de amiként a madárnak se egyforma színárnyalatú még két egymás mellett serkedő tolla se, azonképpen

mi sem vagyunk egyenlők az érdemben. Te útról térsz meg, megfáradtál, én meg otthon elmélkedtem; engedd meg, hogy fogjam a lovad kantárját.

Az instruktor nem adta oda a kantárt. Vidámat lendült Jersov lába, és azt gondolta, hogy talán most ért véget kilencven napos gyötrelme. Hamar összegyűltek az akszakálok, a vének, és az instruktornak három mondatot se kellett kiejtenie, már értettek is mindent, és gyorsan el is széledtek, itt meg lehetett elégedve az instruktor. Bárányt öltek, piláfot főztek; az instruktor sokat evett, az elnök keveset evett, mégis mind meg voltak elégedve, de kivált az instruktor, olyan lágy lett a lelke, mint a birkafaggyú. És akkor így szólt az elnök:

– Felkél a nap, lenyugszik a nap: senki meg nem állíthatja útjában; valamiképp nekem se tilthatja meg senki, hogy beszéljek. Nemsokára kommunista leszek, barátja a föld minden kommunistájának.

De keserűség volt büszke szavában.

– Beszélj – mondta Jersov, és meglobbant a vére, mint a versenylónak, mikor a nyereg bélése a hátához ér.

– Három hónapig bolyongtál a hegyekben, megfáradtál, a lelked nyerge simogatásra áhítozik; a magas nyeregkápát díszítő bőr felpattogzott, és a szőlőszemhez hasonlatos mellbimbó lesz az orvossága. Mondd meg hát: ha egy csapatban lennénk, te meg én, és elfoglalnánk Bokharát az emír hadaitól, és az én lovam kidőlne, ugye, hogy felvennél engem a te lovadra?

Az instruktor helybenhagyta az elnök gondolatát. Egy pillanatra Szaid Radzsab ajka fehérebb lett a rizsnél, a húsdarab visszahullt a piláfba.

– Így hát – folytatta rövid hallgatás után Szaid Radzsab –, így hát te egyetértesz velem, én is egyetértek veled, így is illik az igazi tanácsbéli emberekhez. Csak . . .

Az instruktor nyugtalanul felpillantott, és Szaid gyorsan folytatta:

– De nekem csak egy barackfám van, egy házam és egy fele-

ségem. Megráztam éretted a fát. Ha ellenforradalmárok törnének a kislákra, és neked szellőlábú tekin ló kell, megkapod a lovamat, és . . . hát hajtsd félre a szőnyeget, menj be a ház másik részébe, találsz ott egy nőt, kérd meg, hogy terítse ki az égszínkék takarót, amelyre rá van hímezve az emír címere, és rázza fel neked a párnát.

És akkor azt gondolta az instruktor, hogy akármilyen tiszteletre méltó egy ember ez a Szaid Radzsab, mégiscsak nagy szamár, és ahogy ezt gondolta, meg is nyugodott. És még azt is gondolta, hogy Szaid felesége öregecske lehet, de hát hiszen tizenhétben a macskaevésre is ráfanyalodott éhségében, és ahogy ezt így elgondolta, megint csak megnyugodott. És még azt is gondolta, hogy Szaidnak nincsenek elég pontos fogalmai a kommunista házasságról, de hát Szaidot eddig egy másik, buta instruktor tájékoztatta, és ahogy ezt így elgondolta Jersov, harmadszor is megnyugodott, és hálásan megszorította a Szaid Radzsab kezét, az pedig lesütötte a szemét, és felsóhajtott, amire az instruktor azt gondolta, hogy úgy látszik, az elnök felesége annyira azért nem fertelmes, hogy ne kellene bánkódni miatta, és ahogy ezt így elgondolta, egészen megnyugodott, és a háta már el is tűnt a szőnyeg mögött, Szaid fáradt szeme és fakó, fonnyadt ajka elől.

2

És mikor néhány óra múltán sorban megnézegette az asszony lába, vidám csípeje és szőlőszemhez hasonlatos, áttetsző mellbimbója mellett heverő selyem meg bársony ruhadarabokat és a hímzett sarkú szattyáncipellőt, megkérdezte tőle:

– Mi a neved, asszony?

Az asszony gyorsan ráfelelte: – Asznia Aglikan Antoanett.

Az instruktor meg akarta kérdezni tőle, honnan vette az Antoanett nevet, de az asszony felkiáltása megértette vele, hogy

udvariasnak kell lenni, nem szabad sokáig várakoztatni a házigazdát... jobbnak látta hát, ha hallgat, majd, mintegy tulajdon hevét igazolva, maga is felkiáltott: – És én még nem hittem az ezeregy éjszakában!

A házigazda piláffal és erjesztett lótejjel várta. Hosszú törülköző függött két hosszú, sovány karján. Az instruktor elvette a törülközőt, és megszorította a házigazda kezét, és nagyon elégedetten leültek egymással szembe, és Jersov azt kérdezte:

– Vajon a világon még ki üdítené így fel a vándort, akit három lángoló hónap gyötört el? Ki? Kilencven napig segítettem a küldöttek megválasztásában, de egyetlen napra való emléket se gyűjtöttem, most pedig ezeregy éjszaka emléke van a hatalmamban!

Erre az ihletett beszédre így válaszolt Szaid Radzsab:

– Engedd meg, vándor, hogy egy mesével feleljek neked!

3

Élt Bokharában egy vérszomjas és kéjvágyó emír. Palotája a föld minden kincsével ékeskedett; a falak moszkvai vászonnal voltak bevonva; ahány szoba, annyi gramofon, és a feleségei napjában négy ízben Ralle-szappannal mosakodtak. Mikor gyerek voltam, apám szerzett egy képet erről a szappanról, és sokáig házunk dísze volt. Egy darab szappan nyolc rubelba került, vagy még annál is többe. Az emír háremében kilencvenhat feleség lakott, mindenféle országbéli nő: Indiától egészen a szőke hajú országig, ahol a férfiak hosszú harisnyában járnak, mint a pásztorok, és olyan a kalapjuk, mint a kemencekürtő.

Mi, a nép, szerettük volna elűzni az emírt; alakítottunk egy ifjúbokharai csoportot, hogy az majd méltóképpen elkormányozná az országot; én jelentéktelen láncszeme voltam ennek a csoportnak, amely láncként fogta körül az emír trónját. Egy szép, árnyas napon, mikor az emír épp a fülét gyönyörködtette

a gramofonnal, amelybe még az elefánt hangja is bele volt rejtve, az emír szolgái és hóhérai elfogtak minket, és a palota alatti pincebörtönbe vetettek.

Az emírnél csak harsogott tovább a gramofon, és rabnői kábító Ralle-illatú, rózsaszínű combjai villogtak körülötte, de őbenne már hiábavaló volt a vér, akár a döglött ló hátán a nyereg. A mi fülünket a patkánycincogás rezegtette, és térdig jártunk a vízben. A nyirkosságtól lerohadt a bőr meg a hús a csontunkról, és keservünkben már megismertük a patkányok cincogásából, hogy örülnek-e vagy szomorkodnak. A gyűlölet szaggatta a szívünket: jajgatva hívtuk a halált. A patkányok a húsunkat mardosták, de a gyűlölet elfojtotta a fájdalmat. Már-már leomlottak a palota falai gyűlöletünk sikolyaitól; de azokban a napokban a nagy Frunze hadai már ott voltak a közelben, repülőgépek suhantak Bokhara fölé, bombát hajigáltak, és a bombák felrobbantak, és szabadságot kiáltoztak. És akkor az emír elmenekült, és a nép beözönlött a tömlöcünkbe, és ölben vitt ki bennünket, mivel a lábunk annyira megszokta, hogy ellenszegüljön a víz folyásának, hogy lassan mozogtunk, a nép pedig táncolni akart. Sírt a nép, megéljenzett bennünket, és mindjárt dalt is szerzettek rólunk, az elsőt, és az énekmondók még azon a napon elénekelték, az emír futásáról szóló híradással együtt, az ország minden piacán. Éljenzett bennünket a nép, és azt kérdezték, mit kívánunk, és mi azt feleltük, hogy meggyógyítanánk sebeinket, hogy az emír nyomába eredhessünk, és még egy éneket szerzettek rólunk, és másnap az Afganisztánba menekült emír kereséséről szóló híradásokkal együtt elénekelték az ország összes piacán. „Menjetek, pihenjetek meg, gyógyítsátok sebeiteket!" – kiáltozta a nép, és az útra mindegyikünknek adtak egy-egy tekin mént az emír istállójából, egy-egy égszínkék takarót azzal az átkozott címerrel, egy-egy köpenyt és egy-egy feleséget a háremből – mert mi egyebet csinálhattak volna az emír feleségeivel, mint hogy elajándékozzák őket? Nem akartam megbántani a jószívű népet, és az ajándékokat meg a Ralle-illattal

illatozó csípőt feltettem a nyeregbe, magam elé. Nekem az emír Tizenhatodik Gyönyörűsége jutott, Franciaföldről való asszony (magad is megítélhetted, ha mi fogyatékossága van, gyönyörködhettél erényeiben). A háborúban, barátom, az a legnagyobb hiba, ha megbízunk a megbékélő ellenségben, és ezért én két álló esztendeig nem illettem az emír Tizenhatodik Gyönyörűségét. De „az asszony akár a papír – gondoltam magamban egyszer –, tiszta mező: aki beveti, hasznát az veheti". Ez villant az eszembe. Meg is próbáltam felszántani azt a mezőt... és most, ha felajánlom neki, hogy térjen vissza az országába, azt mondja: „Nem hiszem el, hogy van a világon vasút, és azon el lehet menni Franciaföldre. A férfiak olyan éhesen jönnek hozzám, mintha a ti országotok asszonyai kipusztultak volna. Ha ti mind ilyen éhesek vagytok, és ennyire nem tudjátok rendben tartani a házatok táját, ötven versztányit se utazhatnék az országotokban háborítatlan."

Engem, barátom, Szaid Radzsabnak hívnak, és annyi a dolgom, hogy még a fejem borotválására sincs időm, hát hogy tudnám én meggyőzni azt az asszonyt? Mondom neki: „Jön egyszer egy európai, annak majd hiszel, ha már Ázsia vándorainak nem hiszel." No és most te, instruktor, aki fiatal vagy és gyors, mint a tekin mén, vajon te meggyőzted-e őt, hogy menjen már vissza a franciák földjére, és ne hozzon szégyent a házamra azzal, hogy még mindig itt van?

4

– Igen – mondta az instruktor magabiztosan –, eljön velem. Meggyőzte az én európai logikám.

És a szőnyeg megint csak eltakarta a hátát, mert úgy érezte az instruktor, érvei talán mégse voltak annyira meggyőzőek, hogy ne kellene még egyszer felsorakoztatni őket. De ahogy belépett, és meglátta az égszínkék takarót, teljesen elfelejtette,

hogy mit is akart mondani, és megint úgy rémlett neki, illetlen dolog lopni a házigazda idejét. Hamarosan elszunnyadt az áttetsző szőlőszemek mellett, amelyeket előzőleg könnyeivel simogatott, és mikor felébredt, megörült a szívvidító szamovárnak és a derék házigazdának, aki oly érthetetlenül szégyelli a feleségét, és így szólt:

– Örül a szívem, hogy a pusztában így növekszik és szélesedik az osztálytudat – és még azt is mondta, hogy a gazda nyergelje fel a tekin mént, mert majd azon kíséri el a legközelebbi településig az instruktort az európai nő. És az asszony vidáman pillantott rá, és a házigazda elsápadt, de azért szilárd hangon megparancsolta, hogy nyergeljék fel a lovat, és erősítsék rá a nyeregre az asszony kedvenc párnáját, amit még a háremből hoztak el, és örömének illataival volt átitatva.

– El kell búcsúznotok – mondta az instruktor. – Magammal viszem a te lovadat is, és a kislák szélén megvárom az asszonyt.

És a férfiak megint csak kezet szorítottak, és az instruktor ménje megörült a gazdája vidámságának és magabiztosságának. És az instruktor megállt a falu szélén, egyik kezében az illatos párnával díszített tekin mén kantárjával, és így szólt a kísérőjéhez:

– Eredj te előre, én magam akarom vezetni őt új útja első öt mérföldjén.

És a kísérő előrenyargalt. Jersov megint meglátta a szemétben turkáló ösztövér ebeket, de most szerette őket, és azt mondta:

– Ha kietetnék őket egy kicsit, egész értékes kutyák lennének.

És akkorra odaért hozzá a lefátyolozott nő, megfogta a tekin mén kantárját, és azt kérdezte:

– Meg vagy-e hát elégedve Tizenhatodik Gyönyörűséggel, vándor?

És Jersov azt felelte, hogy nagyon meg van elégedve, és arra kéri Tizenhatodik Gyönyörűséget, lebbentse fel az előítéletek-

ből szőtt leplet – és az asszony hátravetette fátylát, és a férfi kezét nyújtotta neki, hogy felsegítse a nyeregbe, az asszony pedig így szólt hozzá:

– Engedd meg, vándor, hogy egy mesével válaszoljak neked!

5

Ti, európaiak, a pusztában hamar kiizzadtok, és ha kiizzadtok, nagyon rossz szagotok van. Hanem az emír, akinek minden szobájában egy láda igazgyöngy volt és egy hegynyi arábiai szőnyeg, jobban izzadt, mint bármelyikőtök. Mosakodni nem szeretett, és a körme örökké ólomszínű volt. Tizenhatodik Gyönyörűségéhez egy évben ha egyszer nyúlt, én meg már kezdek öregedni, a pusztai szél árt az orcámnak.

És egyszer csak a palota pincéjéből betört hozzánk Szaid Radzsab.

A nép feleséget ajándékozott neki, rábízta a választást, és Szaid Radzsab keze egy szempillantás alatt az én rugalmas keblemet választotta. Keze tüstént bebugyolált engem az emír takarójába. Ujjai a keblemen, az ujjain pedig a keblemet borító selyem az emír címerével. A tekin mén kirepített minket a városból, és az első sivatagi homokbucka meghallhatta nyögdécselésünket, és királysas keringett a bucka felett, mert azt hitte, hogy ló döglődik odalenn, vagy ha nem az, hát legalább egy sebesült bika.

Szaidot várták a szülőfalujában, hogy megünnepeljék a kiszabadulását, de ő három álló napig csak feküdt mellettem a bucka homokján, ajránnal táplált, a szájából adta a számba, míg csak az ajrán meg nem savanyodott a hőségben, és sajt nem lett belőle.

És azután se tágított tőlem, mint füst a kemencétől, és már bágyadozott a boldogságtól, és elkergették a szülőfalujából, ahol olyan nagy tisztességgel fogadták; elküldték Kalej-Bigurtba,

mert hasznavehetetlen volt, naphosszat csak aludt a térdemnél, és a hasamat dicsőítette, amikor a szovjet kormányt kellett volna dicsőíteni. Nem kellett már a jó illatú Ralléval végigsimítgatnom a testem, végigsimogatta ő a nyelvével, a szíve lángjától felpattogzó ajkával. És hamarosan rájött, hogy így még Kalej-Bigurtból is előzhetik, ahol a világ legfeslettebb női és legsoványabb kutyái laknak – és elhatározta, hogy elszakad tőlem, röstellte, hogy az emír Tizenhatodik Gyönyörűsége döntse romlásba – odaadott az első vándornak, aki a kislákba tévedt. Rátört a féltékenység, el akart bujdosni; de a vándor elismerésétől csak még magasabbra csapott a vére lángja, és a Vándor Gyönyörűségét még forróbban simogatta, mint az Emír Gyönyörűségét, és nem tudott elválni tőlem, és akkor elkezdte várni az európait, mert úgy gondolta, hogy egy európaival majd elmegyek tőle. Hát most eljöttem tőle, ezt a nyerget is ő készítette nekem. De hová menjek? Öregszem. Zenés kávéházak a ti országotokban nincsenek. A hangomat elperzselte Szaid Radzsab szenvedélye, berekedtem. Hogyan énekelhetne valaki Párizsban ilyen hanggal? Szaid Radzsab most ott zokog az emír takarója mellett, és egyszeriben elfelejti Tizenhatodik Gyönyörűség szégyenét, és büszke lesz rám, rám, aki visszamentem hozzá az európaitól. Szenvedélye a szokásos ritmusban lobban majd fel, egyszer egy héten vagy egy hónapban, és nem fogja emészteni, mint a malária, háromszor napjában, és a munka holdja ragyogja be nyugalmas fényével. Most te is nyugodt vagy, vándor. Utadra mégy, és nyugodtan elvégzed a munkát, amit a te törvényed rád rótt, és már nem sietős neked, hogy bemenj a városba a megszokott asszonyaidhoz. Vagy tán nem tartozol hálával Tizenhatodik Gyönyörűségnek, hogy megajándékozott az ezeregy éjszaka emlékével? Bólogatsz, és szegény szád azt mondja: „De igen!"

Beérsz a városba, és azt kérdik tőled: „Ki a legderekabb, a legkeményebb ember a pusztai falvakban?" Mit mondasz lelkiismereted szerint? Ki győzte le érted a büszkeségét, ki volt

igaz testvéred? Azt feleled: „Sok okos és erős embert láttam, de Szaid Radzsabnál, Kalej-Bigurt, a nyomorúságos kis Kalej-Bigurt elnökénél okosabbal és erősebbel sehol sem találkoztam. Csak azt nem értem, folytatod, hogy egy ilyen érdemdús ember miért nem emelkedik magasabbra, miért nem viszik el legalább járási elnöknek?" És mindenki veled együtt csodálkozik, és veled együtt ráemlékezik, hogy Szaid Radzsab az emír tömlöcében ült, és mennyit szenvedett, és nem nyerte el méltó jutalmát.

Van úgy, hogy a kéz, amely egy asszony mellét szorította, boldog és hálás az asszonynak, ha az, melegét és rugalmasságát rejtve, a kezét nyújtja feléje. Látom, te is így akarsz elbúcsúzni tőle. Búcsúzz hát. Nem bántódom meg. Hálával fogadok mindent, még a sérelmet is. Hajolj le, és engedd el a tekin mén kantárját, mert ennek a lónak vissza kell térnie a gazdája istállójába, majd én elvezetem. Isten áldjon!

6

És ekkor az instruktor lehajolt, odaadta a szőrkantárt, és a ló felnyerített, és Jersov, a híres instruktor és vándor megszorította az asszony kezét, és azt mondta:

– Isten veled! – és az asszony könnyű, boldog pusztai léptekkel elment tőle. A kutyák vígan vetették magukat a nyomába. Megint keservesen és elhagyatottan bűzlött a bomló szemét, Jersov megérintette a lovát, és szomorúan azt mondta:

– Hát akkor csak eredj tovább, testvér!

1927

Pór Judit fordítása

KERTES VILLA

ELSŐ FEJEZET

A dolog úgy kezdődött, hogy J. Sz. Csizsov egy szállítmány perecet hozott fel N. észak-urali városból Pétervárra, eladás céljából. S noha a szállítmány egy része megpenészedett, s maga Jefim Szidorics kaparta le szállodai szobájában nagy türelemmel a penészt a perecekről, ezt a tételt is busás haszonnal adta el, akár az előzőket. Miközben alkudozott a vevővel – egy kövér és mogorva férfival, aki terepszínű besmetet viselt –, a pályaudvar előtti téren lövöldözés hallatszott. De a pereckereskedelmet nem akadályozták sem a gyűlések, sem a különféle választások, sőt még a cár trónfosztása sem, s Jefim Szidorics hamarosan el is felejtette, hogy forradalom van, mert más gondolatok foglalkoztatták az agyát és a szívét, jóval félelmetesebb gondolatok, amelyek egész váratlanul törtek rá. Egy reggel, mikor felébredt, hirtelen parancsoló szükségét érezte annak, hogy neki háza legyen és felesége, tehenei és lovai, jól felszerelt háztartása és gazdasága – egyszóval mindaz, amire azelőtt alig gondolt, hiszen gondtalan embernek ismerte magát, aki fölösleges izgalmak, nyugtalanító vágyak és vodka nélkül tudja leélni az osztályrészéül jutott éveket. Jefim Szidorics anyjával, Varvara Petrovnával és nagynénjével, Jekatyerina Petrovnával egy Szmirnov nevű könyvkötőnél lakott; az övé volt a nagy szoba és a konyha, ezért havi négy rubelt fizetett, s ráadásul együtt élt a könyvkötő feleségével, ezzel a hangos és ugrifüles asszonnyal. Igénytelen nő volt a könyvkötő felesége, s amennyire a természete megengedte, gyengéd is. Vasárnaponként finom tejfölös le-

pényt sütött, amelyhez szokatlanul édes tejfölt vásárolt valahol. Jefim Szidoricsnak tehát kényelmes és könnyű élete volt, s igen elszomorodott, mikor pétervári szállodai szobájában váratlanul megrohanta ez a sok vágy. Hogy megszabaduljon a vágyaitól, megpróbálta kielégíteni őket, s ahhoz a módszerhez folyamodott, amihez ilyen esetekben rendszerint folyamodni szoktak az emberek: hogy úgy mondjuk, vágyainak az árnyékában kereste a kielégülést. Levelet írt N. városába régi ismerősének, SZ. M. Zsilenkov törzskapitánynak, beszámolt erről-arról, s egyebek közt megemlítette, hogy újabban házvételről álmodozik. Aztán felszedett a Nyevszkij Proszpekten egy pirospozsgás lányt – igaz ugyan, hogy rikító városi pirosság tüzelt az arcán –, bérkocsiba ültette, hazakocsikázott vele, s miután arra a néhány percre, amelyet a természet kimért számára, megosztotta vele ágyát, tojásrántottát rendelt tejjel. Sem a lány, sem ő maga nem talált semmi különöset abban, hogy tojásrántottát rendel tejjel – a tej egyébként híg volt és enyhén meszes ízű. Külsejére nézve Jefim Szidorics karcsú termetű férfi volt, kis hegyes szakállal, üres tekintetét jobb ügyhöz méltó kitartással szokta az emberekre szegezni. Sokan tanítónak vélték, és senkinek sem jutott volna eszébe, hogy Jefim Szidorics Csizsov azelőtt csizmadia és szíjgyártó mester volt, hogy ujjainak bőrébe lemoshatatlanul beleivódott a sötétsárga festék, s hogy körmei még most is kékek és szokatlanul kemények. A Nyevszkij Proszpekten felszedett lány is azt kérdezte Jefim Szidoricstól, nem tanító-e véletlenül, mivelhogy mostanában sok tanító szólal fel az üléseken. Jefim Szidorics ellenséges pillantást vetett a lányra, s azt gondolta magában: „El kell utazni innen. El innen."

Még aznap elutazott N. városába.

De azok a homályos és gyötrő vágyak, amelyek Pétervárott megrohanták, N. városában sem apadtak el, inkább valami megmagyarázhatatlanul csúfondáros jelleget öltöttek. Így .például Jefim Szidorics mindjárt megérkezésének napján találkozott Zsilenkov törzskapitánnyal, ugyanazzal az ismerősével, akinek

levelet írt Pétervárról. Zsilenkov mint tartalékos tiszt szolgált a hadseregben, s mielőtt behívták, „birtokrendezéssel" foglalkozott; legalábbis így fejezte ki önmaga előtt. Másoknak így mondta: „Legelőket kutatok fel" – mint ahogy általában az volt a szokása, hogy az igazsággal ellentétes irányba terelte az emberek gondolatait, ha róla volt szó. A „birtokrendezés", amellyel foglalkozott, abból állt, hogy jutalék fejében tanyák, nemesi kúriák, főképp pedig erdők adásvételét közvetítette. Csizsov levelét gyanúsnak találta a törzskapitány, és fontosnak érezte, hogy mindjárt megérkezése napján találkozzon vele. Rászegezte szüntelenül színt változtató szemének tekintetét, s szokatlanul hosszú, szinte a homlokára kúszó szőkésfehér szempilláit mozgatva, izgatottan megkérdezte:

– Az orenburgi sztyeppre utazik?

– Miért utaznék oda?

– Szóval odautazik, az orenburgi sztyeppre, ne is tagadja.

– De hát mi keresni valóm van nekem az orenburgi sztyeppen? – kérdezte értetlenül Jefim Szidorics.

Zsilenkov olyan képet vágott, mint aki sértődötten tudomásul veszi, hogy őt most be akarják csapni; sarkon fordult, s már néhány lépést tett, mikor visszakiáltott:

– Majd keresek magának egy kis házikót. Csak utazzon el, szedje meg magát, mire visszajön, meglesz a ház.

Jefim Szidorics hamarosan rájött, hogyan szedheti meg magát az orenburgi sztyeppeken. Sok kereskedő próbálkozott mostanában azzal, hogy marhacsordákat hajtson fel onnan a városba, de a kopár úton elhullottak az állatok . . . No de hát perecet szállítani Pétervárra nem kevésbé kockázatos vállalkozás, és mint minden az életben, a kereskedői haszon is szerencse dolga. Jefim Szidorics tehát elindult az orenburgi sztyeppvidékre, és hamarosan sikerült is felhajtania a városba egy marhacsordát; jó kövér marhák voltak, csak úgy döngött az út patáik alatt. Jefim Szidoricsnak tehát ismét megfiadzott a pénze, de miközben a vagyonkája gyarapodott, a forradalom sem állt egy hely-

ben. Az orenburgi sztyeppekről felhajtott marhákat már meg is etették a fronton az elégedetlen katonák; Jefim Szidoricsot már sürgették, hajtson fel egy újabb csordát, hátha sikerül kövér hússal jobb belátásra bírni a lázadozó katonákat. Ekkor azonban megjelent Jefim Szidoricsnál Zsilenkov törzskapitány, s ezzel egy időben a városba szállították B. nagyherceget, aki a hírek szerint az orosz trónra pályázott. Zsilenkov bejelentette, hogy talált a város központjában egy villát, Csizsov anyagi erejéhez mért áron: egyemeletes kőépület, a hozzátartozó melléképületekkel, az utóbbiak fából épültek, galambformában. „Tessék?" – kérdezte elképedve Jefim Szidorics. Pedig csakugyan úgy volt: mikor Jefim Szidorics megszemlélte a villát, látta, hogy a pajták és fészerek kiterjesztett szárnyú galambra emlékeztetnek. A pajta mögött látni lehetett a szomszédos ingatlant: komor, kétemeletes ház volt, olyan, mint valami börtön, keskeny ablakokkal. A sivár kert szertefutó nyírfasorai mintha beteges iszonyattal menekültek volna ez elől az épület elől. De hát hogyan is állhat egymás mellett két egymástól ennyire elütő ház! Annak a villának a kertje, amelyet Zsilenkov ajánlott, kis fenyőfákkal volt beültetve; a homokos sétányok rozstáblákhoz hasonlítottak, szinte látni vélte az ember a szélben ringó, érett kalászokat; a fű mézillatot árasztott. Jefim Szidorics megvásárolta a villát, és zöldre festette. Tüstént megjelent Zsilenkov, s nem titkolta, hogy gyanúsnak találja ezt a zöld színt. Egyébként azért jött, hogy közölje: itt a járásban, Havanszkij herceg birtokán, akinek kedélyállapotát nagyon megviselte a forradalom, sürgősen, potom áron eladók a herceg bútorai. Megvették a bútorokat, bevonták selyemmel, s a kárpitosok kijelentették, hogy ezek antik és igen értékes bútorok. A csúfondáros szerencse tovább üldözte Jefim Szidoricsot. Máskor figyelemre se méltatta volna ilyen emberek fecsegését, most azonban első szóra elhitte, amit a kárpitosok mondtak, s megkérte nagynénjét, Katyerina Petrovnát, hogy hívja el Zsilenkov törzskapitányt.

Zsilenkov sértődötten megjegyezte, hogy Jefim Szidorics minden bizonnyal nagyon jól tudja, milyen értéket képviselnek ezek a bútorok, de azért megígérte, hogy szerez katalógusokat. A francia régiségkereskedő katalógusából kiderült, hogy a bútorok eredetileg I. Napóleon tulajdonát képezték, 1815-ben hozták őket Oroszországba, ami pedig az értéküket illeti... Zsilenkov sértődöttségében és irigységében csak hunyorogni tudott.

Katyerina Petrovna menyasszonyt is talált Jefim Szidoricsnak: Markell Markellics Jepics helybeli ügyvéd lányát, Manyecska Jepicset. Éppen olyan menyasszony volt, amilyent Jefim Szidorics kívánt magának: tizenhét éves, szolid, tisztességes lány. Katyerina Petrovnát már régóta mardosta a szégyen, amiért unokaöccse nyakán él. Hányszor fordult már elő, hogy miközben Jefim Szidorics csinos kis szakállára meredt, sértődötten ki akarta jelenteni: „Én elmegyek innen" – de ehelyett mindig egészen mást mondott. Most végre úgy érezte Katyerina Petrovna, hogy megfizette az elfogyasztott kenyeret. Amikor Jefim Szidorics együtt volt Jepicsékkel, Markell Markellics folyton beszélt, és minden, amit mondott, meggyőző volt: leánya, Manyecska az egész idő alatt hallgatott – s ez sem volt kevésbé meggyőző. A Jepics családot az egész város tisztelte, s a Jepics család is tisztelt mindenkit. Az ügyvéd irodája nem valami jól ment; örömmel adta oda a lányát Jefim Szidoricsnak, annál is inkább, mivel Jefim Szidorics nem kért hozományt. Jefim Szidorics most már igazán boldognak érezhette volna magát. De ismét nyugtalanság szállta meg, újabb vágy gyúlt ki lelkében. Ezúttal a Templom téren kerítette hatalmába. Annak pedig, hogyan került a Templom térre, szintén megvan a története.

B. nagyherceget eredetileg a Sztroganov-palotában helyezték el, ebben az oszlopsorral díszített, hatalmas épületben, a Templom téren. Katonákból és matrózokból álló nagyszámú őrséget rendeltek ki a nagyherceg őrizetére. Titokzatos alakok bukkan-

tak fel ekkoriban a városban, többnyire a Templom téren: karcsú termetű tisztek, akik riadt, de mégis fennhéjázó arccal jártak-keltek. A város polgárai büszkén sétálgattak a téren. Varvara Petrovna is unszolta fiát és nővérét, hogy sétáljanak el a Templom térre. Amióta a fia felnőtt, Varvara Petrovna mindig szeretett volna szót fogadni neki, de valahogy úgy adódott, hogy sohasem lehetett egyetérteni vele. S ez még életük legfontosabb gyakorlati kérdésére, a házépítés vagy házvétel problémájára is vonatkozott: Varvara Petrovnának az volt a véleménye, hogy a fia helytelenül járt el. Ha a város forrong, falun kell házat vásárolni. Az öregasszony egy fejjel magasabb volt fiánál, léptei katonásan határozottak, s neki is állhatatos tekintetű, szürke szeme volt, mint a fiának. Jefim Szidorics megvetette a politikát, s csak kelletlenül ment el a térre. A palota ablakai olyanok voltak, mintha valamennyit vörösborban mártották volna meg; az ónszínű lapos tető a szürke égboltra emlékeztetett; a teret benövő gyér fű mintha vasból lett volna; olyan csend volt, hogy hallani lehetett, amint az épület udvarán krákogva ledobja a macskakőre derékszíját egy katona, s megcsendül a derékszíj csatja; a palota homlokzata előtt szögesdrót volt kifeszítve, s ez a szögesdrót a fűhöz hasonlított. Mindez együtt megmagyarázhatatlanul felajzotta Jefim Szidoricsot. Ott sétált a téren Jepics is a lányával; most odaléptek Jefim Szidoricshoz. Jepics bemutatta Jefim Szidoricsot egy tisztnek, akit ő a találkozás pillanatában észre sem vett, pedig a tiszt magas, vállas férfi volt. Golofejev Szergej Szergejevicsnek hívták; valamikor a testőrségben szolgált, monarchista volt, aki belátta ugyan, hogy a monarchia sorsa megpecsételődött, de nem tudta, merre tartson, és nem bízott az emberekben. Szemrehányó és szinte élettelen arca úgy eltorzult, hogy nehéz és kellemetlen volt a szemébe nézni, s beszélgetés közben olykor az az érzés fogta el az embert, hogy halottal beszél. Markell Markellics a monarchiára és a zsidókra terelte a szót. Valamikor könyvet is írt Egyiptom ritmusáról, s ebben kimutatta, hogy a zsidók tönkretették a rit-

mikus Egyiptomot, mert ők antiritmikusak. Golofejev, az egykori gárdatiszt reménytelen sóvárgással nézett a Sztroganov-palota ablakára. Sötétedett. Jefim Szidorics megszorította menyasszonya kezét. Manyecska viszonozta a kézszorítást. Jefim Szidorics a villájáról kezdett beszélni. Mindenki értetlenül bámult rá, ő pedig váratlan fordulattal szobát ajánlott fel a villájában a tisztnek. A tiszt elfogadta az ajánlatot . . .

– Ez aztán a hős! – kiáltott fel Markell Markellics, s megölelte Jefim Szidoricsot.

– Nem vagyok hős – válaszolta Jefim Szidorics –, de azt vallom, hogy sürgős tettekre van szükség.

Ebben mindenki egyetértett vele, s kérdezés nélkül is tudták, hogy miféle tettekre van szükség, és miféle elgondolásokból kiindulva.

HARMADIK FEJEZET

A nagyherceg mellé új, bolsevik biztost rendeltek ki. Petrov Ivan Grigorjevicsnek hívták, s fivére volt Szemjon Grigorjevicsnek, a kormányzósági szovjet elnökének. Az új biztos erélyesen kifejtette a szovjet plénumán, hogy szégyenletes dolog és agitációs szempontból hátrányos a nagyherceget a Sztroganov-palotában tartani. A nagyherceg most ugyanolyan állampolgár, mint bárki más, és ráadásul kártékony elem. A szovjet plénuma meghajolt a szeplős és rövid karú biztos érvei előtt, s határozatot hozott, amely szerint a nagyherceget kisebb épületbe kell áthelyezni, olyan lakosztályba, amely kevesebb költséggel terheli meg a proletárállamot. Így történt, hogy B. nagyherceget, az asszonyos hangú, testes öreget átkísérték a Jefim Szidorics villájának tőszomszédságában emelkedő kétemeletes épületbe. Jefim Szidoricsnak fájt a szíve, mikor villája ablakából látta, milyen leereszkedő, sőt talán hízelgő kedvességgel beszél az épületbe érkező nagyherceg Petrovval, a bolsevik biztossal. Este Jefim

Szidorics, Golofejev, az egykori gárdatiszt és Markell Markellics, a leendő após ott álltak a villa erkélyének ajtajában; innen az erkélyről jól lehetett látni a szögesdróttal elzárt ablakokat, amelyek mögött fel-felbukkant és ismét tovatűnt a nagyherceg imbolygó sziluettje. S Jefim Szidorics volt az első, aki sajnálkozását fejezte ki afelett, hogy az erkélyt hó borítja, s így nem mehet ki fehér kendőt lengetni a nagyherceg felé; de persze a fehér kendő különben sem látszana a hóban.

– Na lám, hiszen ön fanatikus monarchista! – jegyezte meg leereszkedően Markell Markellics. – Hát ezt nem hittem volna! Egyébként legfőbb ideje, hogy a nagyherceg komolyan fontolóra vegye egy fordulat esélyeit is.

– Bizony, legfőbb ideje – ismételte meg Jefim Szidorics, és végigborzongott rajta a lelkesedés.

Golofejev egykori gárdatiszt ráemelte élettelen, félelmetes pillantását, és elfordult.

A zűrzavaros helyzet, a fejadagok és kerítésekre kiragasztott rendeletek arra indították Jefim Szidoricsot, hogy beleegyezzen az esküvő elhalasztásába (Markell Markellicset alighanem más szempontok indították erre: azt remélte, hogy Golofejev beleszeret a lányába, és ő lesz a partnere az esküvőn). Jefim Szidorics különben sem reménykedett már igazán abban, hogy elmúlik ez a nyugtalanság, amely hatalmába kerítette. Most például a monarchia miatt búslakodott, de annyira, hogy Markell Markellicsnek kellett csillapítania. Ivan Petrov, az új biztos ismét felszólalt a szovjet plénumán. Nemes méltósággal rázva hosszú fegyencüstökét, rámutatott arra, hogy a kormányzóság területén tiszti szervezkedés folyik; az imperialista háború hadifoglyai közt mozgolódás észlelhető; egyre inkább kibontakozik az ellenforradalom, B. nagyherceg pedig egy óriási épületet foglal el, tizenhárom szobás lakosztálya van, miközben az üzemi proletariatus ... Ivan Petrov fenyegetően megrázta a kezében lévő üres és tompafényű üveget, s már nem is beszélt, hanem ordított ... Helyeslés morajlott végig a kormányzósági épület ter-

mén. A plénum egyetértését fejezte ki mindazzal, amit Ivan Grigorjevics Petrov komisszár kifejtett.

S egy kora tavaszi estén, mikor odakünn hóvihar kavargott – igaz ugyan, hogy csak olyan játékos hóvihar, és a hó inkább esőhöz hasonlított –, a kis fenyőfák pedig, mintha jégpáncélból bújtak volna ki, megfagyott cseppeket csillogtattak tűleveleiken, Jefim Szidorics családja és barátai társaságában éppen teázgatott, és Markell Markellicset hallgatta, aki előadta, hogyan lehet matrózok útján nagyobb szállítmányt eljuttatni Pétervárra – mikor egyszerre csak félénk, rövid csengetés hallatszott. Így szokott becsöngetni Golofejev, mikor magával hozta barátait: ugyanolyan élettelen arcú, reménytelenül udvarias és ügyetlenül civil ruhába öltözött tiszteket, amilyen ő maga volt. Jefim Szidorics meg sem kérdezte, ki az, mindjárt ajtót nyitott. A várt vendégek helyett azonban Ivan Grigorjevics Petrov komisszár állt Jefim Szidorics előtt, a háttérben pedig vörösgárdisták és matrózok, revolverekkel és kézigránátokkal felfegyverkezve. A komisszár nem minden káröröm nélkül, hivatalos hangon, de mégis vidáman felolvasta a szovjet plénumának határozatát, amelyből kiderült, hogy a szovjet túlságosan nagynak és a proletárállamra nézve aránytalanul költségesnek tekinti a B. nagyherceg által jelenleg elfoglalt lakóteret. A szóban forgó lakóteret ezért a gyermekotthonra ruházza át, a nagyherceget pedig átköltözteti a J. Sz. Csizsov polgártárs tulajdonát képező villába.

– Hogyhogy, s engem kilakoltatnak? – rebegte Jefim Szidorics. – Engem nem lehet kilakoltatni, különben is nekem lakóim vannak!

– A lakóival együtt – felelte a komisszár. – Fogja a párnáját, és tűnjön el azokkal a gyanús lakóival együtt.

– És a bútor? – kérdezte Jefim Szidorics.

– A bútor itt marad, köztulajdonba megy át! – válaszolta a komisszár.

Jefim Szidorics tehát fogta a párnáját és takaróját, s átment aludni Szmirnov könyvkötőhöz, aki továbbra is a temető mel-

lett lakott. Búcsúzáskor Markell Markellics részvevően megcsókolta, de nem hívta meg a saját lakásába.

– Az a körülmény, hogy a nagyherceg mellett lakott, bizonyos kötelezettségeket rótt magára, de ugyanaz a körülmény bizonyos mértékig gyanúba keverte – mondta Markell Markellics. – Nekem azonban családom van, és egy eladó lányom.

– Teljesen megértem önt – felelte Jefim Szidorics, s valóban megértette Markell Markellicset, sőt egy pillanatra még meg is sajnálta.

NEGYEDIK FEJEZET

Jefim Szidorics az odaégett krumpli bűzére és sistergésére ébredt. A konyhában halkan beszélgettek az asszonyok. Az öregasszony zsémbelődött: „Falun kellett volna házat vásárolni . . . És ha legalább adótartozás fejében vették volna el!" Az odaégett krumpli szaga egy pillanatra még meg is örvendeztette Jefim Szidoricsot: eszébe jutottak azok az idők, amikor elkezdődött szerelmük a könyvkötő feleségével. Ám azóta a könyvkötő felesége elhízott, teste elterebélyesedett, és rossz szag áradt belőle . . . Jefim Szidoricsot elfutotta a méreg: „Feljelentettek az irigyeim! Az egész város irigyelte tőlem azt a napóleoni bútort! . . . Túl sok volt a szóbeszéd." Jefim Szidorics most ostobaságnak és fölöslegesnek érezte ezt a sok szóbeszédet, meg azt is, hogy olyan részvéttel viseltetett a nagyherceg iránt, sőt még mindig sajnálja ezt a kövér öreget, akit azzal gyötörnek, hogy egyik helyről a másikra hurcolnak, és a végén talán még ki is végzik. De mindjárt megbánta ezeket a gondolatokat, s asztalhoz ült, hogy megegye a krumplit. Ugyanolyan krumpli volt, mint amilyent a kertes villában evett, de itt ízetlennek és vizenyősnek érezte. Eszébe jutott, hogy nemsokára bejön a könyvkötő felesége, kacérkodni kezd vele, s anyja meg nagynénje akkor tapintatosan kivonul a szobából. Aztán szuszogni fog a

könyvkötőné, s kinyitja hagymafejre emlékeztető nedves száját. Gyűlölettel pillantott anyjára, és ráförmedt:

– Mindennek te vagy az oka!... mert mindenbe beleütöd az orrodat!... Csak hagynál már magamra!

Anyja hangos, elnyújtott sírással válaszolt, Katyerina Petrovna néninek pedig eszébe jutott, hogy kegyelemkenyéren él, amit soha nem bocsát meg magának; letette hát a villát, és ő is sírva fakadt. „Hiába, nem kellett volna Jefim Szidoricsnak annyit beszélnie a monarchiáról!..." Jefim Szidoricsot úgy felháborította az ilyen gondolkodásmód, hogy még ki is köpött.

Az utcán Golofejevvel találkozott. Golofejev abba az irányba tartott, ahol Jefim Szidorics menyasszonya lakott. „Csak erre várt, most siet lecsapni a kezemről!" – gondolta Jefim Szidorics, s nem köszönt Golofejevnek. Az olyan arcot vágott, mint aki már öt éve tudja, hogy Jefim Szidorics el fogja árulni őt, és gőgösen kiegyenesedett... Jefim Szedorics sietve betért a postahivatalba, levélpapírt és borítékot kért, s reszkető, izzadt kézzel feljelentést írt a Csekához. Miután bedobta a levelet a postaládába, különös szégyenérzet fogta el, és valami gyötrő sóvárgás is (hasonló ahhoz, amilyentől Pétervárott szenvedett.) Hamar megírt egy beadványt, a végrehajtó bizottsághoz címezve, amelyben kérte, hogy adják vissza neki a napóleoni bútorokat, mivel ezek felbecsülhetetlen „eszmei értéket" jelentenek a számára. Ezek után mintha kissé megkönnyebbült volna, s miközben a város utcáin sétálgatott, meggyőzte magát arról, hogy helyesen járt el: Golofejevnek nincs veszíteni valója, hiszen felkelést készít elő, és akkor úgyis annyi halott lesz, hogy eggyel több vagy kevesebb már nem számít. A cimborái, akik hozzá járnak, nyilván szintén dinamitot rejtegetnek a zsebükben. Másnap elment a végrehajtó bizottságba a válaszért. A bútorügyben beadott terjedelmes kérvényére már rá volt vezetve a végzés, rosszul hegyezett, kék ceruzával: „Csizsov polg. ts. kér. nem teljesíthető." Ekkor értesült Golofejev letartóztatásáról is, s csak amikor már a letartóztatás részleteit is elmondták neki, vette észre, hogy az, aki mindenről

beszámol, Zsilenkov törzskapitány, legénységi köpenyben áll előtte, tiszti váll-lapok nélkül.

– Úgye, az én bútoraim eszmei értéket képviselnek? – kérdezte Zsilenkovtól.

Zsilenkov gyanakodva hátralépett, aztán azonnal igennel válaszolt. Jefim Szidoricsot mélységes szomorúság fogta el. A szakadék felé indult, a tóhoz. Innen látni lehetett a Templom teret és a Sztroganov-palotát. A palota épületében azóta már bolsevik katonaiskolát helyeztek el. A téren ott sétált Manyecska Jepics, karonfogva egy csinosan öltözött katonával. Jefim Szidorics ráeszmélt, hogy változatlanul bízik Manyecskában, és Manyecska is bízik benne, annak ellenére, hogy ő csak vőlegény, és benne van a korban, és nem mondható daliás szépségnek. Manyecska pedig nyomban faképnél hagyta gavallérját, odalépett Jefim Szidoricshoz, s gyengéden megszorította a kezét. Jefim Szidorics egy nyárfa árnyékába vonult vele, s megszorította a könyökét, habár tulajdonképpen a mellecskéjét szerette volna megcirógatni; s Manyecska szemlátomást úgy is fogta fel a dolgot, hogy Jefim Szidorics a mellét cirógatta meg, mert szégyenlősen azt suttogta:

– Na de kérem, Jefim Szidorics!

Manyecska Jepics kiválóan értett ahhoz, hogy kevés szóval, vagy akár némán is kifejezésre juttassa együttérzését, s azok, akiknek ez szólt, meg is értették, hogy együtt érez velük. Amikor például Jefim Szidorics az elvett bútorokról beszélt neki, Manyecska azzal tett tanúságot együttérzéséről, hogy mintegy kiegészítésül felvetett még egy szempontot, amelyről Jefim Szidorics megfeledkezett:

– Jelenleg nem lehet úgyan kivinni a bútorokat külföldre, de hát majd eljön ennek is az ideje. – Jefim Szidoricsot mélységesen meghatotta gondolatainak ez a kiegészítése. S mindentől eltekintve, a beszélgetés meggyőzte arról, hogy Manyecska valóban hűséges tud lenni, mert nem szereti a fölösleges izgalmakat.

Jefim Szidorics még az éjjel levelet írt a végrehajtó bizottság-

nak. A levélben napnál világosabban bebizonyította, hogy semmi értelme a nagyherceget egyik helyről a másikra költöztetni, hanem gyökerestül ki kell irtani, vagyis agyon kell lőni, mégpedig azonnal, mert a városban tiszti bandák és angol kémek szervezkedése folyik, és még puccsra is sor kerülhet... Őszintén írt: a meghatóbb részeknél, ahol a szegény nép jogaiért szállt síkra, olykor még a könnyei is kicsordultak. Eszébe jutott a gyermekkora: sokszor még száraz kenyérhéj sem volt, s amikor a zsibvásáron ődöngve irigységgel nézte azokat, akik állati belsőségeket ettek, adagját hét kopejkáért – boldoggá lehetett volna tenni egy ilyen ebéddel; egy bárkában aludt, a tó partján... a mesterei kaptafával ütötték-verték... a műhelyben kibírhatatlanul bűzlött a nedves bőr. És lám, most megint ilyen helyzetbe taszították!... És a nagyhercegnek is része van ebben!... Már-már aláírta a nevét, de aztán meggondolta magát, s helyette azt írta: „Ötven cipészipari és szíjgyártó munkás nevében"... Aztán olvashatatlan kriksz-krakszok következtek. Jefim Szidorics személyesen vitte el beadványát a végrehajtó bizottság épületébe. A lépcsőn megint találkozott Zsilenkovval, akinek katonasapkáján most már csillag ékeskedett.

– Kapok egy századot – mondta hangosan, Jefim Szidorics szeme közé nézve. – Hiába jelentgetnek fel, bíznak bennem.

Jefim Szidorics pedig azt válaszolta:

– De hiszen én is bízom magában.

Zsilenkov epésen megfenyegette vékony és hosszú ujjával. Jefim Szidoricsot három napig majd szétfeszítette a várakozás. A beadványra nem írta rá ugyan címét, titokban mégis azt remélte, hogy egyszerre csak tekintélyes komisszárokból álló küldöttség állít be hozzá, és megköszöni a kitűnő ötletet. Arca lángolt, elviselhetetlen szomjúság kínozta. Aludni sem tudott, s harmadik álmatlan éjszakáján megpróbált verset írni: hogy le kell rázni a három évszázados igát, örökre véget kell vetni a rabságnak! De a vers sehogy sem akart sikerülni, noha olyan remegést érzett belül, ami egészen más volt, mint amit eddig

valaha is érzett; egyre növekvő szánalom fogta el önmaga és szerencsétlen élete iránt. Végre elkészült a vers, s elvitte a helyi újsághoz. A pirospozsgás arcú szerkesztőségi titkár átfutotta, majd így szólt:

– Ezrével vannak ilyen versek – s átnyújtotta Jefim Szidoricsnak a lap aznapi számát. Kövér betűkkel jelentette a lap, hogy Jefim Szidoricsnak a nagyherceg agyonlövetésére irányuló kérése meghallgatásra talált, s az ítéletet már végre is hajtották.

– De hiszen ez én voltam! Én írtam azt a beadványt! – kiáltotta Jefim Szidorics az egykedvűen üldögélő titkárnak.

J. Sz. Csizsov az újságot lobogtatva rohant le a lépcsőn. A kormányzósági épület kapujában négyrét hajtotta az újságot, úgyhogy első pillantásra látható legyen a kivégzésről szóló közlemény, gondosan elhelyezte zsebében az újságot, s arra gondolt, milyen jó lesz már párnájára hajtani a fejét. De nevetségesnek érezte, hogy most a párnájára gondolt, s gyors léptekkel saját kertes villája felé vette útját. Lakkcsizmás, nyakigláb vörösgárdista állt egy rakás szögesdrót mellett. A villa kerítése már szögesdróttal volt befonva, a fenyőfák közt telefonhuzalok feszültek. A vörösgárdista mélabúsan bámult maga elé.

– Vissza! – mondta unottan. – Kit keresel?

– Ez az én házam, és az én bútoraim vannak benne – felelte Jefim Szidorics, s előhúzta zsebéből az újságot.

A vörösgárdista az újságra pillantott, ásított, aztán Jefim Szidoricsra emelte álmos és éhes tekintetét, s váratlanul barátságosan közölte, hogy valóban itt lakott a nagyherceg, az is igaz, hogy tegnapelőtt agyonlőtték, ám azóta már beköltözött ebbe a villába Petrov komisszár, a titkáraival és a vezérkarával.

– Az, aki mindig szónokolt? – kérdezte kárörömmel Jefim Szidorics.

De a vörösgárdista azt felete:

– Nem. A bátyja. Aki hallgatott. Szemjon Grigorjics.

Jefim Szidorics nem hitt a vörösgárdistának, leült a ház mellett egy kőre. Nemsokára megérkezett gépkocsiján Szemjon Pet-

rov komisszár; vidám képű, vállas férfi volt, vadászkutya ült az ölében. Az őr is, a ház gondnoka is nyájas, simogató pillantással nézte a vörhenyes szőrű kutyát. A vörösgárdista mondott valamit a komisszárnak, mire ez Jefim Szidorics felé sandított, sőt el is indult feléje, örvendező, barátságos arccal, de félúton meggondolta magát, visszafordult, s fütyörészve bevonult a házba. A kutya ott ugrált körülötte, még a házból is kihallatszott vidám csaholása és ugrándozása. Jefim Szidorics méltatlankodva fordult a vörösgárdistához:

– A házról le is mondok, csak a bútort adják vissza! Hiszen én is közreműködtem a nagyherceg felszámolásában, én javasoltam nekik . . .

A vörösgárdista most lomha mozdulattal lövésre emelte puskáját.

– Hallod-e, bácsikám, unom a képedet. Maradj csak ülve, úgy, ahogy ott csücsülsz, beléd eresztek egy golyót . . .

Jefim Szidorics keresztet vetett, s lassú léptekkel elvonult a házától.

A szovjetben közölték vele, hogy a bútorügyben nincs újabb döntés. Este Jefim Szidorics Markell Markellicsnál teázott.

– Én támogattam ezt a rendszert – fakadt ki Jefim Szidorics –, hiába próbáltak lebeszélni róla a barátaim és rokonaim, én támogattam! És mi a jutalmam?

Markell Markellics mondani akart valamit; már ki is nyitotta a száját, de Jefim Szidorics előrehajolt, Markell Markellics orra elé tartotta a teáscsészéjét, és tovább ordítozott:

– Maga úgy gyűlöl engem, hogy még a teát is sajnálja tőlem, ilyen híg teát töltött, ni! Én helyeseltem Zsilenkov elhatározását. A nagyherceg kivégzését is helyeseltem . . .

– Azt mondják, bátran viselkedett – szólt Markell Markellics tűnődő pillantást vetve Jefim Szidorics teájára.

– Zsilenkov hazafi és tiszt, és mégis belépett a Vörös Hadseregbe . . . Mi haszna van belőle?

– Bátran viselkedett a kivégzésnél – ismételte meg hangosan az ügyvéd, Jefim Szidorics szeme közé nézve.

Jefim Szidorics zavartan elmosolyodott.

– Isten legyen neki irgalmas.

– Isten? – üvöltött rá az ügyvéd, és kivörösödött homlokán kiütött a veríték.

Jefim Szidorics felállt, félretolta a csészét, és érdes hangon így szólt:

– Bevallom, hibáztam. Kár volt megölni az öreget. De magának sem bocsátom meg, Markell Markellics, hogy így ordítozott velem.

S Jefim Szidorics eltávozott, otthagyva menyasszonyát és jövendőbeli apósát. Végigballagott a kihalt udvaron, amely valaha tele volt baromfival, szétszórt maggal és trágyával, s csak égető szégyent és zűrzavart érzett magában.

ÖTÖDIK FEJEZET

Jefim Szidorics gyakran járt el a végrehajtó bizottságba, hogy kivonatokat készítsen az új törvényekből. Hosszasan tanulmányozta a törvényeket, az őt érdeklő passzusokat kiírta egy papírlapra, a papírlapról pedig átmásolta a beadványokba, amelyekben bútorai visszaszolgáltatását sürgette. Alig adta be az egyik kérvényt, eszébe jutott, hogy pamlagain most vörösgárdisták hevernek csizmástul, a komisszár pedig hanyagul a selyemhuzatra szórja cigarettája hamuját – s máris nekiült, hogy újabb beadványt fogalmazzon. S minden alkalommal meggyőzőbbnek érezte a beadványában felsorakoztatott érveket. Beköszöntött a tavasz, aztán a nyár, aztán az ősz; zendülések, felkelések és gabona-rekvirálások dúlták fel a kormányzóság és a terület nyugalmát; Petrov komisszár új gépkocsira tett szert, elrobogott a lengyel hadjáratba, s egy vidám és nagy mellű feleséggel tért onnan vissza; az asszony hamarosan leánygyermekkel ajánd-

dékozta meg. Jefim Szidorics egy nap elsétált a villa előtt; odabent éppen a gyermek születését ünnepelték, nevetgéltek, és vodkát ittak. Jefim Szidorics már el is felejtette, milyen színű volt a selyemhuzat a pamlagokon és karosszékeken, csak a dolgozószoba garnitúrájának málnapiros szattyánbőrére emlékezett, s erre is csak azért, mert a végrehajtó bizottság portásának lábán egy reggel málnapiros szattyánbőr cipőt pillantott meg. A bőr szaga is, mintázata is ismerősnek tűnt Jefim Szidorics előtt.

– Csak nem a pamlagról tépték le? – kérdezte a portástól.

– Én bizony nem tudom, honnan – felelte a portás. – Az elnöktől kaptam ezt a cipőt.

Beköszöntött az éhínség is, s az éhínség idején történt, hogy Varvara Petrovna életében először teljesítette fia kívánságát: magára hagyta. Ősszel temették el, maga Jefim Szidorics ásta meg a sírt, de mikor el kellett volna földelni, egyszerre elgyengült a keze . . . Nézegette a kezét: a felismerhetetlenségig ráncos lett, s a sárga festék, amellyel a csizmadiák dolgoznak, már a keze fejébe is beitta magát. Jefim Szidoricsot szánalom fogta el, de nem magát sajnálta: anyja öreg korára és halálára gondolt részvéttel, aztán nagynénje, Katyerina Petrovna vénségére, majd hirtelen eszébe jutott az agyonlőtt Golofejev és a háborúból nemrég hazatért Zsilenkov is, aki változatlanul gyanakvó és riadt volt, pedig azóta érdemeket szerzett vörös tiszt lett belőle. Zsilenkov most a művészet területén működött: városi múzeumot hozott létre . . . A temetésről hazatérve, Jefim Szidorics hosszú feljelentést írt (nem az elsőt és nem az utolsót, tucatjával gyártotta az ilyen feljelentéseket), amelyben leleplezte Szemjon Petrov területi komisszár viselt dolgait és naplopását. Miután eljuttatta a feljelentést rendeltetési helyére – sok év óta így volt már ez – ismét megingathatatlanul szilárdnak érezte magát, és megdönthetetlennek az „igazát" („az igazát" – így fogalmazta magában Jefim Szidorics, csak már nem tudta, miben is rejlik az ő igaza: a monarchiában-e, a burzsoá köztársaságban, a hatalomban általában, vagy talán egyszerűen a

gonosz diadalában?) Elégedetten indult el Markell Markellicshez. Már régen kibékültek. Manyecska Jepics ismét olyan hűséges volt Jefim Szidoricshoz, mint annak előtte – talán azért, mert nem jelentkeztek kérők. Azaz hogy akadt egy kérő, valami komisszár, de megmagyarázhatatlan okokból szégyenletes hírek terjedtek el Manyecskáról, s azóta eltűntek a kérők, mint a kámfor. Manyecska lefogyott, de hamar összeszedte magát, s most már ismét hűségesen várta Jefim Szidoricsot. Markell Markellics mint az új igazságszolgáltatás egyik jogi képviselője értékesítette képességeit, s élvezve saját ékesszólását, ítélethozatal előtt ilyen szavakkal szokott a bírákhoz fordulni. „Az önök proletár öntudatának lépést kell tartani a kor ritmusával. Mert nézzék, kérem: Egyiptom . . .” Zsilenkov már a múzeum igazgatója és az elkobzott értékek hites szakértője volt. Egy nap kacsingatva és kuncogva átnyújtotta Jefim Szidoricsnak azt a frissen kiállított okmányt, amelyből kiderült, hogy J. Sz. Csizsov „napóleoni” bútorait munkájával megkeresett pénzén vásárolta, nevezett bútorok értéket nem képviselnek, s a művészet szakértői nem emelnének kifogást az ellen, hogy eme állítólagos „napóleoni” bútorokat visszaszolgáltassák tulajdonosuknak. Hasonló igazolást szerzett Markell Markellics a szakszervezettől, később pedig, miután Jefim Szidorics belépett a szövetkezetbe, a szövetkezet is támogatta a művészeti szakértők és a szakszervezeti funkcionáriusok beadványát. Jefim Szidorics ezalatt figyelemmel kísérte Sz. G. Petrov komisszár életét: szomorú élet volt az! A komisszár szemlátomást unatkozott: sokat ivott, kártyázott, s reggelenként katonanótákat énekelt. Hangja mind rekedtebb lett, ő maga elhízott, s nem volt már olyan fürge, mint régen, mikor becsapva a kertajtót, szinte futva sietett a feleségéhez. No meg aztán az asszony is észrevehetően megöregedett: arcbőre petyhüdt lett, pongyolában járt, s már nem is emlékezett Lengyelországra . . .

Egy éjszaka aztán a komisszár részeg fővel csúnyán leszidta a vízvezetékcsövek lefektetésén dolgozó munkásokat. Jefim

Szidorics feljelentette. Régebben, évekkel ezelőtt, csak azt jelentette a komisszárról, amit biztosan tudott róla, de mostanában már beérte bármilyen kósza hírrel is. Elmúltak már azok az idők, amikor tisztelte a hatósági szerveket, és félt tőlük; rájött azóta, hogy ezeket a hatósági szerveket éppúgy be lehet csapni, ahogy a múltban becsapta a különféle hivatalokat vagy a kereskedőket. A komisszárt pártbíróság elé idézték (nem lehetett tudni, vajon a munkások miatt-e, vagy – ahogy pletykálták – ellenzékieskedés vádjával), s a dolognak az lett a vége, hogy elirányították a komisszárt valahova északra. Dicstelenül távozott, titkárai és ivócimborái hallani sem akartak többé róla. Csak a végrehajtó bizottság portása jött el alaposan elnyűtt szattyánbőrcipőjében, hogy az állomásra kísérje Petrov komisszárt. Két napig üresen állt a villa, a harmadik nap két lovas jármű állt meg a vaskerítés előtt: az egyiken Jefim Szidorics ült, a másikon a menyasszonya. A végrehajtó bizottság tisztviselője kinyitotta az ajtót: „No igen, a bútorhuzatot természetesen ki kell cserélni, de egyébként nem szorulnak komolyabb javításra a bútorok!" Zsilenkov néma kézszorítással fejezte ki szerencsekívánatait Jefim Szidoricsnak, mint ahogy némán állt az anyakönyvvezetői hivatalban is, ahol Jefim Sz. Csizsov és Manyecska Jepics annak rendje és módja szerint bejegyeztették, hogy révbe jutottak. Utána az ifjú pár meghívta a meghívandókat a lakodalomra, vidéki otthonukba, majd kihajtottak az országútra, hogy elhagyják a várost. Markell Markellics könnyes szemmel nézett utánuk, s mikor eltűntek a szekerek meg a taratajka is a fiatalokkal, Zsilenkov felé fordult.

– Öregszünk – sóhajtotta.

Zsilenkov dühösen és gyanakodva pillantott rá, aztán riadtan és kedvesen elmosolyodott.

Reggel Jefim Szidorics ébredt fel elsőnek. Kinyitotta az ablakot. Szeme elé tárult a községháza tere; harmattól és vidám napfénytől csillogott annak a szövetkezetnek hatalmas, sárga cégtáblája, ahol dolgozott. Hátrafordult: elégedetten legeltette

tekintetét a lakást zsúfolásig megtöltő fényűző bútorokon, bronzdíszeiken, cirádáikon, tengerentúli fájukon, a suhogó selyemhuzatokon és a zsinórokon. A válaszfal mögött Jefim Szidorics hűséges felesége aludt, egyenletes lélegzete szolid, házias nőre vallott; Manyecskának joga volt így aludni, mert annyi próbatételen keresztül is becsülettel megőrizte hűségét. Jefim Szidorics egy üveg málnadzsemet vett ki a kis szekrényből. Kint a tornácon Katyerina Petrovna begyújtotta a szamovárt. Jefim Szidorics egyik csésze teát itta a másik után, s közben a községháza felé vezető gyönyörű utat nézte. Az út sötét pora a selyemre emlékeztetett, a selyemre, amely oly nélkülözhetetlen kelléke ezeknek a bútoroknak és a boldogságnak. Jefim Szidorics szívét nyugodt, ünnepélyes várakozás töltötte el. Az ablak előtt susogva énekelt egy fa, s madarak röpködtek némán az ágak között, nesztelenül lengetve meleg, dús tollú szárnyukat.

1928

Tábor Béla fordítása

B. M. MANYIKOV
ÉS AZ ALKALMAZOTTJA, GRISA

I

Mielőtt Borisz Mitrofanovics Manyikov találkozott volna Grisával, egykori alkalmazottjával, sokat tűnődött. Gondolatai különösen attól a naptól kezdve élénkültek fel, amikor Moszkvában járt, és arra gondolt, hogy az emberek, akik most Moszkvában laknak, léteznek az ő szemében, de ő mintha nem is létezne. Talán észreveszik, hogy élőlény, aki eszik, alszik, beszél, és akit olykor talán Borisz Mitrofanovics Manyikovnak szólítanak, de megérteni nem tudják, sőt meg sem kísérlik megérteni. És amint áthaladt ezeken a gyerekkora óta ismerős utcákon, ráébredt, hogy ezekben az utcákban immár tíz-tizenöt éve más emberek laknak, és a régi városból már csak az épületek maradtak meg: az edény sem változik meg, ha különféle színű folyadékot töltenek bele ... Borisz Mitrofanovics már elmúlt hatvanéves; amilyen szikár és inas volt, törött fogú fésűre hasonlított, óriási áttetsző füle figyelmessé, sőt kissé fürkészővé tette arcát, pedig valójában szórakozott volt, és nagyon keveset látott-hallott. A város mellett lakott, egy Moszkva környéki faluban, a nővérével együtt. Natalja Mitrofanova, éles vonású arcával és az ifjúság itt felejtette szemöldökével, bár nagyon öreg volt, sokkal öregebb, mint Borisz Mitrofanovics, és sűrűn ágynak esett, szerette a javasasszonyokat meg a bábákat, és most is meglehetősen hatalomvágyó volt, mint régen, s most is szerette azt hinni, sőt meg volt róla győződve, mint régen, hogy ha gondosan körülnéz az ember, a mostani életben is meg lehet találni

a kiskaput a gazdagsághoz és a dicsőséghez, és hogy neki még bőven van ideje megtalálni a kiskaput.

Azelőtt, a régi, ismerős Moszkvában, Borisz Mitrofanovics Manyikovnak „fürdőháza" volt, nem messze az Arbattól, az egyik mellékutcában. Ebből az üzletből nagy jövedelmet és köztiszteletet húzott, egyébként az apja is teljes rendben, adósság nélkül adta át neki az üzletet. Borisz Mitrofanovics szerencsésen nősült, szerencsésen és gyorsan férjhez adta a nővérét egy bútorkereskedőhöz, egy tekintélyes és gazdag emberhez. Ez a tekintélyes ember eleinte még a NEP-korszakban is rendkívül ügyesen evickélt, de a régi idők már lejártak, és amint mondogatták, belepusztult a vodkázásba, de valószínűleg inkább a dühbe, mert hogy nem tud lépést tartani a fiatalabbakkal és gondtalanabbakkal. Volt ennek a kereskedőnek, vagyis Borisz Mitrofanovics sógorának, egy csodálatos családi titka, amely Borisz Mitrofanoviccsal együtt átkerült a Moszkva környéki faluba: valamikor, még a forradalom előtt a kereskedő szerzett egy rettentő ritkaság számba menő ágyat, rettentően ritkaság számba menő miniatűrökkel a négy sarkában, aztán pedig olyan ügyesen álcázta, úgy elsilányította, hogy a több tucat adófelügyelő, aki annyiszor leltárba vette vagyonát, erre az ágyra rá se nézett, egyikük még megvetően meg is kérdezte: „Minek magának ez a szemét?" Maga a kereskedő is mulatott rajta, Natalja Mitrofanovna, a felesége is mulatott rajta, és valamikor még Borisz Mitrofanovics is mulatott rajta.

Nem messze az utcácskától, ahol laktak, a bodros partszegély alatt folyt a Moszkva folyó, szemben kőtemplom állt a túlsó parton, a nyaralóhelyekre autóbuszok száguldoztak, ha pedig a kis utcától balra fordult az ember, máris kitárultak előtte a lila krumpliföldek, amikor pedig leszállt a köd vagy kitört a vihar, Moszkvát nem is lehetett látni, sem a füstjét, sem a fényét, úgy tetszett, hogy messze vidéken laknak. Ezeket a krumpliföldeket nézegetve, Natalja Mitrofanovna szerette meg-megfeddni Borisz Mitrofanovicsot tétlenségéért, pedig ő valójában keservesen

kereste meg a kenyerét, különféle ócskaságokkal kereskedve a bolhapiacon, nagyúri arccal és tekintettel, de leginkább az ablak mellett szeretett üldögélni és kisollóval lovakat kivágni újságpapírból, miután pedig piros ceruzával kirajzolta a szemüket meg a szemöldöküket, elment sétálni, és suttyomban szétszórta őket az úton vagy a Moszkva folyó partján.

Ezerkilencszázhuszonkilenc tavaszán, mint mindig, Borisz Mitrofanovics az ablak mellett ült, és lovakat vágott ki. Ezen a napon szám szerint már a tizedik lónál tartott, amikor a kiskert előtt meglátott egy férfit, tűzött micisapkában; apró, tétova léptekkel közeledett. A nővére rögtön kitalálta, kinek lehet ilyen járása, és tüstént elrejtőzött a hálószobában, Borisz Mitrofanovics pedig letette az ollót.

2

Először Borisz Mitrofanovics is azt hitte, amit a nővére: ez az új – az előbbi, nyilvánvalóan nem megfelelő helyett kinevezett – adófelügyelő, mert az előző, a perecszőke üstökű, még maga is szerette mondogatni: „Lehetséges, hogy magukat megítélve, nincs igazam, polgártársak." De mielőtt még Borisz Mitrofanovics mondattá alakította volna gondolatait, hogy közölje nővérével, heves ellenszenvvel ismerte fel a kert előtt álló férfi hosszú, szőrös nyakát. És még kellemetlenebb volt felidéznie a saját galádságát, amely olyan erősen megnyilvánult abban az ügyben a szemtelen és önző szobapincérrel, Grigorij Guscsinnal. Grisa Guscsin szemtelen és kapzsi volt, mert hisz rendes fizetést kapott, és mégis, Borisz Mitrofanovics tilalma ellenére borravalót követelt a vendégektől. Nem másnak, mint ennek a Grisának ajánlotta fel, ő, Borisz Mitrofanovics, hogy hozzáadja unokahúgát, Verát, aki a házában nevelkedett. Mégpedig azért akarta Grisához adni, és nem a hivatalnok kérőkhöz, akik egymásnak adták náluk a kilincset, mert Vera szégyenben maradt.

Hogy, hogy nem, egyszer egyedül jött haza a barátnőjétől. A „fürdőház" mellett valami óriási ház épült, állványerdő alatt, és holmi részeg huligánok bevonszolták az építkezésre. Vera magas, erős lány volt, derekasan védekezett és kiáltozott, valamelyik huligán képén még az ernyőjét is összetörte. Megerőszakolták. Később a kiáltozásra odafutott egy rendőr, sípolni kezdett, és az ügyet nagydobra verték ... Szégyen hullt Borisz Mitrofanovics tisztes fejére. A kérők és a színes üdvözlőlapok, amelyeket a lány egyre-másra kapott a nagyobb ünnepeken, elmaradtak. A barátnői faképnél hagyták. Egyszeriben mindenki csak leringyózta, és erős testét, amelyben azelőtt mindenki gyönyörködött, most egyszeriben bujának és kéjesnek látták. Az ismerősök elfordultak tőle, ha összetalálkoztak.

Borisz Mitrofanovics felidézte, mennyire gyötörte büszkesége, a hitvány büszkeség, amely nővérét még mindig gyötri, s persze a nővére még most is azt hiszi, mint annak idején ő, hogy büszkeségével és eszével az egész világot fel tudja forgatni. Meggyötört büszkeségében rögtön Grisára gondolt akkor. Egyedül Grisa tudta minden vita és magyarázkodás nélkül megérteni. Grisa Guscsin harmincéves volt, már azt forgatta a fejében, hogy visszamegy falura, nyugalomba és komolyan gazdálkodni fog. Borisz Mitrofanovics magához hívatta, és felajánlott neki két és félezer rubelt és Verát feleségül. Grisa végigsimítva hosszú, szőrös nyakát, félrehajtotta fejét, és azt mondta: „igen", amit örökös szokása szerint csaknem minden mondatához hozzábiggyesztett, és sietve megkérdezte:

– Mikor parancsolja, hogy elmenjünk a templomba?

És még keserűbb volt Borisz Mitrofanovicsnak felidézni: hogyan történt meg a kihirdetés. A sudár, nagy mellű és rózsás arcú Vera – az egyhónapos sűrű könnyhullatástól sem sápadt meg – három lépésre állt a vőlegénytől, és bal vállát megmegrántva, egyre jobban elhúzódott tőle. Fagyos újév előtti este volt. Borisz Mitrofanovics látta az ablakból, amint az utcasarkon a kocsisok a szekérrúdra akasztott zabostarisznyából

etetik a lovukat. A zabszemek, sűrű párába burkolva, leperegtek a lovak pofáján. Az ablakok és a háztetők felett kékesen, csikorgón, mint az új lószerszám, kavargott a hó. Borisz Mitrofanovics odaadta az előleget – másfélezret –, és azt mondta, hogy a többit az esküvő után kapja meg Grisa . . .

Az ajtóban összesereglettek a pincérek, Grisa barátai, nevetgéltek, lökdösték egymást, de amikor Grisa elment mellettük a mátkájával, görnyedten, komoran, bárányprém galléros új kabátjában, nem merték ugratni, és zavartan elhallgattak. A menyasszony bátran nézett a szemükbe. Kiléptek a kapun. A menyasszony intett.

A kocsis felhúzta hatalmas, bőröndnagyságú kétujjas kesztyűjét, és odahajtatott.

3

Borisz Mitrofanovics tudta, hogy unokahúga egyáltalán nem ítéli el őt; a lány mindent elveszített: a hivatalnok kérőket is, a várható örökséget is Borisz Mitrofanovicstól, akinek nem volt gyereke, a könnyű életet is, amelyben eddig része volt – és akkor Borisz Mitrofanovicsnak jólesett, sőt hízelgett neki, hogy a lány ennyire megérti, de most szégyenkezve gondolt rá. Az is eszébe jutott, mennyire örült, hogy most már az emberek nem ítélik el, mert szégyenben maradt lány lakik nála, és milyen elégtétellel vette tudomásul, hogy igaza volt, és a lány csakugyan rossz: az esküvő óta Vera meg Grisa sokat veszekszik, Grisa iszik és már-már válást emleget. Ezek a hírek kerülő úton jutottak Borisz Mitrofanovics fülébe, mert ha Vera el is jött, ő maga sohasem panaszkodott nehéz életéről, most is pirospozsgás és sudár volt. Aztán amikor elnehezült, már nem járt Borisz Mitrofanovicshoz, aki később úgy hallotta, hogy Guscsinék elutaztak Szamarába, és Verának fia született. Azt beszélték, hogy Szamarában Grisa teázót nyitott, lehiggadt, a fiúcska pedig jól fejlődik.

Közben Borisz Mitrofanovics is növelte vagyonát, házakat és fürdőket építve. A tőzsdére járt, és néhány barátjával kidolgozott egy tervet, hogy majd óriási fürdőket építenek, római módra, már egy rendkívül ügyes építészt is találtak ... De ekkor közbejött a háború, a forradalom ... „És most itt állunk mi is megfürödve" – szeretett tréfálni a barátaival együtt teázgatva, és terveket szőve a forradalom elején. De ezek a viccek nem sokáig járták ...

Borisz Mitrofanovics a NEP-korszakban néhányszor még megkísérelte, hogy felkapaszkodjék hajdanvolt magasságaiba, és az egyik ilyen nekirugaszkodása idején tudta meg, hogy unokahúga, Vera itt Moszkvában halt meg. Valami pattanásos kisfiú, bozontos bárányból sapkában és rövid bundácskában, hozott neki üzenetet Grisától, amelyben a temetésre hívta. Borisz Mitrofanovics éppen egy beadvánnyal igyekezett valahová; elolvasta a levélkét, megpróbálta felidézni Vera járását, vonásait és hangját, de eredménytelenül, csak az arcának kicsattanó pírjára emlékezett. Egy félóra múlva már az üzenetről is megfeledkezett, de most, amint a kerítést kémlelő Grisát és a szomszéd szobában sürgölődő nővérét figyelte, újra az eszébe jutott: ceruzával írták egy számtanfüzetből kitépett papírdarabra, és Borisz Mitrofanovics, hogy elhessegesse az üzenet meg az akkori hitvány sietsége emlékét, és hogy megszabaduljon nővére mostani hitvány sietségének látványától, ugratva mondta:

– No, Natalja Mitrofanovna, hiába dicsekedtél, hogy behálóztad az adóellenőrt, most újat neveztek ki a helyére! – És Grisára mutatott.

– Hát nem megmondtam neked! – válaszolta a nővére ijedten, hogy még az ügyefogyott Borisz Mitrofanovics is kitalálta, hogy az új adóellenőr jön.

– Emlékszel te a mi Grisánkra, Natalja Mitrofanovna?

– Aki Verát elvette? Nagy gazember volt – válaszolta az asszony, még jobban megrémülve, hogy gazemberségről beszélt, holott csak azért, mert az új ellenőr arca ismerősnek tetszett;

ezek szerint azért ismerős, mert valaha, valahol alaposan meggyötörhette őket.

– Hát akkor jól nyisd ki a szemed, Natalja Mitrofanovna, mert azt a Grisát nevezték ki hozzánk adóellenőrnek!

Az asszony feljajdult. Mindjárt eszébe jutott, hogy boldogult férje még Grisa előtt is elmesélte, milyen csodálatos és felbecsülhetetlen ágyat vett potom pénzért. Sápítozva, és – szokása szerint – löttyedt, petyhüdt arcát dörzsölgetve tenyerével, az ablakhoz szaladt. Csakugyan, ott állt Grisa Guscsin. Ugyanaz az ellenszenves, szőrös nyak és ugyanaz a merev tekintet, csak valami megfoghatatlan űr volt benne, az a szörnyű űr, amely – mint ahogyan Natalja Mitrofanovna gondolta – oly gyakori a felkapaszkodott emberek tekintetében.

Borisz Mitrofanovics vállára vetve katonaposztóból készült vattakabátját, kiment a tornácra. A tornácról ide látszik a Moszkva folyó, abban az áttetsző fényben olvadozva és csillogva, amelyben az olvadni kezdő ólom csillog. A kis kert fái is csillogtak, mintha csak ugrásra készen állnának... Borisz Mitrofanovics mélyet lélegzett.

– Gyere be, no – mondta Grisának.

4

Igen, kétségtelenül Grisa volt!

És Grisa, láthatóan, tüstént felismerte egykori gazdáját. Nem nézett az arcába, csak súrolta pillantásával, tekintete valahol a Borisz Mitrofanovics nagy, áttetsző füle táján kóválygott, és az első pillanatokban ez a tekintet nagyon kellemetlen volt Borisz Mitrofanovicsnak, de aztán megértette, nemcsak Grisa tekintete, hanem egész elkövetkezendő és nem mindennapi beszélgetésük is, amely nem itt zajlott le, és nem Borisz Mitrofanovicsnak szólt, hanem valahol az űrben játszódott és folyt le, és valaki másnak szólt; és ez a mód, ez a felületes beszélgetés és

kapkodás, bár nagyon dühítette Borisz Mitrofanovicsot, egyúttal ellenállhatatlanul vonzotta. Ő is, mint Grisa, zavarosan és izgatottan hadart.

De mielőtt ez a nevezetes beszélgetés elkezdődött volna, Borisz Mitrofanovics és vendége elsétált a templom mellett, a Moszkva folyó meredek partja felé. Itt az olvadó jég illatát lehelő tavaszi szél üdítette fel arcukat; a távolból ide látszó, alacsony hegy mintha kitárult volna a napfényben, és tetején remegett az erdő, szinte lábujjhegyre állt... De ők mindebből semmit sem vettek észre, és azt sem látták, hogy Natalja Mitrofanovna integet nekik, és a házba invitálja őket; mintegy felkészülve, nekirugaszkodva az elkövetkezendő beszélgetésnek, sietve végigmentek a repedezett kőparton, megtapogatták a vaslemezt valami köztiszteletben álló esperes sírján, aki a sírfelirat szerint matuzsálemi kort ért meg. Jobb kezét Grisa a kabátjába dugta a mellén, a ballal pedig a nyakát simogatta, ez a keze szélcserzett, piros és kátrányfoltos volt.

– Megöregedtél, Grisa – mondta Borisz Mitrofanovics, és Grisa szinte örömmel kapott a szón:

– Igen, hát hogyne, igen ötvenöt vagyok, igen, ötvenöt...

És mosolygott, hosszas mosolyával, amely eleinte panaszosnak tetszett, de egészen váratlanul vidámmá vált, és ilyenkor felcsillant a szeme... Borisz Mitrofanovics emlékezett erre a mosolyra. Ekkor maga Borisz Mitrofanovics is elmosolyodott és arra gondolt, hogy azon mosolyog: Grisa most is, akárcsak húsz évvel ezelőtt, egyre ismételgeti ezeket az „igeneket"; és Borisz Mitrofanovicsnak eszébe ötlött: „Hiszen meglehet, hogy Grisa nem is adóellenőr, csakugyan miből is gondolták, hogy ő az ellenőr, hiszen nem is hivatalos a forma... egyszerűen Grisa bajba jutott, és segítségért jött, és akkor most ügyesen értésére kell adni, hogy semmit sem kaphat tőlük, és a legfényűzőbb traktájuk: répatea. És minél előbb, annál jobb, nehogy Grisa zavarba jöjjön, hadd dühöngjön vagy örüljön kedvére, attól függően, milyen hangulatban van mostanában."

Grisa egyszer csak kimeresztette a szemét; lerítt az arcáról, hogy csak most látta meg a Moszkva folyót, és nem is tudja, miféle folyó ez, és már nyílt az ajka, hogy megkérdezze: mi ez a folyó, és mit keres itt, de az egész külvilág tüstént összezavarodott, és olyan nehéz volt erre a külvilágra szavakat találni, hogy a nyakát elöntötte a vér, elsötétült, és Grisa gyors léptekkel a kerítés felé indult, amely mögül Borisz Mitrofanovics rászólt az imént, és amely előtt ő, Grisa már mindent előkészített, mi járatban van, mit kell mondania, és mit kell tennie.

Amikor bementek a házba, Natalja Mitrofanovna éppen az utolsó rongyait dugta el, azokat, amelyekről szent kötelességének hitte, hogy el kell rejtenie őket, és a rejtekhelyek kutatása közepette egész idő alatt szaladgált, míg azok ketten sétáltak: az ágy aljánál biztosabb helyet nem tudott találni, és be is dugdosta őket az ágy alá. Izzadtan, vörösen mászott elő, és tompán meredt Grisára; és mert Grisa nem ismerte meg, sőt még csak tudomást sem vett róla, hihetetlen rémület fogta el.

Grisa sietve lehuppant a lócára, és úgy fogott a mondókájához, mintha csak egy rég elkezdett beszélgetést folytatna:

– Úgy bizony, úsznak egész nap az erdők között, másnap is úsznak, körös-körül a parton a templomok, de senki sincs, hadsereg sincs . . .

– Ki úszik? – kérdezte Borisz Mitrofanovics.

– Hát a flottilla. Hát a fiam, azt is Grisának hívták, bevonult a flottillába matróznak, amit – még ilyet – elneveztek volgainak, és Kazany ellen irányították, ahol, azt mondják, az egész aranytartalékunkat őrzik, és ahol, azt mondják, a világ minden burzsuja összeszaladt. Mondom, úsznak, úsznak, mégpedig nem is akármin, hanem tengeralattjárón, egyenesen a Mária-csatornán, Pétervárról. Erről az útról, Borisz Mitrofanovics, rengeteg magyarázó levelet kaptam Grisától, abban az időben . . .

– Az a fiú, akit Vera szült? – kérdezte Borisz Mitrofanovics.

– Hát persze hogy az, Szamarában született! Jól megtermett asszony volt Vera, és mégis sétabottal szeretett járni, a fiú is magas termetű lett, és bottal vonult be a matrózokhoz, akkoriban szabad fegyelem volt, csak harcolj, hogy aztán bottal jársz vagy gerendával – teljesen mindegy. Egyszer valamelyik főparancsnok jót nevetett rajta: „Te – mondta –, fiatal, forradalmár matróz létedre miért jársz bottal a kimenőn, mint egy öregember?" Ő meg azt válaszolta neki, meg is írta nekünk a levelében, hogy a forradalom kedvéért könnyen lemond a botról, hogy a forradalomért nemcsak a bottól, hanem még az életétől is meg tudna válni. És ott az egész flotta szeme előtt a Volgába hajította a botot, s a bot elúszott a Kaspi-tengerbe . . . Nagyon megindító! Én meg, amint tudja, Borisz Mitrofanovics, akkorra már megváltam a fürdőtől, és fuvarozással foglalkoztam, teázóm is volt Szamarában, a Volga-parton. Szamara – remek város, bár részeges. Én magam, amint tudja, sohasem ittam, a fiamat is erre tanítottam; csak aztán, igaz, a fiam bevallotta, hogy amikor a tengeralattjáró leereszkedik a víz alá, és az egész berendezés, az egész levegő, az összes fal úgy kezd hűlni körös-körül, ahogy a hajó süllyed, akkor még annak is kedve szottyan az ivásra, aki különben nem szokott. Ha bezártuk a teázót, elintéztük a fuvarszámlákat, kimegyünk a feleségemmel a partra, és arra gondolunk, hogy egy ideje a Volga nekünk félelmetes kék tenger lett. Sohasem gondoltuk volna, hogy ilyen félelmetes lehet, hiszen akkoriban üresen folydogált, csak néha ring rajta egy gerenda valami elsüllyedt hajóról – aztán elúszik. De hát régebben előfordult, hogy ünnepeken ott állt az ember, és a teaidőtől az ebédig tizenöt hajó is elhúzott! És minél közelebb ért a fiunk Kazanyhoz, annál inkább elismertük: van valami igaza ennek a Leninnek, amikor azt mondja, hogy feltétlenül meg kell semmisíteni a burzsujokat, méghozzá végleg meg kell semmisíteni, és ebben mindig is igaza volt!

Ekkor Natalja Mitrofanovna nem bírta tovább. Kissé kinyi-

totta az ajtót, és bedugva fejét, félénken, de egyúttal vidámnak tettetve magát, megkérdezte:

– Hát te, az adónál dolgozol?

Grisa felállt, meghajolt, és ünnepélyes, zavart mosollyal azt válaszolta:

– Nem, a legvéglegesebb és a legvalóságosabb nyugdíjban vagyok! Igen, igen ... Tönkretettem a tüdőmet a fuvarozásnál, igazán nem való öreg fejjel olyan nagyon legénykedni. Összeszólalkoztunk, a fene enné meg! Azt mondom nekik, hogy felemelek én tizenöt pudot is, csakugyan – felemelni felemeltem én, csakhogy akkor valami megszakadt a mellemben, attól kezdve valahogy nehezen lélegzem ...

– És a matrózoddal mi lett? – kérdezte Borisz Mitrofanovics. Szerette volna megtudni, miért jött Grisa, különben sem szívesen beszélt betegségekről.

– A matrózunkkal? Már ami a matrózokkal megtörténhet! Mennek éjszaka, és aknára futottak éjszaka, és felrobbantak, és attól a naptól kezdve nem jött több levél tőle ... egy évvel a halála után, vagy hárommal, már nem is tudom, még mindig elláttuk a teázónkat, kereskedtünk, Szamarában a mi lovaink jártak, szóval egy év múlva, Vera Ivanovnával kimegyünk a partra. Mint máskor, most is hajók úsznak rajta, a büfékben kecsegét esznek az emberek, mink meg mielőtt éppen kimennénk a Volgára, elolvasgattuk Grisa leveleit. Lelkemre mondom, nagyon szívszorító levelek voltak, és még ha a téren hangosan felolvasnák is, mint ahogy most van az a hangosan beszélő rádió, sokaknak hasznára válna ... Aztán tovább gondolkozunk: hát ugye, Vera Ivanovna, a mi fiunk helyesen élt, a dolgozó népért pusztult el, mi meg valahogy nem rendesen élünk, hát hiszen, mondom, Vera Ivanovna, még csak nem is rendesen vettelek el, nem szerelemből, hanem azért, mert Borisz Mitrofanovics fürdős hozományt adott nekem érted, jobban mondva, hogy megnyugtassa az ő fürdős lelkiismeretét, két és félezer rubelt. Egyszóval, mondom, férjet vásárolt neked, Vera Ivanovna!

Borisz Mitrofanovics – nagy kínban – sietve közbeszólt:

– Na, de ne beszéljünk erről, Grisa! Senkinek semmi baja nem lett belőle. Ha a fiad meghalt, ő biztosan nem ismerte a házasságod körülményeit.

– A fiam persze nem tudta, Borisz Mitrofanovics.

– Meg aztán ennek már több mint húsz éve, és minek emlegetni azt, ami több mint húsz évvel ezelőtt történt, mi?

– Csakugyan, Borisz Mitrofanovics, több mint húsz év telt el. De éppen több mint húsz évvel ezelőtt kezdődött el az én legnagyobb bánatom.

– Húsz éve, Grisa? . . .

– Igen, húsz éve – válaszolta Grisa fájdalmasan és büszkén.

6

Grisa folyékonyan és gyorsan kezdett beszélni, és Borisz Mitrofanovics megértette, hogy csak most tér rá arra, ami már régen és mélyen beleévődött, amiben már nem lehet megváltoztatni vagy átrendezni a szavakat; ez az a lényegbevágó mondanivaló, amivel végül is ilyen nyilvánvaló fájdalommal rukkol ki.

„Ugyanígy van a vándor is – gondolta Borisz Mitrofanovics –, sokáig tévelyeg az ingoványban, a mocsárban, mígnem kijut a sima és tiszta mezőre, ott aztán hirtelen eléje bukkan a lomha folyó, a hajók tülkölnek, a tutajok vígan úsztatják tavaszi rönkjeiket, és a rönkre rászáll egy cinke, a rönk nedves, éppen az imént csapott át rajta egy hajó hulláma, fénylik, a cinke a farkát billegetve tollászkodik . . .”

– Igen, Borisz Mitrofanovics, így gondolkoztunk mi Vera Ivanovnával! Azt mondom neki: „Itt lakunk mi ketten ebben a remek Szamara városában, és jó kis megélhetésünk van, és négy hatalmas, talán a leghatalmasabb és legteherbíróbb igásló az egész Szamara-vidéken a miénk, és ezekhez a lovakhoz remek kocsisaink vannak, és mi ketten remekül élünk, és az egész

Volga-parton a mi teánk a legerősebb, és a teázónk mellett még lakásunk is van, kétszobás, külön konyhával, sőt mint bármelyik papnak, még saját komódunk és pohárszékünk is van!"

– „Igaz is – felelte –, remekül élünk!" – közben pedig a földre süti a szemét, kis idő múlva még rám néz, és azt mondja: „Érdemes ezen rágódni? ... Borisz Mitrofanovics már istenigazából megbűnhődött a büszkeségéért! ... Hisz ha a fiunk hazajönne, elmondanánk neki mindent, tanácsot adhatna neked, de így azt gondolom: mi ketten, uracskám, kiböjtöltük az egész hadikommunizmust, egészen a szabadkereskedelemig, a négy legjobb lovunkkal a városban és a legjobb munkásokkal, most szeretnénk növelni a megélhetésünket, így van?" Akkor még nem értettem meg, elismerem, azt feleltem, hogy a fenébe ne, éppen most ne növelnénk! Mennyivel könnyebb most zabot szerezni, mint a hadikommunizmusban! Erre hirtelen elhallgatott, és csak az örökös pír lángolt fel az arcán. Ő hallgat, én meg azt mondom: „Nagyon rossz nekem, Vera Ivanovna, nem szoktam én hozzá a gondolkodáshoz, kigondolni még csak kigondolom, de megmondani – akkor inkább az odavaló szó helyett csak káromkodhatnékom vagy ihatnékom támad, de azért, ahogy elnézem a növekvő jólétemet, úgy érzem, megvásároltam én az életem." Erre azt mondja nekem: „Érezni nem elég, tenni kell ..." És faképnél hagyott, mintha megsértődött volna.

– Ugyan miért sértődött volna meg, Grisa? – kérdezte Natalja Mitrofanovna.

– Az után a beszélgetés után nagyon nekikeseredtem, Borisz Mitrofanovics, úgy nekikeseredtem, hogy szinte kimondani is rossz; még a fiam miatt sem keseregtem így. Akkoriban folyton csak hánykolódtam az ágyamban, pedig szép sodronyos ágyam van – rézgömbök díszítik meg gyönyörű kartonfüggöny. Egyszer aztán felugrok, a mosdóhoz megyek, nem tudtam megmosakodni, kint még sötét van, olyan őszi eső szemerkél, az ember azt hinné, örökké esni fog ... Azt mondom: „Döntöttem, Vera Ivanovna, túladok a szekereken is, a lovakon is, meg a mun-

kásokon is!" A feleségem erre rám néz és csendesen mondja: „Bizony, akárhogy megrakod a lovad, bármennyit ugrálsz, a lelked elől nem tudsz megugrani, és a bánatodat sehová se tudod elfuvarozni. Add csak el!" Elmentem a vásárra, akkoriban jó ára volt a lónak, látja ám a nép: Grisa Guscsin a lovakat jött eladni – tönkrement! Persze, mindenkinek hízelgett, hogy megalázhatott, és megvehette a lovaimat. Eladtam a teázóból a felszerelést is, az edényt is, elszámoltam a munkásaimmal meg a szakácsnővel, és akkor pontosan kilencszáznegyven rubelem maradt. Kiraktam ezt a pénzt a feleségem elé, és azt mondtam: „Nahát, itt a pénz a lovakért is, a szekerekért is, és ez után a pénz után ítélve, úgy látszik, nem voltál sokkal drágább, mint a lovaim meg a teázóm." Megint csak hallgat és csak két nap múlva, úgy mellesleg azt mondta, hogy bizony szomorú, ha az embernek öregségére ilyesmin kell rágódnia . . . De még akkor, Borisz Mitrofanovics, nem láttuk egészen tisztán, hogy ez tette tönkre az én életemet, és ez vitte sírba Vera Ivanovnát. Azt a pénzt betettük a takarékba, áthurcolkodtunk Moszkvába, és a Petrovszkij-parkba költöztünk, közel a Szavelovszkij-pályaudvarhoz, ott azokban a kis utcákban sok magunkfajta fuvaros lakik. Van ott az egyik udvarban egy fészer, valamikor, ha jól tudom, faraktár volt, most meg ólszerű lakásokat csináltak belőle, és bérbe adták, a válaszfalak deszkából, a főfalak meg vályogból vannak, nyirkos, hideg, de olcsó . . .

7

– Micsoda ostobaság – mondta Borisz Mitrofanovics, valamelyest leküzdve nagy izgalmát –, micsoda ostobaság: pénzt gyűjteni!

– Miért volna ostobaság? – jött még nagyobb izgalomba Grisa. – A gyötrődés sose ostobaság. Ahogy berendezkedtünk ebben a nedves lyukban, ahogy elrámoltuk a holminkat, és be-

fedtük az asztalt viaszosvászonnal, megértettem: mind a kettőnknek el kell mondani mindent, amit magában gondol, és hogyha már elmondjuk, akkor minél előbb. Abban a percben éppen fát raktam a kályhába, Borisz Mitrofanovics, aztán otthagytam a fát, felálltam és mondom: „Holnap már úgy megyek munkába, Vera Ivanovna, mint egyszerű fuvaros, a holnapi naptól kezdve, a fáradtságtól, de meglehet, hogy a dühtől még a beszéd is nehezemre esik, úgyhogy még máma megmondom. Azt hiszem, Vera Ivanovna, hogy azt a két és félezret, amin Borisz Mitrofanovics megvette a lelkiismeretemet, ezt a két és félezret teljes egészében vissza kell adnom."

– Van is eszibe Verkának, ideadni – szólt közbe Natalja Mitrofanovna az ajtó mögül –, mindig is olyan mohó volt, mint a hörcsög.

Nem azért mondta ezt, mintha csakugyan meg lett volna győződve róla, hogy Vera mohó – Natalja Mitrofanovna általában mindig csak magával volt elfoglalva, és ha arra gondolt, milyenek az emberek, önmagán kívül mindenkit hülyének nézett –, most pedig azért beszélt Vera mohóságáról, mert minél előbb szerette volna megtudni, miért egyezett bele Vera, hogy visszaadják a pénzt a volt gazdának? ... Borisz Mitrofanovics szégyenkezve nézett nővére verejtékes és kapzsi öreg homlokára, amelyet ritkás ősz haj borított. Az asszony félrelökte Borisz Mitrofanovicsot, és leült Grisával szemben, a zsíros, piszkos asztal mellé. A szobák porosak, szutykosak voltak, sehogy sem akarták kitakarítani, tisztán tartani, a jobb jövő reményében. Natalja Mitrofanovna majd beleesett a Grisa szájába, aki továbbra sem vett tudomást róla.

– Úgy hiszem, ő még nálam is hamarabb kigondolta ezt a büszke álmot. Alighogy elmondtam neki a mondókámat, az arca még inkább nekipirult, és gyorsan, de olyan gyorsan hadarta: „Adjuk vissza, minél előbb adjuk vissza, Grisa." Ahogy kimondta, hirtelen nem is kaptam levegőt, leültem a kis székre, ő meg kezdte a kályhába dobálni a fát. Ránézek, és mintha han-

gosan gondolkoznék: „Már megengedj, Vera, a fiam megsemmisítette a burzsujokat, és ebben a megsemmisítésben elsüllyesztette a hajóját is, az életét is, és akkor mi most segítsünk nekik talpra állni, pedig el kellene süllyesztenünk őket, mint ahogyan ők is elsüllyesztették a mi fiunkat?" Ő meg azt veti ellen, ő is hangosan gondolkozva: „Én náluk nőttem fel, ők tartottak el, mindennel elláttak, és én nagyon megértem, a magaménál is jobban, az életüket. Ha megkapják ezt a pénzt, bizonyosan arra fogják használni, hogy meggazdagodjanak, felemelkedjenek, de ennek a meggazdagodásnak már nincs helye a mi országunkban, és azután még inkább megsemmisülnek, nekünk pedig egészen megkönnyebbül a lelkünk." És úgy felgyújtott a szavaival, hogy körüljártam a szobát, már amúgy is elég üres volt, azon töprengve, mit lehetne még eladni, és kiderült, hogy a táskákat meg a bőröndöket, amikben idehoztuk a holminkat, mind el lehet adni, mert ebből a szobácskából mi már nem megyünk máshová. És csakugyan eladtam, tizenöt rubelt kaptam értük, be is tettem a takarékba. Az én Verám elment egy bejárónővel, éjszakánként a színészekre mosott, akik a volt Jar szálloda termeiben filmeztek, és nem messze laktak tőlünk, én meg nappal fuvarozni jártam, esténként pedig – felidézve, amit gyermekkoromban ellestem apámtól, mert hisz csizmadia volt –, megjavítottam a fuvarosoknak a halinájáit meg a csizmáját, mert mindenki tudja, a fuvaros ember ruháját mintha tűz égetné, olcsón megcsináltam, úgyhogy eleget kerestem. Vera meg rólam is gondoskodott, hajnaltájt kelt, begyújtott, hogy melegből menjek munkába. De hát nálunk a fal, már mondtam is, vályogból volt verve, és reggelente borzasztó utálatos bűz jön belőle, én még csak valahogy tiszta levegőre mentem a büdösből, de Vera, mielőtt még elmenne napszámba, az ennivalót is elkészíti, és ezt-azt rendbe tesz nekem . . . ezt az egész bűzt beszívta, ami persze a szívére ment, a szívéről meg a vérébe, vagy mi . . . én igazán nem ismerem ezeket a doktori dolgokat, de eleinte elkezdett köhögni az én Verám, sápadozott, aztán meg egyre sorvadt. Jöttek a dok-

torok, akik a mi fuvarozásunkhoz voltak rendelve, csakhogy nekünk fuvarosoknak durva betegségeink vannak, ezeket nehéz gyógyítani, némelyik úgy megnéz bennünket, hogy a szeme is könnybe lábad, de a betegségünkkel semmit se tud kezdeni, nagyobbára magunk gyógyítjuk magunkat, vannak nekünk ilyenolyan javasaink, a cigányasszonyok közül, akik a forradalom óta nem énekelnek. Eljött egy ilyen doktor, megnézte; azután eljött egy cigányasszony is, az is megtapogatta, megnézte. Szánalmas kis cigányasszony volt, a hangja olyan, mint amikor tavasszal lepotyognak a földre a jégcsapok, és mind a kettő azt mondta: „Meggyógyul!" De az én Vera Ivanovnám csak sorvad és sorvad, és egyre mondogatja nekem: „Te gyűjtsed csak a pénzt, én úgyis felkelek, mert az a fontos, hogy akarjon az ember, és akkor akármennyit feküdt, csak felkel a végén." De bárhogy is fel akart kelni, bárhogy törte magát, a múlt őszön, egyszer, hogy, hogy nem, későn mentem haza a munkából – ránézek: hát már egy csepp színe sincs, és ettől rémes volt ugyan az arca, de azért olyan könnyű, mint mikor télen kibújik a levél a hó alól, és felkapja a szél. Rám nézett, és – emlékeznek rá, ugye, valaha olyan híres mosolya volt – úgy mosolygott rám azzal az ismerős mosolyával, és azt mondta: „Mennyi pénzed van már a takarékban, Grisa?" Azt mondtam neki, hogy bizony, Vera Ivanovna, sokat összeszedtünk: majdnem kétezret. Erre elgondolkozott, és azt mondja: „Ide figyelj, Grisa, százötven rubelnél többet ne költs a temetésemre, mert amúgy szereted a pompát. Tudod, Grisa, megmondom neked, kerek perec, hogy én már rosszul látok, de azt tanácsolom, hogy ha már tükör nincs a kezed ügyében, nézz bele legalább egy őszi esőpocsolyába, és magad is megláthatod, hogy már aligha tudsz kétezernél többet összekaparni, azonkívül a burzsujokra olyan idők járnak, hogy minél előbb számolsz el velük, annál jobb, míg a szovjethatalom végleg el nem söpri őket . . ."

– Én mondom, gonosz egy asszony – mondta Natalja Mitrofanovna.

– És csakugyan, majdnem százötvenet költöttem el abból a pénzből a temetésre, és ugyan attól-e, hogy azt mondta, vagy csak attól, hogy lejárt az időm, de reggelente egyre nehezebben és nehezebben tudtam felkelni, akkor elhatároztam, hogy belevetem magam a munkába. Már egy kilométerről érzik rajtam az izzadság, naponta három font húst meg majd öt font kenyeret ettem. Azt mondják a fiúk: „Mit töröd magad, öreg?" Én meg: „Rakd meg!" Aztán, mint ahogy már bátorkodtam mondani, Borisz Mitrofanovics, nem azért, hogy hetykélkedjek, hanem hogy minél többet keressek, a legnehezebb munkákra kértem magam, és akkor lett az a szakadás a tüdőmben, a tizenöt pud tehertől. Meghallgatott a doktor valami csövön, két gumiszára volt, és úgy csóválta a fejét, ahogy sípolt a tüdőm, és azt mondta ez a doktor: „Ha te ilyen nyers vagy, öreg, én is nyers leszek veled, és azt mondom neked: fütyülj a világra, és minél előbb végezd el a földi dolgaid." Ez aztán a doktor, micsoda lélek! Azt mondják, katona volt, azért ilyen megértő az élet dolgai iránt. Nagyon megköszöntem neki, még ugyanaznap elmentem a takarékba, és mindent kivettem, amit összegyűjtöttünk, de kiderült, hogy mindössze kétezer-száztíz rubel. Rettentően szerettem volna összegyűjteni az egész összeget, de azt mondta valaki: „Szörnyen gyatrán él Borisz Mitrofanovics Moszkva mellett, munkája sincs, a végén még elköltözik máshová . . ." És hát hogy kereshettem volna Borisz Mitrofanovicsot máshol? Sehogy, ezzel a gyalázatos, lyukas tüdőmmel!

Aztán inkább udvariasságból, mint meggyőződésből, miközben kicsavarta a piszkos újságpapírba burkolt csomagot, Borisz Mitrofanovics egészségéről és életéről beszélt:

– Különben meg hazudott az az ember, hisz kitűnően élnek, és maguk egészségesek. Tessék parancsolni . . . igen, igen!

Ekkor Natalja Mitrofanovna, egész roskatag testével rávetette magát a pénzre. Mosolyogva, összekeverve a szavakat, hol azt mondta, hogy megszámolja, hol azt mondta, hogy nincs ideje megszámolni, és újra becsomagolta a pénzt a papírba. A papír

kicsúszott a keze közül, letépte fejéről rongyos, piszkos kendőjét, ősz és zsíros haja csapzott volt a halántékán. Borisz Mitrofanovicson kibírhatatlan ellenszenv vett erőt.

8

Borisz Mitrofanovics tudta, hogy nem szabad és nem fogadhatja el a pénzt, de érezte és tudta, hogy ezt nem fogja megmondani. Elszokott már a veszekedéstől, a pénzügyekkel kapcsolatos összecsapásoktól. Tudta, hogy ez gyengeség, de mert tudta, hogy gyenge, gyűlölte ezeket a szobákat, a krumpli- meg macskaszagukkal, az ikontartó polccal a sarokban, az ócska, ronda ikonokkal együtt. Gyűlölte Grisát is, aki most, hogy mindent elmondott, ami a lelkét nyomta, és ami idehozta, mosolyogva ült: amikor Natalja Mitrofanovna némileg megnyugodva, mégis elkezdte olvasni a pénzt, figyelte a számolást, és ajka hangtalanul együtt mozgott Natalja Mitrofanovna ajkával.

Borisz Mitrofanovics felvette a katonaposztóból készült kabátját, ekkor Grisa sietve odavetette Natalja Mitrofanovnának: „Rendben van, jól megszámolták" – sietve feltette sapkáját, és a két férfi kiment. Ebben az ócskapiacon egy remek ezüst óráért elcserélt kabátban Borisz Mitrofanovics mindig kényelmesen érezte magát, és sosem fázott. Ezt senki tőle el nem veheti, egy félrubelesnél nemigen ér többet, viszont csodálatosan meleg, és véd a hidegtől. Grisa letört egy gallyat a kertben, de nem bírta a kezében tartani: mint az imént, a jobb kezét a kabátjába dugta, a ballal pedig szőrös nyakát simogatta. Kissé ijedten tekingetett körül, bizonyára az oszlopot kereste, ahol az autóbusz megáll, megtalálta, és örömében elmosolyodott. „Én, az öreg – gondolta Borisz Mitrofanovics –, miért nem utasítottam vissza a pénzt, hiszen egyáltalán nincs szükségem rá, ez meg, a másik öreg, minden pénzét ideadta, pedig ragyogóan élhetne belőle, gyógyíttatná magát, és nem szenvedne, és a harmadik öreg, Natalja

Mitrofanovna miért gondolja, hogy Grisa azért hozta a pénzt, hogy eltartsa régi gazdáit, sőt azt hiszi, hogy Vera nem is halt meg!"

Megjött az autóbusz, kéken, magasan, világos ablakokkal. Vidám férfiak és nők ültek benne, nyaralót bérelni jöttek, hogy nyáron holdfényben sétálhassanak, csókolózhassanak, badarságokat beszéljenek, és sírjanak ezeken a badarságokon. Rohanó és gazdag élet vár rájuk. A kalauz intett a táskájával. Grisa elborult szemmel, el sem búcsúzva, felugrott a lépcsőre, és benyomta az ajtót. Az autóbuszban, mint a többiek, oldalvást ült, és hátrahajtotta a fejét. Sokáig ténfergett még a megállónál Borisz Mitrofanovics. Néhány autóbusz suhant el mellette.

Szégyen, gyalázat most hazamenni!

Ekkor átsuhant a fején egy gondolat, amely eleinte esztelennek és ostobának tetszett, de minél közelebb ért a házikóhoz, amelyben lakott, és minél inkább felmelegítette a nap a hátát, a gondolatot annál kevésbé tartotta otrombának. Az jutott eszébe, hogy Grisa soha nem vehetné, és nem is venné vissza ezt a pénzt, ha pedig ők elfogadják, az annál is inkább ostobaság, mivel ez a pénz semmiféle törvény szerint sem illeti meg B. M. Manyikovot meg a nővérét, és ami még fontosabb – nincs és nem is lehet kifundálni valamiféle indokot arra, hogy ezzel a pénzzel valakit újra megpróbáljanak becsapni vagy valakivel szélhámoskodjanak. Csakhogy Natalja Mitrofanovna szélhámoskodni fog ezzel a pénzzel, és valakit becsap majd! Gondolatában még inkább megerősítette az a tény, hogy amikor hazament, a nővére nem volt otthon. Bizonyára elment a kapott pénzt elrejteni. Kipróbál néhány helyet, több kis gödröt kell vájnia, mielőtt végre elásná a pénzt. Elfárad, mert öreg, nehezen ás a konyhakésével, erőlködve túrja a nyirkos tavaszi földet . . . Hátborzongató!

És Borisz Mitrofanovics elindult az adóellenőrhöz. Az ellenőr az iskola mellett lakott. Borisz Mitrofanovicsot a tornácon egy magas, kissé álmos, perecszínű, hirtelenszőke üstökű férfi

fogadta. Udvariasan – régtől fogva így beszélt, ami neki is, másoknak is hízelgett – megkérdezte, mit kíván tőle Manyikov polgártárs. B. M. Manyikov polgártárs pedig, hatalmas fülével, szikár testével, szétterpesztett lábával csak állt vele szemben, és szótlanul nézte, amint az ellenőr cigarettára gyújt, sietősen elszívja, körülnéz a tornácon, nincs-e hamutartó, és csizmája talpával eltapossa a csikket. A csizmatalp új, az ellenőr tudatában van ennek, mivel különben nem azzal oltotta volna el a cigarettáját, hanem, például, a küszöbön nyomta volna el, és ez a tény arról tanúskodott Borisz Mitrofanovicsnak, hogy a világon semmi sem változott, és az emberek, éppúgy, mint azelőtt, most sem értik meg, és most sem vesznek tudomást róla. Ugyan mit tehet az öregasszony ezzel a kétezer rubellel, ami olyan ostobán került hozzá? És egyáltalán, senki semmit sem tehet ezzel a két ezressel! És ha Borisz Mitrofanovics itt, az ellenőrnek megpróbálja szóba hozni a két ezrest, az ellenőr bizonyára azt hiszi, hogy B. M. Manyikov egyszerűen bosszúból akarja feladni a nővérét, sőt, ami még rosszabb, az ellenőr talán azt hiszi, hogy ennél is több pénzt rejtegetnek. Borisz Mitrofanovics erre kétségbeesett, hogy az emberek, akik olyan jól megértik egymást, őt, Borisz Mitrofanovicsot mégsem tudják megérteni, sőt még ő maga sem tudja, mi volna az, amit az embereknek meg kellene érteniük benne. És rettentően megsajnálta önmagát. Zokogásban tört ki. Az ellenőr karon fogta, kivezette a tornácról, a lehető legudvariasabban kezet fogott vele, és azt mondta, fáradjon vissza később, ha majd megnyugszik.

Borisz Mitrofanovics elindult. De hamarosan rájött, hogy nem a háza felé tart, s ez dühítette, de meg nem állította, mert minél messzebbre jutott, annál inkább megkönnyebbült. Szaporán és egyenletesen lélegzett. Mentében letört egy nyírágat, de a gallyról a fiatal hajtásokat letépdesni már nehezebb volt. A szó szoros értelmében lecsavargatta őket. Igazán mulatságosak voltak ezek a lágy, életerőtől duzzadó, fiatal hajtások! Neki pedig félelmetes is, könnyű is, nevetséges is volt arra gondolni,

hogy soha többé nem tér haza. Félelmetes – hiszen kenyere javát már megette! Nevetséges, mert halála küszöbén jutott erre az elhatározásra. Könnyű – minthogy abban az előző életében még gondolatban sem mehetett volna el, most pedig olyan vígan megy e fiatal és széles nagyvilágba!

Sokáig ment. Már messze mögötte maradt a város; már jó ideje, hogy valamelyik hegyről utoljára látta a Megváltó Jézus kupoláját, amely a sétabot díszgombjára hasonlított, a parasztok fogatai is ritkultak, falvak is egyre ritkábban kerültek útjába, a fáradtság kezdte legyűrni, és az éjszakai szállásra gondolt – mert hogy utolérte valami fürge járású, püffedt és borostás arcú, kék szemű kis csavargó. A csavargó aztán lemaradt, majd megint beérte, rágyújtott, füttyentett, kifújta az orrát, és hetykén megkérdezte:

– Hová igyekszik, bátyó?

– Szamarába – válaszolta Borisz Mitrofanovics, csak úgy, és minthogy megtetszett neki ez a név, arra gondolt: „Csakugyan, valóban nem is rossz ötlet Szamarába menni. Tehetős város, ott folyik a Volga, különben is olyan régen látott nagy hajókat, amelyeket a tél folyamán ragyogóan kicsinosítanak, és amelyek tavasszal a túrzó jégtáblákra hasonlítanak, a füstjük meg a téli hóviharokra."

– Szamarába – ismételte meg Borisz Mitrofanovics.

A kis csavargó bólintott, és biztosan ő is úgy gondolta, hogy Szamara kellemes város, mert hozzátette:

– Tudja mit, bátyó, miért ne mennék én is Szamarába, csakhogy... – Néhány gyors lépés után hadarva megkérdezte: – Csakhogy sok pénzed van-e, bátyó, nem veszedelmes vajon veled tartani, mert tudod, aztat a banditák elveszik ám!

– Van egy félrubelesem – válaszolta Borisz Mitrofanovics.

A kis csavargó ugrándozva, rettentően megörülve, a zsebébe nyúlt, előráncigált egy irdatlanul mocskos egyrubelest, és felkiáltott:

– Hohó, hát 'iszen, bátyó, akkor én sokkal gazdagabb vagyok, mint te! Na, lódulunk?

És elindultak, egyenletesen és vígan kacsázva.

1930

Szoboszlai Margit fordítása

M. GY. LOBANOV BŐRGYÁROS

I

Mihail Gyenyiszovics Lobanov bőrgyárosnak sok vállalata volt Moszkvában és több más városban. Hosszú, földszintes épületben lakott, olyan rengeteg helyiség volt benne, hogy folyton eltévedtek, Mihail Gyenyiszovics felesége, akit Bölcs Szofjának nevezett el, mégis folyton panaszkodott, hogy egy szoba azért hiányzik. Kiterjedt kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkezett, korlátlan és megalapozott hitele volt, de valahogyan kevéssé hitt vállalkozása erejében, noha kételkedésnek nem volt és nem is lehetett oka. A feleségével jól élt; csak egyetlenegyszer vesztek össze, amikor a neje, akinek kristályosan csillogó, hatalmas szemében kérlelhetetlenül tükröződtek és csillogtak az újságbölcsességek, szóval a neje olvasott egy cikket valami híres professzortól: azt bizonygatta benne, hogy Oroszországnak ideje kiterjeszkednie az amerikai piacra, fellelkesült a cikken, és azt követelte, hogy Lobanov tüstént jelenjen meg az amerikai piacon, és minthogy úgyis régen készülnek külföldre, fektessen be külföldi vállalatokba bizonyos összegeket. Lobanov megtagadta a pénz befektetését külföldi vállalkozásokba, de hogy véget vessen a vitának, s hogy mindkettejüknek igaza legyen, felajánlotta nejének: egy amerikai bank folyószámlájára írat egy bizonyos összeget, amely esetleg lehetőséget nyújt neki, hogy befolyjon az amerikai vállalkozásokba. A felesége elfogadta az ajánlatot. Hamarosan megjelent Reester úr, az amerikai bank képviselője, már nem volt fiatal, dagadt és rövid ősz szemöldöke valahogyan a pilulára emlékeztetett. Reester úr nagyon szol-

gálatkész és nagyon tájékozott, sima beszédű embernek bizonyult, azt állította, hogy az emberek egyetlen biztosítéka, ha társadalmi helyzetükhöz méltó összeget helyeznek el az „Express Bank"-nál, és Lobanov meglehetősen elégedetten ment bele, hogy e biztosíték részese legyen. De azért jelentős összeget nem kockáztatott!

Állandóan gondok gyötörték, még gyengélkedni sem mert, hiszen akkor az irodában végképp nem lehetett volna eligazodni semmiben, és az alkalmazottak szemében nyilvánvaló lett volna az az igazság, hogy Mihail Gyenyiszovicson kívül senki sem ért, sőt nem is mer érteni a bőrgyártáshoz. Nyugtalanul és remegve feküdt az ágyában, ha arra gondolt, hogy mi történik nélküle az üzemekkel, és hová folyik el a pénz, és ezeken az aggodalmakon a munka örömének gondolata sem könnyített, az, hogy csak úgy áradnak a piszkos, átkozottul büdös bőrbálák, amelyeken még ott van Mongólia, Turkesztán vagy az Ural földje, azok a földek, ahová mindig el akart utazni, de sohasem akadt ideje odajutni. És ezek a piszkos ´ undorító bőrök hamarosan dicsőségének súlyos, bronzfényű darabjaivá változnak, üzemeinek cégjegye pedig megrengeti a félvilágot! . . .

Olykor, ha úgy érezte, hogy gondjait nem tudja magába fojtani, Lobanov leitta magát, és ilyenkor betegesen piros foltos és löttyedt bőrű, itatóspapírszínű fakó arca, keszeg, magas teste – amiért rendelői gyertyatartónak nevezték el – csak úgy sugárzott. A Bölcs Szofja, kristályosan csillogó szemmel, ujjacskájával megfenyegetve – egész alakjára jellemző volt ez a tiszta kis mutatóujj, amely a búzakalászra emlékeztetett – feddte meg. Bánatosan nézett a halom válasz nélkül hagyott levélre, a piszokra és szemétre, amit isten tudja, miért, éppen most fedezett fel! . . . De Lobanov nagyon rosszul bírta a vodkát, a legkínosabb mégis a kijózanító pohár volt. Hosszan nézte a pohárba töltött vodkát, amelyet majd egy hajtásra kell kiinnia, és csak amikor meghallotta neje óvatos lépteit, s eszébe jutott az újságbölcsességeket tükröző, kristályosan csillogó szeme, csak akkor

fogta be az orrát, hogy ne érezze az ital szagát, és csak nyelte, nyelte, míg minden világos és egyszerű nem lett. Akkor kis dolgozószobája ablaka alá ült, és megint furcsának találta, hogy a hatalmas, alacsony házat megszámlálhatatlan, ízléstelenül berendezett helyiségeivel együtt neki, a gazdának szinte ismeretlen emberek foglalják el, ő meg a legkisebb odúban dolgozik és lakik, és alig-alig fordul elő, hogy kedve szottyan, úgymond, „kiruccanni". A gyerekei, a lánya meg a fia, az ördög tudja, miért és minek tanulnak, lóháton jönnek be a kapun. Nagyon rosszul lovagolnak, de a házmester, aki az undok seprűjével a vaslapátra szedi a csodálatos színű őszi hársleveleket, nem tudja, hogy ezek az emberek rettentően rondán és bágyadtan ülik meg a lovat, s alázatosan földig hajol előttük . . . A gyerekek beügetnek a kapun, a házmester meg tovább sepri a pompázatos leveleket, s azt gondolja, mint mindenki, hogy ezek a levelek – szemét meg ócskaság.

2

A forradalom alatt Lobanov mindent elvesztett: az üzemeket, az irodát, a feleségét és a gyerekeit. De bizonyos idő múlva, nagyon nehéz pontosan megmondani, mikor, mert egyeseknél a szenvedés egy évig, másoknál egy hónapig vagy egy napig tart, Lobanov kezdte felfogni, mi is történt. A történtek tisztázásában legtovább és leginkább fenyegető ujjacskájú felesége, az elhunyt Bölcs Szofja emléke zavarta. A fia elesett a fronton, a lánya Ukrajnába ment egy pilótával, és alighanem olyan boldogan élt ott, hogy nem törődött az apjával. A hosszú épületből régen kitették a szűrét, bánatosan vált meg, és nagyon sokáig nem tudott elszokni tőle, mindig eltévedt az utcán, és mindig a Pjatnyickaján kötött ki. Már réges-régen lefoglalták az üzemeit, és elvették a páncélszekrényét meg a híres „Express Bank" csekk-könyvét, ami miatt egyetlenegyszer összeveszett a fele-

ségével. Lobanov lassacskán megnyugodott. Egy hajdani megrendelője beajánlotta, és régi szakmájában helyezkedett el egy trösztnél. Elvette az özvegy Marija Ivanovnát, aki valaha elhunyt felesége, a Bölcs Szofja szolgálatában állott. Marija Ivanovna egyszerű asszony volt, olyan széles háttal, hogy mindenki csak rakodónak nevezte, vele nem kellett az újság-bölcsességekről vitázni, őt egyetlen igazság vezérelte, amihez nem volt nehéz alkalmazkodni: az ember először is lakjon jól, legyen ruhája, és legyen mivel fűtenie, a többivel nem is érdemes törődni. Lobanov hozzászokott, sőt megszerette a közös lakást, az állandó civakodásokkal együtt, s azzal a lehetőséggel, hogy figyelheti, hogyan fejlődnek a gyerekek, hogyan változnak meg a felnőttek, és hogyan sajátítják el az emberek az önérzet művészetét, azt a művészetet, mely annyira jellemző a mi országunk embereire.

Lobanov hamar megszerette új munkáját, és nemsokára tekintélyes szakértő lett. Sokat járt különféle értekezletekre, jelentéseket írt, elmondta elképzeléseit, és kis idő múltán rájött, hogy most sok minden megszűnt, ami azelőtt zavarta a munkájában, elsősorban megszűnt a pénz, mert ugye, azt a bért, ami csak ruhára meg fűtésre elegendő neki, nem is lehet pénznek nevezni, hiszen azelőtt olyan játékokat ajándékozhatott a gyerekeinek, mint például a nyolc szobájukat befutó vonat, sínnel, szemaforral meg igazi mozdonnyal. Megértette, mennyire megszédítette hajdani gazdagsága, amit ráadásul mások használtak fel, mégpedig meggondolatlanul, és éppen ez a meggondolatlanság, amire most rájött, bosszantotta és aggasztotta a leginkább. Talán ezért itta le magát azelőtt, talán ezért mentek füstbe azok a tervek, amelyeket záros határidőn belül véghez akart vinni. Most már fokozatosan leszokott a vodkáról, és ha netán megbetegednék, nyugodtan lefekhet, nem kell ivászattal meg sóhaj-

tozással orvosolni a betegségét. Feküdt. A szobában csend volt. Nyugalomra lelt. Egész hajdani gazdagságából csak az az ostoba bambusz spanyolfal maradt meg, amely mögött most a felesége, Marija Ivanovna alszik. Hosszú nyakú kócsagok őrzik álmát, rózsaszín selyemre festett kócsagok, valaha mint ősi japán darabot adták el neki, nemrég azonban felfedezte rajta a német cégjelzést, és ami akkoriban feldühítette volna, most csak megnevettette . . . A folyosón gyerekek játszanak, és az utcán is gyerekek játszanak, az ablak alatt meg, ahogy az ember kitárja a zsalut, a házmester sopánkodik, hogy rakásra születnek az ikrek, mégpedig olyan kétségbeesett hangon, mintha neki születnének rakásra ikrei. Az ablakon át Lobanov látta az eget, olyan volt, mint a vízben agyonázott fa. Arra gondolt, hogy a trösztnél, akár tetszik, akár nem, helyettesítik, és nem siránkoznak a betegségén, mint régente, amikor hajdani életében, féltek, ha beteg lett, és hogy most a fiatal szakemberek szinte örülnek, ha ágynak esik, és boldogok, hogy megpróbálhatják nélküle, egyedül megoldani a bonyolult feladatokat.

Egyetlenegy valami izgatta kissé Lobanovot: mint azelőtt, most is azt tartotta, hogy az ember legcsodálatosabb élménye az lehet, ha utazhat, és megláthatja az óceánt, az ismeretlen szigeteket, embereket, erdőket és sztyeppeket, persze utazgatásra – amit olyan régen szeretett volna, de amit, mint gondolta, időhiány miatt nem tudott megtenni – most sem volt lehetősége. Egyszer azonban ez a nyugtalanító vágya is váratlanul beteljesült: azt mondták neki, hogy a tröszt őt, Lobanovot szeretné Párizsba küldeni, hogy francia cégekkel tárgyaljon, mert e cégek az akkor divatba jött borjúbőrből óriási tételt akarnak rendelni. Ezekből a bőrökből kabátot meg táskát készítenek a párizsi hölgyeknek, vagyis az egész úgynevezett civilizált világ hölgyeinek. Lobanov meghallgatva és elfogadva az ajánlatot, hosszú évek óta először a tröszt előcsarnokában lévő tükör elé ment, amelyben életnagyságban láthatta magát (otthon csak borot-

válkozás közben látta a szakállát és kissé kidülledt szemét), itt meg, ahogyan elnézegette magát, el kellett ismernie, hogy megfiatalodott, egykori betegesen piros foltos, itatóspapír színű bőre kisimult és felfrissült.

3

Párizsban az ismerősök, mint minden látogatót, az Étoile térre vitték, ahol az Ismeretlen Katona hamvai nyugszanak, és ahová a tizenkét sugárút szakadatlanul ontja a tizenkét autóáradatot. A tizenkét útvonal mozdulatlannak tetszett neki, valahogy olyan furcsán hasonlítottak egymásra, és a benzingőzben szinte mozdulatlanul siklottak az autók, ezek is majdnem egyformák voltak. Az utcák a vállalkozók arcára emlékeztették, akikkel hamarosan megérkezése után találkozott, és fölénye tudatában tárgyalt velük a bőrről meg a kereskedelemről. Arcukon ugyanazt a nyugtalanságot észlelte, amely valaha őt emésztette, és megértette, hogy ezek az emberek, éppúgy, mint ő azelőtt, rosszul értik az életet, és legalábbis testileg, rosszul fogják fel. Mindegyiknek átkozottul rossz az emésztése, fényes képük gondosan borotvált és púderezett, lélekben zárkózottak és magányosak. Lobanov nagyon kevés igazságot ismert, de amit ismert, azt most már töviről hegyire ismerte, keményen és magabiztosan élvezte tudását, ezek meg itt még nála is kevesebbet tudtak . . .

Vett egy képeslapot, rajta az Ismeretlen Katona sírjával, és elhatározta, hogy elküldi a feleségének. A lapon mozdulatlanul és furcsán dermedt meg a rengeteg színes autó, a Diadalív meg patkóra hasonlított. Lobanov elbúcsúzott ismerőseitől, akik kissé meglepődtek, hogy nem fejezte ki ámulatát és elragadtatását az Étoile tér láttán, és bement a kávéházba. Szeretett volna nyakkendőt venni, mert minden moszkvai munkatársa azzal eresztette el, hogy minél több párizsi nyakkendőt hozzon, de a

kirakatokban, amelyek mellett elhaladt, olyan rikító, tarka anyagok voltak kitéve, hogy úgy gondolta: furcsa és nevetséges volna, ha Moszkvában ilyen tarka és ízléstelen rongyokat kötnének az emberek a nyakukba. A kávéházban is sok mindent nevetségesnek és furcsának talált, boldog volt, amikor eszébe jutott, hogy Marija Ivanovna semmit sem kért Párizsból, különben az ő szemében Párizs nem is létezett, szerinte Mihail Gyenyiszovics messzi kiküldetésbe ment, valamivel túl a Volgán. Lobanov kiitta a rossz és erős kávét, amiről már régen leszokott, és úgy döntött, hogy a nyakkendőket valamilyen peremvárosi üzletben kell megvennie. Felállt, hogy lemenjen a metróba, de egyszer csak szemébe ötlött egy ház, nem messze az Operától, az „Express Bank" felirattal.

Először zavarba jött, de aztán nekividult. Felidézte a furcsa, ostyába tett pilulára emlékeztető szemöldökű, nevetséges Reester urat, eszébe jutott, milyen borotvaélesre volt vasalva a nadrágja, és mennyire büszkélkedett akkoriban az Amerikájával. Szerette volna megtudni: él-e még ez a Reester úr, és vajon megismerné-e hajdani ügyfelét. Bement. Haladéktalanul és felettébb udvariasan közölték vele, hogy Reester a legjobb egészségnek örvend, él, mint hal a vízben, magas állást kapott, és ha úgy tetszik, három perc múlva fogadhatja Lobanov urat. És pontosan három perc múlva felszólították, hogy menjen be, rettentő udvariasan ajtót nyitottak neki. Reester úr udvariasan fogadta, de már sokkal tartózkodóbb és méltóságosabb volt, mint a Lobanovot a földszinten fogadó alkalmazottak. Reester mulatságos szemöldöke most már csakugyan ostyába tett pilulára emlékeztetett, és ha szabad ezt a hasonlatot használni, mintha alaposan megpenészedett volna az idő múlásától meg a gondozatlanságtól. Most rendetlenül volt öltözve, amerikai készruhát viselt, amivel olyan nagyra vannak az amerikaiak, de még jobban büszkélkedett tengerentúli országával, jó sorsával és az-

zal, hogy egy mukkot sem ért abból, ami Oroszországban történik, de nem is köteles megérteni. Reester úr rögtön kibökte:

– Látja, látja, Lobanov úr, milyen jól tette, hogy hallgatott a feleségére, és a mi bankunknál helyezte el a pénzét.

Lobanov kelletlenül gondolt rá, hogy az amerikai, amint megtudja, hogy ügyfele szovjet állampolgár, tüstént másképp fog beszélni a pénzügyekről is; Lobanov a lehető legközönyösebben azt mondta:

– Miért tettem volna jól? Hiszen úgyis elveszett.

És ekkor Reester kimondta azt, amit már akkor meg akart mondani, amikor megtudta, ki kereste fel:

– Ha a földet vízözön árasztja el, az ön pénze nálunk akkor is megmaradt volna. Igaz, tudom, hogy az okmányokat elkobozták öntől, és talán nevet is változtatott, de én emlékszem az arcára, felismerem, s ez elég ahhoz, hogy akár a mai napon felvegye a folyószámláján lévő hetvenötezer dollárt.

Önelégülten végignézett az irodája berendezésén és megismételte:

– Igen, hetvenötezer dollárt, az utána járó kamatokkal együtt.

– Hetvenötezer dollárt?

– Igen.

Reester úr megrökönyödött, hogy Lobanov nem is tudja, mennyi pénze van a folyószámláján, de ezt a tudatlanságot ama lelki izgalmaknak tulajdonította, amelyeket ügyfele átélt, és jelenleg is átél. Reester úr tisztelettel nézett Lobanov öltönyére, amelyet képzelete foltozottnak látott. Izgatottan végigment hosszú, keskeny irodáján, amelyet ormótlan és kényelmetlen bútorokkal rendeztek be, jellemzően a nagy vállalatokra és bankokra, habár mindenki tudja, hogy ez a berendezés nem is szép, nem is kényelmes, mégis ilyeneket vesznek. Reesternek még akkor is változatlan volt a véleménye és benyomása, amikor Lobanov, valahogy esetlenül, megigazította amúgy is kifogástalanul álló zakóját, s kijelentette, hogy a napokban bejön a bankba.

Lobanov unottan és fáradtan ült be a metróba. A világot most már nem látta olyan tisztának és egyszerűnek, amilyen még nemrég volt, több patakká ágazott szét, és mindegyik patakocska egyre szélesebb lett. Lobanov felidézte a vállalkozók arcát, akikkel ma este találkoznia kell, és ezek az arcok – gondolta magában – persze emberibbek és nem is olyan hidegek. A fáradtság meg a fülledt metró leverte, de ettől a világ nem lett kisebb, hanem inkább fájdalmasan lelepleződött. Megint tele lett gondokkal és azokkal a tárgyalásokkal, amelyeket Lobanov a vállalkozókkal folytatott, hogy jó áron eladja nekik a bőrt, de most már nem adja el, mert már nem tud olyan fesztelenül tárgyalni velük, mint eddig, és főként olyan megvetően, amivel különösképpen levette a lábukról őket. Észbe kapott, hogy nem kellene ilyen eszebódultan hajtogatnia: „hetvenötezer dollár, hetvenötezer dollár", bár valójában nem is hajtogatott semmit, és egészen más járt a fejében, főként a borjúbőrvevők. A szálló bejáratánál megállt, és az a mókás ötlete támadt, hogy hetvenötezer dollárért azonnal, bármit, amit megkíván, megkaphat, de hogy mit kívánhatna, azt maga sem tudta! ... Már öreg és eléggé megviselt férfi, most itt áll az utcán, mint egy kölyök, és azon gondolkozik, mit tehetne hetvenötezer dollárral. Zavarba jött, elszégyellte magát.

Az utca tarka és fesztelen volt mellette: az emberek csókolóztak és sírtak – a boldogságtól vagy a boldogtalanságtól, és rájuk se hederített senki, vagy legalábbis úgy tettek, mintha rájuk se hederítenének, mert ebben a városban majdnem mindenki állandóan, nap nap után azt hajtogatja magában: „Párizsban vagyunk" – és mindig úgy tetszik nekik, vagy legalábbis szeretnék, ha úgy tetszenék, hogy mindannyian egészen mások, mint akik valójában. És Lobanov rádöbbent, hogy itt áll az utcán, önmagával foglalkozik, csak azért, mert Párizsban van, hiszen Moszkvában sohasem állt volna meg így.

Felment a szobájába, amelyet valószínűtlenül rikító, lila mintás, kanárisárga tapétával vontak be. De a szobájában is csak

arra gondolt, hogy mindent megvehet, amit akar, és minthogy időnként könnyű, de azért aggasztó légszomj fogta el, úgy döntött, hogy leghamarabb úgy szabadul meg ettől a gondolattól, ha rendel valamit. Az inas beszívott felsőajakkal, olyannyira, hogy alsó ajka csaknem az orrát érte, nagy dérrel-dúrral bejött. Lobanov hosszan elgondolkozva állt. Az inas mindenhez hozzászokott már, fejét oldalra billentve álldogált, Lobanov csizmáját mustrálgatva, amit ez abban a szent pillanatban ki akart tisztítani, amint átjut a határállomáson, de ami azóta is piszkos maradt. Végre aztán vizet kért. Lobanov elővette a látképet az Ismeretlen Katona sírjával. Az inas meghozta a vizet. Lobanov a vizespohárhoz támasztotta a képet, és isten tudja, miért, eszébe ötlött, hogy ezentúl óvatosabban kell bánnia a tárgyakkal. Ledobta csizmáját. A kellemes és könnyed légszomj megint átjárta testét; ahogy volt, ruhástul ledőlt az ágyra. A pohár vízben ferdén visszatükröződött a Diadalív, a színes autók mozdulatlanok és valószerűtlenek voltak. Lobanov fülelt egy picit, és valami izgalmat érzett: már nem hallotta a párizsi utcák óvatos sistergését, mintha az egész város kalocsniban járt volna. Arra gondolt: oda kellene menni az ablakhoz, de hirtelen megértette, mi és miért aggasztotta különösen ezen az estén: most már megint nem betegeskedhet! De amint ez eszébe jutott, tüstént világosan látott egy valamit: nem maradhat itt, külföldön, messze a hazájától, a mostani munkájától, és még valami – hiszen most sokkal többet és sokkal nagyobb kedvvel dolgozik, mint azelőtt, hajdani életében. És végre is, bárhogy próbálta gondolatban lekicsinyelni és alábecsülni mostani munkája jelentőségét, azért, hogy ezzel a lekicsinyléssel igazolhatóvá tegye hajdani életét, nem talált igazolást, és nem is találhatott! És amint e fény kigyúlt agyában, és amint tüstént elhatározta magában, hogy minél előbb hazautazik, máris jobban érezte magát, mélyen és szabadon fellélegzett, de akkor hirtelen metsző, jeges, egyre terjedő hideget érzett a szíve táján.

Megörült ennek a hidegnek. Feküdt, teljesen kinyújtózko-

dott. Bölcs megelégedéssel jó mélyet sóhajtott, és a pohár után nyúlt. Elviselhetetlen szomjúság vett erőt rajta, valami idegennek tetsző tárgyhoz ért. Hirtelen minden egyszerű és világos lett előtte, mintha felszakadt volna a gát, és a víz magával sodorta volna, könnyedén magasra emelve testét . . .

Életének utolsó mozdulatától nekilódult és körbeforgott a víz a pohárban, a Diadalív körül elindultak az autók, most igazán olyan színűek voltak, amilyennek lenniük kellett, maga a Diadalív szintén megindult, fokozatosan a ködbe veszve . . . A hivatalos orvostudomány, melyet a szálló vén, köszvényes orvosa képviselt, megállapította, „hogy M. Gy. Lobanov szovjet állampolgár úgynevezett szívszélhűdésben halálozott el".

1930

Szoboszlai Margit fordítása

A TIGRISSZELÍDÍTŐ

Szvjatoszlav Arkagyevics Plonszkij tigrisszelídítő Medj városból vendégszereplésre utazott a Buh-Tajron hegyeiben fekvő víztároló építkezésére.

1943 augusztusában egész Közép-Kazahsztánban mozdulatlan, véget nem érő, kibírhatatlan hőség volt. A gleccserek megolvadtak. A folyók kiáradtak.

Jól megtermett, súlyos testű férfi volt Szvjatoszlav Arkagyevics, mintha ólomból öntötték volna. Szürke szattyánszínű arca gunyoros és elgondolkozó kifejezést öltött, amint lassan ellépdelt a teherautó mellől, s aztán homlokát ráncolva mozdulatlanul állt a kiöntött hegyi patak partján. Művelt és olvasott ember volt az állatszelídítő, rajongott a tizennyolcadik századi szépirodalomért. Ukrajnában, Vinnyicában a német fasiszták felgyújtották lakását, elégett benne régi könyveket tartalmazó kis könyvtára is.

Régen, amikor még csak tanulta a mesterséget, egy tigris, játék közben, eltörte két bordáját, később pedig egy nőstény tigris, szintén játék közben, megsértette Szvjatoszlav Arkagyevics jobb szemét. Ettől kezdve hajlamos volt általánosításokra. Általánosításainak kifejezésére cikornyás fordulatokat használt – ha nem is a tizennyolcadik századból, mindenesetre a tizenkilencedik század elejéről. Most is így történt: a kiáradt hegyi patakot és a patak által elhordott híd maradványait nézve, így szólt:

– Sietős az útja, nagyuram? Találkára készül a tengerrel?

Soká lesz az, soká, hiszen én tudom, amit ön nem. Ön előtt a Betpak-Dal pusztasága. Hogy ne is említsem a hegyeket, kedvesem. Persze, a folyó a tengerhez igyekszik. De a tenger magától is folyik. Egyébként a találkozások rövid életűek.

A víz, fittyet hányva a bölcs mondásoknak, kavargott és egyre nőtt. A talaj megremegett lába alatt. Egy légáram a nadrágszárát lobogtatta. A gleccser felől, a kiáradt patakocska mentén erős, nedves szél fújt.

„Csak hadd játsszon a nadrágszárammal, mint valami függönnyel" – gondolta az állatszelídítő. – „De az már aljasság, hogy a körülményekkel játszik. Éreztem én előre, hogy elhordja a víz a hidat, sürgettem is a sofőrt ... kitettem az állatokat a rázkódásnak, felizgattam őket közvetlenül előadás előtt ... de hiába! A teherautóknak a menetrend szerint délután négy órára kellett volna a hídhoz érniök. Én két órára idezavartam őket – de hiába. A hidat elvitte a víz ..."

Mintha csak kitalálta volna a gondolatát, a sápadt, kesernyés, hosszúkás arcú Gyementyev sofőr kidugta a fejét a fülkéből. Szomorúan kiáltott:

– Szemlátomást nő a víz, ha fél órával előbb érünk ide, átjutottunk volna. És most mi az utasítás, parancsnok elvtárs? Visszafordulunk a városba?

Az állatszelídítő így válaszolt:

– Az ember megteheti, hogy nem ebédel, de az állatok szeretik a pontosságot. Mindjárt megérkezik a második teherautó, és ha nem tudunk átkelni, itt etetjük meg az állatokat.

A sofőr olyan gyorsan tűnt el a fülkében, mintha őt akarták volna feltálalni a vadállatoknak. Az állatszelídítő leereszkedően elmosolyodott, és ezt gondolta: „Mikor egy sofőr először szállít vadállatokat, természetes, hogy mielőbb meg akar szabadulni tőlük. Még szerencse, hogy a sofőr hangulata nem terjed át az állatokra, bár úgy vélem, Caius Octavianus ingerült." Majd tovább mélázott. „Itt ez a nyers, száraz, érdes, de sajnos rendkívül nagy és szép tigrispéldány. Rabságban született, és megveti a

cirkuszi élet kényelmét. Két társa, Tiberius és Caligula, a múltat megszépítve, valószínűleg mindenféle hülyeséget fecsegett neki az usszuri tajgán folyó remek életről, és ez az ostoba most minden ürügyet felhasznál arra, hogy kimutassa sötét gondolatait!"

Egyébként talán éppen ezért olyan érdekes eset Caius Octavianus a szelídítő számára! Szeretné véglegesen leigázni, jó volna kiverni a fejéből a romantikus lázálmokat, hogy végre ne vicsorítsa a fogát, mikor a szelídítő arra kényszeríti, hogy felmásszon a magas kék emelvényre.

– Helyedre! – parancsolta Plonszkij, és szigorúan nézett a patakra, akár egy tigrisre.

De a diadalmas, tajtékzó, sötét-narancs habok továbbgörgették a nádat és bokrokat, mintha csak arra készülnének, hogy valahol megállva fészket rakjanak.

Egy nagy borókafenyő törzs fennakadt a híd nádfüzérekkel körülfont, épen maradt cölöpei között. A zúgó, pezsgő habok tépték a boróka ágait, vastag törzse pedig úgy remegett a hullámok ölelésében, mint egy fűszál. Bizony, gázlót kell keresni, amíg nem késő! A víz nem fog leapadni.

Az állatszelídítő a második teherautó felé fordult, amely épp ekkor állt meg a folyócskához vezető lejtő tetején. A sofőrök és az állatszelídítő segédei kiszálltak, hogy rágyújtsanak és tanácskozzanak. Az első asszisztens, szájában vastag pipával, azt mesélte, hogy Marja Anyiszimovna, Plonszkij felesége, figyelmeztette őket . . . és az ő előérzetei mindig meglepően pontosak! A kövérkés, zömök második asszisztens ellentmondott: „Ha Plonszkij megígérte, be kell tartanunk az ígéretét. Nem szabad visszafordulni. Meg aztán Marja Anyiszimovna nem óvott az úttól; épp ellenkezőleg, mint minden bátor asszony, rábeszélt bennünket az indulásra." A szürke kezeslábast viselő fiatal sofőrlány helyeslően pillantott rá. Félt a tigrisektől, de hízelgett neki, hogy ilyen félelmetes terhet szállít . . .

Az állatszelídítő előhúzta a zsebéből nagy ezüstóráját. Min-

den holmija nagy és súlyos volt. Ő maga is mindent súlyosan, jelentősen csinált, akár apja és nagyapja, akik hírneves állatidomítók és -szelídítők voltak. Minden szót külön hangsúlyozva megparancsolta asszisztenseinek és a sofőröknek:

– Háromnegyed órán belül gázlót kell találni.

– Hol találunk itt gázlót? – jegyezte meg Gyementyev sofőr, nem leplezve csüggedtségét. – Úgy kiöntött, hogy ez már valóságos árvíz.

– Maga ugyebár katona, sofőr elvtárs? Tehát tud és szeret parancsot teljesíteni? Az emberek a hegyekben éjjel-nappal dolgoznak. Nincs semmi szórakozásuk! És mi itt, a háborús körülmények között, tigriseket viszünk nekik. Tigriseket! – hangsúlyozta az állatszelídítő. – A film – gép, összegöngyölt szalag; rendezni nehéz, de szállítani könnyű, s még könnyebb bemutatni. A tigrist rendezni nehéz, nehéz szállítani és nehéz bemutatni is. Azt gondolják, hogy ezt nem értik meg a hegyekben dolgozó elvtársak?

Plonszkij kissé eltúlozta tigrisei jelentőségét. De bárhogy is állt a dolog, a sofőr elérzékenyedett, és így szólt:

– Hát én talán meghátrálok?... Bár sebesült vagyok, és betegszabadságra küldtek, szabadságomat az építkezésen töltöm. Gázlót keríteni? Ha egyszer ez a parancs – kerítek én. Köszönöm az eligazítást, parancsnok elvtárs.

És a sofőr elindult balra, felfelé a patak mentén, gázlót keresni. Az asszisztensek elkísérték.

A bőséges párolgástól fülledt, borongós volt a levegő. A gázlókeresők hamarosan eltűntek a dombok mögött.

– Ha nekem túl fülledt, az állatoknak még rosszabb.

A szelídítő levette a takarót a ketrecekről. A három nehéz, tágas ketrecet a tigrisekkel az első teherautón helyezték el. A második teherautó a vasrudakat vitte – ezek veszik körül a porondot előadás alatt –, és a szétszedett alagutat, melyben a tigrisek kifutnak az arénába. Az alagút tetején ott hevertek a kék emelvények, az ugráshoz szükséges karikák meg a harang,

melyet Tiberius kongat, az alagút belsejébe pedig az állatok húsoskosarait és a jelmezekkel telt bőröndöket rakták.

Amint a napsugarak a ketrecekre hulltak, a tigrisek felkeltek a helyükről. Ásítozva és hunyorgatva néztek a szelídítőre. Hozzászoktak már az utazásokhoz, de a rázkódás a köves úton nem nagyon tetszett nekik. Különösen Caius Octavianus volt dühös, bár igyekezett gondtalanul mosolygó pofát vágni. Prüszkölve és nagyokat nyelve nézte a patakot, mélyen beszívta a megáradt zavaros víz illatát. Első ízben látta, hogy a mindig oly békés víz így tud őrjöngeni! A víz őrjöngése bizonyos mértékig alátámasztotta az öreg tigrisek meséit a tajga szabad életéről. Szeme elsötétült és ragyogó zöld lángocska villant fel benne.

A szelídítő ráripakodott:

– Pofa be! Lefeküdni!

Caius Octavianus tüntető engedékenységgel heveredett le a ketrec deszkafenekére. „Mi a csudának kiabál, Szvjatoszlav Arkagyevics? Teljesen nyugodt vagyok, és eszembe sincs hepciáskodni" – jelezte a tekintete. A szelídítő pedig ezt gondolta: „Tudom, hogy hazudik a gazember."

A víz közben egyre emelkedett. Zavaros habjai már nem a cölöpök közt kavarogtak, nem forgatták a nádat, nem rázták a boróka törzsét. Mindezt már vagy elvitte az áradat, vagy ellepte a víz. Leomlott az a szikladarab is, amelyen húsz perccel ezelőtt a szelídítő állt. Azon törte a fejét, mi lesz, ha nem találnak gázlót. „Visszaforduljunk? De hisz megígértem. Ők meg azt ígérték, hogy emelik a termelékenységet. Nem jól van ez így! Miért is nem hagytak őrséget a hídnál? Csak nem jött olyan hirtelen az áradás?"

A szelídítőnek eszébe jutott az a három sztahanovista, akik előző héten Buh-Tajron hegyeiből ellátogattak hozzá Medjbe, a cirkuszba. Buh-Tajron építőinek nevében jöttünk, mondotta az orosz Makszimov, aki évtizedek óta járta a tajgát. Buh-Tajron hegyeiben csak három éve dolgozik. Mosolyogva mesélte: „A hegyekkel itt nincs semmi baj, elviselhetőek. De túl

nagy a szárazság, még szúnyog sincs. Pedig én úgy megszoktam a szúnyogokat, mint a teát." A három év alatt Anton Makszimov segédvájárból a víztároló legjobb brigádvezetője lett, elérte, hogy ő a Buh-Tajron-i építkezés legjobb sztahanovistája! Bizony ám!

A szelídítő tiszteletteljesen hallgatta Antont, és a tigriseire gondolt. Makszimov modorában, inas karjában volt valami a tajga méltóságteljesen harsány életéből. Tekintete arra kényszerített, hogy alábújjék és elmerüljön az ember az erdő sűrűjében, az erdőben, mely egyre nagyobb, és fokozatosan nő a szemed láttára . . . Ő javasolta, hogy hívják meg az építők Plonszkij tigriseit vendégségbe! De ha az ember rápillant Makszimov két útitársára – Kelet fiaira, a fiatalra és az öregre, elfogja a kétség: vajon valóban Makszimov, a szibériai erdők fia hívta meg a tigriseket? Felrémlik a folyók nádja, a pusztaságok homokja, főként pedig az illatos tavaszi zöldbe merülő, fehér keleti város kockái. A fiatalember arca csodaszép: fénytelen bőrű, mandulaszemű, ábrándos és hősies arc, olyan ember arca, aki csupasz tőrrel támad a tigrisre, aki ismeri a vadállat erejét, és tudja, milyen nehéz megszelídíteni.

Az állatszelídítő tekintete ismét Anton Grigorjevics Makszimovra irányult. Micsoda legyőzhetetlen erő!

– De tudod, most segítenek nekünk a kolhoztagok, csatornát építenek – folytatta Makszimov. – Most már lesz vizünk bőven. Na meg a kolhoztagok vetését se kell majd félteni. Most meg kell mutatnunk, hogy minden rendben van nálunk, még a cirkusz is eljött. Nekem mind a négy fiam a fronton van.

– „Tigriseket" lőnek?

– Lövögetik – felelte Makszimov, és szerényen, mintegy azt hangsúlyozva, az ő munkáját semmiképp sem lehet a fiaiéhoz hasonlítani, hozzátette: – Mi meg itt azt bámuljuk, hogyan ültetik hokkedlire a tigriseket.

– Emelvényre – helyesbített az állatszelídítő, és így folytatta: – Kétszáz kilométert megtenni fel a hegyi úton a tigrisekkel

nem gyerekjáték. De a csatorna megnyitásának napján ott leszek, és bemutatom munkámat. Viszont cserébe kötelezik magukat az elvtársak, hogy bemutatják saját munkájukat. Mikor az egyetemre jártam, azt hitték rólam, hogy otthagyom majd apám mesterségét. Azt jósolgatták, hogy filozófus vagy fizikus leszek. Én meg elvégeztem az egyetemet, de a vadállatok magukhoz vonzottak.

– Akár a tajga – jegyezte meg Makszimov.

– Akár a tajga – ismételte az állatszelídítő. – Folytattam az állatkísérleteket, melyeket apám megkezdett. És nem is bántam meg. Moszkva és Leningrád kedvencének neveznek. Szeretném, ha Buh-Tajron kedvence is lehetnék. Támogatnak?

– Legyen nyugodt.

Ekkor megszólalt Kelet fia, Tajsegulov, az ősz szakállú aggastyán:

– Nagy ünnepe lesz ez a kolhoztagoknak. A csatorna sok-sok hektár termőföldet biztosít – sok gabonát a hazának. Megszelídítjük a pusztát, igaz-e? Nem ijedünk meg semmitől. A Balhas mellett a nádasban – szép a tó, ugye? – egy szép vadállat él, a tigris. És mellesleg a tigrist is megszelídítettük. Az egész szelídítést be kell mutatni! A tigrist is be kell mutatni. Hahaha . . . – Halkan elnevette magát, és hozzátette: – Mi megmutatjuk neked a megszelídített vizet, te meg nekünk a megszelídített tigrist. Ki mire büszke. Ki-ki a magáét.

– Ki-ki a magáét – helyeselt Plonszkij. – Sajnos, a Balhasnál kivesztek a tigrisek. Ezek usszuri tigrisek.

– A tigris mindenütt tigris. Gonosz állat.

– A természet rendje – válaszolt kitérőleg Plonszkij, aki szerette a vadállatokat.

Az öreg megértette őt, és mosolyogva jegyezte meg:

– Igaz. A természetet meg kell szelídíteni.

A beszélgetés az állatszelídítő lakásán folytatódott. A felesége mindenórás volt. Türelmesen és szerényen várta gyermekét, márpedig a türelem és a szerénység mindig könnyekig meg-

hatotta az állatszelídítőt. Marja Anyiszimovna csinos szőke nő volt, merész kötéltáncos és kitűnő zsonglőr. Mikor Plonszkij elmesélte neki, hogy a Buh-Tajron-i bányászok részt vesznek az országos versenyben, és neki, mármint Plonszkijnak, segítenie kell, felesége megnyugtatta:

– Akkor, Szvjatyik, nélküled kell szülnöm. Majd igyekszem boldogulni. De Caius Octavianus miatt aggódom.

– Csak ne aggódj – felelte az állatszelídítő –, bár nehéz dolog Caius Octavianus szívére hatni. De hát nemhiába tanultam az egyetemen. Ez kötelez is, képessé is tesz egyre-másra . . .

. . . És most Plonszkij ott áll az őrjöngő patak mellett, a feleségére gondol, és érzi, hogy háta mögött Caius Octavianus gúnyosan és talányosan nézi őt parázsló szemével. Körös-körül sötéten bámulják őket a sápadt szirtű magas hegyek, a hegyoldalakat kékessárga bokrok pöttyözik, a távolból színük rendkívül finom és különleges . . . Néznek, és azt gondolják „Majd kiderül, vajon a mi hívásunkra hallgat-e Caius Octavianus, vagy a tiedre, Szvjatoszlav Arkagyevics?"

Végre visszatértek az asszisztensek és a sofőrök.

– Van gázló, de ingoványos – jelentette Gyementyev sofőr. – Hol megyünk át a teherrel? Na meg, a víz is szemlátomást nő.

– Miféle teherrel? – kérdezte az állatszelídítő.

– Élő teherrel – felelte a sofőr, és szeme sarkából a tigrisketrecekre pillantott. – A teher a ketrecben van, ha lecsúszik a kocsiról, elmerül. Ebben az áradásban egykönnyen féloldalra billenhetünk. És a tigris nem parafadugó. Nem tartja fenn a ketrecet. Egy-egy ilyen ketrec legalább egy tonnát nyom.

– A ketrec szétszedhető.

– Az igaz. De a tigris nem szedhető szét. Mondjuk, szétszedem a ketreceket – de mi lesz a tigrissel? A pénztárcámba dugom? – A sofőr a hegyek felé bökött a fejével. – Még jó, ha arra megy. De ha a másik irányba indul? Felém?

Caius Octavianus a patakról a sofőrre emelte tekintetét. Gúnyosan hunyorgott, bajsza remegett. A sofőr csuklott és elfor-

dult. „Micsoda kaján állat" – gondolta magában az állatszelídítő, de hangosan ezt kérdezte:

– Párttag maga, Gyementyev?

– Pártonkívüli – felelte a sofőr, aztán a kislány felé bökött a vállával és hozzátette –, ő Komszomol-tag.

Plonszkij a lány felé fordult.

– Az állatok nem az enyémek, elvtársnő, hanem az államéi. Időben meg kell érkezniök a kijelölt helyre, ahogy nálunk mindennek meg kell érkeznie a megfelelő állapotban, a kellő időre, a kijelölt helyre.

A másodsofőr így felelt gyenge hangon:

– Támogatom a követelését, állatszelídítő elvtárs. De a három ketrecet a gázlón nem lehet átvinni. Vagy egyenként, vagy Gyementyev javaslata szerint – külön az állatokat, külön a ketreceket. Hisz ő emiatt aggódik, nem magát félti.

– Persze hogy nem magamat – mondta büszkén Gyementyev. – Mikor féltettem én magamat? Van is arra időm?

Gyementyev elvörösödött. Most már kiabált.

– Szóval ketrec nélkül akarja átvinni a tigriseket? Rajta, megcsináljuk.

A szelídítő helyeselt:

– Megcsináljuk. – Az asszisztensekhez fordult. – A tigriseket „B" helyzetbe!

Plonszkijnak is, mint sok újítónak, nemcsak saját módszere volt, hanem saját szóhasználata is. Így például „A" helyzetnek nevezte, ha a tigrisek megjelentek a porondon és felsorakoztak, „B" helyzetnek, amikor felültek az emelvényekre, „C"-nek pedig, ha az öreg Tiberius megkondította a harangot... Plonszkij a sofőrhöz fordult:

– Először a kevésbé megterhelt második kocsit átküldjük a túlpartra, hogy felderítse, milyen az út. Mire visszatér, két tigrist kivezetünk a ketrecből, a ketreceket pedig átrakjuk a visszatért kocsira. Így a súly megoszlik. Akkor kiengedjük a ketrecből Caius Octavianust, a harmadik tigrist, és mindegyiket

„B" helyzetbe parancsoljuk. Sajnos, a tigrisek hozzászoktak, hogy hármasban dolgozzanak, különben Caius Octavianust a ketrecében hagyhatnánk. Tehát a kocsiban hozzáfogunk a próbához, maga pedig közben átviszi a kocsit a túlsó partra. Ott a másik teherautó mellé állunk, és „K" helyzetbe parancsoljuk az állatokat, azaz, vissza a ketrecekbe. Mit gondol, sofőr elvtárs, menni fog?

Gyementyev sofőr egyelőre csak annyit mondott:

– Szóval, ketrec nélkül visszük át őket . . . – Kis idő múlva rekedten suttogta, bár igyekezett gondtalannak látszani: – Rendben van. Menni fog, miért ne menne?

Tántorogva és görnyedten mászott fel a sofőr a kocsiba. Az állatszelídítő azt hitte, hogy ott is ragad majd. De a sofőr ennél bonyolultabb egyéniség volt. Rögtön ki is mászott a kurblival kezében, és nekilátott, hogy beindítsa a motort. Be is gyújtotta, figyelte, hogyan kel át, a kavicsokat szétfreccsentve a második kocsi a folyócskán, nézte, hogyan segít a pipás asszisztens a kirakodásban a sofőrlánynak, a zömök, kövérkés asszisztens pedig kicsavarja és szétszedi a ketrecek rúdjait, és hallotta, milyen boldogan dorombolnak az óriási macskák, amikor elhagyják a ketrecet.

Gyementyev természetesen félt. De hát ez nem is csoda. Gyementyev a Balhas vidékének szülötte. Ha ő nem is látott tigrist, és nem is vadászott rájuk, apja és nagyapja még érezte ezeknek a vaskos mancsoknak az erejét. De nem is szégyen a félelem, ha az ember képes arra, hogy leküzdje. Míg beindította a nehezen engedelmeskedő motort, Gyementyevnek arra is jutott ideje, hogy elmagyarázza az állatszelídítőnek, a sofőrlány legalább annyira nyugtalanítja őt, mint a tigrisek.

– Ez a lány . . . – Bumm, bumm! – A por nagyon árt a motornak, parancsnok elvtárs. – Bumm, bumm, bumm! Ő harmadosztályú sofőr. Sokat bajlódom vele. Tanítom is. Én első osztályú sofőr vagyok. Vagyis az én hivatali kötelességem, hogy átszállítsam a tigriseket. De egyszerre két kocsin nem ülhetek.

– Nem kell azt félteni. Látszik, hogy bátor kislány.

– Bátor, bátor, az igaz. De mégiscsak nő. És nem nőnek való tigrisekkel utazni. Óvatosan, Valja, óvatosan! – kiáltotta a másik kocsi felé, amely most tért vissza a túlsó partról. – Nem látod, hogy kijöttek a ketrecből, és szabadon vannak?

Van, aki veszély esetén elnémul, mások meg – így a sofőr is –, véget nem érő fecsegésbe kezdenek. Gyementyev segített a ferde, vastag dorongokon átrángatni a ketreceket a másik kocsira, megvizsgálta, nagyon leereszkedtek-e a rugók, ellenőrizte a motort – és egész idő alatt járt a szája.

– Jó a súlyelosztás, kislány? Csalánba nem üt a ménkű! A súlyelosztás rendben van, szelídítő elvtárs. Most már átmegy a kocsi... Induljunk? Milyen sorrendben? Menjen a második kocsi elöl, én meg mögötte?

– A második kocsit kérem előre – felelte kimérten, de örömmel Plonszkij.

– Mehet.

Igyekezett hangosan és tisztán beszélni, ahogy a porondon szokott, oly módon, hogy az egész cirkusz, de különösen a tigrisek, meghallják a hangját. Az igazat megvallva, a tigrisek most elkeserítették, és megértette a sofőr fecsegő kedvét. Önkéntelen mozdulattal – ami egyébként ritkán fordult vele elő – megtapogatta csípőjén a revolvert. „Inkább megölöm, semhogy szabadon engedjem a hegyekbe" – gondolta, Caius Octavianusra pillantva, aki szemmel látható élvezettel hagyta el ketrecét, és állt fel az emelvényre „B" helyzetbe. Nem vitás, a tigrisek hangulatával valami nem volt rendjén.

A kettes számú kocsi megingott és remegett. De a nyomában haladó Gyementyev könnyen és óvatosan vezette a kocsiját, akár a kötéltáncos a talicskát. Alig lehetett zökkenőt érezni. „Bár mindig ilyen sofőröm volna" – gondolta csaknem elérzékenyülve Plonszkij.

A tigrisek engedelmesen ültek. Még Caius Octavianus is a szelídítő korbácsát nézte, nem pedig a patakot. De azért valami nem volt rendjén.

Egyszer csak, a gázló közepén, hirtelen megállt a tigriseket szállító kocsi.

– Mi történt, Gyementyev? – kiáltott Plonszkij.

– A motor – felelte tompán Gyementyev.

Kiugrott a vezetőfülkéből. A második kocsi is megállt. Felvillant a pipás asszisztens feje. Gyementyev felemelte a motorház fedelét, és így szólt az asszisztenshez:

– Nem látod, hogy az a lány milyen halálsápadt? Vigyétek partra a kocsit. A lányt meg vidd minél messzebb. Hadd levegőzzék minél távolabb ettől az állattól, ez nem lányoknak való levegő. Ugye, parancsnok?

– Sétáljanak egyet, Alekszej Valerics... szedjenek virágot... – mondta a szelídítő. – Igaza van a sofőrnek.

Plonszkij sejtette, hogy a motornak semmi baja, és hogy Gyementyev, első osztályú sofőr létére túl sok felelősséget vállal magára. Minden erejét latba vetve, igyekezett meggyőzni a sofőrt:

– Rendkívül veszélyes megállni. Az állat nem motor.

– Az én motorom viszont vadállat – vetette oda könnyedén Gyementyev. Úgy látszik, megszokta már a helyzetet. Még kötekedett is. A térde körül kavargó zavaros vízre mutatott. – Nyeld le a békát, de mielőbb! Hova valósi, szelídítő elvtárs? Ukrajnába? Én meg helybeli vagyok.

Közben a második kocsi megállt a túlsó parton. Az asszisztens elvitte a sofőrlányt virágot szedni.

Gyementyev rögtön megállapította, hogy a motor rendbe jött. Elindult a vezetőfülke felé. De ekkor úgy érezte, hogy hirtelen elállt a gleccserek felől fújó szél, mely idáig vidáman és hangosan fütyürészett. Mintha forró mennyezet szakadt volna a fejére. Lehajolt. Súlyos test repült el mellette... Egy pillanatra ha-

lotti sötétség támadt. Behunyta a szemét. Meghallotta a szelídítő hangját:

– Caius Octavia-a-nus!

„Szóval, a macska volt? Azt hittem, lövedék", – gondolta a sofőr. Elnevette magát, és kinyitotta a szemét.

A kocsiban már csak két tigris ült.

A harmadik, kihasználva, hogy a szelídítő a sofőrhöz fordult, kiugrott a partra. Az üres emelvény még billegett.

– Elment? – kérdezte a sofőr.

A szelídítő a partot nézte.

– Induljunk? – kérdezte szomorúan a sofőr.

– Legyen szíves – felelte a szelídítő.

Így hát kitágult a porond, melyen Szvjatoszlav Plonszkij állataival próbált. A porond most a gázló mögött szélesen elterülő szoros egész hosszában húzódott. A hegyszorost bokrok, füvek és alacsony, ágas-bogas tölgyek borították, mint valami bársonytakaró. A halványsárga, napsütötte, éles hegyszoros egészen a ragyogó tiszta éggel összeolvadó remegő kék gleccserekig terjedt. „Micsoda hatalmas porond!"

Lent, a kocsi deszkái és vasrészei alatt hideg víz kavargott, az őselem. Hirtelen liláskék színt öltött, mintha azt akarná bizonyítani, hogy a gleccserekből ered. Körös-körül minden a magasság hívó szózatát tolmácsolta. A parti kavicsot vadkecskék könnyű patája szórta szét meg az itatásra idehajtott szarvasmarha súlyosabb patája; sietve szórták szét, mintha a csúcsra igyekeztek volna. Épp a tigris ne sietett volna oda?

Bár Caius Octavianus életében először látott vad partot, nem érzett bizonytalanságot. A vállas, nagy fejű állat méltóságteljesen és lassan lépkedett, keményen rakva sörösüveg vastagságú mancsait. Önfeledten boldoggá tette, hogy szabadnak érezte magát. Igaz, hogy zavarták az itató mellett tanyázó legyek, de hiszen hallott róluk öreg cirkuszi munkatársaitól, ott, a cirkuszban, mely most már oly távol volt tőle, mint a gyerekkori emlékek. Elment. Egyelőre a hegyekbe tartott, majd ott aztán meg-

látja. Szarvasmarha nyomokat szaglászott, és előre élvezte, hogyan remeg és reszket majd a zsákmány a mancsai közt. Egyszóval vadászni indult.

A kocsi a két tigrissel gyorsan partot ért.

A szelídítő látta, hogy az asszisztens és a sofőrlány virágot szed, mintha világéletükben mást se tettek volna; Caius Octavianus meg éppen feléjük tart. Szép kis első asszisztens! A szelídítő kimért hangon így szólt a második asszisztenshez, aki ottmaradt vele:

– Kinevezem első helyettesemnek. Alekszej Valericset pedig mostantól kezdve a maga posztjára helyezem át. – Aztán a sofőrhöz fordult, aki kiugrott a kocsiból, és utasításra várt. – Dobjanak húst a ketrecekbe. A kosarakból. Minél többet. Fütyttyentsen „etetésre".

A sofőr már készült szájába venni az ujját...

– Ne maga! Az asszisztens! Maga fogja a villát. A villára húst, a húst a ketrecbe. Caius Octavianusnak vissza kell térnie! Feltétlenül!

Az állatszelídítő kigombolta pisztolytáskáját, és elfutott, hogy elvágja a tigris útját.

Fémes füttyszó hangzott fel. „Etetésre, tigrisek". Tiberius és Caligula a hívásnak engedelmeskedve beugrottak a ketrecükbe. Caius Octavianus is megtorpant. A mancsát is felemelte, mint mindig, ha befejezte az evést. Hiszen a hegyekbe ment, vadászni!

– Fütyüljön újból!

Az asszisztens ismét fütyült.

Caius Octavianus másodszor is megállt.

Plonszkij már elvágta az útját. Felemelte a kutyakorbácsot, és félig kihúzta a pisztolyt. Caius Octavianus szétvetette rövid lábát, fejét lehajtotta, és ránézett a szelídítőre, de tekintetében nyoma sem volt a szelídségnek. Inkább azt kérdezte ez a pillantás: „Hát te ki vagy?"

– Vissza! A ketrecbe! – ripakodott rá Plonszkij.

Caius Octavianus a bajszát mozgatta, mint aki fittyet hány a parancsnak. „Ugyan, mit képzelsz" – mondta ez a mozdulat.

Gyementyev sofőr kinyújtotta lábát a fülkéből, a térdére könyökölt, és úgy figyelte a szelídítő és a tigris párbeszédét. Biztos volt benne, hogy a szelídítőnek sikerül meggyőznie a tigrist, különben mint első osztályú sofőrnek indulnia kellett volna, hogy megmentse a lányt. Gyementyev sápadt arcán meghatottság tükröződött.

– Vadállat ugyan, de vágyik a kirándulásra – mondta szelíden a kövérkés asszisztensnek. – Falni is szeretne. Meg attól is tart, hogy bezárják.

A kövérkés asszisztens, aki ott állt Caius Octavianus nyitott ketrece mellett, így válaszolt:

– Jobb lenne, ha maga zárkóznék be! Hátha rátámad magára, hisz nem ismeri? Nem csirke ez . . .

– Ha csirke volna, magam is megfognám – válaszolta nyugodtan a sofőr. – De mi haszna belőle, ha rám támad? Kezemben a kurbli, a ketrecben meg kész hús várja. – Felállt, és odakiáltott Plonszkijnak:

– Szelídítő elvtárs! Nem érzi a hús szagát. Elviszi a szél. Engedje meg, hogy közelebb menjek hozzá, szemmel láthatólag olyan távolságra, hogy be tudjam dobni a ketrecbe . . .

Plonszkij nem válaszolt. Kihúzta a revolvert. A tigris prüszkölt, meghátrált, aztán előbbi helyzetét, az „A" helyzetet vette fel.

– Paraszt vagyok. Szénát is tudok dobni villával – folytatta a sofőr –, oda tudom dobni a húst is.

A patak csobogásán kívül Plonszkij most lépteket hallott a kavicson. Arrafelé pillantott. Panaszos kifejezéssel hosszú, sápadt arcán Gyementyev sofőr lépegetett feléje, kezében villa, rajta egy darab hús. Arckifejezése azért volt panaszos, mert a szájában tartotta az asszisztens sípját. Az asszisztens továbbra is ott őrködött a ketrec ajtajánál, készen arra, hogy becsapja.

– Hát akkor fütyüljön – mondta hangosan a szelídítő.

A sofőr élesen füttyentett, mint valami rendőr.

A füttyöt hallva, a tigris épp csak vállat vont. A sofőr, mintha szénát vetne az asztagra, a villáról nagy ívben egy jó darab meleg, gőzölgő húst dobott a tigris mellett a ketrecbe, maga meg a biztonság kedvéért a földre vetette magát. A hús a ketrec száraz, forró fenekére repült. Az asszisztens előrehajolt, készen arra, hogy bevágja az ajtót.

A tigris ugrani készült . . .

De az ugráshoz kissé meghátrált. A part beszakadt alatta. Beleesett a vízbe, de nem a gázló sekély vizébe, hanem a mélybe.

Plonszkij az omláshoz ugrott. Alatta a víz gyökereket forgatott és tördelt, s közöttük ott ficánkolt és fújtatott valami. A sok erős tölgygyökér áthatolhatatlan hálót alkotott. A meredek part sűrű árnyékot vetett a gyökerekre és a vízre. Nehéz volt kivenni a nagy sárga testet. De végre Plonszkij megpillantotta a tigrist. Beszorult két hatalmas gyökér közé. Megfeszítette erejét. Kibukkant megszeppent pofája, és szinte gyerekes ijedtség sugárzott róla.

– Hej-hej! – hallotta meg a közelben Plonszkij a sofőr hangját. A sofőr úgy kiáltott a tigrisre, mint valami pecér, aki a szigeten kutyákat hajt, és kiáltásokkal biztatja őket.

– Sofőr, a drótkötelet! Amivel a kocsit . . .

– Hozom.

Plonszkij elkapta a drótkötelet, és rádobta a gyökérre.

– Húzd!

– A kocsin át?

– Igen.

Miután a tigrist megmentették, és az ijedtében ész nélkül berepült a ketrecébe, Plonszkij maga is a vízbe pottyant, és a sofőr meg az asszisztens nagy nehezen tudta csak kihúzni. Mikor aztán megszáradt testén a ruha, Plonszkij a vadállatokkal megrakott teherautó mellett állva és a csokrot nézegetve, amit a sofőrlány hozott neki, nyomatékosan kijelentette:

– Szép virágok. De nekünk ma nem virág, hanem vessző jár. Hogyhogy maga nem hallotta a füttyszót, Alekszej Valerics?

– Az utasítását teljesítettem – dörmögte Alekszej Valerics, és a pipát nézte, mely most már ott füstölgött a kövérkés asszisztens szájában, méghozzá milyen szépen! –, csokrot szedtem.

– Csokrot szedett, de közben elvesztette a rangját. Nem első helyettes többé. Gyerünk, sofőr!

A folyócska eltűnt a tölgyek mögött. Plonszkij odafordult első helyetteséhez, és közölte vele, amit a sofőrök jelenlétében nem árulhatott el, azt, hogy Caius Octavianus rendkívül nyugtalanítja.

– Észrevette, hogy gyűlöl? Valósággal gyűlöl. Hozzá se nyúlt a húshoz. Az étel se kell neki. Hogy vigyük ma porondra?

– Ki kell vinnünk.

– Bizony – felelte a szelídítő. – Kénytelenek vagyunk.

Mint a hullámok, magasodtak fel a hatalmas, lépcsőzetes hegyoldal és a szirtek. Mély barna hasadékok ékelődtek beléjük. Hamarosan elérik majd a Buh-Tajron fennsíkot, elmaradnak a zöldbe borult völgyek, és nem lesz más, csak a rengeteg csupasz kő. Azt mondják, hogy azelőtt ezen a fennsíkon még a madarak is félve repültek át, mint a tengeren, és mivel fű sem nőtt rajta, a tevéket görögdinnye levével itatták. Még tavasszal sem sarjadt ki semmi növény, és a karavánok igyekeztek megállás nélkül, egyvégtében átjutni a fennsíkon. Most már sok minden megváltozott, és főképp akkor fog megváltozni, ha a kolhoztagok befejezik a csatornaépítést . . .

„Bizony. Kénytelenek vagyunk."

A szelídítőnek eszébe jutott, hogy mikor a teherautók elindultak, olyan dörrenést hallott, mintha robbantottak volna a hegyekben. Tán csak nem a zárógátat robbantották?

Hatalmas órájára pillantott. Negyed öt múlt öt perccel. „De hisz egyszerű! Hogy nem jöttem rá?"

– Állj!

Kiugrott a kocsiból.

– Ottfelejtettem a revolvert a parton ... Eldobtam, mikor Caiust húztam ... Várjanak meg ...

Azzal elindult visszafelé. Az asszisztensek és a sofőrök csodálkozva néztek utána. A revolver ott volt a revolvertáskájában.

Hamarosan visszatért, és megkérdezte a sofőrt:

– Gyementyev! Hány órára kellett a révhez érkeznie?

– A hídhoz?

– Igen, a hídhoz!

– De hisz elvitte a víz!

– Én épp azt kérdezem, mikorra parancsolta a maga főnöksége, hogy a hídhoz érkezzen – függetlenül attól, áll-e a híd, vagy sem?

– Délután négyre.

– És maga két órával előbb érkezett?

– Sajnos, szelídítő elvtárs.

– Hiába sajnálkozik, barátom. Az építők fél négykor felrobbantották a zárógátat, elzárták a patakot, és a víz beömlött a katlanba, ahova a Buh-Tajron-i víztárolót tervezik. Világos?

A többiek továbbra is értetlenül bámultak rá.

– Jóságos ég! Nem értik. Hiszen az építők ajándékot akartak adni nekünk: nincs ugyan híd, de patak sincs. Most ott voltam a pataknál. De nincs patak.

A sofőr füttyentett.

– Furcsa ügy, parancsnok elvtárs.

Plonszkij a hegyekre mutatott.

– Mindannyiunknak érdeke, hogy az állatok pontosan dolgozzanak, annál is inkább, mivel államunk tulajdonát képezik. Segítsünk nekik. Miben segíthetünk? Ha elmeséljük kalandjainkat a gázlónál, elmondjuk, hogy az állatok kiszabadultak, a nézők elkerülhetetlenül izgalomba jönnek, és ezt az izgalmat átveszik a tigrisek is. Az állatok nagyon érzékenyek a nézőtér hangulatára. Az izgalom rosszul is végződhet. Azt javaslom: hallgassuk el a pataknál történt incidenst. Sikeresen átkeltünk pontban négy órakor, ahogy terveztük. Világos?

Gyementyev sofőr közbeszólt:

– És a két óra, amit behoztunk?

– Arról hallgatunk. Pontban négy órakor keltünk át. Szárazon.

– De még milyen szárazon! – mondta Gyementyev, a sofőr. – Világos.

A sápadt arcú sofőr és a szürke ruhás lány megtartotta a szavát.

Épp ezért az első sorban foglaltak helyet, s vidám, gondtalan arccal, teljes erővel tapsoltak Plonszkijnak. A szelídítő kifogástalan frakkban, rendszalaggal a gomblyukában köszönte meg a tapsot. Arca, szokás szerint, nyugodt volt, és visszafojtott mosoly bujkált szája szögletében.

A porond akkora volt, mint általában, bár a sebtiben összeütött padok mögött látszottak az építkezés tömbjei, a szép villanyerőmű és a tó, mely az eltorlaszolt patakból keletkezett. A tóban visszatükröződtek a hegyek, és hallatszott a madarak zsivajgása – felébredtek a tapsviharra.

Előadás után ünnepelték a művészeket. Az asztalnál a szelídítő Anton Makszimovics, az építkezés kiváló sztahanovistája mellett ült. A sztahanovista megkérdezte:

– Ugye, jól megfeleltünk? Meghagytuk, hogy négyre érjenek a hídhoz. Úgy gondoltuk: a hidat elhordja ugyan a víz, de nem baj, mert a vizet is elvezetjük, és a pusztába engedjük. Oda vetni akarunk, hahaha . . . Na, és maguk miatt a patakot négy óra előtt tíz perccel eltereltük . . . Hogy jöttek át?

– Szárazon – felelte a szelídítő, és Gyementyevre, a sofőrre pillantott, aki szemben ült vele, és hallgatta a beszélgetést.

Gyementyev így szólt:

– Szemlátomást szárazon! – Azzal a szelídítő feleségének egészségére emelte borospoharát, akinek a most érkezett távirat szerint szerencsésen kislánya született.

És Gyementyev hozzátette:

– Én is küldtem egy sürgönyt. Egyik barátom, a garázs fő-

nöke, vőlegény . . . – A szürke ruhás lányra mutatott. – Az ő vőlegénye. Azt sürgönyöztem neki, hogy mint személyesen megállapítottam, menyasszonya teljesen alkalmas arra, hogy másodosztályú sofőr legyen.

Gyementyev, mint mindenki láthatta, igen beszédes kedvében volt, de nem őt, hanem a szelídítőt akarták hallgatni. Ezért Makszimov sztahanovista Plonszkijhoz fordult, és a tigrisekre terelte a szót. „Kimerítő adatokat" kért a szelídítéssel kapcsolatban. Plonszkij kijelentette:

– A tigris – vadállat. Nehéz vele dolgozni. De az embernek győznie kell, bármilyen állattal harcol is. Erre törekszem – és győzök is. Persze, a többi elvtárs segítségével. Egyesült erővel „B" helyzetbe, azaz az emelvényre állítjuk a tigrist . . .

Mint látják, gondolatai nem tartalmaztak különös újdonságot, de kimérten és nyomatékkal beszélt, és valamennyien figyelmesen hallgatták. Ezt a figyelmet két-háromszorosára növelhette volna, ha elmondja mindazt, amit tudott, de nem árulta el, és amit nagyon szeretett volna elmesélni feleségének. Caius Octavianus már nem vicsorgatta a fogát, azonnal teljesítette a parancsokat, és mélységes tisztelettel nézte a szelídítő kezét. Amikor a nagyérdemű közönségtől búcsúzott, a szelídítő összefonta a karját, és azt suttogta:

– Helyedre!

1944

Tarisznyás Györgyi fordítása

A Szerapion-testvérek között, a húszas évek fiatal szovjet irodalmának ebben a vibráló tehetségű alkotói-baráti társulásában megvolt Vszevolod Ivanovnak a maga „rendes" Szerapion-neve – „aleuta testvér" –, mégis szívesebben emlegették másképp, a Zoscsenko-adta áhítatos-gunyoros becézéssel: „a mi szibériai mammutunk".

Még a sodró különösségeknek abban a felviharzásában is, amely szinte megszokottá lett a forradalom első éveiben, volt valami megkülönböztetett csodálkozást-csodálatot keltő a szibériai kozákok közül Petrográdra érkező fiatalemberben. Még az akkori idők vad erővel újuló, Oroszország ezer meg ezer távoli zugából elősistergő, új tehetségekkel feltelő irodalmában is lehetetlen volt fel nem figyelni az elemi erejű élmény és tehetség szuggesztivitására a szovjet prózába berobbanó új elbeszélőben. Máig is kicseng a kortársak valamennyi visszaemlékezéséből a legenda-teremtésre kész ámulat. Figurája, életmódja, szavai és írásai mintha egyaránt a borzongatva nyűgöző mesék tónusaival színeződnének át az író-barátok ítéletében. Alak és mű, tapasztalat és alkotás varázsa így, együtt hatott, szinte elválaszthatatlan ma már.

Ha Viktor Sklovszkij elmondja, hogyan vett Ivanov az írásaiért kapott első pénzből medvebőrt, s hogyan varratott magának bekecset a hatalmas ágyelőből, nem felejti el hozzátenni: „Más ember nem bírt volna el egy ilyen bundát, de Vszevolod vasgyúró volt." Jeszenyin elégedetten nyugtázta, hogy az új novellista a puszta padlón hál, Kaverin hangsúllyal említi, hogy a kemény asztalon

aludt a *Krasznaja nov* szerkesztőségében. Közhely, hogy lexikonkötetekkel fűtötte a hideg szobát, miközben első elbeszélésein dolgozott. Voronszkij, a kritikus, stílusát magyarázó összefüggéseket vél kikövetkeztetni abból, hogy az író éjjelente nagy iskolai táblára krétázza fel novelláinak tördelt, elnagyolt mondatdarabjait. Fegyin memoárjának sorain ma is átsüt a több évtizedes élmény szuggesztivitása, ha arról számol be, hogy „az Encyclopaedia Britannicából kitépett térképek hátára írta elbeszéléseit a szörnyűségekről, vad iramodással, mintha szörnyű látomások üldöznék".

„Nagy és kegyetlen tapasztalata volt" – mondják a kortársak. „Meséltem. Ezek a mesélések... nem voltak vidámak" – emlékezik ő maga. És másutt: „Az 1917–1920-as évek Szibériában olyan félelmetesek és nyomasztóak voltak, hogy nálam sokkal erősebb, kitartóbb és keményebb emberek is sorra hullottak." Egyik résztvevő így számol be a történeteire köréje gyűlő „szeánszok" döbbenetéről: „Szűkszavúan, kurta, szakadozó mondatokban beszél a szörnyűségekről. A kezét hátrateszi, az arca közönyös marad az elmondottak nyomán, a hangja csendes. – Kitépik a vöröskatona belét. Póznára szögezik. Puskatussal kergetik a pózna körül, amíg csak az egész bele rá nem tekeredik a póznára. – Milyen póznára? – kérdezi szigorúan, tárgyilagosan Gorkij. – Mindegy, hogy milyenre. Távírópóznára. – Szörnyű az ember – mondja Gorkij, és a kezeit dörzsöli, mintha hideg rázná –, szörnyű. És a partizánok? – A partizánok, semmi különös – válaszolja Ivanov. – A partizánok könnyűszívű emberek. Könnyű szívvel fogadják a halált."

Az írásait sem fogadta kisebb megdöbbenés, mint a történeteit. „Vszevolod Ivanov elbeszélései olyan hatást keltettek, mintha egy katona kézigránátot dobna a folyóba, és a halak felvetődnének a felszínre, és csodálkozva csillogtatnák fehér hasukat. Még azok is, akik nem süketültek bele, vergődtek ámulatukban" – emlékezik az egyik kortárs; más elemzően közelíti meg a hatást: „Kétségtelen, hogy Ivanovot már akkor elsősorban a forradalomnak és a polgárháborúnak az a váratlan, szinte önkéntelenül felbukkanó fantasztikuma izgatta, amelyet akkor még senki sem érzett meg az iroda-

lomban. Ő már Babel előtt úgy írta le a forradalomnak ezt a fantasztikumát, mint valami megszokott, mindennapos dolgot."

Mindez együtt, az újdonságával felszikrázó író helyét is megszabta. „Polgárháborús prózája a szovjet irodalom egyik forrásává lett – mondja Fegyin. – Társainak el kellett ismerniök, hogy a háború után elsőül sikerült művészi erővel belevinnie a forradalmi anyagot az írásművészetbe, vagyis elsőül neki sikerült az, amire az orosz irodalom egész fiatal nemzedéke törekedett. Talán Vszevolod Ivanov volt Gorkij egyik legszerencsésebb felfedezése az írók között." S az ítélet nem más a szovjet irodalom kutatásának másik pólusán sem – az emigráns Zavalisin leszögezi: „A Szerapion-testvérek között vitathatatlanul a legtehetségesebb író Ivanov volt". Talán Viktor Sklovszkij a legmerészebb, amikor merész szavával egy kor irodalmi közvéleményének ad hangot: „balzaci tehetség".

Ha feljegyzések és emlékezések, egykorú értékelések és visszapillantó, irodalomtörténeti „helyrerakások" ilyen lelkesült élményzubogásával egybevetjük a magunk eddigi tapasztalatát, jókora túlzással úgy is fogalmazhatnánk: a magunk magyar „Ivanov-képét" – mi tagadás, akad töprengeni, ámulni való. 1945 előtt Vszevolod Ivanovot jóformán egyetlen novellája (az akkor még *A csecsemő* címmel megjelent), *A kisgyermek* alapján ismerhette meg a magyar érdeklődő, IllyésGyula 1936-os Mai orosz dekameronjából. Az egyetlen írásból – tanú lehet rá a mostani kötet olvasója is – Babellel, Olesával, a legjobbakkal együtt izgatónak, koreseményekből és művészi eszközökből egyaránt nyugtalanítóan sokat láttatónak mutatkozott be az író. Amikor 1945 után már sűrűbben kezdtek sorakozni a szovjet írók könyvei a magyar könyvespolcokon, megszaporodtak a könyvtári kártyák Ivanov címszava alatt is. A hatás azonban most már bizonytalanabbul érvényesült – akik nem ismerték a régi antológiában lapuló remekmű novellát, azok lassan-lassan, tétován eszmélhettek csak Ivanov írói jelentőségére. A *Parhomenko útja*, ez a harmincas évek végén kelt terjedelmes polgárháborús regény, a *Kosztya bácsi*, a második világ-

háborús partizándráma meg-megvillantott valamit az író egyéniségéből, de arra nem döbbentette rá az olvasót, hogy a legjelentősebbek egyikével áll szemben. Amikor *A 14–69-es páncélvonat* megjelent és hamarosan meglehetős sikert aratott színpadon is, akkor sejthettük meg először, hogy a sokszor átdolgozott szövegen is a polgárháborús idők közvetlen közelségének élményereje, a megszclídített sorok mögül is a húszas évek elejének nyugtalan, izgatott, lázas írói szemlélete süt át. Aki ismerte *A csecsemő*-t is, a *Páncélvonat*-ot is, ha nem is kielemezhette, de legalább megérezhette, hogy a húszas évek irodalmának egyik legjelentősebb képviselője üzen a régi Ivanov-művekben, az újak pedig egy valóban nagy tehetség korán kiforrott jellegzetességeinek reminiszcenciáiból és új téma- és forma-keresések tétova megoldás-kísérleteiből, féltve őrzött élményekből és kényszerű kifejezéspróbálásokból állanak össze. Akkor nem tudtuk, nem tudhattuk, hiszen csak mostanában megjelenő baráti-irodalomtörténészi portrékból rajzolódik ki Ivanov „nehéz írói sorsa", hogy „újabb műveit nem adták ki, csak a régieket nyomták újra, nem tették lehetetlenné, de nem látván újabb írásait, mintha megsüketült volna... Évtizedekre megsüketítették... Az asztalfiókban itt hevertek a megírt, el nem fogadott darabok. Vszevolodot bezárták saját múltjába, életében klaszszikussá avatták".

De az író saját múltjából való „klasszikus műveket" is a sokszori átdolgozás – átdolgoztatás – nem erősítette, hanem halványította. Egyetlen eset mutatóba, a *Páncélvonat*-é. A mostanában már erre is fényt vető irodalomtörténészi elemzésekből-egybevetésekből talán megérezhetjük, hogy a sokszori átdolgozás nem annyira a stílus göcsörtösségeit simította el, mint inkább a megkapó, felkavaró polgárháború-kép izgatott kitüremléseit volt hivatott elegyengetni, az írói élmény epizódszerű igazsága helyébe a későbbi történészi szemlélet általánosított igazságát helyezve. Egy példa: *A 14–69-es páncélvonat* különös parasztvezér hőse, Versinyin az 1921-es eredeti kisregény első kiadásában még „akár a felleg: amerre a szél sodorja, arra száll ő is, esővel terhesen. Amerre a

muzsikok, arra száll Versinyin is". Az 1927-es színpadi átdolgozásban – amely egyébként még Ivanov igazi sikerei közé tartozik, és amelyre az orosz közönségen kívül haladó nyugati művészek és irodalmárok is felfigyeltek, Moussinac vitte színre Párizsban – már változik a kép. Versinyin itt már, M. Scseglov szovjet irodalomtörténész fogalmazása szerint, „a parasztttömegek erős kezű vezetője, a városi munkások mozgalmainak öntudatos segítője".

Amit a mai Ivanov-portrék, a kitűnő író munkásságát elemző esszék olyan nyíltan és világosan elmondanak a „múltjába bezárt", „életében klasszikussá avatott" szerzőről, abból tulajdonképpen két irodalomtörténeti igazság is megszívlelésre méltó. Az egyik: hogy Ivanovot mostanában kezdi megismerni új, teljesebb életműve alapján a szovjet olvasó és a szovjet irodalomtörténész is. 1963-ban bekövetkezett halála óta sorra jelennek meg a hagyatékában talált elbeszélések és drámák, mai és főként történelmi tárgyú regények. Talán senki sem hagyott hátra annyi posztumusz pályára induló művet, mint éppen Vszevolod Ivanov. Talán – az egy Bulgakovot kivéve – egyetlen író képén sem alakíthatnak annyit az elkésve megismert írásokból kirajzolódó vonások, mint Ivanovén. Az új portré még nem rajzolódott ki. Egyesek úgy sejtik, hogy a „nehéz írói sors" nemcsak a megváltozó társadalmi normák szorításában lett nehézzé, hanem a belső megfáradás, téma- és hangvesztés önmagában is küzdelmessé tette, s az új művek inkább a csapongó kísérletezés titkaiba vezetnek majd be, nem pedig új remekművek birodalmába. De mások – első renden, az Ivanov korai zsenialitásáért rajongó Szerapionok – az író késői munkáiban az első írások friss erejét vélik felfedezni, Kaverin egy antik tárgyú novellában, Sklovszkij a régi szibériai írásokhoz kapcsolódó legújabb keletű *Hmel* (Mámor) ciklusban Ivanov régi nagyszerűségét látja visszaragyogni.

Annyit már aligha változhat a kép, hogy megcáfolja a fentebb idézett sorok másik igazságát: a hosszú írói pályát befutó Ivanov – különös, de megismétlődő, s különösen népi indulású, elemi erejű

tehetségeknél nem ritka sors: – megmaradt saját első korszaka továbbélőjének, monumentumának, klasszikusának.

Az összetett, bonyolult helyzet, amely Vszevolod Ivanov egész pályáját jellemzi, a belső és a külső körülmények találkozásából ered, mint ahogy külső és belső adottságok sajátos egymásra találásából táplálkozott munkásságának húszas évek eleji nagyszerű felszikrázása is. Mintha készült volna a lázas időkre, a belső nyugtalanság lázasságával – saját kisregényének híressé lett címével fogalmazva –, a „színes szelek" szilaj tombolása, a színesség iránti különös hajlamával. S nemcsak a társadalmi nyugtalanságok, a forradalmi és polgárháborús idők izgalmát tudta átérezni izgatottságokra érzékeny emberi-írói alkatával. A húszas évek művészeti törekvései is sajátos, rokonszenvvel-kedvezéssel befogadták-ösztönözték „színes" szemléletét, ábrázolóeszközeit. A társadalmi események száguldása a száguldó írás-eszközöket bátorította, a hatalmas társadalmi robbanások – a háborúk és a forradalom – Európaszerte is, Oroszországban is, az élet-darabokat, mondatrepeszeket egymásra robbantó-görgető expresszív vagy határozottan expresszionista törekvéseket erősítették fel. S mindezekhez az általános társadalmi-művészeti vonásokhoz hozzájárult még jó néhány más, egyenként talán kisebb jelentőségű, együttes hatásában azonban egy író egész irodalomtörténeti helyét meghatározó-eldöntő elem. Ivanov magával hozott „színessége", amely szemléletnek és élményeknek közös eredménye volt, megsokszorozódott a Szerapion-testvérek elméletben is hirdetett, megannyiuknál gyakorlatban is művelt „ornamentalizmusával". Ivanov egzotikus tájak élményét hozta sok más útipoggyásza között; kazah, türkmén, kirgiz, szibériai kozák dalok különös, izgató melódiáit. (Jellemző epizód: ha a Szerapionok fáradtak voltak a sok novella-felolvasástól és irodalmi vitától, Ivanov számukra érthetetlen kazah-mormolása zsongítottapihentette őket). Mindez sajátosan segítette az írót egy olyan korban, amikor az akkori idők egyik legértőbb kritikusának, Voronszkijnak tréfás, de tudósan is találó megfogalmazása szerint „a prózát versben írták". Az egzotikusság és költőiség iránti hajlam ter-

mészetesen nem állt meg a furcsa melódiák és rejtelmes szépségű tájak érzékelésénél. Megvolt Ivanovban az élet megannyi összefüggését felkutató kalandozó-csavargó író vállalkozó kedve. Ő maga már-már apai örökségnek tekinti ezt, amikor falusi tanító édesapjának „mesélő- és zarándok-véréről" vall. Gyerekkori és fiatalkori vándorlásai, a megannyi megpróbált foglalkozás, ércválogatástól a nyomdászságig, közte a legendás cirkuszi élet hónapjaival, a „fakírság" kalandos-furcsa idejével (innen az író életrajzi ciklusának címe: *Egy fakír kalandjai)* mind-mind egy-egy mozzanat az Ivanov életélmények-kalandok kialakításában. De mindez természetesen csak előjáték a polgárháború viharos élménykavargásához, káoszos kaland-zivatarához képest, amelyet az élettapasztalatra-kalandokra érzékeny író az események egyik legizgalmasabb színterén, „legsűrűbb" világában, Szibériában, a Kolcsak ellen vívott harcok vadul váltakozó eseményei között élt át, méghozzá Kolcsakhoz besorozott újoncként is, partizántáborok lakójaként is, váltakozó szerencséje szerint.

Élmény és írói alkat, korérzés és egyéni érzékelés összetalálkozása adja talán, hogy szinte Ivanov szólal meg elsőnek a polgárháborúról. 1921–22-ben keltezettek „Partizán elbeszélései" (amelyek magyarul a *Színes szelek* című kötetben kerültek az olvasó kezébe), és jelentős részben a mostani kötet polgárháborús novellái is. A szovjet próza jóformán legelső írásai közül valók tehát, a fiatal író első jelentősebb kisregényei, novellái. (Hiszen első próbálkozásai, az 1917-es *Az Irtisen* és még néhány írása inkább csak a nyitás első taktusait jelenti a forradalom-előttről.)

1917–1920 a szovjet irodalomnak jóformán még „próza előtti" korszaka. Az irodalomtörténészek nem tréfából nevezik ezt az időt a szovjet irodalom „kávéházi periódusának" – jobbára költők dobogóról elmondott versei jutottak szóhoz akkoriban. Az okok természetesen összetettek: a próza legerősebb mesterei közül sokan az emigrációt választották, és majd a polgárháború frontjairól „nyüzsög elő" szinte tömegesen az új tehetségek egész pleiádja; a forradalom első pillanatainak verset ihlető élményéhez képest az epika

a polgárháború összetettebb, sorsokat kuszáló, bontakoztató éveiben találja meg a maga „forradalmát"; és végül, ha szemünknek-fülünknek ma furcsán hat is a brutálisan anyagi ok: a próza „papírigényes" műfaj, márpedig az is elárulhat valamit az akkori évek papírszegénységéről, hogy a lexikonokat „kultiváló" Ivanov mellett a Szerapionok általában egy, a Művészet Házához közeli bank elévült főkönyveinek sorai közé írták a maguk műveit, s talán az is, hogy Ivanov, aki a szibériai Omszkban szedőként dolgozott, kiváltságos helyzete révén 30 példányban nyomathatta ki nyolc novellát tartalmazó vékonyka első kötetét. *A kisgyermek* borzongató remekmű-gyönyörűsége, a *Hogyan támadnak a kurgánok* élménye, és épp így a kisregények, a *Partizánok*, a *Színes szelek*, a *Páncélvonat* döbbenete az új szovjet-orosz próza születésének percébe dörömbölt bele revelációs erővel. Csak éppen emlékeztetőül: az első „vaskos" szovjet folyóirat (éppen az, amelynek szerkesztőségi asztalán Ivanov kurta álmait aludta), 1921-ben indul meg; Babel a *Lef* 1924-es évfolyamában publikálja a *Lovashadsereg* első darabjait, *A só*, *A levél* novella-gyöngyszemeit; a *Tizenkilencen* 1927-es megjelenésű.

Mindez együtt talán megéreztethet valamit a novellák sugárzása mellett azokból az összetevőkből, amelyek Ivanov saját „Lovashadseregének" felkavaró-megdöbbentő élményű-művészetű polgárháborús novelláinak erejét-sikerét adják. De van még valami, ami nem felejthető el egy percre sem. Ivanov nemcsak azért vallhat olyan hitelesen, izgalmasan és autentikusan a polgárháború különös kavargásáról, mert ezer megdöbbentő élmény tapasztalatával magából e forrongó káoszból jutott el az irodalmi világba, és nem is csak azért, mert mondatfoszlányokká, versdarabokká, elnyújtott kiáltásokká foszló történeteiben realitás és fantasztikum, naturális döbbenet (itt mindig kivégeznek, temetnek, ijesztő szakszerűséggel) és forradalmi szépségű fantasztikum (itt minden nyargal és száll és repül, még Mongólia is „fut", „szilaj és zord vadállat"). Ivanov vallomását a polgárháborúról nemcsak a kavargás közvetlen kavargásban adott ábrázolása teszi izgatóvá és maradandóvá. Tapasztalata az egyik legizgatóbb területről származik egyszersmind

nem véletlen, hogy már Gorkij így mutatja be a Szerapionoknak: „Kitűnően ismeri a falut". A kor egyik kritikusa, Polonszkij is kiváló megfigyeléssel ezt a vonást hangsúlyozza benne: „A paraszti forradalom képét bontotta ki olvasói előtt, szinte belelehelve arcukba sütő melegét, füstjét-tüzét." Azoknak az éveknek egyik általános irodalmi gondja volt, hogy a nagy életismerettel rendelkező írók – a „bitovikok", ahogyan az akkori idők szovjet irodalmában nevezték őket – élményeik revelációs megvallása után érdektelenebbnek, kiégettnek látszottak, mintha bonyolultabb ábrázolást igénylő új témákban a nyers, felbuzogó élményvilág papírra árasztása már kevésnek bizonyult volna. Gorkij már 1923-ban így korholja *Golubije peszki* (Kék homok) című kisregénye kapcsán Ivanovot: „Önnek szembe kellene néznie az igazsággal, és azt mondania; »Én, Vszevolod Ivanov, nagyon sokat írok, nagyon sok feleslegeset írok, tények tekintetében is, szavak tekintetében is, az utóbbiakból különösen sokat. Ez attól van, hogy sokat láttam, gazdag vagyok élményekben és még ha nem akarom is, odaömlenek a papírra.«"

A probléma tulajdonképpen a húszas évek második felében kezd új irányban megoldódni, a *Titokzatos titokzatosságok* című Ivanov-kötettel nemcsak új téma – a NEP élményvilága – lép a polgárháborús témakör helyébe, hanem az ábrázolás is az élmények nyers és költői vers-buzogása helyett a lélektan, a tudatalatti „titokzatosság" irányába törekszik. Szembetűnő Gorkij új dicsérete: „helyenként bunyini művészetéért" dicséri Ivanovot. A dicséret 1925 szeptemberéből való; december végén pedig maga az író mondja egy helyen, új időszakáról: „Szeretném, ha elolvasnák *Termékenység* című új elbeszélésemet. Ott megtalálható minden utóbbi gondolatom." Az út – a jelen kötet olvasója lehet a tanú rá – persze nem ilyen egyszerű. A polgárháborús harcok helyébe a NEP élményvilágát, a föld, a tulajdon, a szerzéses élet különös, régi-új izgalmait hozó korszak valóban nagy lélektani kataklizmákkal teljes, de Ivanov – egy kritikusának találó szavával – mintha a test lázadásán keresztül közelítene a lélek lázadása felé. Vladimir Pozner, az egykori Szerapion-testvér, a mai francia író, egye-

nesen „a gyomor és a szexus glorifikálásának" nevezi a szovjet író munkásságát. Elemi, őserejű életáramlatok, különös szenvedélyek ébredeznek és tombolnak ezekben az írásokban is, a színes, nyers erejű képekre, epizódokra érzékeny írói szemlélet a naturális életdarabok sok-sok közbeiktatott mozzanatán keresztül jut el egyrészt a paraszti életnek, a kor bonyolultabb összefüggéseinek, másrészt a belső emberi tájaknak, a lélektan bonyolultabb összefüggéseinek ábrázolásához.

Ivanov „nagy korszaka" után a keresések, próbálgatások kísérletsorozatai következnek. Már a húszas évek derekától kezdve kisregények egész serege bizonyítja, hogy próbálja megtalálni az új, változó társadalmi valóságban építés, társadalmi szervezés, fegyelmezettebb, szervezettebb társadalmi élet olyan mozzanatait, amelyeknek cselekményszála valamilyen módon összefonható egy másik, már a fantasztikum, kalandok, csapongás világába vezető cselekményfonallal. Tulajdonképpen ezt az utat munkálja a harmincas esztendőkben született *Egy fakir kalandjai* is. A polgárháborús élmények realitását, költészetét mentené új formába, a harmincas évek legvégén a *Parhomenko útja*. De az egész Ivanovról, a korai novellák és kisregények klasszikus rangú mesterét mutató írásokon túl az egész életműről alighanem csak néhány esztendő múlva, posztumusz kötetek teljesebb egymás mellé sorakozása után lehet igazán képet rajzolni, teljesebben megértve Ivanov klasszikusságát is, nehéz írói útját is.

Elbert János

36. 51589
FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
1954

TARTALOM

Az Irtisen
(Pór Judit) 5

Temerbej, a kirgiz
(Gerencsér Zsigmond) 11

Apám és anyám
(Rab Zsuzsa) 20

A kisgyermek
(Makai Imre) 30

A kis Griska
(Grigássy Éva) 44

A patkó
(Rab Zsuzsa) 62

Szerecsenország
(Bárány György) 68

Parlag
(Pór Judit) 82

Az Idő Bikája
(Rab Zsuzsa) 91

Hogyan támadnak a kurgánok
(Rab Zsuzsa) 102

A Kara-Szor völgy
(Grigássy Éva) 112

A britcsinói hadművelet
(Ágai Ágnes) 124

Amikor én fakír voltam
(Apostol András) 133

A föld
(Gerencsér Zsigmond) 145

A Sher-i-Szebsz oázis
(Grigássy Éva) 152

Szmokotyinyin élete
(Makai Imre) 159

A lék
(Maráz László) 169

Termékenység
(Tábor Béla) 180

Szapega halála
(Makai Imre) 221

Nyugalomban
(Maráz László) 233

Az éjszaka
(Bárány György) 252

Az öreg
(Tábor Béla) 269

Hurok
(Gerencsér Zsigmond) 278

Matvej, az isten
(Makai Imre) 286

Az irodagondnok
(Tábor Béla) 296

Tájkép
(Maráz László) 307

A szerviz
(Tábor Béla) 315

Patkányok
(Tábor Béla) 323

Valentyin püspök boldogsága
(Tarisznyás Györgyi) 331

Az emír Tizenhatodik Gyönyörűsége
(Pór Judit) 341

Kertes villa
(Tábor Béla) 351

B. M. Manyikov és az alkalmazottja, Grisa
(Szoboszlai Margit) 371

M. Gy. Lobanov bőrgyáros
(Szoboszlai Margit) 394

A tigrisszelídítő
(Tarisznyás Györgyi) 405

Vszevolod Ivanov
(Elbert János) 425

Всеволод Иванов
Рассказы
Издательство „Круг", 1923

Всеволод Иванов
Собрание сочинений, том 2 и том
3 Госиздат, 1928

Всеволод Иванов
Собрание сочинений в восьми томах, том 3 и том 4

Государственное Издательство
Художественной Литературы
Москва, 1959

Всеволод Иванов
Ибранные произведения в двух томах, том 2
Издательство „Художественная Литература"
Москва, 1968

A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Nyíri Éva
A szöveget az eredetivel egybevetette: Palotás Magda
A védőborító és a kötésterv Urai Erika munkája
Műszaki szerkesztő: Szegedi Lászlóné
Műszaki vezető: Siklós Béla
Készült: 4000 példányban, 22 (A/5) ív terjedelemben,
az MSZ 5601–59 sz. szabvány szerint
EU 24–i–7071
70-5346 Pécsi Szikra Nyomda – F. v.: Melles Rezső

MARIETTA SAGINYAN

SORRENTÓI KARÁCSONY

A Lenin-évfordulóra megjelenő kiadványok közül talán Saginyan könyve az egyik legérdekesebb. Az írónő személyesen ismerte Lenint, Krupszkaját és az Uljanov család tagjait, az ő segítségükkel készültek Leninről szóló korábbi művei is.

A könyv az emigrációs éveket mutatja be. Itália festői városaiban találkozunk Leninnel, aki mindent meg akart ismerni, amit a félsziget évezredes kultúrája teremtett. Szerette és igen sokra becsülte az olasz muzsikát, de figyelemmel kísérte a korabeli világirodalom azóta klasszikus rangra emelkedett alkotóinak munkásságát is.

Lenin és Gorkij őszinte barátságának is tükre ez a könyv; Gyurkó László kitűnő írásához hasonlóan, de egy korábbi időszakban mutatja be azt a Lenint, aki elvi ellenfeleivel szemben mindig nyílt, alkotó vitában vette fel a harcot.

A kötetben bemutatjuk a Leninről és környezetéről készült korabeli fényképeket is.

258 oldal, vászonkötésben, 17,– Ft